

พุทธธรรม 2

The Buddha's Teachings II

PD 008

พุทธธรรม 2

PD 008 : พุทธธรรม 2

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

คณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

หากนักศึกษามีข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำ กรุณาส่งมาที่

ชมรมประสานงาน DOU

ตู้ ปณ. 69 ปณจ. คลองหลวง

จ. ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0-2901-1013

โทรสาร 0-2901-1014

<http://www.dou.us>

คำนำ

มนุษย์ ได้ชื่อว่าเป็น “สัตว์สังคม” ชนิดหนึ่ง โดยความหมาย สัตว์สังคม คือ สัตว์ที่มีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ได้แก่ ครอบครัว บริษัท บริวาร เป็นต้น โดยมีการกระทำระหว่างกันทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เพื่อความอยู่รอดและความปลอดภัยของตนเองในการดำรงชีวิตนั่นเอง

ดังนั้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะฝึกฝนตนเองจนก่อให้เกิดความสงบสุขกับหมู่คณะหรือสังคมชาวโลก คณะกรรมการประจำแผนกวิชาการจึงกำหนดเนื้อหาวิชา พุทธธรรม 2 รหัสวิชา PD 008 เป็นบทเรียนให้กับนักศึกษา ได้มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรม และนำมาฝึกปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยที่ดีของตนเอง อีกทั้งในเนื้อหา ยังแนะแนวทางการใช้ชีวิตจากการทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น จนก่อให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขตนเอง จากความคิด คำพูด การกระทำต่าง ๆ ของกันและกัน ซึ่งจะทำให้ลดปัญหาการขัดแย้ง ทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข “เป็นคนเก่งและดีที่โลกต้องการ” และเป็นต้นแบบที่ดีต่อคนรุ่นหลังปฏิบัติตาม

อย่างไรก็ตาม การจัดทำเนื้อหาวิชาพุทธธรรม 2 นี้ เป็นการทำงานร่วมกันเป็นคณะกรรมการ แม้จะมีการตรวจทานและแก้ไข ปรับปรุงเนื้อหาหลายครั้ง แต่ก็เชื่อว่า อาจมีสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์บ้าง ทางคณะกรรมการประจำวิชาจึงหวังว่าท่านผู้รู้หรือนักศึกษาจะได้ให้ข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนาเนื้อหาสาระให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

คณะกรรมการประจำแผนกวิชาการ

มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

มิถุนายน พ.ศ. 2555

สารบัญ

คำนำ	(3)
สารบัญ	(4)
รายละเอียดชุดวิชา	(6)
วิธีการศึกษา	(8)
บทที่ 1 คารวะ 6 (ความเคารพ 6 ประการ)	1
1.1 ความหมาย	4
1.2 ประเภท	5
1.3 ข้อควรรู้	32
1.4 อานิสงส์	33
บทที่ 2 จริต 6 (อุปนิสัย 6 ประการ)	35
2.1 ความหมายและที่มา	38
2.2 ประเภท	39
2.3 ข้อควรรู้	63
2.4 อานิสงส์	71
บทที่ 3 สาราณียธรรม 6 (วิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ)	73
3.1 ความหมาย	76
3.2 องค์ประกอบ	77
3.3 อานิสงส์	82
3.4 แนวการประยุกต์ใช้	83

บทที่ 4 อปริหานิยธรรม 7	87
(หลักการทำงานเป็นที่มออย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการ)	
4.1 ความหมาย	90
4.2 องค์ประกอบ	91
4.3 ข้อควรรู้	105
4.4 อานิสงส์	107
บทที่ 5 สปัปริสธรรม 7 (วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ)	109
5.1 ความหมาย	113
5.2 องค์ประกอบ	114
5.3 สรุปใจความสำคัญ	209
5.4 ข้อควรรู้	213
5.5 อานิสงส์	214
บทที่ 6 มรรค 8 (หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ)	217
6.1 ความหมาย	222
6.2 องค์ประกอบ	224
6.3 ข้อควรรู้	238
6.4 อานิสงส์	239
บทที่ 7 โลกธรรม 8 (เรื่องของโลก 8 ประการ)	241
7.1 ความหมาย	245
7.2 องค์ประกอบ	246
7.3 ข้อควรรู้	262
7.4 อานิสงส์	267
7.5 แนวการประยุกต์ใช้	267
บรรณานุกรม	271

รายละเอียดชุดวิชา

1. คำอธิบายชุดวิชา

PD 008 พุทธธรรม 2

พุทธธรรม คือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ซึ่งมีจำนวนมาก ยากที่จะถ่ายทอดครอบคลุมได้ทั้งหมด จึงคัดเฉพาะข้อธรรมที่เหมาะสมต่อหลักสูตร Pre Degree ซึ่งเป็นหลักสูตรพื้นฐานเพื่อการปูพื้นฐานทางด้านพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงลึกต่อไป ด้วยเหตุผลดังกล่าว คณะกรรมการประจำแผนกวิชาการจึงเรียบเรียงวิชา พุทธธรรม 2 ขึ้น ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการสร้างรากฐานสังคมให้มีความสุข ความเจริญ และความสงบเรียบร้อยแก่สังคม ด้วยการฝึกพัฒนาปรับปรุงแก้ไขตนเองจากการสร้างคุณธรรมในตัวเองให้เกิดขึ้น ผ่านบทเรียนเรื่อง คารวะ 6 สัปปุริสธรรม 7 มรรค 8 และทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่นไปสู่การปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข จากบทเรียนเรื่อง จริต 6 สาราณียธรรม 6 อปริหานิยธรรม 7 โลกธรรม 8 เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์ชุดวิชา

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น
2. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
3. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถนำความรู้มาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกล

3. รายชื่อบทที่สอน

บทที่ 1 คารวะ 6 (ความเคารพ 6 ประการ)

บทที่ 2 จริต 6 (อุปนิสัย 6 ประการ)

บทที่ 3 สาราณียธรรม 6 (วิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ)

บทที่ 4 อปริหานิยธรรม 7 (หลักการทำงานเป็นที่มออย่างมีประสิทธิภาพ 7
ประการ)

บทที่ 5 สัปปุริสธรรม 7 (วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ)

บทที่ 6 มรรค 8 (หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ)

บทที่ 7 โลกธรรม 8 (เรื่องของโลก 8 ประการ)

วิธีการศึกษา

1. การเตรียมตัวเพื่อการศึกษาด้วยตนเอง

การศึกษาแต่ละบทของชุดวิชาพุทธธรรม 2 นักศึกษาควรปฏิบัติดังนี้

- ก. ใช้เวลาศึกษาวันละ 1 ชั่วโมง และควรศึกษาให้จบบทภายใน 1-2 สัปดาห์
- ข. เมื่อได้ศึกษาบทเรียนเสร็จแล้ว ควรทำแบบประเมินตนเอง เพื่อทดสอบความรู้ ความเข้าใจ และทำกิจกรรมเสริมตามที่กำหนดไว้
- ค. นักศึกษาควรศึกษาวิธีการ และวางแผนกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมความเข้าใจควบคู่กับการศึกษาในแต่ละบทด้วย

2. สื่อประกอบการเรียน

1. ตำราประจำชุดวิชา
2. แบบฝึกปฏิบัติประกอบวิชา
3. รายการโรงเรียนฝันในฝันวิทยา ทางจานดาวธรรม หรือชมรายการย้อนหลังจากเว็บไซต์ www.dmc.tv

3. เงื่อนไขการผ่านรายวิชา

1. นักศึกษาต้องตอบคำถามแบบประเมินตนเองและกิจกรรมเสริมในแบบฝึกปฏิบัติให้ครบถ้วน และส่งให้ตรงเวลา
2. ทำข้อสอบปลายภาค เพื่อวัดผลการศึกษา
3. นักศึกษาต้องส่งแบบฝึกปฏิบัติที่ทำเสร็จแล้วกลับมาพร้อมกระดาษคำตอบของข้อสอบปลายภาคเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาวัดผลการเรียน

4. การศึกษาเอกสารการสอน

นักศึกษาควรศึกษาเนื้อหาในแต่ละบทเรียนให้จบเสียก่อน จึงค่อยตอบปัญหาแบบประเมินตนเอง เมื่ออ่านรายละเอียดของแต่ละบทจบแล้ว ควรมีการสรุปบททวนหรือจดบันทึกความเข้าใจของตนเองลงสมุดไว้ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินตนเองว่า มีความ

เข้าใจสิ่งที่อ่านอย่างแท้จริงหรือไม่ และหากยังมีเนื้อหาในบทเรียนใดที่นักศึกษาไม่เข้าใจ ควรรวบรวมคำถามเหล่านั้นไว้เพื่อสอบถามกับพระอาจารย์ประจำสาขาวิชาในภายหลัง

5. การทำกิจกรรมเสริม

นักศึกษาควรบันทึกสาระสำคัญและทำกิจกรรมทุกอย่างที่ได้รับมอบหมาย เพราะกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับการศึกษาชุดวิชานี้ และควรทำแต่ละกิจกรรมด้วยตนเอง

6. ศึกษาผ่านบทเรียนทางการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมและสื่อเสริม

เนื่องจากการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ดาวธรรม” ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิศึกษาธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นสื่อที่มีการนำเสนอสาระความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ นักศึกษาสามารถติดตามชมและศึกษารายการต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาวิชาพุทธธรรม 2 เช่น รายการคำวัต หลวงพ่อตอบปัญหา และรายการธรรมะเพื่อประชาชน เป็นต้น ให้นักศึกษาทำความเข้าใจเนื้อหาพร้อมทั้งศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อการสอน (ซึ่งเรียกว่า e-Learning) ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้ผลิตขึ้นเพื่อประกอบการเรียนโดยตรง (นักศึกษาสามารถสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมได้ที่ชมรมประสานงาน DOU ตามที่อยู่ที่ท่านสมัครเรียน)

7. เข้าโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา

เพื่อให้ นักศึกษา มีความเข้าใจวิชาพุทธธรรม 2 มากขึ้น นักศึกษาควรติดตามรายการธรรมะซึ่งเรียกว่า “โรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา” อันเป็นรายการหนึ่งในการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมซึ่งมีการนำเสนอทุกวันจันทร์-เสาร์ ตั้งแต่เวลา 19.00-21.00 น. (เวลาในประเทศไทย) หรือเวลาช่วงอื่นที่มีการทบทวน ตามที่มีการแจ้งไว้ในผังรายการ

8. การประเมินผล

การศึกษาวិชาพุทธธรรม 2 จะประเมินผลการเรียนจากคะแนนในภาคทฤษฎีและแบบฝึกปฏิบัติ โดยมีคะแนนรวมทั้งสิ้น 100 คะแนน ดังนี้

ภาคทฤษฎี 70 คะแนน เป็นข้อสอบแบบปรนัย 100 ข้อ

ภาคปฏิบัติ 30 คะแนน วัดผลจากความถูกต้องและความตั้งใจในการทำแบบฝึกปฏิบัติ

บทที่ 1
ภาวะ 6
(ความเคาพร 6 ปรการ)

เนื้อหาบทที่ 1

การวะ 6 (ความเคารพ 6 ประการ)

1.1 ความหมาย

1.2 ประเภท

1.3 ข้อควรรู้

1.4 อานิสงส์

1. การระ ก็คือ ความเคารพ หมายถึง ความตระหนัก ซาบซึ้ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริง แล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้นด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยนอย่างเหมาะสม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้มีโอกาที่จะถ่ายทอดคุณความดีนั้น ๆ จากผู้นั้นมาสู่ตนเอง ดังนั้นบุคคลที่มีความเคารพ จึงเป็นบุคคลที่มีปัญญา เพราะใจของเขาได้ยกสูงขึ้น พ้นจากความถือตัวต่าง ๆ เป็นใจที่เปิดกว้างพร้อมจะรองรับความดีจากผู้อื่นเข้าสู่ตน

2. ในโลกนี้มีคน สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ การงาน และอื่น ๆ อีกมากมายจนนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะให้เราที่มีความเคารพ ไม่ดูเบาตระหนักในสิ่งมีคุณค่าที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ ให้มีความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา ในความไม่ประมาท และในการต้อนรับ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกความหมายของความเคารพ และสิ่งที่ควรเคารพ 6 ประการได้อย่างถูกต้อง

2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกวิธีการแสดงความเคารพ พร้อมทั้งบอกอานิสงส์การมีความเคารพได้อย่างถูกต้อง

บทที่ 1

การระ 6 (ความเคารพ 6 ประการ)

การระ 6 ก็คือ ความเคารพ 6 ประการ ซึ่งมีความหมายและรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ความหมาย¹

การระ (คา-ระ-วะ)² แปลว่า ความเคารพ ความนับถือ แสดงความเคารพ

ความเคารพ หมายถึง ความตระหนัก ซาบซึ้ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริง แล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้นด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยน อย่างเหมาะสม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

วัตถุทั้งหลายในโลก ต่างมีคุณสมบัติเฉพาะตัวของมัน ถ้าใครทราบคุณสมบัติเหล่านั้น ตามความเป็นจริง ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มาก เช่น นักวิทยาศาสตร์รู้คุณสมบัติของแม่เหล็ก ก็นำไปใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ รู้คุณสมบัติของแร่เรเดียม ก็นำไปใช้รักษาโรคมะเร็งได้ แต่การที่จะรู้คุณสมบัติตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้น ทำได้ยากมาก เป็นวิสัยของนักปราชญ์ของผู้มีปัญญาเท่านั้น แจกเช่น คนทั้งหลายในโลกต่างก็มีคุณความดีในตัวเอง ๆ กันไป มากบ้าง น้อยบ้าง ไม่เท่ากัน ผู้ใดทราบถึงคุณความดีของบุคคลทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง ก็จะเป็นประโยชน์ ทำให้มีโอกาที่จะถ่ายทอดคุณความดีนั้น ๆ จากผู้อื่นมาสู่ตนเอง แต่การที่จะสามารถรู้เห็นถึงคุณความดีของผู้อื่นก็ทำได้ยาก ยิ่งกว่าการรู้คุณสมบัติของวัตถุต่าง ๆ เพราะมีกิเลสมาบังใจ เช่น มีความคิดลบหลู่คุณท่านบ้าง ความไม่ใส่ใจบ้าง ความทะนงตัวบ้าง ทำให้มองคนอื่นที่คน ๆ ก็ไม่เห็นมีใครดี คนนั้นก็ไม่ได้ คนนี้ก็ไม่ได้ คนไหนก็ไม่ได้ ไม่เห็นมีใครดีสักคน ถ้าจะมีก็เห็นจะมีอยู่คนเดียว...คือ ตัวเอง

¹ พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543), หน้า 192-193.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 247.

คนพวกนี้เป็นพวกตาไม่มีแวว คือตาที่ใส ๆ ดี แต่ไม่เห็นเพราะขาดความสังเกต มอง คุณความดีของคนอื่นไม่ออก เมื่อมองความดีของเขาไม่ออก ก็ไม่สนใจที่จะถ่ายทอดเอาความดี ของเขาเข้ามาสู่ตัวเอง

ดังนั้น คนที่มีปัญญามากจนกระทั่งตระหนักในคุณความดีของผู้อื่น จึงจัดเป็นคน พิเศษจริง ๆ เพราะใจของเขาได้ยกสูงขึ้นแล้ว พ้นจากความถือตัวต่าง ๆ เปิดกว้างพร้อม ที่จะรองรับความดีจากผู้อื่นเข้าสู่ตน คนชนิดนี้คือ คนที่มีความเคารพ

1.2 ประเภท¹

ในโลกนี้มีคน สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ การงาน และอื่น ๆ อีกมากมายจนนับไม่ถ้วนที่ เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะให้เรามีความเคารพ ไม่ดูเบา ตระหนักใน สิ่งมีคุณค่าที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1. ให้มีความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. ให้มีความเคารพในพระธรรม
3. ให้มีความเคารพในพระสงฆ์
4. ให้มีความเคารพในการศึกษา
5. ให้มีความเคารพในความไม่ประมาท
6. ให้มีความเคารพในการต้อนรับแขก

ความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือตระหนักถึงพระคุณความดีอันมีอยู่ใน พระองค์ ซึ่งกล่าวโดยย่อได้แก่ พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้ว แสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

¹พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543), หน้า 193-197.

สมัยเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ก็แสดงความเคารพโดย

1. เข้าเฝ้าทั้ง 3 กาล คือเช้า กลางวัน เย็น
2. เมื่อพระองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราจะไม่สวมรองเท้าจกรม
3. เมื่อพระองค์จกรมในที่ต่ำ เราจะไม่จกรมในที่สูงกว่า
4. เมื่อพระองค์ประทับในที่ต่ำ เราจะไม่อยู่ในที่สูงกว่า
5. ไม่ห่มผ้าคลุมบ่าทั้งสอง ในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
6. ไม่สวมรองเท้าในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
7. ไม่กางร่มในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
8. ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น

สมัยเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วก็แสดงความเคารพโดย

1. ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาส
2. ไปไหว้สังเวชนียสถาน คือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ประดิพัทธ ตามโอกาส
3. เคารพพระพุทธรูป
4. เคารพเขตพุทธาวาส คือเขตโบสถ์
5. ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
6. ไม่กางร่มในลานพระเจดีย์
7. เมื่อเดินใกล้พระเจดีย์ ไม่เดินไปพูดไป
8. เมื่อเข้าไปในเขตอุโบสถ ก็ถอดรองเท้า หุบรวม ไม่ทำอาการต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงความกระด้าง หยาบคาย
9. ปฏิบัติตนตามพุทธโอวาทอยู่เป็นนิตย์

เมื่อเราได้ทราบข้อควรปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังกล่าว มาข้างต้นแล้ว ต่อจากนี้ไป จะได้ยกตัวอย่างความเคารพของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มีต่อองค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งสมัยพุทธกาล มาให้พวกเราได้ศึกษากันดังต่อไปนี้

เรื่องความเคารพอย่างยิ่งในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล¹

สมัยหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทรงแสดง อาการเคารพนอบน้อมต่อพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า ดู ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำการเคารพนอบน้อม เป็นอย่างยิ่งเห็นปานนี้

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบทูลว่า เป็นเพราะทรงเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาค- เจ้าที่เป็นเหตุทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

1. ทำให้เกิดพระรัตนตรัยขึ้นบนโลก
2. ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้เมื่อตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์แล้วก็บวชยาวไม่สึก ซึ่ง ต่างไปจากนักบวชอื่น ๆ ที่มักสึกไปครองเรือน
3. ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้สมัครสมานสามัคคีกัน มีจิตเมตตาต่อกัน ไม่เหมือน กับคฤหัสถ์ที่มักจะวิวาทกัน
4. ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้มีอินทรีย์ผ่องใส อันเกิดจากการได้รู้คุณวิเศษที่ยิ่งขึ้น ไปกว่าเดิม ซึ่งต่างไปจากนักบวชอื่น ๆ มักมีอินทรีย์ไม่ผ่องใส
5. ทำให้ในสมัยใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บริษัททั้งหลายอยู่ ใน บริษัทนั้น สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่มีเสียงจามหรือเสียงไอเลย ซึ่งเป็นเรื่อง น่าอัศจรรย์มาก ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกพระสาวกได้ดีแล้วอย่างนี้โดยไม่ต้องใช้อาชญา โดย ไม่ต้องใช้ศาสตรา พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงเคยได้ทอดพระเนตรเห็นบริษัทอื่นที่ฝึกได้ดีอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้ และแม้แต่พระองค์ท่านเองซึ่งเป็นกษัตริย์มีอำนาจมากก็ยังไม่อาจฝึก ข้าราชการบริวารไม่ให้พูดสอดขึ้นในระหว่างได้อย่างนี้เช่นกัน

¹มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, “ธรรมเจดีย์สูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ เล่ม 21, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 193-202.

6. ทำให้กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ ที่ตั้งใจไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อจะ
โต้ว่าทะด้วย กลับพากันยอมตนเข้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

7. ทำให้พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ฯลฯ คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต... สมณะผู้เป็นบัณฑิตบาง
พวกในโลกนี้ ที่ตั้งใจไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อจะโต้ว่าทะด้วย กลับขอโอกาสกับพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าเพื่อขอลอกบวชเป็นบรรพชิต แล้วเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

8. ทำให้ช่างไม้สองคน คนหนึ่งชื่ออสิทันทะ คนหนึ่งชื่อปุราณะ ซึ่งพระเจ้าปเสนทิ-
โกศลได้ชุบเลี้ยงไว้ ให้ช่วยดยานของพระองค์ พระองค์ให้เครื่องเลี้ยงชีพแก่เขา นายสมาให้เขา
แต่ถึงกระนั้นเขาจะทำความเคารพนอบน้อมในพระเจ้าปเสนทิโกศล เหมือนในพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าก็หาไม่ เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ศิโต เขาก็ผินศิระะไปทางทิศนั้น
นอนเหยียดเท้ามาทางพระเจ้าปเสนทิโกศล ทำให้พระองค์ทรงดำริว่าท่านเหล่านี้คงจะรู้
คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นแน่

และประการสุดท้าย ที่ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพนอบน้อมในพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า คือข้อที่ว่า แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์ เป็นชาวโกศล และมีพระชนมายุ 80 ปี
เช่นเดียวกับกับพระองค์

จากนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทูลลาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นหม่อมฉันขอ
ทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร
มหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากที่
ประทับ ทรงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป

**จากเรื่องนี้ทำให้เราเห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทรงมีพระอัจฉริย
ภาพและคุณธรรมอันสูงส่ง ก่อให้เกิดสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นได้ยากต่าง ๆ มากมาย ทำให้พระเจ้า-
ปเสนทิโกศลทรงเคารพเลื่อมใสนอบน้อมต่อพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก ซึ่งเราสามารถที่
จะนำเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ระลึกนึกถึงพระพุทธคุณ น้อมใจของเราให้เกิดความเคารพ
เลื่อมใสต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี**

ความเคารพในพระธรรม คือตระหนักถึงคุณประโยชน์อันมหาศาลของพระธรรมคำ
สั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

1. เมื่อมีประกาศแสดงธรรมก็ไปฟัง

2. ฟังธรรมด้วยความสงบ สำรวม ตั้งใจ
3. ไม่นั่งหลับ ไม่นั่งคุยกัน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ขณะฟังธรรม
4. ไม่วางหนังสือธรรมะไว้ในที่ต่ำ
5. ไม่ดูหมิ่นพระธรรม
6. บอกธรรม สอนธรรม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาด

เรื่องของความเคารพในพระธรรมนั้นสำคัญมาก เพราะแม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรายังทรงให้ความเคารพมาเป็นอันดับแรกหลังจากที่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ ๆ ซึ่งมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

เรื่องความเคารพในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า¹

สมัยหนึ่ง ภายหลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธแถบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา อุรุเวลาประเทศ

ครั้งนั้น ความปริวิตกแห่งพระหฤทัยบังเกิดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จเข้าที่สังัด ทรงพักผ่อนอยู่อย่างนี้ว่า บุคคลผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์เราจะพึงสักการะเคารพอาศัยสมณะหรือพราหมณ์ใครผู้ใดอยู่หนอ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นธ-สมาธิชั้นธ-ปัญญาชั้นธ-วิมุตติชั้นธ-วิมุตติญาณทัสสนชั้นธที่ยังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีลชั้นธ-สมาธิชั้นธ-ปัญญาชั้นธ-วิมุตติชั้นธ-วิมุตติญาณทัสสนชั้นธยิ่งกว่าตนในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ อย่างกระนั้นเลยเราควรสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้นั้นแหละ แล้วอาศัยอยู่

ลำดับนั้น สหัมบดีพรหม ทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “คารวสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 25, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 127-129.

ด้วยใจ ก็อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลัง พึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้ยู่หรือพึงคู้เข้าซึ่งแขนเหยียดอยู่ ฉะนั้น

ครั้นแล้ว สหัมบดีพรหมกระทำผ้าห่มเวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระสุคต เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดได้มีมาแล้วตลอดกาลอันล่วงแล้ว แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ทรงสักการะเคารพธรรมนั่นเองแล้วอาศัยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดจักมีตลอดกาลไกลอันยังไม่มาถึง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงสักการะเคารพธรรมนั่นเองแล้วอาศัยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ก็ขอจงทรงสักการะเคารพธรรมนั้นแหละแล้วอาศัยอยู่

สหัมบดีพรหม ได้กราบทูลดังนี้แล้ว ก็กล่าวนิคมคาถาขึ้นอีกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่ล่วงไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่ยังไม่มีมาก็ดี และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดในบัดนี้ผู้ยังความศอกของชนเป็นอันมากให้เสื่อมหายก็ดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์ ทรงเคารพพระสัทธรรมอยู่ แล้วยังอยู่ และจักอยู่ต่อไป ชื่อนี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเพราะเหตุนั้นแหละ กุลบุตรผู้รักตนหวังความเป็นผู้ใหญ่ เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงเคารพพระสัทธรรม

จากเรื่องนี้เราจะได้ทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต จะทรงเคารพในธรรมเสมอ ดังนั้นเราเองซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนจึงควรให้ความสำคัญกับความเคารพในพระธรรมด้วยเช่นกัน

ความเคารพในพระสงฆ์ คือตระหนักถึงคุณความดีของพระสงฆ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

1. กราบไหว้ โดยกิริยาอาการเรียบร้อย
2. นั่งเรียบร้อย ไม่นั่งกอดเข้าเจ้าจุก
3. ไม่สวมรองเท้า ไม่กางร่ม ในที่ประชุมสงฆ์
4. ไม่คะนองมือคะนองเท้าต่อหน้าท่าน

5. เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่แสดงธรรม
6. เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่อวดรู้แก้ปัญหาธรรม
7. ไม่เดิน ยืน นั่ง เบียดพระเถระ
8. แลดูท่านด้วยจิตเลื่อมใส
9. ต้อนรับท่านด้วยไทยธรรม

เรื่องของความเคารพในพระสงฆ์นั้น มีตัวอย่างอยู่ 2 เรื่องในสมัยพุทธกาล มาให้พวกเราได้ศึกษากัน ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระภิกษุเคารพกันตามลำดับพรรษา¹

สมัยหนึ่งพระลูกศิษย์กลุ่มหนึ่งของพระฉัพพัคคีย์ได้รับเดินทางล่วงหน้าไปก่อนคณะของพระภิกษุสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อเข้าจงที่พัทธวาสและที่นอนไว้ให้แต่เฉพาะพระอุปัชฌาย์ของตน พระอาจารย์ของตน และพวกของตนเท่านั้น ทำให้เมื่อพระสารีบุตรซึ่งมาถึงในภายหลังไม่มีที่นอนและที่เข้าพัทธวาส ท่านจึงนั่ง ณ โคนไม้แห่งหนึ่งจนถึงรุ่งเช้า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาพบเข้าจึงสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น

ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ที่มาด้วยกันทั้งหมด ทรงสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นว่าเป็นจริงหรือไม่ เมื่อได้รับคำตอบว่าจริง พระพุทธองค์จึงทรงติเตียนว่า การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส... ครั้นแล้วทรงทำธรรมีกถา ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเช่นไรควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ

ภิกษุบางพวกกราบทูลอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุใดบวชจากตระกูลกษัตริย์-บางพวกว่าจากตระกูลพราหมณ์-บางพวกว่าจากตระกูลคหบดี-ภิกษุใดทรงจำพระสูตรไว้ได้-ทรงพระวิหัย-เป็นธรรมกถึก-ได้ปฐมฌาน-ได้ทุติยฌาน-ได้ตติยฌาน-ได้จตุตถฌาน-เป็นพระ-

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เสนาสนชั้นธกะ เรื่องความเคารพ” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ทุติยภาค และอรรถกถา เล่ม 9, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 132-136.

โสดาบัน-เป็นพระสกทาคามี-เป็นพระอนาคามี-เป็นพระอรหันต์-ได้วิชา 3-ได้อภิญญา 6
ภิกษุนั้นควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมี
มาแล้ว มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งอยู่แถบหิมพานต์ สัตว์ 3 สหาย คือ นกกระทา 1 ลิง 1 ช้าง 1
อาศัยต้นไทรใหญ่นั้นอยู่ ทั้งสามสัตว์นั้นมีได้เคารพ มิได้ยำเกรงกัน มีความประพฤติไม่กลม
เกลียวกันอยู่ สัตว์ 3 สหายนั้นปรึกษากันว่า โอ พวกเราทำอย่างไรจึงจะรู้ได้แน่ว่าบรรดาพวก
เราผู้ใดเป็นใหญ่โดยกำเนิด พวกเราจะได้สักการะ เคารพ นับถือบูชาผู้นั้น และจะได้ตั้งอยู่ใน
โอวาทของผู้นั้น

นกกระทาและลิงถามช้างว่า สหายท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง ช้างตอบว่า สหาย
ทั้งหลาย เมื่อฉันยังเล็ก ฉันเดินคร่อมต้นไทรนี้ไว้ในระหว่างขาหนีบได้ ยอดไทรพอระตังฉัน
ฉันจำเรื่องเก่าได้ ดังนี้ นกกระทากับลิงถามว่า สหายท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง ลิงตอบว่า
สหายทั้งหลาย เมื่อฉันยังเล็ก ฉันนั่งบนพื้นดินเคี้ยวกินยอดไทรนี้ฉันจำเรื่องเก่าได้ ดังนี้ ลิง
และช้างถามนกกระทาว่า สหาย ท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง นกกระทาตอบว่า สหายทั้งหลาย
ในสถานที่โน้นมีต้นไทรใหญ่ ฉันกินผลจากต้นไทรใหญ่นั้น แล้วได้ถ่ายมูลไว้ ณ สถานที่นี้ ต้นไทร
ต้นนี้เกิดจากต้นไทรใหญ่นั้น เพราะฉะนั้น ฉันจึงเป็นใหญ่กว่าโดยกำเนิด ลิงกับช้างได้กล่าวกับ
นกกระทาว่า บรรดาพวกเรา ท่านเป็นผู้ใหญ่กว่า โดยกำเนิด พวกเราจักสักการะ เคารพ นับถือ
บูชาท่าน และจะตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นกกระทาได้ให้ลิงกับช้าง สมาทานศีลห้า และตนเองก็ประพฤติ
สมาทานในศีลห้า สัตว์ทั้งสามมีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ เบื้อง
หน้าแต่ตายเพราะกายแตก ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายวัตรจริยานี้แล ได้ชื่อ
ว่า ติตติริยพรหมจรรย์

คนเหล่าใด ฉลาดในธรรม

ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ ย่อมเป็นผู้

อันมหาชนสรรเสริญในปัจจุบันนี้ ทั้ง

สัมปรายภพของคนเหล่านั้นเป็นสุคติแล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แท้จริงสัตว์เหล่านั้นเป็นดิรัจฉาน ยังมีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ การที่พวกเขาเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้วอย่างนี้ มีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ นั้นจะพึงงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส... ครั้นแล้วทรงทำธรรมีกถารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม การทำสามีจิกรรม อาสนะที่เลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับผู้แก่พรรษากว่า อนึ่ง ภิกษุไม่ควรเกลียดกัน เสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับผู้แก่พรรษากว่า รูปใดเกลียดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะในทางโลกหรือทางธรรม เราจะให้เกียรติและให้ความสำคัญกับผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าเสมอ ในทางสงฆ์จะนับถือให้เกียรติกับผู้ที่ยาวก่อนหรือมีพรรษามากกว่าว่าเป็นรุ่นพี่ (ภันเต) ส่วนผู้ที่ยาวหลังหรือมีพรรษาน้อยกว่าจะถูกเรียกว่าเป็นรุ่นน้อง (อาวุโส) แต่ในทางโลกนั้น ผู้ที่มีอายุมากกว่าจะถูกเรียกว่าผู้อาวุโส (ผู้ใหญ่) ส่วนผู้ที่มีอายุน้อยกว่าจะถูกเรียกว่าผู้น้อย ซึ่งการให้ความเคารพกันตามลำดับดังนี้ จะก่อให้เกิดความงดงาม และการยอมรับกันและกัน คือ รู้จักที่ต่ำที่สูง มีสัมมาคารวะต่อกัน

เรื่องที่ 2 พระพุทธองค์ตรัสสอนคฤหัสถ์เรื่องสมณพราหมณ์ที่ควรแก่การเคารพสักการบูชา¹

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ทรงแวะยังบ้านพราหมณ์แห่งโกศลชนบทชื่อนครวินทะ พวกพราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านนครวินทะได้ทราบข่าวว่า พระสมณะผู้ศากยบุตรเสด็จออกจากศากยราชสกุลทรงผนวชแล้ว เสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงบ้านนครวินทะโดยลำดับ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล มีกิตติศัพท์งามฟุ้งไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปได้ ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้ เป็นครูของเทวดา

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “นครวินทยสุตฺต” พระสุตฺต และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุปริปุณฺณาสกฺ์ เล่ม 23, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 509-513.

และมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้แจกธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนโลกนี้ทั้งเทวดา มาร พรหม ทุกหมู่สัตว์ทั้งสมณะและพราหมณ์ทั้งเทวดาและมนุษย์ ให้รู้ทั่ว ทรงแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง ในที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ทรงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นการดีแล

ครั้งนั้นแล พราหมณ์ คฤหบดีชาวบ้านนครวิหตะพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ครั้นแล้วบางพวกถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประณมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกมีอาการเฉย ๆ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านนครวิหตะผู้หนึ่งเรียบริ้อยแล้ว ดังนี้ว่า คฤหบดีทั้งหลาย ถ้าปริพาชกเจ้าลัทธิอื่นถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า คฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้วพึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า สมณพราหมณ์เหล่าใด ยังมีความกำหนัด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ-เสียงที่รู้ได้ด้วยโสต-กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ-รสที่รู้ได้ด้วยชีวหา-โณภูมิจิตที่รู้ได้ด้วยกาย-ธรรมารมณ์ที่รู้ได้ด้วยมโน ถ้ายังไม่ปราศจากแล้ว ยังมีจิตไม่สงบภายใน ยังประพฤติกุ่ม ๆ ดอน ๆ ทางกาย ทางวาจา ทางใจอยู่ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าแม้พวกเรา ก็ยังมีความกำหนัดความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ-เสียงที่รู้ได้ด้วยโสต-กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ-รสที่รู้ได้ด้วยชีวหา-โณภูมิจิตที่รู้ได้ด้วยกาย-ธรรมารมณ์ที่รู้ได้ด้วยมโน ยังไม่ปราศจากแล้ว ยังมีจิตไม่สงบภายใน ยังประพฤติกุ่ม ๆ ดอน ๆ ทางกาย ทางวาจา ทางใจอยู่ ก็เมื่อเราทั้งหลายไม่เห็นแม้ความประพฤติสงบของสมณพราหมณ์พวกนั้นที่ยิ่งขึ้นไปกว่าเราดังนี้ ฉะนั้น ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือบูชา

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าปริพาชกเจ้าลัทธิอื่นถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า สมณพราหมณ์เหล่าใด ปราศจากความกำหนัด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงในรูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ-เสียงที่รู้ได้ด้วยโสต-กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ-รสที่รู้ได้ด้วยชีวหา-โณภูมิจิตที่รู้ได้ด้วยกาย-ธรรมารมณ์ที่รู้ได้ด้วยมโน แล้ว มีจิตสงบแล้วภายใน ประพฤติสงบ

ทางกาย ทางวาจา ทางใจอยู่ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าแม้พวกเรายังมีความกำหนด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ-เสียงที่รู้ได้ด้วยโสต-กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ-รสที่รู้ได้ด้วยชีวหา-โณที่รู้ได้ด้วยกาย-ธรรมารมณ์ที่รู้ได้ด้วยมโน ยังไม่ปราศจากแล้ว ยังมีจิตไม่สงบภายใน ยังประพฤติลุ่ม ๆ ดอน ๆ ทางกาย ทางวาจา ทางใจอยู่ ก็เมื่อเราทั้งหลายเห็นแม้ความประพฤติสงบของสมณพราหมณ์พวกนั้นที่ยิ่งขึ้นไปกว่าเรา ดังนี้ ฉะนั้น ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าปริพาชกเจ้าลัทธิอื่นถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า ก็อาการ และความเป็นไปของท่านผู้มีอายุทั้งหลายเช่นไรจึงเป็นเหตุให้พวกท่านกล่าวถึงท่านผู้มีอายุทั้งหลายอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศโมหะ ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า ความจริงท่านผู้มีอายุเหล่านั้น ย่อมเสพเฉพาะเสนาสนะอันสังัด คือป่าดง ที่เป็นที่ไม่มีรูปอันรู้ได้ด้วยจักขุ-เสียงอันรู้ได้ด้วยโสต-กลิ่นอันรู้ได้ด้วยฆานะ-รสอันรู้ได้ด้วยชีวหา-โณที่รู้ได้ด้วยกาย ซึ่งคนทั้งหลายเมื่อ เห็น-ฟัง-ดม-ลิ้ม-สัมผัส แล้วจะพึงยินดี แต่ท่านผู้มีอายุเหล่านั้นจะไม่พึงยินดีเช่นนั้นเลย นี้แลอาการและความเป็นไปของท่านผู้มีอายุทั้งหลายของพวกข้าพเจ้า ซึ่งเป็นเหตุให้พวกข้าพเจ้ากล่าวถึงท่านผู้มีอายุทั้งหลายได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะแล้ว หรือปฏิบัติเพื่อความปราศโมหะ ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์แก่ปริพาชกเจ้าลัทธิอื่นเหล่านั้นอย่างนี้เถิด

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านนครวินทะ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า แจ่มแจ้งแล้วพระเจ้าข้า แจ่มแจ้งแล้วพระเจ้าข้า พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศธรรมโดยปริยายมิใช่น้อย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด หรือบอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีตาดีจักเห็นรูปทั้งหลายได้ ฉะนั้น พวกข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำพวกข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

จากเรื่องนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้เราเห็นว่า สมณพราหมณ์ นักบวช หรือพระภิกษุสงฆ์ ที่ควรแก่การเคารพ สักการะ นับถือ บูชานั้น จะต้องเป็นผู้ที่ปราศจาก หรือปฏิบัติเพื่อความปราศจาก ความกำหนัด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้งหลาย และมีจิตสงบแล้วภายใน ประพฤติสงบทางกาย ทางวาจา ทางใจอยู่ และท่านผู้ที่ปราศจากหรือปฏิบัติเพื่อความปราศจาก เหล่านี้ จะมีลักษณะ ให้สังเกตเห็นได้ง่ายคือ ท่านย่อมมีปกติเสพเฉพาะเสนาสนะอันสงบ และไม่มีความยินดี ใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดกิเลสต่าง ๆ ซึ่งความรู้ ตรงนี้จะช่วยให้เราสามารถแยกแยะได้ว่า สมณพราหมณ์ นักบวช หรือพระภิกษุสงฆ์ เหล่าใด ที่ควรหรือไม่ควรแก่การเคารพ สักการะ นับถือ บูชา

ความเคารพในการศึกษา คือตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาหาความรู้ แล้ว แสดงออกซึ่งความเคารพ โดยตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ทั้งทางโลกและทางธรรม จะ ศึกษาเรื่องใดก็ศึกษาให้ถึงแก่น ให้เข้าใจจริง ๆ ไม่ทำเหวอะแหยะ บำรุงการศึกษา สนับสนุน การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม และไม่นำความรู้ที่ได้มาไปใช้ในทางที่ผิด

เรื่องของความเคารพในการศึกษานั้น ก็มีตัวอย่างในสมัยพุทธกาลมาให้พวกเราได้ ศึกษากัน 2 เรื่อง ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 ความเคารพในการศึกษาอันยิ่งของพระราหุล¹

ท่านพระราหุลนี้เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เกลี่ยทรายประมาณบาตรหนึ่งในบริเวณพระ- คันธกุฎีแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่าวันนี้เราจะได้รับโอวาทประมาณเท่านั้น ได้การตักเตือนประมาณเท่านั้น จากสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจากสำนักของพระอุปัชฌาย์ (พระสารีบุตร) แม้พระ- สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงตั้งพระราหุลไว้ในเอตทัคคะ จึงทรงตั้งให้เป็นผู้เลิศในการศึกษาว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลายบรรดาภิกษุสาวกของเราผู้ใคร่ต่อการศึกษาราหุลเป็นผู้เลิศของภิกษุเหล่านั้น

แม้ท่านพระราหุลนั้นก็ไต่บันลือสีหนาท ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์อย่างนั้นเหมือนกันว่า พระธรรมราชาผู้เป็นพระชนกของเราทรงตั้งเราไว้ในเอตทัคคะเฉพาะหน้าภิกษุสงฆ์ เพื่อความ รุ่งเรืองสิ่งทั้งปวงนี้ พระธรรมราชาทรงยกย่องเราว่าเป็นผู้เลิศของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่การศึกษา และ ของภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา พระธรรมราชาผู้ประเสริฐผู้เป็นพระสหาย เป็นพระชนก

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อรรถกถามหาราหุลโฆวาทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม 20, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 290.

ของเรา และพระสารีบุตรผู้รักษาธรรม ผู้มีความอิมใจ เป็นพระอุปัชฌาย์ของเรา ทั้งหมดเป็น คำสอนของพระชินเจ้า

จากเรื่องนี้ทำให้เราเห็นได้ว่า ผู้ที่มีความเคารพในการศึกษานั้น จะเป็นผู้ที่ใคร่ ต่อการเรียนรู้ และพร้อมที่จะรับฟังคำแนะนำตักเตือนอยู่เสมอ ดังเช่นพระราหุล เป็นต้น ดังนั้นเราเองก็ต้องฝึกให้มีคุณธรรมข้อนี้เช่นเดียวกับท่านพระราหุล จึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีความเคารพในการศึกษาอย่างแท้จริง

เรื่องที่ 2 โทษของการไม่เคารพในการศึกษา นำความรู้ไปใช้ในทางผิด¹

ธรรมดาของคนพาลมักจะแสวงหาความรู้แล้วนำไปใช้ในทางที่ผิด ท้ายที่สุด การกระทำของตนเองนั้นจะเป็นเหตุให้ตนต้องประสบกับความทุกข์ในปัจจุบันชาติ และยังคง เสวยผลกรรมในเวลาที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ดังนั้นความรู้ของคนพาลจึงเป็นเหมือนความรู้อาบ ยาพิษ ดังเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต

มีอยู่คราวหนึ่ง ที่พระมหาโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้เลิศด้วยฤทธิ์พร้อมกับ พระลักขณเถระ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏเพื่อไปบิณฑบาตโปรดสรรพสัตว์ ท่านมองไปรอบ ๆ แล้ว กระทำการยิ้มแย้ม พระลักขณเถระสังเกตเห็นอาการของท่าน จึงถามสาเหตุของการยิ้มนั้น ก็ได้ รับคำตอบว่า ให้ไปถามอีกครั้งในสำนักของพระพุทธองค์เถิด

เมื่อหลังจากบิณฑบาต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระลักขณเถระจึงถามเรื่องที่เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ท่านเล่าให้พระเถระฟัง โดยมีพระศาสดาประทับนั่งเป็นสักขีพยานว่า

ขณะที่ลงมาจากเขา ท่านได้เห็นเปรตตนหนึ่งมีอัตภาพใหญ่โตที่เดียวประมาณ 3 คาวุต ถูกค้อนเหล็ก 6 หมิ่นอัน ที่มีไฟติดลูกโพลง ตกลงมากระหน่ำศีรษะของเปรตนั้นค้อนเหล็กได้ ทบศีรษะของเปรตจนแตกกระจาย แล้วศีรษะที่แตกกระจายนั้นก็รวมกันขึ้นใหม่อีก แล้วก็ถูก ค้อนทุบแตกกระจายไปอีก เปรตร้องโหยหวนด้วยความทุกข์ทรมานแสนสาหัส

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรตตนนี้เรา เห็นตั้งแต่ตรัสรู้ ครั้งเมื่อนั่งอยู่ที่โพธิมณฑล แต่เราไม่ได้บอกกับใคร เพราะถ้าเราบอกไปแล้ว

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “สังฆวิภูษิต” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 239-244,

“ไม่มีใครเชื่อ ความไม่เชื่อนั้น จะเป็นกรรมติดตัวพวกเขาไป แต่วันนี้เราเป็นพยานของโมคคัลลานะ จึงบอกได้”

จะเห็นได้ว่า ขนาดพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมครูของพวกเราทั้งหลาย พระองค์ท่านจะตรัสอะไร ยังต้องใคร่ครวญให้รอบคอบก่อน เพราะอยากให้ถ้อยคำที่ตรัสออกไปเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง พวกภิกษุก็ทูลถามถึงบุพกรรมของเปรต พระองค์จึงตรัสเล่าให้ฟังว่า ในอดีตกาล มีบุรุษเปลี้ยคนหนึ่งเก่งมาก มีศิลปะในการติดก้อนกรวด สามารถที่จะใช้ก้อนกรวดติดไปที่ใ้ไปไม้ให้เป็นรูปอะไรก็ได้จะเป็นช้าง ม้า ทำได้หมดเลย ท่านใช้วิชานี้เลี้ยงชีพ โดยการติดก้อนกรวดให้เด็ก ๆ ดู แล้วก็ได้ของกินของใช้จากเด็กเหล่านั้น

มีอยู่วันหนึ่ง พระราชาเสด็จผ่านมาประทับใต้ต้นไทร เห็นเงาของไม้เป็นรูปต่าง ๆ กระทบพระวรกายของพระองค์ จึงถามว่าเป็นฝีมือของใคร เมื่อรู้ว่า เป็นฝีมือของบุรุษเปลี้ย พระองค์ท่านเลยรับสั่งให้ไปส่นองงานบางอย่างในพระราชวัง บุรุษเปลี้ยผู้นี้รับส่นองพระราชโองการเป็นที่พอพระทัยมาก จึงได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติมากมาย

ใครก็ตามที่มีความรู้ความสามารถ แล้วนำไปใช้ได้เต็มที่ ตามความต้องการของผู้บังคับบัญชา ซึ่งไม่ผิดศีลผิดธรรม ก็ย่อมนำแต่ความสุขความสำเร็จมาสู่ตนเองและครอบครัว คราวนี้มีผู้ชายคนหนึ่ง เห็นบุรุษเปลี้ยท่านนั้นได้ทรัพย์สมบัติมากมาย จึงคิดว่า แม้คนง่อยเปลี้ยแต่อาศัยศิลปะติดก้อนกรวด ก็ประสบความสำเร็จในชีวิต แม้ตัวเราก็ควรจะเรียนไว้ เมื่อคิดได้ก็เข้าไปขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ครั้งแรกบุรุษเปลี้ยเห็นว่า ชายหนุ่มคนนี้เป็นคนนิสัยไม่ดี ถ้าสอนศิลปะนี้ให้ไป ก็มีแต่จะทำความพินาศย่อยยับให้เกิดขึ้นกับตนเอง จึงห้ามเอาไว้ แต่ชายหนุ่มก็ไม่เลิกล้มความตั้งใจ เข้าไปปรนนิบัติรับใช้ ทำให้พอออกพอใจ จนบุรุษง่อยเปลี้ยรู้สึกสำนึกในบุญคุณ จึงตัดสินใจถ่ายทอดความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ให้ไป

ดูลักษณะของคนพาล เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ใคร ๆ ก็ไม่อาจห้ามปรามได้ บุรุษเปลี้ยถามศิษย์ตนเองว่า ท่านเรียนจบหลักสูตรแล้ว จะไปทำอะไรต่อล่ะ ลูกศิษย์บอกว่า ผมจะทดสอบความรู้ความสามารถดูเสียก่อน อาจารย์ถามต่อว่า เธอจะไปทำอย่างไร ผมจะตีแม่โคหรือมนุษย์ให้ตาย อาจารย์เลยเตือนว่า ถ้าเธอฆ่าแม่โค จะถูกปรับเสียเงิน 100 กหาปณะ เมื่อฆ่ามนุษย์จะถูกปรับพันกหาปณะ เธออย่านำศิลปะนี้ไปรังแกสัตว์อื่นเลย

ชายหนุ่มลูกศิษย์ไม่ยอมเชื่อ แต่ก็คิดว่า จะฆ่าสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของ ถึงจะไม่โดนปรับ เมื่อ

เดินไปพบพระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งกำลังเดินเที่ยวบิณฑบาต จึงคิดว่า พระสมณะรูปนี้ไม่มีพ่อไม่มีแม่ เอล่ะเราจะทดสอบศิลปะกับพระสมณะรูปนี้แหละ จึงติดก้อนกรวด เล็งช่องหูเบื้องขวาของ พระปัจเจกพุทธเจ้า ก้อนกรวดเข้าไปโดนช่องหูข้างขวา ทะลุออกช่องหูข้างซ้าย ทุกขเวทนาแสนสาหัสได้เกิดขึ้นกับท่าน พระปัจเจกพุทธเจ้าท่านไม่สามารถเที่ยวบิณฑบาตต่อไปได้ จึงเหาะกลับไปพักที่บรรณศาลา แล้วก็ปรินิพพานที่นั่น

สาวชนที่เคยตัดบาตร ไม่เห็นท่านออกมาบิณฑบาตจึงตามไปดูที่บรรณศาลา เห็นท่านปรินิพพานแล้วก็ร้องไห้คร่ำครวญ ช่วยกันนำร่างของท่านไปฃาปนกิจ ส่วนชายหนุ่มก็ไปดูผลงานของตนเอง จำพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ จึงบอกว่าเป็นฝีมือของตนเอง พุดด้วยความภูมิใจที่เดียว ไม่ได้สำนึกบาปกรรมที่ตนเองก่อไว้เลย ชาวบ้านรู้เข้า จึงพากันรุมประชาทัณฑ์จนสิ้นชีวิต หลังจากตายไป เขาตกนรกหมกไหม้ยาวนานทีเดียว ถูกไฟนรกเผาผลาญอยู่ในอเวจีมหานรก จนกระทั่งแผ่นดินสูงขึ้น 16 โยชน์ จึงพ้นจากนรกแต่ยังมีเศษกรรมเหลืออยู่ จึงไปเกิดเป็นเปรตที่ถูกก้อนเพลิงทูปหัวได้รับทุกข์ทรมานอยู่ที่ยอดเขาศิขณภู

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นกับคนพาลย่อมนำมาซึ่งความหายนะเดือดร้อนทั้งแก่ผู้อื่นและตนเอง ดังนั้นหากจะรับใครเป็นลูกศิษย์ หรือหากคิดจะถ่ายทอดความรู้ให้กับใครแล้ว ก็ต้องระมัดระวังเป็นอย่างมาก เพื่อมิให้ความรู้ของเราไปตกอยู่กับคนพาล และคนพาลย่อมไม่เคารพในการศึกษา เพราะเขานำความรู้ที่ร่ำเรียน ไปทำความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้ในที่สุด

ความเคารพในความไม่ประมาท คือตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการมีสติกำกับตัวในการทำงานต่าง ๆ แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพโดยหมั่นฝึกสติเพื่อให้ไม่ประมาท ด้วยการเจริญสมาธิภาวนาอยู่เนือง ๆ มิได้ขาด

เรื่องของความเคารพในความไม่ประมาทนั้น มีตัวอย่าง 5 เรื่องจากสมัยพุทธกาล มาให้พวกเราได้ศึกษากัน ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 ความไม่ประมาทเป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหมด¹

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ไม่มีเท่าก็ดี 2 เท่าก็ดี 4 เท่าก็ดี

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “อัปมาทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกา-ทสกนิบาต เล่มที่ 38, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 35-37.

มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาาก็ดี ไม่มีสัญญาาก็ดี มีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญา ก็ไม่ใช่ก็ดี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เกี่ยวไปบนแผ่นดินเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมถึงความรวมลงในรอยเท้าข้าง รอยเท้าข้าง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะความเป็นของใหญ่ แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลอนเหล่าใดเหล่าหนึ่งของเรือนยอด กลอนเหล่านั้นทั้งหมด ไปหายอด น้อมไปสู่ยอด รวมที่ยอด ยอด โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลอนเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่รากชนิดใดชนิดหนึ่ง กฤษณา โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมที่เกิดแต่รากเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่แก่นชนิดใดชนิดหนึ่ง จันทน์แดง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลิ่นหอมที่เกิดขึ้นแต่แก่นเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่ดอกชนิดใดชนิดหนึ่ง ดอกมะลิ โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมเกิดแต่ดอกเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาน้อยเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พระราชาเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นอนุหนต์ไปตามพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิ โลกกล่าวว่า เป็นยอดของพระราชาเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แสงสว่างแห่งดวงดาวเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แสงสว่างเหล่านั้นทั้งหมด

ยอมไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 อันบัณฑิตแบ่งออกแล้ว 16 ครั้งของแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งแสงสว่างเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทินั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายในสรวทดูเมื่อฝนขาดปราศจากเมฆแล้ว ดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นสู่ท้องฟ้า กำจัดความมืดที่มีในอากาศทั้งหมดแล้ว ย่อมส่องแสง แผลดแสงและแจ่มกระจ่าง แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทินั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำใหญ่ ๆ สายใดสายหนึ่ง คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรวุมหิ แม่น้ำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นสายน้ำไหลไปสู่สมุทร โนมไปสู่สมุทร น้อมไปสู่สมุทร มหาสมุทร โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งแม่น้ำเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทินั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น ฯลฯ

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกเรื่องความไม่ประมาทว่าเป็นสุดยอดของกุศลธรรมทั้งหมด ดังนั้นเราทุกคนจึงควรให้ความเคารพในความไม่ประมาทอยู่เนื่อง ๆ

เรื่องที่ 2 ความไม่ประมาทเป็นธรรมที่ทำให้สำเร็จประโยชน์¹

ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ มีอยู่หรือหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ มีอยู่

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัปมาทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 691-693.

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพเป็นไหน

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท

ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนรอยเท้าชนิดใดชนิดหนึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ที่สัญจรไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งปวงย่อมรวมลงในรอยเท้าข้าง รอยเท้าข้างชาวโลกกล่าวว่า เป็นเยี่ยมกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าข้างเป็นรอยเท้าใหญ่ ฉันทิ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท ฉันทินั้นเหมือนกัน ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือน ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือความไม่ประมาทนี้แล

พราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ความไม่ประมาทเป็นธรรมที่ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับเรา ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต กล่าวคือ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า ดังนั้นเราจึงควรหมั่นดำรงอยู่ในความไม่ประมาทด้วยความเคารพกันอยู่เสมอ

เรื่องที่ 3 ความไม่ประมาทด้วยการระวังภัยที่ยังไม่มาถึง¹

พระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงเห็นภิกษุทั้งหลายประมาณ 500 รูป ถูกกามวิตกครอบงำ ภายในโกฏิสี่จตุรภาวะ จึงทรงประชุมสงฆ์ ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่นชื่อว่า สิ่งที่ควรระวัง ก็ควรระวัง ชื่นชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย เมื่อเจริญขึ้นก็ย่อมทำลายเราเหมือนต้นไทรเป็นต้น เมื่อเติบโตขึ้น ก็ทำลายต้นไม้นั้น ด้วยเหตุนี้ ในปางบรรพ์เทวดา ผู้เกิดที่โกฏิสิมพลีจิวใหญ่ เห็นนกตัว 1 กินลูกนิโครธ ถ่ายอุจจาระรดกิ่งต้นไม้ของตน ได้ประสบความกลัวว่า ต่อแต่นี้ไปปริมาณของเราจักมีความพินาศ แล้วได้ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อ

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย, “โกฏิสิมพลีชาติก”, พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 59, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 395-401.

ไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ ถือกำเนิดเป็นรุกขเทวดาที่ต้นโกฏฐิมพลี ภายหลังพญาครุฑตัวหนึ่งเนรมิตอัฐภาพ 150 โยชน์ ใช้ลมปีกพัดน้ำในทะเลแหวกออกเป็น 2 ส่วน แล้วเฉี่ยวเอานาคราชตัวหนึ่งยาวพันวาที่หางให้ชยอกเหยื่อที่พญานาคนั้นใช้ปากคาบไว้ทิ้งบินไปทางยอดป่า มุ่งหมายไปที่ต้นโกฏฐิมพลีนาคราชเมื่อห้อยหัวลง จึงคิดว่า เราจักสลัดตัวให้หลุด จึงสอดขนดเข้าไปที่ต้นนิโครธต้น หนึ่งพันต้นนิโครธยึดไว้ ต้นนิโครธก็ถอนขึ้น เพราะความแรงของพญาครุฑและพญานาคร่างใหญ่ พญานาคก็ไม่ปล่อยต้นไม้เลย ครุฑจึงเฉี่ยวเอาพญานาคพร้อมกับต้นนิโครธไปถึงต้นโกฏฐิมพลี แล้วให้พญานาคนอนบนด้านหลังของลำต้นไม้ ฉีกท้องกินมันชั้นของพญานาคแล้วทิ้งซากที่เหลือลงทะเลไป ก็บนต้นนิโครธนั้นมีนกตัวเมียตัวหนึ่ง เมื่อพญานาคทิ้งต้นนิโครธแล้ว มันก็บินไปเกาะอยู่ระหว่างกิ่งของต้นโกฏฐิมพลี รุกขเทวดาเห็นมันแล้วสะดุ้งกลัวตัวสั่นไปโดยคิดว่า นกตัวเมียวัวนี้จักถ่ายอุจจาระรดลำต้นไม้ของเรา ต่อนั้นไปพุ่มไทรหรือพุ่มไม้ป่า ก็จะขึ้นท่วมทับถมต้นไม้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นวิมานของเรา ก็จักพินาศ

เมื่อรุกขเทวดาสิ้นเส้าทำนอยู่ ต้นโกฏฐิมพลีก็สั่นไปถึงโคน พญาครุฑเห็นรุกขเทวดาสิ้นเส้าทำนอยู่ จึงได้กล่าวถามรุกขเทวดา..... เมื่อครุฑได้ฟังคำตอบของรุกขเทวดาแล้ว จึงกล่าวขึ้นว่า อีรชนควรระแวงภัยที่ควรระแวง ควรระวังภัยที่ยังไม่มาถึง อีรชนย่อมนพิจารณาเห็นโลกทั้งสอง เพราะภัยในอนาคต ครุฑครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงให้กนั้นหนีไปจากต้นไม้นั้นด้วยอาณูภาพของตน

พระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า เธอทั้งหลายควรระแวงสิ่งที่ควรระแวงดังนี้ ทรงประกาศสังัจจธรรมทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดกไว้ในที่สุดแห่งสังัจจธรรมภิกษุประมาณ 500 รูป ดำรงอยู่แล้วในอรหัตผล พญาครุฑ ในครั้งนั้น ได้แก่พระสารีบุตรในบัดนี้ ส่วนรุกขเทวดา ได้แก่เราตถาคต ฉะนี้แล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า รุกขเทวดาที่ต้นโกฏฐิมพลี เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีความเคารพในความไม่ประมาท เป็นผู้ที่รู้จักระวังภัยที่ยังมาไม่ถึง จึงสามารถรอดพ้นจากภัยในครั้งนี้ไปได้ ดังนั้นเราทุกคนต้องหมั่นระแวงระวังภัยที่ยังมาไม่ถึงด้วย

ความไม่ประมาทอยู่ทุกกาล

เรื่องที่ 4 ความไม่ประมาทด้วยการระวังภัยในอนาคต 5 ประการ¹

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคต 5 ประการนี้ ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย 5 ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรายังเป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย ถึงกระนั้น ก็มีสมัยที่ชราย่อมจะถูกต้อง กายนี้ได้ ก็ผู้ที่แก่แล้ว ถูกชราครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย จะเสพเสนาสนะอันสูงสุด คือ ป่า และป่าชัฏ ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง เสียก่อนทีเดียว ซึ่งเราประกอบแล้ว แม้เป็นผู้ชราที่จักอยู่สบาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 1 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรามีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ขนาดกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร แต่ย่อมมีสมัยที่พยาธิจะถูกต้อง กายนี้ ก็ผู้ที่ป่วยไข้อันความป่วยไข้ครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้วแม้ป่วยไข้ก็จักอยู่สบาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคตข้อที่ 2 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ แล ข้าวกล้าดี บิณฑบาตก็หาได้ง่าย สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ แต่ก็ย่อมมีสมัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าไม่ดี บิณฑบาต หาได้ยาก ไม่สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ อนึ่ง ในสมัยข้าวแพง พวกมนุษย์ย่อมหลังไหลไปในที่ที่มีอาหารดี ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ทุติยอนาคตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 78 หน้า 190-193.

แล้ว ก็จักอยู่สบายแม่ในเวลาทุพภิกขภัย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 3 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้แล มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นดั่งน้ำนมกับน้ำ มองดูกันด้วยนัยน์ตาแสดงความรักอยู่ แต่ย่อมมีสมัยที่มีภัย มีความปั่นป่วนในดวง ประชาชนวุ่นวาย และเมื่อมีภัย พวกมนุษย์ย่อมหลงไหลไปในที่ซึ่งปลอดภัย ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกันเมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม่ในสมัยที่มีภัย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 4 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้แล สงฆ์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน อยู่ผาสุกแต่ก็ย่อมมีสมัยที่สงฆ์แตกกัน ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า และป่าช้า ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม่ในเมื่อสงฆ์แตกกัน ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 5 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคต 5 ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้พระภิกษุผู้ใคร่ต่อการบรรลุธรรมนั้นให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท อันได้แก่ ความไม่ประมาทในวัย ความไม่ประมาทในความไม่มีโรค ความไม่ประมาทในเรื่องการคลุกคลีด้วยหมู่คณะอันเกิดจากแสวงหาบิณฑบาตและการแวดล้อมด้วยญาติโยม และความไม่ประมาทในเรื่องความสามัคคีของหมู่สงฆ์ แล้วให้รีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดังนั้น หากเราปรารถนาที่จะได้บรรลุธรรมแล้วไซ้ ก็ควรเร่งทำความเพียรเพื่อ

ให้บรรลุธรรม ก่อนที่ภัยในอนาคตทั้ง 5 ประการจะมาถึงตัวเรา

เรื่องที่ 5 สร้างความไม่ประมาทด้วยการพิจารณาฐานะที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ 5 ประการ¹

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ 5 ประการ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ฐานะ 5 ประการนี้เป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 1 เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 1 เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 1 เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 1 เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น 1

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรครามีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ฐานสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่มที่ 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 138-142.

จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติก
ทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้
โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แลสตรี
บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วง
พ้นความตายไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต
จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติก
ทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่
นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก
ของชอบใจทั้งสิ้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต
จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มี
กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับ
ผลของกรรมนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อ
เขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควร
พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรม
เป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผล
ของกรรมนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้น
ที่มีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การ
ไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้น
พิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น
เมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้น ที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เราทุกคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เป็นผู้ครองเรือนหรือเป็นนักบวชก็ตาม จะต้องหมั่นพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนื่อง ๆ คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพราก และเรื่องกฎแห่งกรรม เพื่อไม่ให้เรามีความประมาทในเรื่อง ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ความ

มัวเมาในความไม่มีโรค ความมัวเมาในชีวิต ความพอใจ ความรักใคร่ในของรัก และการประกอบซึ่งกายทุจริต วาจีทุจริต มโนทุจริต ซึ่งเมื่อเราพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนื่อง ๆ แล้ว ย่อมจะละได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ในสิ่งเหล่านี้ และแม้แต่พระอริยสาวก เมื่อพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนื่อง ๆ ว่าโดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดา ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนต้องประสบกับธรรม 5 ประการนี้เช่นเดียวกัน เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนี้อยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนี้อยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

ดังนั้น ให้เราทุกคนหมั่นพิจารณาธรรมทั้ง 5 ประการดังกล่าวให้บ่อย ๆ ให้สม่ำเสมอ เราจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีความเคารพในความไม่ประมาทอย่างแท้จริง

ความเคารพในการต้อนรับ คือตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการต้อนรับปฏิสันถาร ว่าทำให้ไม่ก่อศัตรู ปกติคนเราจะให้ดีพร้อม ทำอะไรถูกใจคนทุกอย่างย่อมเป็นไปไม่ได้ อาจมีช่องว่างรอยโหว่ มีข้อบกพร่องบ้าง การต้อนรับแขกนี้จะเป็นการปิดช่องว่างรอยโหว่ในตัว ทำให้ได้มิตรเพิ่ม เราจึงต้องให้ ความสำคัญแก่ผู้มาเยือน ด้วยการต้อนรับ 2 ประการ ดังนี้

1. **อามิสปฏิสันถาร** ต้อนรับด้วยสิ่งของ เช่น อาหารน้ำดื่ม เลี้ยงดูอย่างดี ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ฯลฯ

2. **ธรรมปฏิสันถาร** ต้อนรับด้วยธรรม เช่น สนทนาธรรมกัน แนะนำธรรมะให้แก่กัน ฯลฯ

นอกจากตัวเราจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการต้อนรับแขกแล้ว แม้คนในบ้านก็ต้องฝึกให้ต้อนรับแขกเป็นด้วย ไม่เช่นนั้นจะพลาดไป เช่น ข้าราชการผู้ใหญ่บางคนตนเองต้อนรับแขกได้อย่างดีเยี่ยม แต่ไม่ได้ฝึกคนในบ้านไว้ เวลาตนเองไม่อยู่มีแขกมาหาที่บ้าน เด็กและคนรับใช้พูดจากับเขาไม่ดี ทำให้เขาผูกใจเจ็บ คิดหาทางแก้แค้น หาทางโจมตีเอาจนต้องเสียผู้เสียคนมากี่มากต่อมากแล้ว โดยที่ตนเองก็ 모르สาเหตุว่าเขาเป็นศัตรูเพราะอะไร

เรื่องของความไม่ประมาทในการต้อนรับปฏิสันถารนั้น มีตัวอย่างมาให้เราได้ศึกษากันดังต่อไปนี้

เรื่องการต้อนรับปฏิสันถารพระภิกษุสงฆ์ยอมประสพผลบุญโดยฐานะ 5 ประการ¹

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมเข้าไปหาสกุลใด พวกมนุษย์ในสกุลนั้นยอมประสพบุญเป็นอันมาก โดยฐานะ 5 ประการ ฐานะ 5 ประการเป็นไหน ? คือ

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล จิตของพวกมนุษย์ยอมเลื่อมใสเพราะเห็นท่านสมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตวิให้เป็นไปพร้อมเพื่อสวรรค์

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ยอมลูกรับ (ต้อนรับ) กราบไหว้ให้อาสนะ (ที่นั่ง) สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตวิให้เป็นไปพร้อมเพื่อเกิดในสกุลสูง

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ยอมกำจัดมลทินคือความตระหนี่ สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตวิให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ (เกียรติยศสูง)

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ยอมจัดของถวายตามสติกำลัง สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตวิให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีโภคทรัพย์มาก

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ยอมไต่ถามสอบสวน ย่อมฟังธรรม สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตวิให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด บรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ในสกุลนั้นยอมประสพบุญเป็นอันมาก โดยฐานะ 5 ประการนี้

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า การให้การต้อนรับปฏิสันถารแก่พระภิกษุสงฆ์นั้นมีอานิสงส์ผลบุญมากมายหลายประการ ดังนั้นขอให้เราทุกคนอย่าละเลยในการต้อนรับปฏิสันถารท่าน เพราะจะเป็นทางมาแห่งสวรรค์และมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด

เมื่อเราสังเกตให้ดีจะเห็นว่า คนในโลกนี้มีหลายพันล้านคน สิ่งของ เหตุการณ์ การงานในโลกนี้มีหลายแสนหลายล้านอย่าง แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสอนให้เราสนใจอย่างจริงจัง 6 อย่าง ดังนั้น พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ การศึกษา ความไม่ประมาท และการต้อนรับ ทั้ง 6 ประการนี้ มีความสำคัญเพียงใด โปรดดูได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “กุลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษ-ฉกจนิบาต เล่มที่ 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 199 หน้า 440.

เรื่องความสำคัญของความเคารพทั้ง 6 ประการ¹

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวัน ใกล้พระนครกิมมิลา ครั้งนั้น ท่านพระกิมมิละได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระ-
สัทธรรมไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าดูก่อนกิมมิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา (การศึกษา) ในความไม่ประมาท ในปฏิสังขาร ดูก่อนกิมมิละ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสัทธรรมไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว

พระกิมมิละกราบทูลถามต่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อะไร เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ดูก่อนกิมมิละ พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความไม่ประมาท ในการปฏิสังขาร ดูก่อนกิมมิละ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระ-
สัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาหรือพระสัทธรรมจะสามารถดำรงอยู่ได้นานหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับพุทธสาวกว่า มีความเคารพใน 6 ประการข้างต้นหรือไม่เพียงใด จึงเป็นสิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาแล้วนำไปปฏิบัติกันให้ดี

สิ่งที่ควรเคารพทั้ง 6 ประการนี้ เป็นแกนหลักของความเคารพทุกอย่าง เมื่อเราสามารถรองจนตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่ควรเคารพอย่างยิ่ง ทั้ง 6 ประการนี้แล้ว ต่อไปเราก็จะสามารถรองถึงความดีของสิ่งอื่น ๆ ได้ชัดเจนและละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น กลายเป็นผู้รู้จริงและทำได้จริงผู้หนึ่ง

เมื่อฝึกตนเองให้มากด้วยความเคารพแล้ว ในไม่ช้านิสัยชอบจับผิดผู้อื่นก็จะค่อย ๆ หายไป เจอใครก็จะคอยมองแต่คุณความดีของเขา ต่อไปความชั่วทั้งหลายเราก็จะนึกไม่ออก นึกออก

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “กิมมิลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่มที่ 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 311 หน้า 635-636.

แต่ความดีและวิธีทำความดีเท่านั้น ตัวเราก็จะกลายเป็นที่รวมแห่งความดีเหมือนทะเลเป็นที่รวมของน้ำจะนั้น

1.3 ข้อควรรู้¹

การแสดงความเคารพ

การแสดงความเคารพ คือการแสดงความตระหนักในคุณความดีของสิ่งที่เราเคารพ ด้วยใจจริง ให้ปรากฏชัดแก่บุคคลทั่วไป ด้วยการแสดงออกทางกาย วาจา มีอยู่หลายวิธี เช่น หลีกทางให้ ลูกขึ้นยืนต้อนรับ การให้ที่นั่งแก่ท่าน การประณมมือเวลาพูดกับท่าน การกราบ การไหว้ การขออนุญาตก่อนทำกิจต่าง ๆ การวันทยาอุธ การวันทยหัตถ์ การยิงสลุต การลดธง ฯลฯ

การแสดงความเคารพที่ถูกต้องตามหลักธรรม หมายถึง การแสดงออกเพราะตระหนักในคุณความดีของสิ่งที่เราเคารพด้วยใจจริง นักเรียนที่คำนับครูเพราะเกรงว่าถ้าไม่ทำจะถูกตัดคะแนนความประพฤติ ทหารที่ทำวันทยาอุธผู้บังคับบัญชาเพราะเกรงว่าถ้าไม่ทำจะถูกลงโทษ อย่างนี้ไม่จัดว่าเป็นความเคารพ เป็นแต่เพียงวินัยอย่างหนึ่งเท่านั้น

ข้อเตือนใจ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ความเคารพ คือการตระหนักในคุณความดีของคนอื่นและสิ่งอื่น ซึ่งผู้ที่จะตระหนักในคุณความดีของคนอื่นและสิ่งอื่นได้ จะต้องมีความศรัทธาอย่างหนึ่งเป็นทุนอยู่ในใจก่อน คือมีปัญหา ความรู้จักผิดชอบชั่วดีพอสมควร

และเมื่อเราแสดงความเคารพออกไปแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งก็จะรู้ทันทีว่า อ้อ คนนี้เขามีคุณธรรมสูง มีความเคารพและมีแนวปัญญา เขาก็เกิดความตระหนักในคุณความดีของเรา และแสดงกิริยาเคารพต่อเราที่เรียกว่า รับเคารพ

แต่ถ้าผู้ใด เมื่อมีคนมาแสดงความเคารพแล้วเฉยเสีย ไม่แสดงความเคารพตอบ ผู้นั้นจัดเป็นคนน่าตำหนิอย่างยิ่ง เพราะการเฉยเสียนั้นเท่ากับบอกให้ชาวโลกรู้ว่า ตัวข้านี้ แสนจะโง่เง่าหาปัญหาพอที่จะเห็นคุณความดีในตัวท่านไม่ เท่านั้นเอง

¹ พระสมชาย ฐานุตฺโต, มงคลชีวิตฉบับก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543), หน้า 197-199.

คนที่ไม่ยอมแสดงความเคารพคนอื่น หรือเมินเฉยต่อการเคารพตอบ มักเป็นเพราะเข้าใจว่าการแสดงกิริยาเคารพออกมานั้น เป็นการลดส่งราคาดีของตนแล้วเอาไปเพิ่มให้แก่คนอื่นเลยเกิดความเสียตายนองว่าตัวเองจะไม่ใหญ่โต หรือเกรงว่าคนอื่นจะไม่รู้ว่าตัวเองใหญ่โต นั้นเป็นการคิดผิดอย่างยิ่ง

1.4 อานิสงส์¹

1. ทำให้เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ
2. ทำให้ได้รับความสุขกาย สบายใจ
3. ทำให้ผิวพรรณผ่องใส
4. ทำให้ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีเวร ไม่มีภัย
5. ทำให้สามารถถ่ายทอดความดีจากผู้อื่นได้ง่าย
6. ทำให้ผู้อื่นอยากช่วยเหลือเพิ่มเติมคุณความดีให้
7. ทำให้สติดีขึ้น เป็นคนไม่ประมาท
8. ทำให้เป็นคนมีปัญญาละเอียดอ่อน รู้จริง และทำได้จริง
9. ทำให้เกิดในตระกูลสูงไปทุกภพทุกชาติ
10. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

ฯลฯ

¹พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543), หน้า 199.

บทที่ 2
จริต 6
(อุปนิสัย 6 ประการ)

เนื้อหาบทที่ 2

จริต 6 (อุปนิสัย 6 ประการ)

2.1 ความหมายและที่มา

2.2 ประเภท

2.3 ข้อควรรู้

2.4 อานิสงส์

1. จริต คือ ลักษณะนิสัยพื้นฐานที่ประพฤติปฏิบัติ เป็นพฤติกรรมตามสภาพของจิตใจ อันเป็นปกติของบุคคลนั้น การที่เราจะทราบว่าใครมีจริตเป็นอย่างไรนั้น เราสามารถเรียนรู้ได้จากอุปนิสัยของคนคนนั้น อุปนิสัยเกิดขึ้นจากการอบรมหรือจากการเสพคุ้นบ่่อย ๆ จนเกิดเป็นความเคยชิน โดยผ่านทางสิ่งแวดล้อม ครอบครัว และการศึกษาฝึกฝนต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนาเชื่อว่า เหตุที่คนเรามีจริตแตกต่างกันเกิดจากกรรมในอดีต และสัดส่วนองค์ประกอบของธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกายของแต่ละคน

2. พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่องจริต ด้วยวิธีตรัสบอกถึงอุปนิสัยของแต่ละบุคคล และทรงจำแนกจริตของแต่ละบุคคลไว้เป็น 6 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต วิตกจริต สัทธาจริต และพุทธิจริต แต่ละคนจะมีจริตผสมอยู่ทุกแบบแต่สัดส่วนแตกต่างกันไป และมักจะมีจริตเด่นในสัดส่วนที่สูงอยู่ 1-2 แบบในคน ๆ เดียวกัน เมื่อเราได้ศึกษาทำความเข้าใจถึงจริตหรืออุปนิสัยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จะช่วยให้เราเข้าใจตนเองและผู้อื่นมากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถพัฒนาปรับปรุงแก้ไขตนเอง และลดปัญหาความขัดแย้ง ทางด้านความคิด คำพูด การกระทำของกันและกันได้

3. การทำหน้าที่กัลยาณมิตร ทั้งการให้สิ่งของ การให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้กำลังใจนั้น จำเป็นจะต้องเข้าใจในจริตหรืออุปนิสัยของแต่ละบุคคลด้วย จึงจะทำให้การทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้นเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเต็มที่ เช่น รู้ว่าควรที่จะเลือกหัวข้อธรรมะไปแนะนำถ่ายทอดอย่างไรให้เหมาะสมกับจริตหรืออุปนิสัยของคนคนนั้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกความหมายและที่มาของจริตได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงประเภทและประโยชน์ของการศึกษาเรื่องจริตทั้ง 6 ประเภทได้
3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถนำความรู้เรื่องจริต ไปปฏิบัติทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้กับตนเองและชาวโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

จริต 6 (อุปนิสัย 6 ประการ)

จริต 6 เรียนรู้ได้จาก อุปนิสัย 6 ประการ มีความหมาย ที่มา และรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายและที่มา

ใจของเราเมื่อได้รับการอบรมจากสิ่งแวดล้อมชนิดใดบ่อย ๆ หรือเข้าไปเสพคุ้นกับสิ่งใดบ่อย ๆ ก็จะเกิดความคุ้นเคยและพึงพอใจในสิ่งนั้น แล้วก็เลยเกาะเกี่ยวพันอยู่กับสิ่งนั้น การที่จิตท่องเที่ยววนเวียนไปตามอารมณ์ประเภทที่จิตชอบนั่นเอง เรียกว่า “จริต” คำว่า จริตก็แปลว่า จิตที่เกี่ยวไป เช่นจิตที่เกี่ยวไปในทางดี เราเรียกว่า สุจริต ถ้าจิตเกี่ยวไปในทางชั่ว เรียกว่าทุจริต¹

จริต² ยังแปลได้ว่า ความประพฤติ , กิริยาอาการ

การอบรมหรือการเสพคุ้นกับสิ่งใดบ่อย ๆ จนเกิดเป็นความเคยชิน ย่อมมีอิทธิพลส่งผลให้เกิดเป็นอุปนิสัยได้ อุปนิสัย³ แปลว่า ความประพฤติที่เคยชินเป็นพื้นฐานมาในสันดาน ดังนั้น ถ้าจิตของเราชอบเที่ยวไปในทางไหนบ่อย ๆ จนเกิดเป็นความเคยชินขึ้นแล้ว ก็จะกลายมาเป็นจริต หรืออุปนิสัย ของคนคนนั้นนั่นเอง

เพราะฉะนั้น จริต คือ **ลักษณะนิสัยหรือความประพฤติพื้นฐานที่ประพฤติปฏิบัติตามความเคยชินของจิตใจเดิมของบุคคลนั้น**

ในทางพุทธศาสนากล่าวถึงเหตุที่คนเรามีจริตแตกต่างกันนั้นเกิดจาก “กรรมในอดีต”

¹ ปิ่น มุกทุกันต์, พุทธวิธีครองใจคน, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2502), หน้า 298-299.

^{2,3} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546) หน้า 291, 1386.

และสัดส่วนองค์ประกอบของ “ธาตุทั้ง 4” ภายในร่างกายของแต่ละคน¹

การที่จะรู้ว่าใครมีจริตแบบไหนเราสามารถดูจากอุปนิสัยของคนคนนั้น และเพื่อให้
ง่ายต่อการเข้าใจ เราจึงจะมาศึกษาถึงรายละเอียดของอุปนิสัยของคนที่มีจริตต่าง ๆ เพื่อให้
เราสามารถทราบได้ว่าตัวเราและบุคคลอื่น ๆ มีจริตเป็นเช่นไร

ซึ่งจริตนั้นมีอยู่ 6 แบบใหญ่ ๆ แต่ละจริตก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป เมื่อเรา
ได้ศึกษาจนทราบแล้วว่าตนเองมีจริตแบบใดผสมอยู่บ้าง ก็จะสามารถนำไปประยุกต์ปรับปรุง
แก้ไขในด้านที่ไม่ดีให้ลดน้อยจนหมดไป และพัฒนาในด้านดีให้เพิ่มยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเพิ่ม
ประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกับบุคคลต่าง ๆ ในสังคมที่เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง

อีกทั้งการศึกษาทำความเข้าใจในจริตของแต่ละบุคคลนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากใน
ยุคปัจจุบันซึ่งมีความหลากหลายทางอารมณ์ เพื่อที่เราจะได้หยั่งลึกรู้ถึงอุปนิสัยใจคอของคน
ที่เราจะต้องเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วย ทำให้การวางตัวและการปฏิบัติต่อบุคคลที่เราเข้าหา เป็นไป
อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพตามจริตอัธยาศัยของแต่ละคน

ต่อจากนี้ไป เราจะได้มาศึกษากันว่า จริตทั้ง 6 แบบนั้น มีลักษณะอย่างไรกันบ้าง

2.2 ประเภท

ในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงเรื่องจริตไว้ สมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพาพระภิกษุบวชใหม่
500 รูป ไปยังป่าหิมวันต์ ทรงใช้กุศโลบายตรัสสอนจนพระภิกษุทั้ง 500 รูป ได้บรรลุเป็น
พระอรหันต์ จากนั้นเทวดาทิ้งหมั้นจักรวาลต่างพากันยินดีแล้วได้มาประชุมพร้อมกันทั้งหมด
ต่อหน้าพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้ง 500 รูปเหล่านั้น ครั้นแล้ว
พระพุทธองค์จึงทรงตรวจดูถึงจริตของเทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาพวกไหนมีจริตแบบไหน เหมาะ
แก่การฟังธรรมเรื่องใดบ้าง

ทรงใคร่ครวญธรรมเทศนาอันเป็นที่สบายแก่พวกจริตเหล่านั้น ทรงกำหนดเทศนาว่า
พวกเทวดาราคจริต เราจักแสดงสัมมาปริพพาชนียสูตร (สูตรว่าด้วยเรื่องที่พักผ่อนโดยชอบ) จัก

¹พระเมธีวราภรณ์ (ผู้ย อูปสนโต ป.ธ.9), ผู้เรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลรักษาแก่นธรรม, (ราชบุรี : สามลดา, 2549),
หน้า 111.

แสดงกลหวิบาทสูตร (สูตรเกี่ยวกับเรื่องทะเลาะวิวาท) แก่พวกโทสจริต จักแสดงมหาพยุหสูตร (สูตรว่าด้วยพวกใหญ่) แก่พวกโมหจริต จักแสดงจุฬพยุหสูตร (สูตรว่าด้วยพวกน้อย) แก่พวกวิตกจริต จักแสดงตฤฎฎกปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติของนวกุ่ม) แก่พวกสัทธาจริต จักแสดงปุราเภทสูตร (สูตรว่าด้วยเรื่องแตกในอนาคต) แก่พวกพุทธิจริต....¹

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกจริตของแต่ละบุคคลไว้เป็น 6 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ รากจริต (รักสวยรักงาม) โทสจริต (หงุดหงิด-ริบร้อน) โมหจริต (เขลาซึ่ม) วิตกจริต (กังวลมาก) สัทธาจริต (บูชาความเชื่อ) และพุทธิจริต (ฉลาด)

และจากนี้ไป เราจะมาศึกษาถึงรายละเอียดของแต่ละจริตทั้ง 6 แบบกัน

ขยายความรายละเอียดเรื่องจริตทั้ง 6 ประเภท²

1. รากจริต

ลักษณะ บุคลิกดี มีมาต น้ำเสียงนุ่มนวลไพเราะ ตัดใจความสวย ความงาม ความหอม ความไพเราะ ความอร่อย ไม่ชอบคิด แต่ช่างจินตนาการเพื่อฝัน

จุดแข็ง มีความประณีต อ่อนไหว และละเอียดอ่อน ช่างสังเกต เก็บข้อมูลเก่ง มีบุคลิกหน้าตาเป็นที่ชอบและชื่นชมของทุกคนที่เห็น วาจาไพเราะ เข้าได้กับทุกคน เก่งในการประสานงาน การประชาสัมพันธ์ และงานที่ต้องใช้บุคลิกภาพ

จุดอ่อน ไม่มีสมาธิ ทำงานใหญ่ได้ยาก ไม่มีเป้าหมายในชีวิต ไม่มีความเป็นผู้นำ ชี้แจงใจคน ขาดหลักการ มุ่งแต่บำรุงบำเรอผัสสะทั้ง 5 ของตัวเอง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ชอบพูดคำหวานหูแต่อาจไม่จริง อารมณ์รุนแรง ช่างอิจฉา ริษยา ชอบปรุงแต่ง

วิธีแก้ไข พิจารณาโทษของจิตที่ขาดสมาธิ ฝึกพลังจิตให้มีสมาธิเข้มแข็ง หาเป้าหมายที่แน่ชัดในชีวิต พิจารณาสังปฏิภูมิต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์เพื่อลดการติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อรรถกถาสมัยสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 14, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 90-100.

² อนุสร จันทพันธ์ และบุญชัย โกศลธนากุล, จริต 6 ศาสตร์ในการอ่านใจคน, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546), หน้า 10-15.

2. โทสจริต

ลักษณะ จิตชุ่มเคื่อง โกรธง่าย คาดหวังว่าโลกต้องเป็นอย่างที่ตัวเองคิด พุดตรงไปตรงมา ชอบชู้ถูกชู้ผิด เจ้าระเบียบ เครื่องกฎเกณฑ์ แต่งตัวประณีต สะอาดสะอ้าน เดินเร็วตรงแนว

จุดแข็ง อุทิศตัวทุ่มเทให้กับการทำงาน มีระเบียบวินัยสูง ตรงเวลา วิเคราะห์เก่ง มองอะไรตรงไปตรงมา มีความจริงใจต่อผู้อื่น สามารถพึ่งพาได้ พุดคำไหนคำนั้น ไม่ค่อยโยก

จุดอ่อน จิตชุ่มมัว ร้อนรุ่ม ไม่มีความเมตตา ไม่เป็นที่น่าคบค้าสมาคมของคนอื่น และไม่มีบาร์มี ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างวชิกรรมเป็นประจำ มีโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย

วิธีแก้ไข สังเกตดูอารมณ์ตัวเองเป็นประจำ เจริญเมตตาให้มาก ๆ คิดก่อนพูดนาน ๆ และพูดทีละคำ ฟังทีละเสียง อย่าไปจริงจังกับโลกมากนัก เปิดใจกว้างรับความคิดใหม่ ๆ พิจารณาโทษของความโกรธต่อความเสื่อมโทรมของร่างกาย

3. โมหจริต

ลักษณะ ง่วง ๆ ซึม ๆ เบื่อ ๆ เซ็ง ๆ ดวงตาดูเศร้า ๆ ซึ้ง ๆ พุดจาเบา ๆ นุ่มนวลอ่อนโยน ยิ้มง่าย อารมณ์ไม่ค่อยเสีย ไม่ค่อยโกรธใคร ไม่ชอบเข้าสังคม ไม่ชอบทำตัวเป็นจุดเด่น เดินแบบขาดจุดหมาย ไร้ความมุ่งมั่น

จุดแข็ง ไม่ฟุ้งซ่าน เข้าใจอะไรได้ง่ายและชัดเจน มีความรู้สึก มักตัดสินใจอะไรได้ถูกต้อง ทำงานเก่ง โดยเฉพาะงานประจำ ไม่ค่อยทุกข์หรือเครียดมากนัก เป็นคนดี เป็นเพื่อนที่น่าคบ ไม่ทำร้ายใคร

จุดอ่อน ไม่มีความมั่นใจ มองตัวเองต่ำกว่าความเป็นจริง โทษตัวเองเสมอ หมกมุ่นแต่เรื่องตัวเองไม่สนใจคนอื่น ไม่จัดระบบความคิดทำให้เสมือนไม่มีความรู้ ไม่มีความเป็นผู้นำ ไม่ชอบเป็นจุดเด่น สมาธิอ่อนและสั้น เบื่อง่าย อารมณ์อ่อนไหวง่าย ใจน้อย

วิธีแก้ไข ตั้งเป้าหมายชีวิตให้ชัดเจน ฝึกสมาธิสร้างพลังจิตให้เข้มแข็ง ให้จิตออกจากอารมณ์โดยจับการเคลื่อนไหวของร่างกายหรือเล่นกีฬา แสวงหาความรู้ และต้องจัดระบบความรู้ความคิด สร้างความแปลกใหม่ให้กับชีวิต อย่าทำอะไรซ้ำซาก

4. วิตกจริต

ลักษณะ พุดเป็นน้ำไหลไฟดับ ความคิดพวยพุ่งพุ่งชาน อยู่ในโลกความคิดไม่ใช่โลกความจริง มองโลกในแง่ร้ายว่าคนอื่นจะเอาเปรียบกลั่นแกล้งเราหน้าจะบึ้งไม่ค่อยยิ้ม เจ้าก็เจ้าการ อดตาสูง คิดว่าตัวเองเก่ง อยากรู้ อยากเห็นไปทุกเรื่อง ผัดวันประกันพรุ่ง

จุดแข็ง เป็นนักคิดระดับเยี่ยมยอด มองอะไรทะลุปรุโปร่งหลายชั้น เป็นนักพูดที่เก่ง จูงใจคน เป็นผู้นำหลายวงการ ละเอียตรอบคอบ เจาะลึกในรายละเอียด เห็นความผิดเล็ก ความผิดน้อยที่คนอื่นไม่เห็น

จุดอ่อน มองจุดเล็กเล็ลึกลับภาพใหญ่ เปลี่ยนแปลงความคิดตลอดเวลา จุดยืนกลับไปกลับมา ไม่รักษาสัญญา มีแต่ความคิด ไม่มีความรู้สึก ไม่มีวิจารณ์ญาณ ลังเล มักตัดสินใจผิดพลาด มักทะเลาวิวาท ทำร้ายจิตใจ เอาไร้อเอาเปรียบผู้อื่น มีความทุกข์เพราะเห็นแต่ปัญหาแต่หาทางแก้ไม่ได้

วิธีแก้ไข เลือกราคาความคิด อย่าให้ความคิดลากไป ฝึกสมาธิแบบอานาปานสติ เพื่อสงบสติ อารมณ์ เลิกอกุศลจิต คลายจากความพุ่งชาน สร้างวินัย ต้องสร้างกรอบเวลา ฝึกมองภาพรวม คิดให้ครบวงจร หัดมองโลกในแง่ดี พัฒนาสมองด้านขวา

5. สัทธาจริต

ลักษณะ ยึดมั่นอย่างแรงกล้าในบุคคล หลักการหรือความเชื่อ ย้ำคิดย้ำพูดในสิ่งที่ตนเองเชื่อถือและศรัทธา คิดว่าตัวเองเป็นคนดี หน้าศรัทธา ประเสริฐกว่าคนอื่น เป็นคนจริงจัง พุดมีหลักการ

จุดแข็ง มีพลังจิตสูงและเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเสียสละเพื่อผู้อื่น ต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองและสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่าเดิม มีพลังขับเคลื่อนมหาศาล มีลักษณะความเป็นผู้นำ

จุดอ่อน หูเบา ความเชื่ออยู่เหนือเหตุผล ถูกหลอกได้ง่าย ยิ่งศรัทธามาก ปัญญายิ่งลดน้อยลง จิตใจคับแคบ ไม่ยอมรับความคิดที่แตกต่าง ไม่ประนีประนอม มองโลกเป็นขาวและดำ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตนคิดว่าถูกต้อง สามารถทำได้ทุกอย่างแม้แต่ใช้ความรุนแรง

วิธีแก้ไข นึกถึงกาลามสูตร ใช้หลักเหตุผลพิจารณาเหนือความเชื่อ ใช้ปัญญานำทาง และใช้ศรัทธาเป็นพลังขับเคลื่อน เปิดใจกว้างรับความคิดใหม่ ๆ ลดความยึดมั่นถือมั่นในตัวบุคคล

หรืออุดมการณ์ ลดความยึดมั่นในความเป็นตัวตน

6. พุทธิจริต

ลักษณะ คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล มองเรื่องต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง ไม่ปรุงแต่ง พร้อมรับความคิดที่แตกต่างไปจากของตนเอง ใฝ่เรียนรู้ ช่างสังเกต มีความเมตตาไม่เอาเปรียบ คน หน้าตาผ่องใส ตาเป็นประกาย ไม่ทุกข์

จุดแข็ง สามารถเห็นเหตุเห็นผลได้ชัดเจน และรู้วิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง อุตตาดำ เปิดใจรับข้อเท็จจริง จิตอยู่ในปัจจุบัน ไม่จมปลักในอดีต และไม่กังวลในสิ่งที่จะเกิดในอนาคต พัฒนาปรับปรุงตัวเองอยู่เสมอ เป็นกัลยาณมิตร

จุดอ่อน มีความเฉื่อย ไม่ต้องการพัฒนาจิตวิญญาณ ชีวิตราบรื่นมาตลอด หากต้องเผชิญพลังด้านลบ อาจเอาตัวไม่รอด ไม่มีความเป็นผู้นำ จิตไม่มีพลังพอที่จะดึงดูดคนให้คล้อยตาม

วิธีแก้ไข ทถามตัวเองว่าพอใจแล้วหรือกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันเพิ่มพลังสติสมาธิ พัฒนาจิตใจให้มีพลังขับเคลื่อนที่แรงขึ้น เพิ่มความเมตตา พยายามทำให้ประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น

จากข้อมูลรายละเอียดของจริตทั้ง 6 แบบที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะช่วยให้เราเข้าใจนิสัยของตนเองและผู้คนรอบข้างมากยิ่งขึ้น พร้อมกับได้รู้ว่า เราจะต้องปรับปรุงแก้ไขอะไรบ้างและจะต้องพัฒนาอะไรบ้างในตัวของเรา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกับผู้อื่นให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้นไป

และข้อที่ควรทราบคือ ในแต่ละคนจะมีจริตผสมอยู่ทุกแบบแต่สัดส่วนแตกต่างกันไป และมักจะมีจริตเด่นในสัดส่วนที่สูงอยู่ 1-2 แบบในคน ๆ เดียวกัน

จัดจริตเข้าพวกกัน¹

ในจริต 6 ประเภทนั้น เมื่อมีจริตอย่างหนึ่งแล้ว อีกอย่างหนึ่งที่เป็นพวกกันก็พลอยมีขึ้นด้วย ถึงไม่ใช่หัวหน้า ก็เป็นชั้นรอง เมื่อจัดเป็นพวกแล้วได้ดังนี้

¹ปิ่น มุกกันต์, พุทธิวิธีครองใจคน, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2502), หน้า 313.

ราคจริต เป็นพวกกับ สัทธาจริต

โทสจริต เป็นพวกกับ พุทธิจริต

โมหจริต เป็นพวกกับ วิตกจริต

จากนี้ไป จะได้นำตัวอย่างของจริตต่าง ๆ ที่มีมาในพระไตรปิฎกให้มาศึกษากัน
ตัวอย่างของจริตต่าง ๆ ที่มีมาในพระไตรปิฎก

1. ตัวอย่างเรื่องราคจริต

ประวัติพระนันทเถระ¹

พระเถระรูปนี้ ครั้นพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตรระ ถือปฏิสนธิในครอบครัว กรุง
หงสวดี เจริญวัยแล้ว กำลังฟังธรรมในสำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาสถาปนาภิกษุรูปหนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้คุ้มครองทวารในอินทรียั้งหลาย จึง
กระทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น ท่านทำกุศลจน ตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ แล้วมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมหาปชาบดีโคตมี กรุงกบิลพัสดุ์ ครั้น
นั้น ในวันรับพระนามท่านทำหมู่พระประยูรญาติให้รำเรงยินดี เพราะเหตุนั้น เหล่าพระประยูร
ญาติ จึงขนานพระนามของท่านว่า นันทกุมาร

แม้พระโพธิสัตว์ ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ
ทรงอนุเคราะห์โลก เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงทำพระพุทธบิดาให้ดำรงอยู่
ในโสตปัตติผล โดยทรงเฝ้าครั้งแรกเท่านั้น วันรุ่งขึ้น เสด็จไปพระราชนิเวศน์ของพระพุทธ
บิดาประทานโอวาทแก่พระมารดาของพระราชกุมาร ตรัสธรรมแก่ชนนอกนั้น

วันรุ่งขึ้นเมื่องานอวาทมงคลอันเชิญนันทกุมารเข้าเรือนอภิเชกกำลังดำเนินไป
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนิเวศน์ของนันทกุมารนั้น ทรงให้นันทกุมารถือบาตรเสด็จบ้าย
พระพักตร์ไปพระวิหาร เพื่อให้เขาบรรพชา งานมงคลอภิเชก ก็กีดกันนันทกุมารอย่างนั้นไม่ได้
เวลานันทกุมารถือบาตรตามเสด็จ ชนบทกัลยาณีเจ้าสาวก็ขึ้นปราสาทชั้นบน เผยสืหบัญชี ร้อง
สั่งว่า พระลูกเจ้าโปรดกลับมาเร็ว ๆ นันทกุมารนั้น ได้ยินเสียงนาง ก็ได้แต่แลดูด้วยใจรัญจวน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ประวัติพระนันทเถระ”, พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม 32, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 479-482.

ไม่อาจทำนิมิตหมายตอบได้ตามชอบใจ เพราะเคารพในพระศาสดา ด้วยเหตุนี้หนั้นทกุมารนั้น จึงร้อนใจ ขณะนั้น หนั้นทกุมารก็คิดอย่างเดียวว่าพระศาสดาจักให้กลับตรงนี้ พระศาสดาจักให้กลับตรงนี้ พระศาสดาก็ทรงนำไปพระวิหารให้บรรพชา หนั้นทกุมารแม้บรรพชาแล้ว ก็ขัดไม่ได้ ได้แต่หนึ่งเสีย นับแต่วันบรรพชาแล้ว ก็ยังคงระลึกถึงคำพูดของนางชนบทกัลยาณีนั่นเอง ขณะนั้น เหมือนกับนางชนบทกัลยาณีนั่นมายืนอยู่ไม่ไกล หนั้นทกุมารนั้น ถูกความกระสัน อยากลาสิกขา บิบบิ้นหนัก ๆ เข้า ก็เดินไปหน่อยหนึ่ง เมื่อเดินผ่านพุ่มไม้หรือกอไม้ ก็เหมือนกับพระทศพลมาประทับยืนอยู่เบื้องหน้า ท่านเป็นเหมือนชนไก่ที่เอาใส่กองไฟ จึงกลับเข้าไปที่อยู่ของตน

พระศาสดาทรงพระดำริว่า หนั้นทอยู่อย่างประมาทเหลือเกินไม่อาจระงับความกระสัน สึกได้ จึงควรทำการดับความร้อนจิตของเธอเสีย แต่นั้นก็ตรัสกะท่านหนั้นทว่า มาหนั้นท เราจักไปจาริกเทวโลกด้วยกัน พระหนั้นททูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์จักไปสถานที่ที่เหล่าท่านผู้มีฤทธิ์ไปกันได้อย่างไร ตรัสตอบว่า เธอจงทำจิตคิดจะไปอย่างเดียว ไปแล้วก็จักเห็น ท่านพระหนั้นทนั้น ตามเสด็จจาริกไปเทวโลกกับพระตถาคต โดยอาณูภาพของพระทศพล แลดูเทวนิเวศน์ของท้าวสักกเทวราช ก็เห็นเทพอัปสร 500 นาง พระศาสดาทรงเห็นท่านพระหนั้นทเถระแลดูโดยสุกนิมิต จึงตรัสถามว่า หนั้นท เทพอัปสรเหล่านี้หรือนางชนบทกัลยาณีนี่ที่น่าพอใจ ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณี เทียบเทพอัปสรเหล่านี้แล้วจะปรากฏเหมือนกับนางวานรที่หูจุกแหว่ง พระเจ้าข้า ตรัสว่า หนั้นท เทพอัปสรอย่างนี้ได้ไม่ยากเลย สำหรับผู้ทำสมณธรรม ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับประกันแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็จักทำสมณธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า หนั้นทเธอจงวางใจได้ เธอจงทำสมณธรรมไปเถิด ถ้าเธอจักทำกาละ (ตาย) อย่างสัตถวิปฏิบัติ สอนิ เราได้รับประกันว่าจะได้นางเทพอัปสรเหล่านั้น

ดังนั้น พระศาสดาเสด็จจาริกไปเทวโลก ตามพุทธอัธยาศัยแล้วจึงเสด็จกลับมาพระเชตวันอย่างเดิม ตั้งแต่นั้นมาท่านพระหนั้นทเถระก็กระทำสมณธรรมทั้งกลางคืนทั้งกลางวันเพราะเหตุอยากได้นางเทพอัปสร พระศาสดาทรงสังกษณ์ทั้งหลายว่า ในสถานที่ที่อยู่ของหนั้นทพวกเธอจงเที่ยวพูดในที่นั้น ๆ ว่า เขาว่าภิกษุรูปหนึ่ง ให้พระทศพลรับประกันแล้วจึงทำสมณธรรม เพราะเหตุอยากได้นางเทพอัปสรทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระพุทธดำรัสแล้ว ก็เที่ยวพูดว่า เขาว่า ท่านหนั้นทเป็นลูกจ้าง เขาว่า ท่านหนั้นทถูกซื้อมา ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุอยากได้นางเทพอัปสรทั้งหลาย เขาว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับประกันท่านหนั้นทนั้น ที่จะได้นางเทพอัปสร 500 นาง ซึ่งมีเท่าเหมือนไก่ ภิกษุเหล่านั้น ยืนในที่ใกล้ ๆ หนั้นท พอจะเห็นพอจะได้ยิน เที่ยวพูดไป ท่านพระหนั้นทเถระได้ยินเรื่องนั้น คิดว่า ภิกษุพวกนี้ ไม่พูดถึงผู้อื่นพูด

ปรารถนาถึงเรา การกระทำของเราไม่ถูกแน่แล้ว ก็คิดทบทวนแล้วเจริญวิปัสสนา ก็บรรลुพระอรหัตต ขณะที่ท่านบรรลุพระอรหัตตนั้นแล เทวดาองค์หนึ่งก็ทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงทราบด้วยพระองค์เอง

วันรุ่งขึ้น ท่านพระนันทเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับประกันข้าพระองค์ เพื่อจะได้นางเทพอัปสร 500 นาง ซึ่งมีเท่าเหมือนไก่อันใด ข้าพระองค์ขอเปลื้องพระผู้มีพระภาคเจ้าจากปฏิสวะการรับค้ำนั้น พระเจ้าข้า เรื่องเกิดขึ้นอย่างว่ามานี้ ต่อมาภายหลังพระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวก ผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายแล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบจริตอัธยาศัยของพระนันทะดี และทราบว่าพระนันทะกำลังถูกกามราคะเบียดเบียนจิตใจ จึงทรงใช้กุศโลบายพาท่านไปสวรรค์ ให้ได้พบกับนางฟ้าที่งดงามมากมาย แล้วให้สัญญาว่า ถ้าตั้งใจทำสมณธรรมแล้ว ก็รับประกันว่าจะได้นางเทพอัปสรเหล่านั้น พระนันทะท่านจึงตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนสุดท้ายก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์ผู้ปราศจากกิเลส จากนั้นพระนันทะได้เข้าไปกราบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทูลขอยกเลิกเรื่องการรับประกันที่จะได้นางฟ้าเสีย เพราะท่านไม่มีความต้องการอีกต่อไปแล้ว ต่อมาท่านได้รับตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นยอดกว่าเหล่าพระภิกษุทั้งหมด ด้านผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย

ประวัติพระเขมาเถรี¹

ดังได้สดับมา ในอดีตกาลครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ นางเขมานี้ก็บังเกิดนับเนื่องกับคนอื่น ในกรุงหังสวดี ต่อมา วันหนึ่งนางพบพระสุชาตเถรี อัครสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น กำลังเที่ยวบิณฑบาต จึงถวายขนมต้ม 3 ก้อน ในวันนั้นนั้นแล ก็จัดในเรือนของตนแล้วถวายทานแต่พระเถรี ทำความปรารถนาว่า ดิฉันพึงมีปัญญามากเหมือนท่าน ในพุทธูปบาทกาลในอนาคต เป็นผู้ไม่ประมาทในกุศลกรรมทั้งหลายจนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์แสนกัปครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ก็ถือปฏิสนธิในพระราช

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ประวัติพระเขมาเถรี” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม 33, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 8-11.

นิเวศน์ของพระเจ้ากิงกิ เป็นพระธิดาอยู่ระหว่างพระพี่น้องนาง 7 พระองค์ ทรงประพฤติกุมารี พรหมจรรย์ ในพระราชนิเวศน์ถึง 20,000 ปี ร่วมกับพระพี่น้องนางเหล่านั้น สร้างบริเวณที่ประทับอยู่ของพระศพล เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์พุทธรูปหนึ่ง

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็ถือปฏิสนธิในราชสกุล กรุงสาครละ แคว้นมัททะ พระประยูรญาติเฉลิมพระนามของพระนางว่า เขมา พระนางมีพระฉวีวรรณแห่งพระวรกายเลื่อมเรียงดั่งน้ำทอง พอเจริญพระชันษา ก็เสด็จไปอยู่ในพระราชนิเวศน์ (เป็นพระเทวี) ของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระตถาคตทรงอาศัยกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนางทรงสดับว่า เขาว่า พระศาสดาทรงแสดงโทษในรูป เป็นผู้มัวเมาในรูปโฉม ไม่กล้าไปเฝ้าพระศพล ด้วยทรงกลัวว่าพระศาสดาจะทรงแสดงโทษในรูปของเรา พระราชาทรงพระดำริว่า เราเป็นอัครอุปฐากของพระศาสดา แต่อัครมเหสีของอริยสาวกเช่นเรา ก็ยังไม่ไปเฝ้าพระศพล ข้อนี้เราไม่ชอบใจเลย จึงทรงให้เหล่ากวีประพันธ์คุณสมบัติของพระเวฬุวันราชอุทยาน รับสั่งว่า พวกท่านจงขับร้องไกล่ ๆ ที่พระนางเขมาเทวีทรงได้ยิน พระนางทรงสดับคำพรรณนาคุณของพระราชอุทยาน ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไป จึงกราบทูลสอบถามพระราชา ท้าวเธอตรัสว่า ไปอุทยานก็ได้ แต่ไม่เฝ้าพระศาสดา อย่าได้กลับมาละ พระนางไม่ถวายคำตอบแต่พระราชา ก็เสด็จไปตามทาง พระราชาตรัสสั่งเหล่าบุรุษที่ไปกับพระนางว่า ถ้าพระเทวีเมื่อจะกลับจากสวน เฝ้าพระศพลได้ อย่างนี้นั่นก็เป็นบุญ ถ้าไม่เฝ้า พวกท่านก็จงใช้ราชอำนาจแสดงกะพระนาง ครั้งนั้น พระนางเสด็จชมพระราชอุทยานเสียจนสิ้นวัน เมื่อเสด็จกลับก็ไม่เฝ้าพระศพล เริ่มจะเสด็จกลับ แต่เหล่าราชบุรุษนำพระนางไปยังสำนักพระศาสดา ทั้งที่พระนางไม่ชอบพระทัย

พระศาสดาทรงเห็นพระนางกำลังเสด็จมาจึงทรงใช้พุทธรูปเทวีเนรมิตเทพอัปสรนางหนึ่งซึ่งกำลังถือก้านใบตาลถวายงานพัดอยู่ พระนางเขมาเทวีเห็นเทพอัปสรนั้นแล้วทรงพระดำริว่า เสียหายแล้วสิเราเหล่าสตรีที่เทียบกับเทพอัปสรเห็นปานนี้ยังยืนอยู่ไม่ไกลพระศพล เราแม้จะเป็นปริจาริกาของสตรีเหล่านั้น ก็ยังไม่คู่ควรเลย ก็เพราะเหตุไรเล่าเราจึงเป็นผู้เสียหายด้วยอำนาจจิตที่คิดชั่ว เพราะอาศัยความมัวเมาแล้วก็ถือนิมิตนั้นยื่นทอดพระเนตรสตรีนั้นอยู่ เมื่อพระนางพิจารณาสตรีนั้นอยู่นั้นแล แต่ด้วยกำลังพระอิच्छฐานของพระตถาคต สตรีนั้นล่องปลิวม้วยไป เหมือนตั้งอยู่ในหม้อต้มม้วยจะนั้น ล่องม้วยม้วยไป เหมือนตั้งอยู่ในปัจฉิมม้วยจะนั้น ได้เป็นผู้มีหนังเหี่ยวแห้ง ผมหงอก ฟันหักแล้ว แต่นั้นเมื่อพระนางกำลังแลดูอยู่นั้นแหละ สตรีนั้นก็ล้มลงกลิ้งพร้อมก้านพัดใบตาล ลำดับนั้น พระนางเขมาเมื่อน้อมอารมณณ์นั้นมาสู่วิถี เพราะเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยบุพเหตุ จึงทรงพระดำริอย่างนี้ว่า สรีระมีอย่างนี้ ยังถึงความวิบัติอย่างนี้ได้ แม้สรีระของเรา ก็จักมีคติอย่างนี้เหมือนกัน ขณะที่พระนางมีพระดำริอย่างนี้พระศาสดาจึงตรัส

พระคาถาในธรรมบทนี้ว่า

เย ราครตตานุปตนต์ โสต้
สย กตฺ มกุกฏโกว ชาลํ
เอตมุปี เจตวาน ปริพพชฺหติ
อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหาย
ชนเหล่าใด ฎุกราคะยอมแล้ว ย่อมตกไป
ตามกระแส เหมือนแมลงมุตกไปตามใยชายที่ตนเอง
ทำไว้ ชนเหล่านั้น ตัดกระแสนั้นได้แล้ว ไม่เยื่อใย
ละกามสุขเสีย ย่อมบวช ดังนี้

จบพระคาถา พระนางประทับยืนในอิริยาบถที่ยืนอยู่นั้นแล ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ธรรมดว่า ผู้อยู่ครองเรือนบรรลุพระอรหัตจำต้องปรินิพพานหรือบวชเสียในวันนั้นนั่นแหละ ก็พระนางรู้ว่าอายุสังขารของพระองค์ยังเป็นไปได้ ทรงพระดำริว่า เราจักให้พระราชาทรงอนุญาตการบวชของพระองค์ จึงเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ไม่ถวายบังคมพระราชาประทับยืนอยู่ พระราชาก็ทรงทราบโดยสัญญาณคือพระอาการว่าพระนางคงจักบรรลุอริยธรรมแล้ว พระราชาจึงตรัสกะพระนางว่าพระเทวีเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาหรือ ทูลว่า พระมหาราชเจ้า หม่อมฉันประพฤติทัศนะอย่างที่คุณทรงเห็นแล้ว หม่อมฉันได้ทำพระทศพลให้เป็นผู้อันหม่อมฉันเห็นด้วยดีแล้ว ขอได้โปรดทรง อนุญาตการบรรพชาแก่หม่อมฉันเถิด พระราชาตรัสรับว่า ดีละพระเทวี ทรงนำไปยังสำนักภิกษุณีด้วยวอทอง ให้ทรงผนวช ครั้งนั้น ความที่พระนางมีพระปัญญามาก ปรากฏไปว่า ชื่อพระเขมาเถรี บรรลุพระอรหัตทั้งที่อยู่ในเพศคฤหัสถ์

ต่อมาภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนาพระเขมาเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีปัญญามาก แล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบถึงจริตอัธยาศัยของพระนางเขมาเป็นอย่างดี ว่ามีราคะจริต พระองค์จึงทรงใช้พุทธานุภาพเนรมิตนางเทพอัปสรตนหนึ่งขึ้นมาถวายงานพัดอยู่ เพื่อให้พระนางเขมาเห็นแล้วจะได้ลดทิฏฐิมานะ

เรื่องความสวยงามของตน ซึ่งเทียบกันไม่ได้เลยกับนางเทพอัปสรตนนั้น และพระพุทธร่องค์ยังทรงใช้พุทธานุภาพให้สรีระของนางเทพอัปสรตนนั้นให้มีความแปรปรวนแก่ชราและล้มลงตายในที่สุด เพื่อให้พระนางเขมาได้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า ร่างกายแม้จะสวยสดงดงามเพียงใด สุดท้ายก็ต้องเจ็บ ต้องตายในที่สุด หาแก่นสารสาระอะไรไม่ได้ แม้ตัวของพระนางเขมาก็จะต้องเป็นเช่นนี้เหมือนกัน ทำให้พระนางได้คิด ปล่อยใจไปตามกระแสเสียงของพระพุทธร่องค์ที่แสดงธรรม แล้วพระนางก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุดก็ได้ออกบวชและได้รับตำแหน่งเป็นเอตทัคคะผู้เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีทั้งหมดด้านผู้มีปัญญามาก

2. ตัวอย่างเรื่องโทสจริต

เรื่องพระติสสะเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว¹

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อติสสะผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียรระไน ได้ยินว่า พระเถระนั้นฉัน (ภัต) อยู่ในสกุลของนายมณีการผู้หนึ่งสิ้น 12 ปี ภรรยาและสามีในสกุลนั้นตั้งอยู่ในฐานะเพียงมารดาและบิดาปฏิบัติพระเถระแล้ว

อยู่มาวันหนึ่ง นายมณีการกำลังนั่งหันเหือข้างหน้าพระเถระ ในขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงส่งแก้วมณีดวงหนึ่งไป ด้วยรับสั่งว่า “นายช่างจงขัดและเจียรระไนแก้วมณีนี้แล้วส่งมา” นายมณีการรับแก้วนั้นด้วยมือทั้งป้อนโลหิต วางไว้บนเขียงแล้ว ก็เข้าไปข้างในเพื่อล้างมือ

ก็ในเรือนนั้น นกกระเรียนที่เขาเลี้ยงไว้มีอยู่ นกนั้นกลืนกินแก้วมณีนั้น ด้วยสำคัญว่าเหือ เพราะกลืนโลหิต เมื่อพระเถระกำลังเห็นอยู่เที่ยว นายมณีการมาแล้ว เมื่อไม่เห็นแก้วมณีจึงถามภริยา ธิดาและบุตรโดยลำดับว่า “พวกเจ้าเอาแก้วมณีไปหรือ ?” เมื่อชนเหล่านั้นกล่าวว่า “มิได้เอาไป” จึงคิดว่า (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป จึงปรึกษากับภริยาว่า “แก้วมณี (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป” ภริยาบอกว่า “แน่ นาย นายอย่ากล่าวอย่างนั้น, ดิฉันไม่เคยเห็นโทษอะไร ๆ ของพระเถระเลยตลอดกาลประมาณเท่านี้ ท่านยอมไม่ถือเอาแก้วมณี (แน่นอน)”

นายมณีการถามพระเถระว่า “ท่านขอรับ ท่านเอาแก้วมณีในที่นี่ไปหรือ ?”

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องพระติสสะเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 50-53.

พระเถระ. เราไม่ได้ถือเอาดอก อุบาสก

นายมณีการ. ท่านขอรับ ในที่นี้ไม่มีคนอื่น ท่านต้องเอาไปเป็นแน่ ขอท่านจงให้แก้วมณีแก่ผมเถิด

เมื่อพระเถระนั้นไม่รับ เขาจึงพูดกะภริยาว่า “พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่ เราจักบีบคั้นถามท่าน “ภริยาตอบว่า “แน่ะนาย นายอย่าให้พวกเราฉิบหายเลย พวกเราเข้าถึงความเป็นทาสเสียยิ่งประเสริฐกว่า ก็การกล่าวหาพระเถระผู้เห็นปานนี้ไม่ประเสริฐเลย นายช่างแก้วนั้นกล่าวว่า “พวกเราทั้งหมดด้วยกัน เข้าถึงความเป็นทาส ยังไม่เท่าค่าแก้วมณี” ดังนี้แล้ว จึงถือเอาเชือกพันศีรษะพระเถระชันด้วยท่อนไม้ โลหิตไหลออกจากศีรษะ หูและจมูกของพระเถระหน่วยตาทั้งสองได้ถึงอาการทะเล้นออก ท่านเจ็บปวดมาก ก็ล้มลง ณ ภาคพื้น นกกระเรียนมาด้วยกลืนโลหิต ตีมกินโลหิต

ขณะนั้น นายมณีการจึงตะมะนด้วยเท้าแล้วเข้าไปปลางกล่าวว่า “มึงจะทำอะไรหรือ ?” ด้วยกำลังความโกรธที่เกิดขึ้นในพระเถระ นกกระเรียนนั้นล้มกลิ้งตายด้วยการเตะที่เดียวเท่านั้น พระเถระเห็นนกนั้น จึงกล่าวว่า “อุบาสก ท่านจงผ่อนเชือกพันศีรษะของเราให้หย่อนก่อนแล้วจงพิจารณาดูนกกระเรียนนี้ (ว่า) มันตายแล้วหรือยัง ?” ลำดับนั้น นายช่างแก้วจึงกล่าวกะท่านว่า “แม้ท่านก็จักตายเช่นนกนั้น” พระเถระตอบว่า “อุบาสก แก้วมณีนั้น อันหนักก็ลีนกินแล้วหากหนักก็จักไม่ตายไซ้ ข้าพเจ้าแม้จะตาย ก็จักไม่บอกแก้วมณีแก่ท่าน “เขาแหวะท้องนกนั้นพบแก้วมณีแล้ว งกกันอยู่ มีใจสลด หมอบลงใกล้เท้าของพระเถระ กล่าวว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้าของอดโทษแก่ผม ผมไม่รู้้อยู่ ทำไปแล้ว”

พระเถระ. อุบาสก โทษของท่านไม่มี ของเราก็มไม่มี มีแต่โทษของวิภูฏะเท่านั้น เราอดโทษแก่ท่าน

นายมณีการ. ท่านขอรับ หากท่านอดโทษแก่ผมไซ้ ท่านจงนั่งรับภิกษาในเรือนของผมตามทำนองเถิด

พระเถระกล่าวว่า “อุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจักไม่เข้าไปภายในชายคาเรือนของผู้อื่น เพราะว่าเป็นโทษแห่งการเข้าไปภายในเรือนโดยตรง ตั้งแต่นี้ไป เมื่อเท้าทั้งสองยังเดินไปได้ เราจักยืนที่ประตูเรือนเท่านั้น รับภิกษา” พระเถระครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ปรินิพพานด้วยพยาธินั้นนั่นเอง

นกกระเรียนได้ถือปฏิสนธิในท้องแห่งภริยาของนายช่างแก้ว นายช่างแก้วทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในนรก ภริยาของนายช่างแก้วทำกาละแล้ว เกิดในเทวโลก เพราะความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนในพระเถระ

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามอภิธรรมปรายภาพของชนเหล่านั้นกะพระศาสดา พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเกิดในครุฑบ้าง บางจำพวกทำกรรมลามก ย่อมเกิดในนรก บางจำพวกทำกรรมดีแล้ว ย่อมเกิดในเทวโลก ส่วนผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน” ในการจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลुरुยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

จากเรื่องนี้เราจะพบว่า นายช่างแก้ว เป็นผู้มีโทสะจริต ทำอะไรเกินกว่าเหตุ ไม่พิจารณาโดยแยบคายให้ดีกว่าก่อน จึงพลาดไปกระทำความชั่วซ้ำต่อพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ สุดท้ายตนก็ต้องไปชดใช้กรรมในนรก เพราะความใจร้อนด่วนสรุปแบบผิด ๆ นั่นเอง

3. ตัวอย่างเรื่องโมหจริต

เรื่องปาณฑก¹

เมื่อบริษัทของพระสรภังคดาบสโพธิสัตว์แผ่ขยายไปบุลย์แล้ว ดาบสชื่อ กีสวัจจะ ศิษย์ของพระโพธิสัตว์ ประสงค์จะอยู่อย่างสงบ จึงละหมูไป อาศัยนครชื่อ กุมภปุระ ของพระเจ้าทัณฑกัฏฐะ แคว้นกาลิงคะ ต่อจากฝั่งแม่น้ำโคธาวารี เจริญความสงบอยู่ในพระราชอุทยาน เสนาบดีของพระเจ้าทัณฑกัฏฐะนั้นเป็นอุปัฏฐาก

ครั้งนั้น นางคนิกาคณหนึ่ง ขึ้นรถมีหญิง 500 เป็นบริวาร ทำนครให้ดังงามเที่ยวไปมหาชนมองเห็น ก็ห้อมล้อมนางเที่ยวตามไป จนถนนในพระนครไม่พอ พระราชาเผยพระแสงประทับยืนเห็นนาง จึงตรัสถามพวกราชบุรุษว่า หญิงผู้นั้นเป็นใคร พวกราชบุรุษทูลว่า ขอเดชะหญิงนครโสภณีของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า ท้าวเธอเกิดริษยา ทรงพระดำริว่า นครที่หญิงผู้นี้ทำให้งาม จักงามได้อย่างไร แล้วตรัสสั่งให้ตัดฐานันดรนั้นเสีย ตั้งแต่นั้นมา นางคนิกานั้นก็ทำการชมเชยกับคนนั้น ๆ เสาะหาฐานันดรเรื่อยไป วันหนึ่ง เข้าไปยังพระราชอุทยานพบดาบสนั่งบนแผ่นหิน พิงแผ่นหินที่ย้อยลงมา ใกล้ปลายที่จิงกรม จึงคิดว่า ดาบสผู้นี้สกปรกจริงหนอ หนึ่งไม่ไหวติง เขี้ยวออกออกมาปิดปาก หนวดเคราปิดอก รักแร้สองข้างขนรุงรัง ครั้งนั้น นาง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อุปลิวาสสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก เล่ม 20, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 144-149.

เกิดความเสียใจว่า เราเที่ยวไปด้วยกิจอย่างหนึ่ง ก็มาพบกับคนกาลกัณณี (กาลกัณณี) นี้เข้า ท่านทั้งหลายนำน้ำมา เราจักล้างลูกตา ให้เขาเอาน้ำและไม้สีฟันมาแล้ว ก็เคี้ยวไม้สีฟัน ถ่มน้ำลายเป็นก้อน ๆ ลงไปบนเนื้อตัวของดาบสนั้น แล้วโยนไม้สีฟันลงบนกลางเชิงผม บ้วนปากตัวเองแล้ว เอาน้ำราดบนศีรษะของดาบส คิดว่า เราล้างลูกตาที่เห็นคนกาลกัณณีแล้ว กลีโทษเราก็ลอยเสียแล้ว ก็ออกไปจากพระราชอุทยาน ในวันนั้นเอง พระราชาทรงนึกขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจาเรญ หยิงนครโสภณียอยู่ไหน พวกราชบุรุษตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า ตรัสสั่งว่า พวกเจ้าจงให้ฐานันดรเป็นปกติแก่นางอย่างเดิม แล้วทรงสั่งให้คืนฐานันดร นางอาศัยกรรมที่ทำดีมาก่อนจึงได้ฐานันดรแต่นางเข้าใจไปเสียว่าได้เพราะถ่มน้ำลายลงที่เนื้อตัวของดาบส

ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย พระราชาทรงถอดฐานันดรของพราหมณ์ปุโรหิต เขาจึงไปยังสำนักหยิงนครโสภณียสอบถามว่า น้องหยิง เธอทำอะไรจึงกลับได้ฐานันดร นางก็กล่าวว่า ท่านพราหมณ์จะอะไรเสียอีกเล่า ชฎิลชู้โกงคนหนึ่ง เป็นตัวกาลกัณณีที่ไม่ไหวติงอยู่ในพระราชอุทยาน ท่านจงถ่มน้ำลายลงที่ตัวของดาบสนั้น ก็จักได้ฐานันดรอย่างนี้ ปุโรหิตนั้น ก็กล่าวว่า ข้าจักทำอย่างนั้นนะน้องหยิง แล้วก็ไปที่พระราชอุทยานนั้น กระทำอย่างที่นางบอกทุกประการแล้วก็ออกจากพระราชอุทยานไป ในวันนั้นนั่นเอง พระราชาทรงนึกขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจาเรญ พราหมณ์อยู่ไหน ได้รับคำทูลตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า พระราชาทรงมีพระดำรัสว่า เราไม่ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทำ พวกเจ้าจงคืนฐานันดรให้เขา แล้วตรัสสั่งให้คืนฐานันดรแก่พราหมณ์นั้น ถึงพราหมณ์นั้นได้ฐานันดร เพราะกำลังบุญแต่ก่อน ก็เข้าใจไปเสียว่าได้ฐานันดรเพราะถ่มน้ำลายลงที่ตัวของดาบส

ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย ชนบทชายแดนของพระราชาเกิดกบฏ พระราชาตรัสว่า เราจักไปปราบกบฏชายแดน จึงเสด็จไปพร้อมด้วยกองทัพ 4 เหล่า พราหมณ์ปุโรหิตจึงไปยืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระราชา ถวายพระพรว่า ชยตุ มหาราช จงได้ชัยชนะเถิด พระมหาราชเจ้าแล้วทูลถามว่า พระองค์จะเสด็จไปเพื่อชัยชนะ หรือพระมหาราชเจ้า ตรัสตอบว่า อย่างนั้นซิ พราหมณ์ทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ชฎิลชู้โกงผู้หนึ่งเป็นคนกาลกัณณี ผู้ไม่ไหวติง ฟ่านักอยู่ในพระราชอุทยาน โปรดทรงถ่มเขษะลงที่ตัวของชฎิลผู้นั้นเถิด พระเจ้าข้า พระราชาทรงรับคำของพราหมณ์ปุโรหิตนั้น สั่งให้กระทำเหมือนอย่างที่ยุคณิกและพราหมณ์ปุโรหิตนั้นทำทุกอย่างแล้วตรัสสั่งให้เจ้านายฝ่ายในถ่มเขษะลงที่ตัวของชฎิลชู้โกงนั้น ต่อจากนั้น ทั้งฝ่ายใน ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้คุ้มครองฝ่ายในก็กระทำตามอย่างนั้นเหมือนกัน

ครั้งนั้น พระราชาทรงสั่งให้ตั้งกองรักษาการณ์ไว้ใกล้ประตูพระราชอุทยานแล้วสั่งว่า

ผู้ตามเสด็จไม่ถ่มน้ำลายลงที่ตัวดาบสให้ทั่วแล้วออกไปไม่ได้ คราวนั้น นายพันนายกองทั้งหมดก็นำน้ำลาย ไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปากเอาไปไว้บนตัวดาบสโดยทำนองนั้นนั่นแล น้ำลายและไม้สีฟันก็ท่วมทั่วตัว

เสนาบดี (ผู้อุปัฏฐาก) รู้เรื่องภายหลังเขาหมด ก็ครุ่นคิดว่า เขาว่าคนทั้งหลาย ทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้าศาสดาของเรา ซึ่งเป็นเหื่อนาบุญ เป็นบันไดสวรรค์อย่างนี้ หัวใจก็ร้อนระอุ ต้องหายใจทางปาก จึงรุดไปยังพระราชอุทยาน เห็นฤๅษีประสพความย่อยยับอย่างนั้น ก็หงุดหงิดครั้ง เอามือทั้งสองกวาดไม้สีฟัน ยกขึ้นให้แห้ง ให้นำน้ำมาอาบ ชะโลมด้วยยาทุกชนิด และของหอม 4 ชนิด เช็ดด้วยผ้าละเอียด ยืนประนมมืออยู่ข้างหน้า พูดยังว่า ท่านผู้เจริญ พวกมนุษย์ทำไมสมควร อะไรจักมีแก่พวกเขา

ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี เทวดาแบ่งกันเป็น 3 พวก พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาราชพระองค์เดียวให้พินาศ พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาร่วมด้วยบริษัทให้พินาศ พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำแวนแคว้นทั้งหมดของพระราชาราชให้พินาศ ก็แลครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ดาบส มิได้แสดงอาการโกรธแค้นแต่อย่างใด เมื่อจะบอกอุบายสันติแห่งโลกกล่าวว่า ความผิดมีอยู่ แต่เมื่อรู้แสดงความอ่อนโทษเสีย เหตุการณ์ก็จะเป็นปกติอย่างเดิม เสนาบดีได้ยินแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระราชาราช ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระองค์ทรงประพาศพิบัติในท่านดาบสผู้ไม่ผิด ผู้มีฤทธิ์มาก ทรงกระทำกรรมอย่างหนัก ท่านว่า เทวดาแบ่งเป็น 3 พวก กล่าวกันอย่างนี้ ทูลเรื่องทั้งหมดแล้วกราบทูลว่า ท่านว่าเมื่อพระองค์ทรงขอขมาเสียแล้ว แวนแคว้น ก็จะเป็นปกติ ขอพระองค์อย่าทรงทำให้แวนแคว้นพินาศเสียเลย ขอพระมหาราชเจ้า โปรดขอขมาท่านดาบสเสียเถิด พระเจ้าข้า เสนาบดีกราบทูลถึง 3 ครั้ง พระราชาราชก็ไม่ทรงปรารภนาจะขอขมา จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพเจ้าทราบกำลังของดาบส ดาบสนั้นมิใช่พูดไม่จริง ทั้งก็ไม่โกรธด้วย แต่ท่านพูดอย่างนี้ ก็ด้วยความเอ็นดู อนุเคราะห์สัตว์ ขอได้โปรดขอขมาท่านดาบสนั้นเสียเถิด พระเจ้าข้า พระราชาราชก็ทรงยืนกรานว่า เราไม่ขอขมา เสนาบดีจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอได้โปรดพระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่คนอื่นเถิด ข้าพเจ้าจักไม่อยู่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ต่อไปละ พระราชาราชตรัสว่า ท่านจะไปก็ตามที่ เราจักได้เสนาบดีของเราใหม่

แต่นั้น เสนาบดีก็ไปสำนักดาบส ไหว้แล้วก็กล่าวว่า ข้าพเจ้าปฏิบัติตามคำของท่านแล้ว ท่านเจ้าข้า ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี คนที่เชื่อฟังจงพาทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งเครื่องใช้ ทั้งทรัพย์สิน

ทั้งสัตว์ 2 เท้า 4 เท้า ออกไปเสียนอกพระราชอาณาเขตภายใน 7 วัน เทวดาพิโรธหนัก จักเบียดเบียนแคว้นแคว้นแน่นอน เสนาบดีก็กระทำตาม พระราชาก็ทรงมัวเมาอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึก ทำชนบทชายแดนให้สงบแล้ว ก็เสด็จมาพัก ณ ค่ายฉลองชัย ทรงจัดการพระนครนั้น ๆ แล้ว เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศน์ ครั้งแรกทีเดียว เหล่าเทวดาบันดาลฝนน้ำให้ตกลงมา มหาชนก็ดีใจว่า ตั้งแต่ทำผิดในชฎิลชู้โก่งมา พระราชาของเราก็เจริญอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึกได้ในวันเสด็จกลับฝนก็ตกลงมา ต่อมา เหล่าเทวดาก็บันดาลฝนดอกมะลิตกลงมา มหาชนก็ดีใจยิ่งขึ้นไปอีก ต่อมาเหล่าเทวดาก็บันดาลฝนมาสก ฝนกหาปณะให้ตกลงมา เข้าใจว่าคนทั้งหลายจะออกมาเก็บ จึงบันดาลฝนเครื่องประดับมือประดับเท้าประดับเอว เป็นต้น ให้ตกลงมา มหาชนก็ลงมายังปราสาท 7 ชั้นทางข้างหลัง ต่างประดับอาภรณ์ ดีใจว่า การถ่มน้ำลายรดชฎิลชู้โก่ง สมควรแทนขอ ตั้งแต่ถ่มน้ำลายลงบนชฎิลชู้โก่งนั้น พระราชาของเราก็เจริญ ทรงปราบข้าศึกสำเร็จ วันเสด็จกลับฝนยังตกลงมา ต่อนั้น ฝน 4 อย่าง คือ ฝนดอกมะลิ ฝนมาสก ฝนกหาปณะ ฝนเครื่องประดับเอว ก็เกิด เปล่งวาจาดีใจอย่างนี้แล้ว ก็อ้อมเอิบในกรรมที่พระราชาทรงทำผิด สมัยนั้น เหล่าเทวดาก็บันดาลอาวุธต่าง ๆ ที่มีคมข้างเดียว สองข้าง เป็นต้น ให้ตกลงมาปานเชือดเนื้อมหาชนบนแผ่นดินเชียง ต่อจากนั้น ก็บันดาลถ่านเพลิงมีสีดังดอกทองกวาวปราศจากเถ้าและควัน บันดาลก้อนหินขนาดเรือนยอด บันดาลทรายละเอียดที่กอบกำไม่อยู่ให้ตกลงมา ถมพื้นที่สูงขึ้นไปถึง 80 ศอก ในแคว้นของพระราชา มนุษย์ 3 คน คือ ท่านกิสวัจจดาบส ท่านเสนาบดี และคนที่ยินดีเลี้ยงดูมารดา เป็นผู้ไม่มีโรค ในแหล่งน้ำดื่ม ก็ไม่มีน้ำดื่ม ในแหล่งหญ้าก็ไม่มีหญ้า สำหรับสัตว์ดิรัจฉานที่เหลือ ผู้ไม่เข้าร่วมในกรรมนั้น สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นก็ไปยังแหล่งที่มีน้ำดื่ม มีหญ้า ไม่ทันถึง 7 วัน ก็พากันไปนอกราชอาณาจักร

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า นางคณิกา พราหมณ์ปุโรหิต พระราชา เป็นพวกโมหจริตแล้วยังไปทำให้พวกข้าราชการที่ติดตามมาทั้งหมดกับมหาชนชาวนครทั้งหมด พลอยหลงผิดตามไปด้วย ได้สร้างกรรมทำไม่ดีต่อพระดาบสผู้บริสุทธิ์ไม่ประทุษร้ายตอบ ส่งผลให้เทวดาเกิดพิโรธ จึงได้ทำลายชีวิตและเมืองทั้งเมืองของพระราชาให้พินาศแล้ว ทั้งนี้เป็นโทษของความเป็นโมหจริตนั่นเอง คือ เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้จักว่า นักบวชคือผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ เป็นเนื้อนาบุญ เป็นผู้ควรเคารพกราบไหว้ให้การปกป้องคุ้มครอง เป็นผู้ควรถวายปัจจัยสี่ ฯลฯ แต่กลับมีความเชื่อแบบผิด ๆ คิดว่าท่านเป็นตัวกาลกิณีแล้วยังไปเบียดเบียนทำร้ายท่านอีก จึงต้องประสบกับผลกรรมอันน่าสยดสยอง

4. ตัวอย่างเรื่องวิตกจริต

นักขัตตชาดก¹

พระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภอาชีวกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวบ้านนอกผู้หนึ่ง ไปขอกุลธิดาคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ให้แก่ลูกชายของตน นัดหมายวันกันว่าในวันโน้น จักมารับเอาตัวไป ครั้นถึงวันนัดจึงถามอาชีวก ผู้เข้าไปสู่ตระกูลของตนว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ วันนี้พวกผมจักทำมงคลอย่างหนึ่ง ฤกษ์ดีไหมครับ อาชีวกนั้นโกรธอยู่แล้วว่าคนผู้นี้ครั้งแรกไม่ถามเราเลยบัดนี้เลยวันไปแล้วกลับมาถามเราเอาเถิด จักต้องสั่งสอนเขาเสียบ้าง จึงพูดว่า วันนี้ฤกษ์ไม่ดี พวกท่านอย่ากระทำการมงคลในวันนี้เลย ถ้าขึ้นทำ จักพินาศใหญ่ พวกมนุษย์ในตระกูลพากันเชื่ออาชีวกนั้น ไม่ไปรับตัวในวันนั้น ฝ่ายพวกชาวเมืองจัดการมงคลไว้พร้อมแล้ว ไม่เห็นพวกนั้นมา ก็กล่าวว่า พวกนั้นกำหนดไว้วันนี้ แล้วก็ ไม่มา แม้การงานของพวกเรา ก็ใกล้จะสำเร็จแล้ว เรื่องอะไรจักต้องไปคอยพวกนั้น จักยกธิดาของเราให้คนอื่นไป แล้วก็ยกธิดาให้แก่ตระกูลอื่นไป ด้วยการมงคลที่เตรียมไว้วันนั้นแหละ ครั้นวันรุ่งขึ้นพวกที่ขอไว้ก็พากันมาถึง แล้วกล่าวว่า พวกท่านจงส่งตัวเจ้าสาวให้พวกเราเถิด ทันใดนั้น ชาวเมืองสาวัตถี ก็พากันบริภาษพวกนั้นว่า พวกท่านสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นคนบ้านนอก ขาดความเป็นผู้ดี เป็นคนลามก กำหนดวันไว้แล้ว ดูหมิ่นเสียไม่มาตามกำหนด เชิญกลับไปตามทางที่มาจากนั้นแหละ พวกเรายกเจ้าสาวให้คนอื่นแล้ว พวกชาวบ้านนอก ก็พากันทะเลาะกับชาวเมือง ครั้นไม่ได้เจ้าสาว ก็ต้องพากันไปตามทางที่มานั้นเอง

เรื่องที่อาชีวกกระทำอันตรายงานมงคล ของมนุษย์เหล่านั้น ปรากฏว่ารู้กันทั่วไปในระหว่างภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นประชุมกันในธรรมสภา นั่งพูดกันว่า อาวุโสทั้งหลาย อาชีวกกระทำอันตรายงานมงคลของตระกูลเสียแล้ว พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอกำลังสนทนากันด้วยเรื่องอะไร? ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่อาชีวกกระทำอันตราย งานมงคลของตระกูลนั้นเสีย แม้ในกาลก่อนก็โกรธคนเหล่านั้น กระทำอันตรายงานมงคลเสียแล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี ชาวพระนครพากัน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “นักขัตตชาดก” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 56, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 49-52.

ไปสู่ขอธิดาของชาวชนบท กำหนดวันแล้ว ถ้ามออาชีวกู้คนเคยกันว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ วันนี้ผมจะกระทำงานมงคลสักอย่างหนึ่ง ฤกษ์ดีไหมขอรับ อาชีวกนั้นโกรธอยู่แล้วว่า คนพวกนี้กำหนดวันเอาตามพอใจตน บัดนี้ กลับถามเรา คิดต่อไปว่า ในวันนี้เราจักทำการขัดขวางงานของคนเหล่านั้นเสีย แล้วกล่าวว่า วันนี้ฤกษ์ไม่ดี ถ้ากระทำการมงคลจักพากันถึงความพินาศใหญ่ คนเหล่านั้นพากันเชื่ออาชีวกจึงไม่ไปรับเจ้าสาว ชาวชนบททราบ ว่า พวกนั้นไม่มา ก็พูดกันว่า พวกนั้นกำหนดวันไว้วันนี้ แล้วก็ไม่ได้มา ธุระอะไรก็ต้องคอยคนเหล่านั้น แล้วก็ยกธิดาให้แก่คนอื่น รุ่งขึ้น ชาวเมืองพากันมาขอรับเจ้าสาว ชาวชนบทก็พากันกล่าวว่า พวกท่านขึ้นชื่อว่าเป็นชาวเมือง แต่ขาดความเป็นผู้ดี กำหนดวันไว้แล้ว แต่ไม่มารับเจ้าสาว เพราะพวกท่านไม่มา เราจึงยกให้คนอื่นไป ชาวเมืองกล่าวว่า พวกเราถ้ามออาชีวกดู ได้ความว่า ฤกษ์ไม่ดี จึงไม่มา จึงให้เจ้าสาวแก่พวกเราเถิด ชาวชนบทแย้งว่า เพราะพวกท่านไม่มาทั้ง พวกเราจึงยกเจ้าสาวให้คนอื่นไปแล้ว คราวนี้จักนำตัวเจ้าสาวที่ไปแล้วมาอีกได้อย่างไรเล่า? เมื่อคนเหล่านั้นโต้เถียงกันไป โต้เถียงกันมา อยู่อย่างนี้ ก็พอดีมีบุรุษผู้เป็นบัณฑิตชาวเมืองคนหนึ่ง ไปชนบทด้วยกิจการบางอย่าง ได้ยินชาวเมืองเหล่านั้นกล่าวว่า พวกเราถ้ามออาชีวกแล้ว จึงไม่มาเพราะฤกษ์ไม่ดี ก็พูดว่า ฤกษ์จะมีประโยชน์อะไร เพราะการได้เจ้าสาวก็เป็นฤกษ์อยู่แล้ว มิใช่หรือ? ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้

“ประโยชน์ผ่านพ้นคนโง่ ผู้มัวคอยฤกษ์ยามอยู่

ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์

ดวงดาวทั้งหลาย จักทำอะไรได้” ดังนี้

พวกชาวเมือง ทะเลาะกับพวกนั้นแล้ว ก็ไม่ได้เจ้าสาวอยู่นั่นเอง เลยพากันไป

แม้พระบรมศาสดาก็ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่อาชีวกนั้นทำการขัดขวางงานมงคลของตระกูลนั้น ถึงในครั้งก่อน ก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาตรัสแล้ว ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่าอาชีวกในครั้งนั้น ได้มาเป็นอาชีวกในครั้งนี้ แม้ตระกูลทั้งนั้นในครั้งนั้น ก็ได้มาเป็นตระกูลในครั้งนี้ ส่วนบุรุษผู้เป็นบัณฑิตผู้ยื่นกล่าวคาถา ได้มาเป็นเวรตถาคต ฉะนี้แล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า กุลบุตรชาวบ้านนอกที่ไปขอกุลธิดานางหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ให้แก่ลูกชายของตนผู้นี้ เป็นผู้มีวิตกจริต ไม่กล้าตัดสินใจเดินทางไปรับตัวเจ้าสาวในวันที่ได้นัดหมายไว้แล้ว เพราะมัวแต่คอยฤกษ์คอยยาม สุดท้ายทางฝ่ายผู้ปกครองของ

เจ้าสาวจึงตัดสินใจยกบุตรสาวไปให้กับคนอื่นแทน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเสวยพระชาติ (เกิด) เป็นบุรุษผู้บัณฑิตในกาลนั้น ได้กล่าวคาถาไว้ว่า “ประโยชน์ผ่านพ้นคนโง่ ผู้มัวคอย ฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์ ดวงดาวทั้งหลาย จักทำอะไรได้”

นี่คือโทษของการเป็นผู้มีวิตกจริต คือไม่มีวิจารณ์ญาณ มีแต่ความกังวลหวาด วิตกมากจนเกินไป ลังเลไม่กล้าตัดสินใจ จนทำให้พลาดโอกาสที่ดีไปได้ในที่สุด

5. ตัวอย่างเรื่องสัทธาจริต

ประวัติพระวักกलिเถระ¹

ในอดีตกาล ครั้งพระพุทธมุตตรพุทธเจ้า พระเถระนี้ไปวิหารยืนฟังธรรมทำบริษัทโดย นัยที่กล่าวแล้วนั้นแล เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเป็นยอดของ เหล่าภิกษุผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธา จึงคิดว่า แม้เราก็ควรเป็นเช่นนี้ในอนาคตกาล จึงนิมนต์พระ- ศาสดาโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล ถวายมหาทาน 7 วัน ถวายบังคมพระทศพลแล้วกระทำความ ประารถนาว่า พระเจ้าข้า ด้วยกุศลกรรมอันนี้ ขอข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้น้อมใจ ไปด้วยศรัทธา ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตเหมือนภิกษุที่พระองค์ทรง สถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะของเหล่าภิกษุผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธา พระศาสดาทรงเห็นว่า ท่านไม่มีอันตรายจึงทรงพยากรณ์ แล้วเสด็จกลับไป

ฝ่ายท่านกระทำกุศลตลอดชีพแล้วเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ถือเอาปฏิสนธิใน ตระกูลพราหมณ์กรุงสาวัตถี ครั้งพระศาสดาของเรา ญาติทั้งหลายได้ชานนามของท่านว่า วัค- กलि ท่านเจริญวัยแล้ว เรียนไตรเพท เห็นพระทศพลมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จจาริกในกรุงสาวัตถี ตรวจดูสรีระสมบัติของพระศาสดา ไม่อ้อมด้วยการเห็นสรีระสมบัติ จึงเที่ยวไปพร้อมกับพระทศพล นั้นด้วย เสด็จไปวิหารก็ไปกับพระทศพล ยืนมองความสำเร็จแห่งพระสรีระสมบัติอยู่เที่ยว ยืนฟัง ธรรมในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระศาสดาผู้ประทับนั่งตรัสธรรมในธรรมสภา ท่านได้ศรัทธา แล้วคิดว่า เราอยู่ครองเรือนไม่ได้ เห็นพระทศพลเป็นนิตย์ จึงทูลขอบรรพชา บวชแล้วในสำนัก ของพระศาสดา ตั้งแต่นั้น เว้นเวลากระทำอาหาร ในเวลาที่เหลือยืนอยู่ในที่ที่ยืนเห็นพระทศพล จึงละโยนิโสมนสิการเสีย อยู่ดูพระทศพลอย่างเดียว พระศาสดาทรงรอให้ญาณของท่านสุกเสีย

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ประวัติพระวักกलिเถระ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตตรนิทาย เอกนิบาต เล่ม 32, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 389-392.

ก่อน เมื่อท่านเที่ยวไปดูรูปในที่นั้น ๆ เป็นเวลายาวนานก็ไม่ตรัสอะไร ทรงทราบว่า บัดนี้ญาณของท่านแก่กล้าแล้ว ท่านอาจตรัสรู้ได้ จึงตรัสอย่างนี้ว่า วัฏกสิ ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยมองรูปกายอันเปื่อยเน่านี้ที่ท่านเห็น วัฏกสิ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม วัฏกสิ เห็นธรรมจึงจะชื่อว่าเห็นเรา เมื่อพระศาสดาแม้ทรงโอวาทอยู่อย่างนี้ พระเถระก็ไม่อาจละการดูพระทศพลแล้วไปในที่อื่น

แต่นั้นพระศาสดาทรงดำริว่า ภิกษุนี้ไม่ได้ความสังเวชจักไม่ตรัสรู้ เมื่อใกล้เข้าพรรษา ทรงประกาศขับไล่พระเถระนั้นว่า วัฏกสิ จงหนีไป ธรรมดาพระพุทธานุเจ้าทั้งหลายทรงมีพระดำรัสที่ฟังยืดยาว เพราะฉะนั้นพระเถระจึงยืนโตตอบพระศาสดาไม่ได้ ไม่บังอาจมาเฉพาะพระพักตร์พระทศพล คิดว่า บัดนี้เราจะทำอย่างไรได้ เราถูกพระตถาคตประณามเสียแล้ว เราก็ไม่ได้ยืนต่อหน้าพระองค์ ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของเรา จึงขึ้นสู่ที่เขาคาดที่เขาคิฆณฏฐ พระศาสดาทรงทราบว่า พระเถระนั้นมีความลำบาก ทรงดำริว่า ภิกษุนี้เมื่อไม่ได้ความปลอบใจจากเรา ก็คงจะทำลายอุปนิสัยแห่งมรรคผลเสีย จึงทรงเปล่งรัศมีไปแสดงพระองค์ ครั้งนั้น ตั้งแต่พระวัฏกสิเห็นพระศาสดาก็ละความโศกศัลย์อย่างใหญ่ ด้วยประการฉะนี้

พระศาสดาเพื่อจะให้พระวัฏกสิเถระเกิดปีติโสมนัสแรงขึ้น เหมือนหลังกระแสน้ำลงในสระที่แห้ง จึงตรัสพระคาถาในพระธรรมบทว่า

ปาโมชชพหุโล ภิกขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสนเ

อติจฺจเ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติ

ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

จะพึงบรรลุปหอันสงบที่ระงับสังขาร เป็นความสุขดังนี้

อนึ่ง พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ประทานแก่พระวัฏกสิเถระว่า มาเกิดวัฏกสิ พระเถระบังเกิดปีติอย่างแรงว่า เราเห็นพระทศพลแล้ว ได้รับพระดำรัสตรัสเรียกว่า มาเกิดวัฏกสิ ทั้งที่ไม่รู้ว่าการไปของตนจะไปทางไหน แต่ได้ลอยไปในอากาศมาปรากฏต่อพระพักตร์พระทศพล พอทำแรกเหยียบบนภูเขานี้ก็ถึงพระดำรัสที่พระศาสดาตรัสแล้ว ช่มปีติในอากาศนั่นเอง บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ลงมาถวายบังคมพระตถาคต ภายหลังพระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางหมู่พระอริยะ ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธา

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระวักกลี เป็นผู้ที่มีสัทธาจริต โดยเฉพาะท่านมีความศรัทธาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า พระพุทธองค์ทรงรอให้อิทธิยบารมีของพระวักกลีแก่กล้าเสียก่อน จึงทรงใช้พุทธานุภาพไปแสดงตนต่อหน้าพระวักกลีแล้วตรัสพระคาถาให้ฟัง จนท่านเกิดปีติอย่างแรงกล้า และเมื่อข่มปิดได้ แล้วตรงตามพระคาถาของพระพุทธองค์ ก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด ต่อมาท่านได้รับแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นยอดกว่าเหล่าพระภิกษุทั้งหมด ด้านผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธา

6. ตัวอย่างเรื่องพุทธิจริต

เรื่องบัณฑิตสามเณร¹

สามเณรเมื่อไปกับพระอุปัชฌาย์ เห็นเหมือนเงาในระหว่างทางจึงเรียนถามว่า”นี่ชื่ออะไร? ขอรับ

พระเถระ. ชื่อว่าเหมือน สามเณร

สามเณร. เขาทำอะไร? ด้วยเหมือนนี้

พระเถระ. เขาไขน้ำจากที่นี่ ๆ แล้ว ทำการงานเกี่ยวกับขี้วัวกล้ำของตน

สามเณร. ก็น้ำมีจิตไหม? ขอรับ

พระเถระ. ไม่มี เธอ

สามเณร. ชนทั้งหลายย่อมไขน้ำที่ไม่มีจิตเห็นปานนี้สู่ที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ได้หรือ? ขอรับ

พระเถระ. ได้ เธอ

สามเณรนั้น คิดว่า “ถ้าคนทั้งหลายไขน้ำซึ่งไม่มีจิตแม้เห็นปานนี้สู่ที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ทำการงานได้ เหตุไฉน? คนมีจิตแท้ ๆ จักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม”

¹มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องบัณฑิตสามเณร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 318-340.

เธอเดินต่อไปเห็นพวกช่างศรกำลังเอาลูกศรลนไฟแล้ว เล็งด้วยหางตา ตัดให้ตรง จึงเรียนถามว่า “พวกนี้ ชื่อพวกอะไรกัน? ขอรับ”

พระเถระ. ชื่อช่างศร เธอ

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน?

พระเถระ. เขาลนที่ไฟ แล้วตัดลูกศรให้ตรง

สามเณร. ลูกศรนั้น มีจิตไหม? ขอรับ

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ

เธอคิดว่า “ถ้าคนทั้งหลายถือเอาลูกศรอันไม่มีจิตลนไฟแล้วตัดให้ตรงได้ เพราะเหตุไร? แม้คนมีจิต จึงจักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจ แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า?”

ครั้นสามเณรเดินต่อไป เห็นชนธากไม้ทำเครื่องทักสัมภาระมีกำกงและดุมเป็นต้น จึงเรียนถามว่า “พวกนี้ ชื่อพวกอะไร? ขอรับ”

พระเถระ. ชื่อช่างธาก เธอ

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน?

พระเถระ. เขาถือเอาไม้แล้วทำล้อแห่งยานน้อยเป็นต้น เธอ

สามเณร. ก็ไม้เหล่านั้น มีจิตไหม? ขอรับ

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ

ที่นั่น เธอได้มีความตริตรองอย่างนี้ว่า “ถ้าคนทั้งหลายถือเอาท่อนไม้ที่ไม่มีจิต ทำเป็นล้อเป็นต้นได้ เพราะเหตุไร คนผู้มีจิตจึงจักไม่อาจทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า?”

เธอเห็นเหตุเหล่านี้แล้ว จึงเรียนว่า “ใต้เท้าขอรับ ถ้าใต้เท้าควรถือบาตรและจีวรของใต้เท้าได้ กระผมพึงกลับ” พระเถระมิได้เกิดความคิดเลยว่า “เจ้าสามเณรเล็กนี้บวชได้หยก ๆ ตามเรามา กล่าวอย่างนี้ได้” กลับกล่าวว่า “จงเอามา สามเณร” แล้วได้รับบาตรและจีวรของตนไว้

ฝ่ายสามเณรไหว้พระอุปัชฌาย์แล้ว เมื่อจะกลับ จึงเรียกว่า “ใต้เท้า เมื่อจะนำอาหาร มาเพื่อกระผม พึงนำมาด้วยรสปลาตะเพียนเถอะขอรับ”

พระเถระ. เราจักได้ ในที่ไหนเล่า? เธอ

สามเณรเรียกว่า “ถ้าไม่ได้ด้วยบุญของใต้เท้า ก็จักได้ด้วยบุญของกระผม ขอรับ”

พระเถระวิตกว่า แม้อันตรายจะพึงมีแก่สามเณรเล็กผู้นั่งข้างนอก จึงได้ให้ลูกตาลไป แล้วบอกว่า “ควรเปิดประตูห้องอยู่ของฉันแล้ว เข้าไปนั่งเสียด้านใน” เธอได้กระทำอย่างนั้นแล้ว นั่งหยั่งความรู้ลงในกริชกายของตน พิจารณาอัตภาพอยู่

ครั้งนั้น ที่ประทับนั่งของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อนด้วยเดชแห่งคุณ ของสามเณรนั้น ท้าวเธอใคร่ครวญว่า “จักมีเหตุอะไรกันหนอ?” ทรงดำริได้ว่า “บัณฑิตสามเณรถวายบาตร และจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับ ด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม’ แม้เราก็ควรไปในที่นั่น” ดังนี้ แล้ว ตรัสเรียกท้าวมหาราชทั้ง 4 มา ตรัสว่า “พวกท่านจงไปไล่นกที่บินจ้อแจอยู่ในป่าใกล้ วิหารให้หนีไป แล้วยึดอารักขาไว้โดยรอบ” ตรัสกะจันทเทพบุตรว่า “ท่านจงจุดธูปมณฑล พระจันทร์ไว้” ตรัสกะสุริยเทพบุตรว่า “ท่านจงจุดธูปมณฑลพระอาทิตย์ไว้” ดังนี้แล้ว พระองค์เองได้เสด็จไปประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่สายยู ในวิหารแม้เสียงแห่งใบไม้แก้มิได้มี จิตของ สามเณรได้มีอารมณ์เป็นหนึ่งแล้ว เธอพิจารณาอัตภาพแล้ว บรรลุผล 3 อย่างในระหว่างภตนั้นเอง

ฝ่ายพระเถระ คิดว่า “สามเณรนั่งแล้วในวิหาร เราอาจจะได้โภชนะที่สมประสงค์แก่เธอ ในสกุลชื่อโน้น” ดังนี้แล้ว จึงได้ไปสู่ตระกูลอุปัฏฐาก ซึ่งประกอบด้วยความรักและเคารพ ตระกูลหนึ่ง ก็ในวันนั้น มนุษย์ทั้งหลายในตระกูลนั้น ได้ปลาตะเพียนหลายตัวหนึ่งดูการมาแห่ง พระเถระอยู่เที่ยว พวกเขาเห็นพระเถระกำลังมาจึงกล่าวว่า “ท่านขอรับ ท่านมาที่นี่ ทำกรรม เจริญแล้ว” แล้วนิมนต์ให้เข้าไปข้างใน ถวายข้าวยาคุและของควรเคี้ยวเป็นต้นแล้ว ได้ถวาย บิณฑบาตด้วยรสปลาตะเพียน พระเถระแสดงอาการจะนำไป พวกมนุษย์เรียกว่า “นิมนต์ฉัน เถิดขอรับ ใต้เท้าจักได้แม้ภตสำหรับจะนำไป” ในเวลาเสร็จภตตกิจของพระเถระ ได้เอาโภชนะ ประกอบด้วยรสปลาตะเพียน ใส่เต็มบาตรถวายแล้ว พระเถระคิดว่า “สามเณรของเราหิวแล้ว” จึงได้รับไป

แม้พระศาสดา ในวันนั้น เสวยแต่เช้าที่เดียว เสด็จไปวิหาร ทรงใคร่ครวญว่า “บัณฑิต สามเณรให้บาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับไป ด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม’ กิจแห่ง

บรรพชิตของเธอจักสำเร็จหรือไม่?” ทรงทราบว่า สามเณรบรรลุผล 3 อย่างแล้วจึงทรงพิจารณาว่า “อุปนิสัยแห่งพระอรหัตต์จะมีหรือไม่?” ทรงเห็นว่า “มี” แล้วทรงใคร่ครวญว่า “เธอจักอาจเพื่อบรรลุพระอรหัตต์ก่อนภักดิ์ทีเดียว หรือจักไม่อาจ?” ได้ทรงทราบว่า “จักอาจ” ลำดับนั้น พระองค์ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า “สารีบุตร ถือภักดิ์เพื่อสามเณรริบมา เธอจะพึงทำอันตรายแก่สามเณรนั้นก็ได้ เราจักนั่งถือเอาอารักขาที่ชุ่มประดู ที่นั่นจักถามปัญหา 4 ข้อกะเธอ เมื่อเธอแก้อยู่ สามเณรจักบรรลุพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปจากวิหารนั้น ประทับยืนอยู่ที่ชุ่มประดู ตรัสถามปัญหา 4 ข้อกะพระเถระผู้มาถึงแล้ว

เมื่อพระเถระแก้ปัญหาทั้ง 4 ข้อเหล่านี้ อย่างนั้นแล้ว สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา ฝ่ายพระศาสดา ตรัสกะพระเถระว่า “ไปเถิดสารีบุตร จงให้ภักดิ์แก่สามเณรของเธอ” พระเถระไปเคาะประตูแล้ว สามเณรออกมารับบาตรจากมือพระเถระ วางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงเอาพัตก้านตาลพัตพระเถระ ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า “สามเณร จงทำภักต์ตักสิลเถิด”

สามเณร. ก็ไต่เท้าเล่า ขอรับ

พระเถระ. เราทำภักต์ตักสิลเสร็จแล้ว เธอจงทำเถิด

เด็กอายุ 7 ขวบ บวชแล้ว ในวันที่ 8 บรรลุพระอรหัตต์ เป็นเหมือนดอกปทุมที่แย้มแล้ว ในขณะนั้น ได้นั่งพิจารณาที่เป็นที่ใส่ภักต์ทำภักต์ตักสิลแล้ว ในขณะที่เธอล้างบาตรเก็บไว้ จันทเทพบุตรปล่อยมณฑลพระจันทร์ สุริยเทพบุตรปล่อยมณฑลพระอาทิตย์ ท้าวมหาราชทั้ง 4 เลิกอารักขาทั้ง 4 ทิศ ท้าวสักกเทวราชเลิกอารักขาที่สายยู พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปแล้วจากที่ท่ามกลาง

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “เงา บ่ายเกินประมาณแล้ว พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปจากที่ท่ามกลาง ก็สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เอง นี่เรื่องอะไรกันหนอ? พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้วเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?”

พวกภิกษุ. เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาผู้มีบุญทำสมณธรรม จันทเทพบุตรจุดมณฑลพระจันทร์รั้งไว้ สุริยเทพบุตรจุดมณฑลพระอาทิตย์รั้งไว้ ท้าวมหาราชทั้ง 4 ถืออารักขาทั้ง 4 ทิศในป่าไถลวิหาร ท้าวสักกเทวราชเสด็จมายึดอารักขาที่สายยู ถึงเราผู้มีความ

ชวนชวายน้อยด้วยนึกเสียวว่า ‘เป็นพระพุทธเจ้า’ ก็ไม่ได้เพื่อจะนั่งอยู่ได้ ยังได้ไปยึดอารักราชเพื่อ บุตรของเรา ที่ซุ่มประตู่ พวกบัณฑิตเห็นคนไข่น้ำกำลังไขน้ำไปจากเหมือง ช่างศรกำลังตัดลูก ศรให้ตรง และช่างถากกำลังถากไม้แล้ว ถือเอาเหตุเท่านั้น ให้เป็นอารมณ์ ทรมานตนแล้ว ย่อม ยึดเอาพระอรหัตต์ไว้ได้ที่เดียว” ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดา ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า บัณฑิตสามเณร เป็นผู้มีพุทธิจริต จึงสามารถคิด พิจารณาไตร่ตรองเหตุการณ์ที่ตนพบเจอระหว่างทางไปบิณฑบาต จนเกิดความอุตสาหะ ที่จะบำเพ็ญสมณธรรมจนกระทั่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด ความเป็นผู้ฉลาดคิด ของผู้มีพุทธิจริตนั้น ย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จและความสุขได้โดยไม่ยากเลย

2.3 ข้อควรรู้

ต่อจากนี้ไปเราจะได้มาศึกษาถึงเกร็ดความรู้เกี่ยวกับเรื่องจริตเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

ตัดจริต-วิกलจริต¹

ตามปกติ ถ้าจิตของเราเดินอยู่ในวิถีสี่ คือหมายความว่า เป็นจิตปกติสามัญอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ ที่จิตจะคิดทำอะไรก็ต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของจริตที่มีอยู่ มีเหมือนกันที่บางกรณิ ทำอะไรผิดจริตในบางครั้ง เช่น ตัวเป็นคนโทสจริต ไม่ค่อยชอบแต่งเนื้อแต่งตัว แต่ไปได้คู่รักเป็น คนราคะจริต ชอบสวย ๆ งาม ๆ ตัวก็พยายามแต่งตัวทำที่ว่าเป็นคนราคะจริตเพื่อจะได้สบใจคน รัก การทำอย่างนี้เรียกว่า “ตัดจริต” คือ จริตของตัวเองอย่างหนึ่งแต่ตัดไปใช้จริตอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็รอดตานั้นสังเกตไปไม่ได้ เพราะเขาจะต้องพลังหาจริตเดิมจนได้ และแม้แต่ในขณะที่ “ตัดจริต” อยู่นั่นเอง ก็มีรายละเอียดบางอย่างที่ปิดไม่มิด อย่างเช่น การหิวผม ผูกเนกไท ใส่ เสื้อเรียบหมดทุกอย่างแต่เชือกผูกกรองเท้าสองข้างทำเงื่อนไม่เหมือนกัน หรือปล่อยเงื่อนเปะปะ เท่านั้นที่รู้แล้วว่าเขาเป็นคนโทสจริต

จิตของคนละทิ้งจริต ต่อเมื่อจิตออกนอกวิถีสี่ คือตามธรรมดา จิตของเราที่คิดอะไรอยู่ ทุกวันนี้ ย่อมรับอารมณ์น่ารักบ้าง น่าชังบ้าง ทำให้เกิดความดีใจบ้าง เสียใจบ้าง แต่จะดีใจหรือ

¹ปิ่น มุทุกันต์, พุทธวิธีครองใจคน, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2502), หน้า 321-322.

เสียใจเท่าไร ๆ ก็ต้องไม่เกินอัตราวิธีกำหนดไว้ ถ้าดีใจหรือเสียใจเกินกำหนด จิตจะออกนอกวิธียุติ ไม่สามารถกลับเข้าสู่วิธียุติได้ ทีนี้ถ้าจิตดีใจหรือเสียใจเกินกำหนดออกไป จิตจะทิ้งจรีต คือ ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของจรีตแล้ว คนอย่างนี้เรียกว่า คน “วิกลจรีต” หรือ “เสียจรีต” ลงได้ เป็นอย่างนี้แล้ว ก็กลายเป็นคนไม่มีจรีต ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “คนบ้า”

ดังที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า ในทางพุทธศาสนากล่าวถึงเหตุที่คนเรามีจรีตแตกต่างกันนั้นเกิดจาก “กรรมในอดีต” และสัดส่วนองค์ประกอบของ “ธาตุทั้ง 4” ภายในร่างกายของแต่ละคน ดังนั้น จะได้ขยายความเพิ่มเติมดังต่อไปนี้¹

สาเหตุของจรีต ที่มาจาก กรรมที่ทำในอดีต

- ผู้สะสมกุศลกรรมไว้ในอดีตชาติ โดยอุบายวิธีที่น่ารักน่าชอบใจ กับ
- ผู้จุติจากสวรรค์ มาปฏิสนธิในโลก ...ส่วนใหญ่เป็นคนราคะจรีต
- ผู้ในอดีตชาติ สั่งสมกรรมอันก่อเวร คือ การฆ่า ทรมาน จับกุมคุมขัง กับ
- ผู้จุติจากนรก หรือ กำเนิดงู มาปฏิสนธิในโลก ...ส่วนใหญ่เป็นคนโทสจรีต
- ผู้ในอดีตชาติ ตีเม่น้ำเมามาก และเว้นจากการศึกษาสติปัฏสนาธรรม กับ
- ผู้จุติจากกำเนิดดิรัจฉาน มาปฏิสนธิในโลก ...ส่วนใหญ่เป็นคนโมหจรีต

สาเหตุของจรีต ที่มาจาก สัดส่วนองค์ประกอบของ ธาตุทั้ง 4

หลักเกณฑ์เกี่ยวกับทางธาตุร่างกาย ซึ่งเป็นความวิปริตทางร่างกาย เกี่ยวกับจรีต ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังต่อไปนี้ว่า

คนราคะจรีต ธาตุทั้ง 4 ในตัวคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ มีส่วนผสมเท่ากัน

คนโทสจรีต ธาตุไฟกับธาตุลมแรงไป

¹พระเมธีวราภรณ์ (ยูย อุปสหนโต ป.๕.๑), ผู้เรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลรักษาแก่นธรรม, (ราชบุรี: สามลดา, 2549), หน้า 111.

คนโมหจริต แร่ทางธาตุดินกับธาตุน้ำ

นอกจากนี้ยังได้พูดถึงว่า

คนราคะจริต ยิ่งด้วยเสมหะ

คนโทสจริต ยิ่งด้วยน้ำดี

คนโมหจริต ยิ่งด้วยลม

หมายเหตุ สาเหตุของจริต ทั้งที่มาจากกรรมในอดีตและธาตุทั้ง 4 นั้น ยังกำหนดเอา
แน่นอนไม่ได้ จึงให้ศึกษาไว้เป็นเพียงเกร็ดความรู้ ยังใช้เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวไม่ได้ในทุก ๆ จริต

น้ำเลี้ยงหัวใจมีสี่ตามจริต¹

ข้อควรทราบเบ็ดเตล็ดอีกอย่างหนึ่งคือ ในตำราทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงว่า จิต
ของคนเราอาศัยอยู่ในหทัยรูป ซึ่งหมายถึงก้อนเนื้อสีนวลกลม ๆ ก้อนหนึ่งในทรวงอก ก้อน
เนื้อที่เรียกว่าหทัยรูปนี้เรียกว่าหัวใจ ถ้าผ่าเข้าไปดูในใจกลางของเนื้อนั้น ท่านว่ามีแฉ่งเล็ก ๆ อยู่
แฉ่งหนึ่ง ขนาดเมล็ดบุรุษนาควางลงได้ในแฉ่งนี้มีน้ำซึ่งอยู่ประมาณกึ่งพายมือ เรียกว่าน้ำเลี้ยงหัวใจ
หรือพูดย่อ ๆ ว่า “น้ำใจ” จิตของคนเราอาศัยน้ำนี้อยู่

น้ำเลี้ยงหัวใจของคน มีสี่ต่าง ๆ กัน ตามอำนาจจริตของผู้นั้น ดังต่อไปนี้

1. **คนราคะจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจสีแดง
2. **คนโทสจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจสีดำ
3. **คนโมหจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจสีน้ำล้างเนื้อ
4. **คนวิตกจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจสีเหมือนน้ำเยื่อถั่วพู
5. **คนสัทธาจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจสีเหมือนดอกกรรณิการ
6. **คนพุทธิจริต** น้ำเลี้ยงหัวใจใสแจ้วมีแววเหมือนแก้วเจียรไน

¹ ปิ่น มุฑากันต์, พุทธวิธีครองใจคน, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2502), หน้า 314-315.

ข้อความเหล่านี้ เป็นเกร็ดความรู้ ประกอบการศึกษาค้นคว้าต่อไป สีของน้ำเลี้ยงหัวใจที่ระบุไว้นี้ หมายถึงสีน้ำใจของผู้มีจิตอย่างนั้น ๆ แต่โดยหลักเกณฑ์ที่เป็นจริง คนคนหนึ่งมีจิตหลายอย่าง เพราะฉะนั้นสีของน้ำจะต้องเป็นสีผสม เช่น คนมีราคะจิตด้วย มีโทสะจิตด้วย มีโมหะจิตด้วย น้ำใจก็กลายเป็นว่า สีแดง สีดำ สีน้ำล้างเนื้อ ท่านผู้อ่านคิดผสมเอาเองก็แล้วกันว่า จะเป็นสีอะไร

วิธีสังเกตจิต¹

เราสามารถสังเกตได้จาก ลักษณะความประพฤติต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะการเดิน ลักษณะการยืนและนั่ง ลักษณะการนอน ลักษณะการทำงาน ลักษณะการนั่งห่ม ลักษณะการบริโภค ลักษณะการมองดูรูป และลักษณะของกิเลสที่แสดงออกมาให้เห็น เป็นต้น

อธิบายจาก ลักษณะการเดิน

--เมื่อจะเดินไปโดยการเดินไปตามปกติ จะเดินไปอย่างน่ารัก ค่อยๆวางเท้า วางเท้าลงด้วย ความเรียบร้อย ยกเท้าขึ้นด้วยความเรียบร้อย และรอยเท้าของเขาเป็นรอยเว้ากลางนี่คือบุคคล **ราคะจิต** (สัทธาจิต ก็คล้ายกัน)

--ย่อมนเดินดูใจใช้ปลายเท้าทั้งสองจุดพื้นดินไป ย่อมวางเท้าลงโดยเร็ว ยกเท้าขึ้นโดยเร็ว และรอยเท้าของเขาเป็นรอยเท้าขยุ้มจิกลงนี่คือบุคคล **โทสะจิต** (พุทธิจิต ก็คล้ายกัน)

--เวลาเดินท่าทางก ๆ เงิ่น ๆ จะวางเท้าลงก็เหมือนคนหวาดสะดุ้ง จะยกเท้าขึ้นก็เหมือนคนหวาดสะดุ้ง และรอยเท้าของเขาเป็นรอยเลอะเลือนนี่คือบุคคล **โมหะจิต** (วิตกจิต ก็คล้ายกัน)

อธิบายจาก ลักษณะการยืนและนั่ง

--มีลักษณะหน้าเสื่อมใส่ มีอาการนูนนวลนี่คือบุคคล **ราคะจิต** (สัทธาจิต ก็คล้ายกัน)

¹พระเมธีวราภรณ์ (ยูย อุปสนฺโต ป.๕.๑), ผู้เรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลรักษาแก่นธรรม, (ราชบุรี: สามลดา, 2549), หน้า 112-116.

--มีลักษณะแข็งกระด้างนี่คือบุคคล **โทสจริต** (พุทธิจริต ก็คล้ายกัน)

--มีอาการส่ายไปมานี่คือบุคคล **โมหจริต** (วิตกจริต ก็คล้ายกัน)

อธิบายจาก ลักษณะการนอน

--ไม่ริบร้อน ปูที่นอนได้เรียบ แล้วค่อยๆล้มตัวลงนอน รวบอวัยวะใหญ่ๆน้อยๆทั้งหลาย ดีแล้วจึงนอนหลับไป โดยอาการที่หน้าเสื่อมใส่ และเมื่อถูกปลุกให้ลุกขึ้น จะไม่ลุกขึ้นโดยเร็ว จะค่อยๆ ให้คำตอบขานรับ รวากับว่ารังเกียจอยู่ ฉะนั้นนี่คือบุคคล **ราคจริต** (สัทธาจริต ก็คล้ายกัน)

--ริบร้อนปูที่นอน โดยอาการที่พอจะใช้ได้ ทิ้งกายลงนอนทำหน้าเหว และเมื่อถูกปลุกให้ลุกขึ้น จะลุกขึ้นโดยเร็ว ให้คำตอบรวากับว่าโกรธนี่คือบุคคล **โทสจริต** (พุทธิจริต ก็คล้ายกัน)

--ปูที่นอนเป็นรูปหน้าเกลียด มีกายเกะกะ มีอวัยวะขัดไปข้างนั้นข้างนี้ นอนคว่ำหน้าเป็นส่วนมาก และเมื่อถูกปลุกให้ลุกขึ้นจะทำเสียงครางอื้อๆ ลุกขึ้นเฉื่อยชานี่คือบุคคล **โมหจริต** (วิตกจริต ก็คล้ายกัน)

อธิบายจาก ลักษณะการทำงาน

--การปิดกวาด จะจับไม้กวาดได้เหมาะเจาะดี ไม่รีบเร่ง ไม่ปิดกวาดสิ่งของให้กลาดเกลื่อน กวาดได้หมดจด เรียบร้อยนี่คือบุคคล **ราคจริต** (สัทธาจริต ก็คล้ายกัน)

--การปิดกวาด จะจับไม้กวาดแน่น มีท่าทางเร่งรีบ ทำสิ่งของให้กระจัดกระจาย หรือพูนกันไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง มีเสียงกวาดอันดุดัน กวาดได้หมดจดแต่ไม่เรียบนี่คือบุคคล **โทสจริต** (พุทธิจริต ก็คล้ายกัน)

--การปิดกวาด จะจับไม้กวาดหลวมๆ กวาดไปมาทำให้เปรอะ ไม่หมดจด ไม่เรียบร้อยนี่คือบุคคล **โมหจริต** (วิตกจริต ก็คล้ายกัน)

หมายเหตุ การปิดกวาดเป็นเช่นนี้ฉันใด แม้ในบรรดากิจการงานอื่น ๆ ทั้งปวงมีการชักการยอมจิวร เป็นต้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน สรุปคือ บุคคลราคจริตเป็นผู้มีปกติกระทำให้ละเอียดนุ่มนวลเรียบร้อยและโดยเคารพ (สัทธาจริต ก็คล้ายกัน) บุคคลโทสจริตเป็นผู้มีปกติกระทำได้

มันคงเข้มแข็ง แต่ไม่เรียบริ้ว (พุทฺธิจฺริต กิํคฺลํายกัณ) บุคคฺลโมหจฺริตเป็นผู็มีปฏิกิรทำไ้ได้ไม่
ละเอียด ยุงเหยิง ไม่เรียบริ้ว และให้สำเร็จรอบคอบไ้ไม่ได้ (วิตกจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

อธิบายจาก ลักษณะการนุงห่ม

--การทรงจีวร ไม่รัดแน่นนัก ไม่หย่อนนัก เป็นปริมณฑลหน้าเลื่อมใสนี้คือบุคคล
ราคจฺริต (สัทฺธจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

--การทรงจีวร จะรัดแน่นเกินไป ไม่เป็นปริมณฑลนี้คือบุคคล **โทสจฺริต** (พุทฺธิจฺริต
กิํคฺลํายกัณ)

--การทรงจีวร จะหย่อนรุงรังนี้คือบุคคล โมหจฺริต (วิตกจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

อธิบายจาก ลักษณะการบริโภค

--เป็นผู้ชอบใจในโภชนะที่ประณีต มีรสหวาน และเมื่อบริโภคจะทำให้เป็นคำไม่ใหญ่หนัก
คือเป็นปริมณฑลพอเหมาะ เป็นผู้รู้จักรส ไม่รีบร้อนบริโภค ได้โภชนะดีนิดหน่อยเท่านั้นก็จะถึง
ซึ่งความดีใจนี้คือบุคคล **ราคจฺริต** (สัทฺธจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

--เป็นผู้ชอบใจในโภชนะอันหยาบๆ มีรสเปรี้ยว และเมื่อบริโภคจะทำให้เป็นคำใหญ่
เต็มปาก เป็นผู้ไม่รู้จักรส รีบร้อนบริโภค ได้โภชนะไม่ดีนิดหน่อยเท่านั้นก็จะถึงซึ่งความเสียใจนี้
คือบุคคล **โทสจฺริต** (พุทฺธิจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

--เป็นผู้ชอบใจอะไรไม่แน่นอน และเมื่อบริโภคจะทำให้เป็นคำเล็กๆ ไม่เป็นปริมณฑล
เหลือเมล็ดข้าวไว้ในภาชนะ ทำปากให้เปื้อน มีจิตฟุ้งซ่านนึกถึงเรื่องนั้นๆบริโภคไปนี้คือบุคคล
โมหจฺริต (วิตกจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

อธิบายจาก การมองดูรูป

--เห็นรูปที่รื่นรมย์ใจแม้สักนิดหน่อยก็จะแลดูอยู่นาน รวากับว่าไม่เคยได้เห็น จะติด
ข้องอยู่แม้ในคุณสมบัติที่เล็กน้อยของรูปที่เห็น ไม่ถือเอาโทษสมบัติแม้ที่เห็นได้ชัดของรูปนั้น แม้
เมื่อจะจากรูปนั้นไปแล้วก็ยังรู้สึกอาลัยคิดถึงนี้คือบุคคล **ราคจฺริต** (สัทฺธจฺริต กิํคฺลํายกัณ)

--เห็นรูปที่ไม่รื่นรมย์ใจแม้นิดหน่อยก็แลดูอยู่ไ้ไม่นานเหมือนมีท่าทางเหน็ดเหนื่อย
จะรู้สึกเดือดร้อนใจอยู่ในโทษแม้เล็กน้อยของรูปที่ไ้เห็นนั้น ไม่ถือเอาคุณของรูปแม้ที่เห็นได้ชัด

แม้เมื่อจะจากรูปนั้นไป ก็เป็นเหมือนนอยากจะไปให้พ้น ๆ ไม่รู้สึกอาลัยคิดถึง ...นี่คือบุคคล **โทส- จริต** (พุทธิจริต ก็คล้ายกัน)

--เห็นรูปร่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะวางเฉยอย่างเดียวเพราะความไม่รู้ แต่เมื่อมีผู้อื่น ตีเตียนนินทาก็จะตีเตียนนินทาตาม ถ้ามีผู้อื่นสรรเสริญก็จะสรรเสริญตาม แม้ในอาการอื่น ๆ มีการฟังเสียงเป็นต้น ก็สั่นไหวด้วยกันนี้ ก็ทำนองนี้ ...นี่คือบุคคล **โมหจริต** (วิตกจริต ก็คล้าย กัน)

หมายเหตุ การมองดูรูปเป็นเช่นนี้ฉันใด แม้ในการฟังเสียง การดมกลิ่น การลิ้มรส การ ถูกต้องสัมผัส ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

อธิบายจาก ลักษณะของกิเลสที่แสดงออกมาให้เห็น

--มายา (ความประพฤติหลอกลวง) สาไถย (ความโอ้อวด) มานะ (ความถือตัว) ปาปิจฉตา (ความปรารถนาลามก หรือความปรารถนาในทางชั่ว) มหิจฉตา (ความมักมาก) อสันตฺถุจฺจิตตา (ความไม่สันโดษ) สิงคะ (ความรักใคร่) จาปัลยะ (ความฟุ้งเฟ้อ) ย่อมเป็นไป มากในบุคคลผู้มี **ราคจริต**

--โกธะ (ความโกรธ) อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) มกฺขะ (ความลบหลู่) ปลาสะ (ความ แข่งดี) อีสสา (ความริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ย่อมเป็นไปมากในบุคคลผู้มี **โทสจริต**

--ถีนะ (ความท้อถอยจากการงาน) มิตฺธะ (ความโง่งง) อุทัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) กุกุกจะ (ความหงุดหงิดรำคาญ) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) อาทานคาหิตา (ความยึดถือ) ทุปปญฺนิสสัคคิตตา (ความเป็นคนที่มีความยึดถืออันผู้อื่นเปลื้องได้ยาก) ย่อมเป็นไปมากใน บุคคลผู้มี **โมหจริต**

--ภัสสพหุลตา (ความเป็นผู้พูดมากกว่าทำ) คณารามตา (ความเป็นผู้ยินดีด้วยหมู่ คณะ) กุสลานุโยเค อรติ (ความไม่ยินดีในการประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งกุศล) อนวัจฺจิตฺติจจตา (ความ เป็นผู้มีกิจจับจด) รัตติจุมายนา (กลางคืนสุขุมควัน) ทิวาปัชชลนา (กลางวันไฟลุกเป็นเปลว) หุราหุรัง ธาวนา (ความพล่านไปข้างนั้นข้างนี้) ย่อมเป็นไปมากในบุคคลผู้มี **วิตกจริต**

--มุตตจาตตา (ความเป็นผู้มีความเสียสละหลุดพ้นจากไปได้) อริยานัง ทัสสนกามตา (ความเป็นผู้ใคร่จะพบเห็นพระอริยะเจ้าทั้งหลาย) สัทธัมมัง โสตุกามตา (ความเป็นผู้ใคร่จะ

ฟังพระสัทธรรม) ปาโมชชพหุลตา (ความเป็นผู้มากไปด้วยความปราโมทย์) อสถตา(ความไม่
โง่เขลา) อมายาวิตา (ความเป็นผู้ไม่มีมายา) ปสาทนีเยสุ ฐาเนสุ ปสาทโท (ความเลื่อมใสใน
ฐานะที่ควรเลื่อมใสทั้งหลาย) ย่อมเป็นไปมากในบุคคลผู้มี **สัทธาจริต**

--โสวัจัสสตา (ความเป็นผู้ว่าง่าย) กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร) โภชนเน-
มัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ) สติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และความรู้ตัว)
ชาคริยานุโยค (ความประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งชาคริยธรรม คือ ไม่มักมากในการหลับ) สังเวชนีเยสุ-
ฐาเนสุ สังเวคะ (ความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช) สังวิคคัสสะ โยนิโส ปธานะ (ความเพียร
โดยแยบคายแห่งบุคคลผู้มีจิตสังเวช) ย่อมเป็นไปมากในบุคคลผู้มี **พุทธิจริต**

กัมมัญฐานที่เหมาะสมกับจริต¹

--อสุภะ 10 กายคตาสติ 1 เหมาะกับบุคคล**ราคะจริต**

--พรหมวิหาร 4 วัณณกสิณ 4 เหมาะกับบุคคล**โทสะจริต**

--อานาปานสติ เหมาะกับบุคคล**โมหะจริต และ วิตกจริต**

--อนุสติ 6 เหมาะกับบุคคล**สัทธาจริต**

--มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อหារเปภิกกุลัสัญญา จตุธาตวัญฐาน **เหมาะสมกับบุคคล
พุทธิจริต**

หมายเหตุ อรูป 4 ภูตกสิณ 4 อาโลกกสิณ อากาสกสิณ **เหมาะสมกับบุคคลทุกจริตจริต
คนเปลี่ยนกันได้**

จริตของคนเราส่วนหนึ่งถ่ายทอดมาตั้งแต่ถือกำเนิด อีกส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของ
สิ่งแวดล้อม ครอบครัว สังคม การศึกษาฝึกฝนต่าง ๆ แม้ว่าจริตมนุษย์ยากต่อการเปลี่ยนแปลง
อยู่ก็จริง แต่ก็สามารถเปลี่ยนได้ เช่น เมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่างๆที่ตาโถมเข้ามาในชีวิต
หรือได้รับการฝึกฝนอบรมโดยอาศัยหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบกับการทำ
สมาธิเพื่อสร้างเสริมจิตใจให้เข้มแข็งเพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองไม่ให้มีพฤติกรรมที่จะ

¹พระเมธีวราภรณ์ (อภัย อุปสหนโต ป.ธ.9), ผู้เรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลรักษาแก่นธรรม**, (ราชบุรี : สามลดา, 2549),
หน้า 110-111.

นำพาไปตามกิเลส ตัณหา อุปาทานของแต่ละจริต แล้วให้พัฒนาจุดแข็งที่ดีของแต่ละจริตที่ตน มีให้โดดเด่นขึ้น สามารถนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้

2.4 อานิสงส์

รู้จักแล้วได้ประโยชน์อะไร¹

ความสำเร็จในชีวิตไม่ว่าจะด้านการศึกษา การงาน ครอบครัว หรือด้านอื่น ๆ มีปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญที่สุด คือ ความสามารถในการทำหน้าที่และมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องเข้าใจธรรมชาติของตนเองและผู้อื่นเป็นอย่างดี ว่ามีลักษณะนิสัยพื้นฐานเป็นอย่างไร รู้ข้อดีและข้อจำกัดของกันและกันเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ในบทบาทของแต่ละคน ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในองค์กรและสังคมประเทศชาติ ซึ่งองค์ความรู้ด้านจริตนั้น จะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของตนเองและผู้อื่นได้อย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นบุคลิกภาพพื้นฐานตามที่เป็นจริงในปัจจุบัน

ประโยชน์ที่สำคัญที่สุดของการรู้จักจริตนั้น คือ ประโยชน์ด้านการพัฒนาตนเอง ทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพเพื่อการประกอบอาชีพ และการพัฒนาด้านจิต (อารมณ์) และจิตวิญญาณ (ปัญญา) ซึ่งต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับจริต ถึงจะได้ผลดี การรู้จักจริตของตน ทำให้เกิดการรับรู้ว่าจะต้องพัฒนาตนเองอย่างไร มีสิ่งใดที่เหมาะสมอยู่แล้ว มีสิ่งใดที่ต้องปรับปรุง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสร้างสรรค์และมีความสุข

ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องจริตต่อการทำหน้าที่กัลยาณมิตร

การศึกษาเรียนรู้เรื่องจริต ช่วยทำให้เราเข้าใจว่า มนุษย์มีอุปนิสัยต่างกัน ทั้งนี้อาจจะมาจากสิ่งแวดล้อม ครอบครัว หรือผ่านการฝึกฝนอบรมมาต่างกัน ดังนั้นจึงทำให้มี “จริต” ต่างกัน ซึ่งการจะทำหน้าที่กัลยาณมิตร ทั้งการให้สิ่งของ การให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้กำลังใจนั้น จำเป็นจะต้องเข้าใจในจริตหรืออุปนิสัยของแต่ละบุคคลด้วย จึงจะทำให้การทำ

¹ สำนักฝึกอบรมจรัส เฮลท์ วิลเลจ, “จริต 6 : ทฤษฎีบุคลิกภาพตามแนวพุทธปรัชญา,” [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก: [http // www.jirungresort.com/jarit6/](http://www.jirungresort.com/jarit6/), [สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ.2555].

หน้าที่กัลยาณมิตรนั้นเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเต็มที่ เช่น รู้ว่าควรที่จะเลือกหัวข้อ
ธรรมะไปแนะนำถ่ายทอดอย่างไรให้เหมาะสมกับจริตหรืออุปนิสัยของคนคนนั้น

ตัวอย่างหัวข้อธรรมะที่เหมาะสมกับจริตต่าง ๆ

--**ราคจริต** ได้แก่ อานิสงส์ผลบุญ การเสวยผลบุญของสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ธรรมะอัน
ทำให้งาม อานิสงส์การประพฤติพรหมจรรย์ เป็นต้น

--**โทสจริต** ได้แก่ ผลกรรมในนรก อบายภูมि การรักษาศีล อานิสงส์การแผ่เมตตา
 เป็นต้น

--**โมหจริต** ได้แก่ อานิสงส์การให้ทาน-รักษาศีล กุศลกรรมบถ 10 สัมมาทิฎฐิ 10
 เป็นต้น

--**วิตกจริต** ได้แก่ อานิสงส์การให้ทาน-รักษาศีล วิธีฝึกสมาธิเบื้องต้น เป็นต้น

--**สัทธาจริต** ได้แก่ อานุภาพผลแห่งบุญ อานุภาพของพระรัตนตรัย อานิสงส์การให้
 ธรรมทาน เป็นต้น

--**พุทธิจริต** ได้แก่ ธรรมะหมวดต่าง ๆ เช่น อธิติบาท 4 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม 4
 จริต 6 มรรค 8 มงคลชีวิต 38 ประการ พระวินัย-พระสูตรต่าง ๆ วิธีรักษาศีล วิธีฝึกสติ วิธีฝึก
 สมาธิ เป็นต้น

บทที่ 3
สารานุกรม 6
(วิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ)

●●●●●●●●

เนื้อหาบทที่ 3

●●●●●●●●

สารานุกรม 6 (วิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ)

3.1 ความหมาย

3.2 องค์ประกอบ

3.3 อานิสงส์

3.4 แนวการประยุกต์ใช้

1. สาราณียธรรม แปลว่า ธรรมอันเป็นไปเพื่อความระลึกถึงกันและกัน หมายถึง ธรรมอันเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันจนก่อเกิดเป็นความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังนั้นสาราณียธรรม ก็คือ วิธีสร้างความสามัคคี นั้นเอง

2. เรื่องของความสามัคคีนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักธรรมที่เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะในสังคมไว้ 6 ประการ จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า **สาราณียธรรม 6** อันได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสามัญญตา และทิวัจฉสามัญญตา

3. การทำหน้าที่กัลยาณมิตร ที่จะช่วยเสริมสร้างสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นกับหมู่คณะหรือสังคมชาวโลกได้นั้น เราจำเป็นจะต้องศึกษาความรู้เรื่องสาราณียธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกคำแปลและความหมายของสาราณียธรรมได้อย่างถูกต้อง

2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกรายละเอียดขององค์ประกอบของสาราณียธรรมทั้ง 6 ประการได้

3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงอานิสงส์ของการประพฤติตามหลักธรรมสาราณียธรรมทั้ง 6 ประการได้

4. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถนำความรู้เรื่องสาราณียธรรม ไปประยุกต์ใช้สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นกับหมู่คณะของตนเองและของสังคมชาวโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

สารานุกรม 6 (วิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ)

สารานุกรม 6 หรือวิธีสร้างความสามัคคี 6 ประการ มีความหมาย และรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ความหมาย

สารานุกรม แปลว่า ธรรมอันเป็นไปเพื่อความระลึกถึงกันและกัน¹ หมายถึง ธรรมอันเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันจนก่อให้เกิดเป็นความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังนั้น**สารานุกรม ก็คือ วิธีสร้างความสามัคคีนั่นเอง**

การที่หมู่คณะหรือสังคมใดเกิดความแตกแยก มีปัญหาวุ่นวาย ก็เป็นเพราะว่าคนในหมู่คณะหรือสังคมนั้นละเลยหลักธรรมเรื่องความสามัคคี จึงทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาคือ ขาดความรัก ขาดความเมตตา อิจฉาริษยา นินทาว่าร้ายกัน เบียดเบียนและรังแกกัน เห็นแก่ตัว ถืออภิสิทธิ์ อ่างอำนาจบาตรใหญ่ และมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ต่างคนต่างก็ถือความคิดของตนเป็นใหญ่อยู่ตลอดเวลา

ถ้าหากทุกคนในสังคมเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกันยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน เคารพในกฎกติกาเดียวกัน รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา สังคมของเราก็จะมีความอบอุ่นและน่าอยู่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข สิ่งดังกล่าวมานี้สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยการเสริมสร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในสังคม

เรื่องของความสามัคคีนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักธรรมที่เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะในสังคม ไว้ 6 ประการ จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า **สารานุกรม 6**

¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 1184

3.2 องค์ประกอบ

พระพุทธองค์ตรัสถึงองค์ประกอบของสาราณียธรรมไว้ 6 ประการ¹ คือ

1. เมตตาทายกรรม (ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ ของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ เช่น ช่วยถือสิ่งของ ช่วยทำความสะอาดที่อยู่อาศัย หาดอาหารให้รับประทาน ชักเสื้อผ้าให้ แสดงอาการกิริยาสุภาพต่อกัน มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน เคารพนับถือกัน รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ยกตนข่มท่าน มีสัมมาคารวะ ไม่ไปเบียดเบียนหรือใช้กำลังข่มเหงผู้อื่น ไม่ใช่กำลังในการแก้ไข้ปัญหา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. เมตตาวจีกรรม (ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจซึ่งกันและกันในยามที่เพื่อนร่วมสังคัมประสบกับความทุกข์ ความผิดหวัง หรือปัญหาต่าง ๆ ควรพูดแนะนำแต่สิ่งที่ดี แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ กล่าววาจาสุภาพ ใช้วาจาที่แสดงความเคารพนับถือต่อกัน เจรจกกันด้วยเหตุผล ด้วยสติปัญญา ไม่ใช่โทสะเป็นตัวนำ พูดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน พูดจาสร้างสรรค์ หากไม่มีความสามารถที่จะพูดแนะนำอะไรใครได้ ก็ไม่ควรพูดซ้ำเติม หรือนำไปนินทาว่าร้าย หรือกล่าวร้ายเสียดสีประชดประชันกัน ไม่ว่าจะป็นต่อหน้าหรือลับหลัง

3. เมตตาโมกกรรม (ตั้งเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) หมายถึง การคิดดี มองกันในแง่ดี มีความหวังดี ปรารถนาดี มีความรักความเมตตาต่อกัน คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน คิดพิจารณาวินิจฉัย คิดวางแผนต่าง ๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน ไม่คิดอิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่คิดพยาบาท ไม่คิดผูกโกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันอยู่เสมอ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4. สาราณโภคี (ไม่หวังสิ่งของ ได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปันกัน) หมายถึง ได้สิ่งใดมาก็รู้จักแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ แม้เป็นของเล็กน้อยก็ยินดีแจกจ่ายให้กับทุกคนได้มี

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “สาราณียธรรม 6 ประการ” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 8 ปวิวาร และอรรถกถา เล่ม 10, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 856 หน้า 378-380.

ส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน รู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ต่อกันด้วยความชอบธรรม ช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันตามอัธยาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันอยู่เสมอตามโอกาสอันควร รู้จักเฉลียวฉลาด
สงเคราะห์ เช่น บริจาคอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องไม้เครื่องมือ ตลอดจนวิทยากร
ความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ เพื่อนมนุษย์ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันโดยไม่ทำลายระบบ
นิเวศสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อมวลมนุษย์ มุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์
ต่อสาธารณะ ไม่ตระหนี่ ไม่ขี้เหนียว ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ไม่เอาไรต์
เอาเปรียบใคร แม้จะมีช่องทางให้ทำได้ก็ตาม

**5. สีสสามัญญาตา (มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับ
หลัง)** หมายถึง มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ปฏิบัติตามกฎ
ระเบียบข้อบังคับของสังคมที่ตนเองอยู่ร่วม รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่ก้าวก่าย
หน้าที่กัน ไม่บ้าอำนาจ หรือถือตนว่าตัวเองยิ่งใหญ่กว่าผู้อื่น ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆทั้งปวง ไม่ทำตน
ให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการของหมู่คณะอันจะก่อให้เกิด
เกิดความหวาดระแวง ไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ทั้ง
ต่อหน้าและลับหลัง

**6. ทิฏฐิสามัญญาตา (มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและ
ลับหลัง)** หมายถึง มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุด
พ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน
ไม่ยึดถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ฝ่ายเดียว เมื่ออยู่ร่วมกันในสังคม ต้องรู้จักฟังความคิด
เห็นของผู้อื่นบ้าง ของสังคมโดยรวมบ้าง เมื่อความคิดเห็นของตนเองแตกต่างจากคนหมู่มาก ก็
ต้องหันมาพิจารณาดูตัวเอง ปรับมุมมอง ทศนคติของตัวเองให้เข้ากับคนหมู่มาก เรียกว่ารู้จัก
แสวงหาจุดร่วมและสงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ต้องมีความเข้าใจใน
เรื่องสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของแต่ละบุคคล ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ตัวอย่างเกี่ยวกับสาราณียธรรมที่มีมาในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ตัวอย่างการทะเลาะวิวาทเพราะขาดสาราณียธรรม¹

ครั้งหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี เป็นวัดที่มี

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “โกสัมพีขันธกะ” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 5 มหาวรรค ภาคที่ 2 และอรรถกถา เล่ม 7, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 449-507.

พระมาก หลายคณะหลายอาจารย์ อยู่มาวันหนึ่งมีพระรูปหนึ่งเข้าไปถ่ายในวัจจุกฎี (ห้องส้วม) แล้วไม่ได้เทน้ำออกจากถังน้ำให้เกลี้ยงด้วยความเผอเรอ น้ำเหลือค้างอยู่หน่อยหนึ่ง ต่อมา มีพระอีกรูปหนึ่งเข้าไปถ่าย ไปเห็นน้ำชำระที่ค้างอยู่นั้นเข้า ก็นึกตำหนิ ออกไปแล้วก็ไปเที่ยว โพนทนาว่าร้าย ว่าพระที่เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์โน้นอ่อนวินัย เรื่องนี้เลยกลายเป็นเรื่องใหญ่โต ต่างฝ่ายต่างว่าร้ายเสียดสีกัน ใครห้ามก็ไม่ฟัง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามเองก็ไม่ฟัง เพราะต่างฝ่ายก็มีทิฐิมานะแรงด้วยกัน พวกชาวบ้านที่เป็นญาติโยมของพระก็เลยพลอยแตกกันเป็น ผักเป็นฝ้าย หนักเข้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเลยเสด็จหลีกไปจำพรรษาในป่ารกชัฏวัน เขตตำบล บ้านปารีไลยกะโดยลำพังพระองค์เดียว โดยมีช้างและลิงคอยอุปฐาก

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ตำบลบ้านปารีไลยกะตามพระพุทธานุภาพแล้ว จึงเสด็จพระพุทธานุภาพไปยังเมืองสาวัตถี ไปประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวันซึ่งอนาถบิณฑิกคหบดีได้สร้างถวายไว้

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จหายไป ชาวบ้านเกิดเดือดร้อน เลยพากัน “คว่ำขัน” คือ เลิกใส่บาตรพระ ไม่ทำบุญกับพระวัดโมฬิตาราม พวกพระเจ้าที่ภิกษุมานะจึงรู้สึกตัว ออกพรรษา แล้วพากันไปตามหาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทูลขอขมา เรื่องจึงยุติ

จากเรื่องที่ยกมาข้างต้น เราจะเห็นได้ว่า คนเราไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือพระภิกษุสงฆ์ ถ้าหากขาดสาราณียธรรมต่อกันแล้ว แม้มีเหตุไม่เข้าใจกันเพียงเล็กน้อย ก็สามารถก่อตัวกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตจนสร้างความเดือดร้อนให้กับหลายฝ่ายได้ แต่ปัญหานี้จะไม่เกิดขึ้นหรือหมดไป ถ้าหากเราต่างประพฤติตามหลักสาราณียธรรมต่อกัน

ตัวอย่างการบำเพ็ญสาราณียธรรม¹

เรื่องของพระภิกษุผู้บำเพ็ญสาราณียธรรม

พระมหาเถระ 50 รูปเที่ยวบิณฑบาตไปในหมู่บ้านสิริคามแต่ก็ไม่ได้อะไร ๗ เลย พระติสสเถระซึ่งเป็นพระประจำท้องถิ่นมาพบเข้าจึงบอกให้ท่านเหล่านั้นรออยู่ก่อน ตนจะเป็นผู้ไปบิณฑบาตมาให้ ในขณะที่นั้นมีมหาอุบาสิกาท่านหนึ่งในบ้านใกล้ ๆ ได้จัดน้ำนมและอาหารรอคอยพระติสสเถระอยู่ เมื่อท่านมาถึงประตูบ้านก็ถวายจนเต็มบาตร แล้วท่านก็นำไปถวาย

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องสาราณียธรรมเต็ม : อรรถกถาหาปรินิพพานสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปลที่มณิกาย มหาวรรค เล่ม 13, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 361-365.

แต่พระมหาเถระเหล่านั้น พระมหาเถระเหล่านั้นต่างก็คิดกันว่า นี้อะไรหนอ พวกเรามีกันตั้ง มากยังไม่ได้อะไรเลย แต่พระเถระรูปนี้ไปเดี่ยวเดียวก็ได้กลับมา พระติสสเถระทราบจาก อากาโรนนั้นก็กล่าวขึ้นว่า ขอได้โปรดรับบิณฑบาตที่ได้มากันทุกรูปด้วยเถิด แล้วจึงถวายอาหาร จนพอแก่ความต้องการของทุกรูป แม้นตนเองก็ฉันพอต้องการ

เมื่อฉันเสร็จ พระมหาเถระทั้งหลายก็ถามพระติสสเถระว่า ท่านได้บรรลุโลกุตตรธรรม เมื่อไร ท่านตอบว่ายังไม่ได้บรรลุ พระมหาเถระทั้งหลายถามต่ออีกว่า ท่านได้ฌานหรือ ท่านก็ ตอบว่ายังไม่ได้ พระมหาเถระทั้งหลายจึงกล่าวว่า น่าอัศจรรย์จริงหนอ พระติสสเถระจึงตอบว่า ขอรับ เพราะผมบำเพ็ญสราณีธรรม ตั้งแต่เวลาที่สราณีธรรมของผมเต็มแล้ว (ใช้เวลาบำเพ็ญ 12 ปีเต็มบริบูรณ์) แม้ถ้ามีภิกษุแสนรูป ของที่อยู่ในบาตรก็ไม่หมดไป พระมหาเถระเหล่านั้น ฟังแล้วก็พากันกล่าวว่า สาธุ สาธุ ท่านสัตบุรุษ

อนึ่ง พระติสสเถระองค์นี้ได้เคยไปยังสถานที่ให้ท่านด้วยศิริภณทมหาบูชาที่เจติยบรรพต ท่านถามอำมาตย์ว่า ในทานนี้อะไรเป็นของเลิศ อำมาตย์ตอบว่า ผ้าสาฎก 2 ผืนขอรับ พระเถระพูดว่า ผ้าสาฎก 2 ผืนเหล่านั้นจักต้องถึงเรา อำมาตย์ได้ฟังดังนั้นแล้วจึงกราบทูลแก่พระราชาว่า ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งพูดอย่างนี้ พระราชาตรัสว่า ภิกษุหนุ่มมีจิตคิดอย่างนี้ แต่ผ้าสาฎก เนื้อละเอียดควรแก่พระมหาเถระทั้งหลายจึงตั้งไว้ด้วยหมายจะถวายพระมหาเถระทั้งหลาย

พระราชาเมื่อจะถวายขณะที่ภิกษุสงฆ์ยืนเรียงกัน ผ้าสาฎก 2 ผืนที่วางไว้ใกล้ ๆ ก็ไม่ ขึ้นสู่พระหัตถ์ ขึ้นแต่ผ้าผืนอื่นๆ แต่ในเวลาถวายภิกษุหนุ่ม ผ้าสาฎก 2 ผืนนั้นขึ้นสู่พระหัตถ์ ของพระราชา ท้าวเธอทรงวางไว้ในมือของภิกษุหนุ่มนั้นมองหน้าอำมาตย์แล้วสั่งให้มณฑกษุหนุ่มมานั่งเพื่อถวายทานอีก ทรงละหมู่สงฆ์แล้วประทับนั่งใกล้ภิกษุหนุ่ม ตรัสว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ท่านบรรลุธรรมเมื่อไร ภิกษุหนุ่มนั้นไม่ทูลถึงคุณที่ไม่มีอยู่แม้ทางอ้อม ทูลว่า ถวายพระพรโลกุตตรธรรมของอาตมภาพยังไม่มี พระราชาตรัสว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า แต่ก่อนท่านได้พูดไว้ มิใช่หรือว่าผ้าสาฎก 2 ผืนเหล่านั้นจักต้องถึงเรา ภิกษุหนุ่มทูลถวายพระพรว่าเป็นจริงอย่างนั้น แต่เพราะอาตมภาพบำเพ็ญสราณีธรรม ตั้งแต่เวลาที่สราณีธรรมของอาตมภาพเต็มแล้ว สิ่งของอันเลิศก็จะมาถึงในสถานที่แจกจ่าย พระราชาตรัสว่า สาธุ สาธุ ข้าแต่พระคุณเจ้า คุณข้อนี้ของพระคุณเจ้าเหมาะสมจริง แล้วเสด็จกลับ

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะบำเพ็ญสราณีธรรมให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ได้นั้น ต้องใช้เวลาถึง 12 ปีเต็มทีเดียว และเมื่อทำได้แล้ว แม้ว่าผู้ปฏิบัติจะยังไม่ได้บรรลุธรรม

ใด ๆ แต่ความตระหนี่ในทรัพย์สิ่งของก็ไม่หลงเหลืออยู่ในใจเลย และยังมีจิตใจที่เต็มไป ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ลู่ต่อส่วนรวม จึงทำให้สามารถดึงดูดสิ่งดี ๆ ที่ต้องการมา ใช้สร้างบุญบารมีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้โดยง่าย ซึ่งคนทั่วไปทำได้โดยยาก และเราจะพบว่า ผู้ ใดที่ตั้งใจบำเพ็ญสาธารณธรรมจนเต็มเปี่ยมบริบูรณ์แล้วก็จะได้ทรัพย์สมบัติที่ตกไม่พร่อง ชนิดอยากได้อะไรเมื่อไร ก็จะได้ตามความปรารถนา โดยที่ไม่ต้องเป็นกังวลในเรื่องการ จัดเก็บสมบัติเหล่านั้นอีกด้วย เพราะจะมาต่อเมื่อต้องการเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ ที่บังเกิดขึ้นแล้วบนโลกใบนี้

ดังนั้น ใครก็ตามที่มีน้ำใจรักความสามัคคี ตั้งใจปฏิบัติสาธารณธรรมทั้ง 6 ประการ จนเต็มเปี่ยมแบบชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพันแล้วละก็ เขาผู้นั้นย่อมจะได้ทรัพย์สมบัติตกไม่ พร่อง ไว้ใช้สร้างความดีสร้างบุญบารมีเพื่อหมู่คณะส่วนรวมต่อไปอย่างไม่รู้จักหมดจักสิ้น นำความสุขความเจริญมาสู่ตนและหมู่คณะได้ตลอดไป

เรื่องของพระภิกษุณีผู้บำเพ็ญสาธารณธรรม

ครั้งหนึ่ง ชาวภูตคาม ในพราหมณดิศตสภยันคร ไม่บอกกล่าวแก่พระภาคเถรีพากัน หนีไป เวลาใกล้รุ่ง พระเถรีพูดกะเหล่าภิกษุณีสาวว่า หมู่บ้านช่างเจียบเหลือเกินช่วยกันดูสิ ภิกษุณีสาวเหล่านั้นไปตรวจดูก็รู้ว่า ชาวบ้านพากันอพยพไปหมดแล้ว จึงมาบอกแก่พระเถรี พระ เถรีนั้นฟังแล้วก็กล่าวว่า พวกท่านอย่ากังวลเรื่องชาวบ้านเหล่านั้นอพยพไปกันเลย จงทำความ เพียรในการเล่าเรียนธรรมะและโยนิโสมนสิการของตนเท่านั้น เมื่อถึงเวลาภิกษาจารย์ก็ห่มผ้า รวมด้วยกัน 12 รูป แม้นยืนกันอยู่ที่โคนต้นไทรใกล้ประตูบ้าน เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไม้ ก็ถวาย บิณฑบาตแก่ภิกษุณี 12 รูปนั้น แล้วกล่าวว่า พระแม่เจ้า อย่าไปที่อื่นเลยโปรดอยู่ที่นี้เป็นนิตย์ เถิด

แต่พระเถรีมีน้องชายชื่อพระภาคเถระ พระเถระคิดว่า ขณะนี้มีภัยใหญ่เราไม่อาจอยู่ ในที่นี้ได้ จักไปฝั่งโน้น ทานกับภิกษุรูปอื่นรวมด้วยกัน 12 รูป ออกจากสถานที่อยู่ของตนมายัง ภูตคาม ด้วยหมายใจจะพบพระภาคเถรีแล้วจึงค่อยจากไป พระภาคเถรีทราบว่ เหล่าพระ เถระมากันแล้ว จึงไปสำนักของพระเถระเหล่านั้น แล้วถามว่า เกิดอะไรขึ้นพระผู้เป็นเจ้า พระ- ภาคเถระก็บอกเรื่องนั้นให้ทราบ พระภาคเถรีจึงเชื่อเชิญว่า วันนี้ขอพระเถระทุกรูปจงอยู่ในวัดนี้ เสียวันหนึ่ง พຼ່งนี้ค่อยไป พระเถระทั้งหลายก็รับคำ

รุ่งขึ้นพระเถรีเที่ยวบิณฑบาตที่โคนไม้แล้วเข้าไปหาพระเถระพูดขึ้นว่า นิมนต์ท่านฉัน

บิณฑบาตนี้เกิด พระเถระกล่าวว่า จักควรหรือพระเถรีแล้วก็ยืหนึ่ง พระเถรีกล่าวว่า บิณฑบาตนี้ได้มาด้วยธรรมอย่างจริงเกียรโปรตฉันเกิด พระเถระพูดว่า ควรหรือพระเถรี พระเถรีจึงโยนบาตรขึ้นไปในอากาศ บาตรนั้นก็ตั้งอยู่ในอากาศ พระเถระก็กล่าวกับพระเถรีว่า ภาตนั้นแม้ตั้งอยู่ในที่ 7 ชั่วโมงก็ยังเป็นภาตสำหรับภิกษุณีนั่นเอง แล้วกล่าวอีกว่า ชื่อว่าภิกษุณีไม่ใช่มีทุกเวลาเมื่อภิกษุสงฆ์ทุกอย่างก็จะกลับมาเป็นปกติ ท่านภิกษุณีทั้งหลาย พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด แล้วก็ออกเดินทาง

แม้รุกขเทวดาก็คิดว่า ถ้าพระเถระฉันบิณฑบาตจากมือพระเถรี เราก็จักไม่นำพระเถระนั้นกลับ ถ้าพระเถระไม่ฉันก็จักนำกลับ ได้ลงจากต้นไม้พูดว่า โปรตให้บาตรแก่ข้าพเจ้าเกิด พระคุณเจ้า แล้วรับบาตรนำพระเถระมาที่โคนไม้ฉัน ปูอาสนะ ถวายบิณฑบาต ให้พระเถระฉันจนเสร็จ แล้วปฏิญาณว่าจะขอบำรุงภิกษุณี 12 รูป กับภิกษุ 12 รูป ตลอด 7 ปี ซึ่งในเรื่องนี้ พระนาคเถรีท่านได้เป็นผู้บำเพ็ญสาราณียธรรมแล้วนั่นเอง

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระนาคเถรีเป็นทั้งผู้มีฤทธิ์และผู้ที่ได้บำเพ็ญสาราณียธรรมจนเต็มเปี่ยมบริบูรณ์แล้ว จึงได้รับการถวายอาหารบิณฑบาตจากรุกขเทวาเป็นประจำทุกวัน และท่านยังเป็นที่พึ่งในยามยากให้กับภิกษุณีและภิกษุรูปอื่น ๆ ได้ในที่สุด และเราจะพบว่า ผู้ที่มีฤทธิ์หรือไม่มีฤทธิ์ ผู้ที่บรรลุธรรมแล้วหรือยังไม่ได้บรรลุธรรมก็ตาม ถ้าได้ตั้งใจบำเพ็ญสาราณียธรรมทั้ง 6 ประการจนเต็มเปี่ยมบริบูรณ์แล้ว ก็ย่อมจะได้ อานิสงส์คือ การมีทรัพย์สมบัติที่ตกไม่พร่อง ไว้ใช้สร้างความดีสร้างบุญบารมีสืบต่อไป อย่างไม่รู้จักหมดจักสิ้น เพื่อยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเองและหมู่คณะตลอดไป

3.3 อานิสงส์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสาราณียธรรม 6 ประการนี้ให้กับพระภิกษุสงฆ์ก่อนและคฤหัสถ์ตามมา ว่าให้อยู่ร่วมกันด้วยหลักของสาราณียธรรม 6 ประการนี้ แล้วจะทำให้แต่ละบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจเอื้อเพื่อเกื้อกูลเมตตาต่อกัน พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือต่อกัน มีความรักสามัคคีต่อกัน เพราะตั้งแต่ทางกายก็ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาช่วยเหลือการทำงานต่อกัน ทางวาจาก็พูดด้วยปิยวาจาถนอมน้ำใจไมตรีต่อกัน ในจิตใจก็มีแต่ความจริงใจคิดปรารถนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันนั้นเมื่อมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมา ก็นำมาแบ่งปันต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน

ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม ในเรื่องทฤษฎีความเชื่อที่ยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของหมู่คณะร่วมกัน ตลอดจนยึดถือและเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านี้หมู่คณะหรือสังคมก็จะอยู่เย็นเป็นสุขและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าไปบนรากฐานแห่งความสัมพันธ์อันดีงามอย่างมั่นคง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์ของการที่คนในหมู่คณะหรือสังคมได้ประพฤติตามหลักสาราณียธรรม¹ ไว้ดังนี้

1. เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง
2. เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่ยรัก
3. เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่ยเคารพ
4. เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ (เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน)
5. เพื่อความไม่วิวาท (สามัคคีกัน)
6. เพื่อความพร้อมเพรียง
7. เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฯ

3.4 แนวการประยุกต์ใช้

การสร้างสัมพันธ์ไมตรีตามหลักสาราณียธรรม

เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศได้ ดังนี้

1. เมตตาทายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งทายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในประเทศเพื่อนบ้านทั้งต่อหน้าและลับหลัง หมายถึง การแสดงออกซึ่งความเป็นมิตรที่ดีต่อกันกับ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “สาราณียธรรม 6 ประการ” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 8 ปริวาร และ อรรถกถา เล่ม 10, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 856 หน้า 378-380.

ประเทศเพื่อนบ้านให้การสนับสนุนช่วยเหลือกันและกันด้วยความเต็มใจ ทั้งในยามปกติสุข และในยามที่ประเทศเพื่อนบ้านกำลังประสบกับปัญหาความเดือดร้อน เช่น จากภัยธรรมชาติ ต่าง ๆ เป็นต้น เราสามารถมอบเครื่องอุปโภคบริโภคไปให้ ซึ่งประเทศผู้ได้รับย่อมเกิดความซาบซึ้งและสำนึกในบุญคุณต่อเรา จึงพยายามตอบแทน หรือดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นมิตรต่อกัน เอื้อเพื่อช่วยเหลือต่อกันฉันท์มิตร

2. เมตตาวจีกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเตตา ในประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยวาจา หมายถึง ใช้วาจาที่แสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อกัน เคารพนับถือต่อกันไม่กล่าวให้ร้ายหรือพูดทำลายภาพพจน์ต่อกันหากมีข้อพิพาทระหว่างประเทศเกิดขึ้น ก็ใช้ช่องทางการทูตเจรจากันด้วยเหตุผล ด้วยสติปัญญา พูดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ใช่โทษะเป็นตัวหน้า ไม่นำกำลังทางทหารเข้าประทุษร้ายต่อกัน โดยประการนี้ย่อมจะส่งผลให้ประเทศเพื่อนบ้านเกิดความรักความสามัคคีปรองดอง ระลึกถึงกันเฝ้าทางที่ดี และก่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

3. เมตตามโนกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในประเทศเพื่อนบ้านทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือคิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน หมายถึง มองกันใฝ่ดี มีความหวังดี ปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน คิดพิจารณาวิจฉัย คิดวางแผนต่าง ๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน มีความรักความเมตตาต่อมิตรประเทศ ให้ความรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแก่ประเทศเพื่อนบ้าน ไม่คิดหวาดระแวงกัน ไม่คิดทำร้ายกัน

4. สาธารณโภคี ได้แก่ แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่มิตรประเทศ เช่น การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันตามโอกาสอันควร ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค ตลอดจนวิทยาการความรู้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้แก่ประเทศเพื่อนบ้าน รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกันประเทศหนึ่ง มุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ไม่เอารัดเอาเปรียบประเทศเพื่อนบ้าน แม้จะมีช่องทางให้ทำได้ก็ตาม

5. สีสัมมัญญาตา ได้แก่ การรักษาความประพฤติที่ดี (ศีล) ให้เสมอกันกับมิตรประเทศ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ทำประเทศของตนให้เป็นที่รังเกียจของประเทศอื่น หมายถึง มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับของสังคม

โลก รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ไม่บ้าอำนาจ หรือถือว่าประเทศตัวเองยิ่งใหญ่กว่าประเทศผู้อื่น เช่น การดำเนินนโยบายต่างประเทศต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับมติสากลหรือหลักการขององค์การสหประชาชาติหรือองค์การระหว่างประเทศ ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการนั้น อันจะก่อให้เกิดความหวาดระแวง ไม่ไว้เนื้อเนื้อเชื่อใจกัน และเป็นที่รังเกียจของประเทศเพื่อนบ้านได้

6. ทฤษฎีสามัญญาตา ได้แก่ มีความเห็นชอบที่ตีร่วมกันกับประเทศอื่น ๆ ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์หรือขจัดปัญหา ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม ไม่ก่อวิวาทเพราะมีความเห็นไม่ตรงกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น การอยู่ร่วมกับประเทศอื่น ๆ นั้น เราต้องยอมรับในกฎกติการะหว่างประเทศที่กำหนดไว้ ไม่กระทำตนเสมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติของสังคมโลก ซึ่งในประชาคมโลกนั้น ไม่มีประเทศใดที่จะสามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ แต่ละประเทศต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การมีความคิดเห็นที่จะฝ่าฝืนมติเอารัดเอาเปรียบหรือข่มเหงกีดกันประเทศอื่น มีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประเทศของตนและไม่มีประเทศใดจะคบค้าสมาคมด้วย ต้องรู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ต้องมีความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของแต่ละประเทศ

สาราณียธรรมทั้ง 6 ประการนี้ ทำประเทศผู้ประพฤติปฏิบัติดังกล่าวให้เป็นทีระลึกนึกถึงของมิตรนานาชาติ เป็นที่รักและที่เคารพนับถือของนานาชาติประเทศเพื่อนบ้าน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ซึ่งกัน (เอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน) เป็นไปเพื่อความไม่ทะเลาะวิวาทหรือก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศ (มีความสามัคคีต่อกัน) เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาคมโลก

บทที่ 4
อำนวยการนิยธรรม 7
(หลักการดำเนินงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการ)

เนื้อหาบทที่ 4

อธิปไตยธรรม 7

(หลักการดำเนินงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการ)

4.1 ความหมาย

4.2 องค์ประกอบ

4.3 ข้อควรรู้

4.4 อานิสงส์

1. อปรีหานิยธรรม (อ่านว่า อะปะริหานิยะธรรม) แปลว่า ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว หมายถึง ธรรมที่ทำให้ไม่เลื่อม เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะฝ่ายเดียว เพราะเป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก่อเกิดเป็นความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สรุปก็คือ เป็นหลักธรรมที่สอนให้เรารู้จัก หลักการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างชุมชน องค์กร หรือสถาบัน ให้เข้มแข็ง สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมู่ชนกับผู้บริหาร บ้านเมือง และคณะพระภิกษุสงฆ์

2. เรื่องอปรีหานิยธรรม หรือหลักการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงองค์ประกอบไว้ 7 ประการ ทั้งสำหรับคฤหัสถ์ และสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ดังต่อไปนี้ สำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ 1.หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2.พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเล็กประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ 3.ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชุมชนครั้งโบราณ 4.สักการะเคารพนับถือบูชาท่านผู้ใหญ่ทั้งหลาย มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง 5.ไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล 6.สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจตีสถานของคนในชุมชนทั้งภายในและภายนอก และไม่ปล้ำงปลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น 7.ถวายความอารักขา ความคุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า ใฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แวงแคว้น และที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นสุข และสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ก็มีลักษณะทำนองเดียวกัน แต่ต่างกันบางข้อ ขอให้ศึกษาได้จากในบทเรียนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกคำแปลและความหมายของอปรีหานิยธรรมได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงองค์ประกอบและอานิสงส์ของอปรีหานิยธรรม 7 ประการ ทั้งสำหรับคฤหัสถ์ และ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้

บทที่ 4

อปปริหานิยธรรม 7

(หลักการทํางานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการ)

อปปริหานิยธรรม 7 หรือหลักการทํางานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการ มีความหมาย และรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ความหมาย¹

อปปริหานิยธรรม (อ่านว่า อะปะริหานิยะธรรม) แปลว่า ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว หมายถึง ธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะฝ่ายเดียว เพราะเป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก่อเกิดเป็นความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สรุปก็คือ เป็นหลักธรรมที่สอนให้เรารู้จัก หลักการทํางานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างชุมชน องค์กร หรือสถาบัน ให้เข้มแข็ง สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมู่ชนกับผู้บริหารบ้านเมือง และคณะพระภิกษุสงฆ์

ทุกคนย่อมจะเข้าใจอยู่แล้วว่า ความสุขความเจริญของบุคคลย่อมอิงอาศัยสถาบัน คำว่า สถาบัน นั้นหมายถึงองค์กรหนึ่ง ๆ เช่น วัด คณะสงฆ์ ศาสนา ประเทศ กระทรวง กรม กอง หรือที่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่นก็ตาม หน่วยงานที่บริการความสุขความเจริญให้แก่สมาชิกหน่วยหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่า สถาบันหนึ่ง

สถาบันหนึ่ง ๆ ก็ย่อมประกอบด้วยบุคคลหลายคน เป็นสมาชิก คนหลายคนก็หลายใจ หลายนิสัยใจคอ

¹ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 287-288.

การดำรงรักษาสถาบันให้มั่นคงและให้เจริญรุ่งเรือง มิให้เสื่อมถอยลงไปนั้น จึงเป็นเทคนิค (วิธีการเฉพาะ) อย่างหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า มีชนชาติหลายเผ่าในโลกนี้ได้สาบสูญไป มีประเทศบางประเทศหมดความเป็นอิสระ มีลัทธิศาสนาที่สลายตัว สถาบันอีกมากมายที่แม้จะไม่ถึงกับล้มละลายแต่ก็เสื่อมโทรมอย่างน่าเสียดาย ทั้งหมดนั้นเกิดจากการบริหารงานของสถาบันนั้น ๆ ไม่ถูกต้องเหมาะสม

แม้พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันใหญ่ยิ่งสถาบันหนึ่งในโลก ก็ตกอยู่ในวิถีแห่งความเสื่อมและความเจริญเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่พระบรมศาสดาก็ทรงชี้ช่องทางเพื่อการดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงไว้แล้ว แต่ถ้าหากพุทธบริษัท 4 ต่างไม่นำพาที่จะนำไปปฏิบัติให้ครบถ้วน ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาถึงความเสื่อมสลายได้

เราทุกคนเป็นผู้มีหน้าที่ดำรงรักษาสถาบันทั้งสิ้น ไม่ฐานะของผู้บริหารก็ในฐานะของสมาชิก จึงควรศึกษาหลักธรรมเรื่อง อปทานิยธรรม นี้ไว้ให้ดี เพราะหลักธรรมเรื่อง อปทานิยธรรม เป็นเทคนิคในการดำรงรักษาสถาบัน ให้เจริญรุ่งเรือง ไม่ไปสู่ความเสื่อมถอย ซึ่งอนุโลมใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม และในทุกระดับ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทันสมัยอยู่เสมอ

4.2 องค์ประกอบ

พระพุทธองค์ตรัสถึงองค์ประกอบของอปทานิยธรรม ไว้ 7 ประการ ทั้งสำหรับคฤหัสถ์ และ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ ดังต่อไปนี้

อปทานิยธรรมสำหรับคฤหัสถ์¹

1. **หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์** หมายถึง การประชุมพบปะปรึกษาหารือกันในกิจการงานต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อแก้ปัญหาในการสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

¹มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, “สารานทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญจน-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 19 หน้า 43-44.

ยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้อง ที่เป็นประโยชน์ สร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ร่วมกัน

การประชุมกันบ่อย ๆ คอยกันบ่อย ๆ นั้น เป็นการระดมมันสมอง รวมความสามารถที่ทุกคนมี แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง ส่งเสริมพัฒนาหมู่คณะให้มีความเจริญในด้านต่าง ๆ เช่น ในสถานที่ทำงาน หัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้ง งานก็จะราบรื่น หากมีข้อผิดพลาด ทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น, ในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก มีอะไรพูดกันปรึกษากัน ลูกก็จะอบอุ่น จะไม่ติดเกมส์หรือไม่ติดยาเสพติด

หมายเหตุ คำว่าประชุมนั้นหมายรวมถึง การพบปะสนทนา การรับประทานอาหาร การเล่นกีฬา การทำกิจกรรมกลุ่มย่อยด้วยกัน เป็นต้น และการประชุมนั้น สมาชิกทุกคนจะต้องมีสติกำกับเพื่อควบคุมอารมณ์ให้ได้อยู่ตลอดเวลาไมเช่นนั้นแล้วการประชุมก็จะไม่สัมฤทธิ์ผล

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ หมายถึง เข้าประชุม เลิกประชุม และทำกิจที่ได้รับมอบหมายตามมติที่ประชุม อย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน ป้องกันไม่ให้เกิดการกินแหนงแคลงใจกัน ต้องให้ความสำคัญกับการประชุม ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี และพร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันหมู่คณะเมื่อมีภัย

หมายเหตุ การเริ่มและเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียงกันนั้นไม่ใช่ทำได้ง่าย ๆ เป็นตัววัดว่าคนในทีมมีความพร้อมหรือไม่แค่ไหน การตรงต่อเวลาเป็นการเสียสละ เป็นการแสดงน้ำใจเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ให้ความสำคัญของคำว่าทีม หัวหน้าที่ดีจึงต้องรักษาเวลาทั้งการเริ่มและเลิกประชุม

การทำกิจต่าง ๆ ตามมติที่ประชุม เป็นการเสียสละ การยอมรับ อุดหนุนอดกลั้น และที่สำคัญคือเรื่องของความไว้น้ำใจเชื่อใจ ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด หากไม่เชื่อใจกัน จะทำให้ไม่แบ่งงานกัน เกิดการหลงตนเอง การใจไม่ถึง ใจไม่กว้างพอที่จะเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ทำผิดพลาดเพื่อการเรียนรู้

การจัดทำเอกสาร และกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ ในการทำงาน ก็เป็นการวางระบบให้ทำงานอย่างพร้อมเพรียงกันได้อย่างหนึ่ง

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมันอยู่

ในธรรมของชุมชนครั้งโบราณ หมายถึง ไม่บัญญัติสิ่งใหม่ ๆ หรือลัทธิปฏิบัติเดิม ตามอำเภอใจโดยผิดหลักการเดิมที่หมู่คณะได้วางไว้จะต้องถือปฏิบัติมันตามหลักการเดิมของหมู่คณะ ทำตามกฎระเบียบ ตามกติกาข้อบังคับ ตามหลักเกณฑ์ของหมู่คณะ เพื่อความเสมอภาคกัน อันเป็นเหตุส่งเสริมให้การปกครองการบริหารเกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ไม่เล่นนอกกฎนอกกติกา เพราะจะกลายเป็นกติกาส่วนตัวที่ไม่ตรงกับกติกาของคนอื่น ซึ่งจะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นตามมาภายหลัง ตัวอย่าง เช่น นักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเรียบร้อยเรียบร้อย จะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

หมายเหตุ การกำหนด วิสัยทัศน์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ แผนรองรับ ฯลฯ คือการบัญญัติ ดังนั้น ทุกคนในทีมจะต้องทำตามอย่างเคร่งครัด ไม่ลัทธิปฏิบัติเดิม เพิ่มเติม ตามอำเภอใจ

4. สักการะเคารพนับถือบูชาท่านผู้ใหญ่ทั้งหลาย มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง หมายถึง ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นคำแนะนำของผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก การอยู่ร่วมกันในหมู่คณะจำเป็นต้องมีผู้นำและผู้ตาม เราต้องเคารพนับถือผู้ใหญ่เป็นประธาน เคารพผู้บริหารหมู่คณะ ถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ หมู่คณะสังคมก็จะไม่วุ่นวาย เช่น ถ้าลูกเชื่อฟังพ่อแม่ ก็จะเป็นคนดีได้ ไม่เกะกะเกร่อความเดือดร้อนให้กับครอบครัวและสังคม

หมายเหตุ จุดตั้งต้นของการนำทีม อยู่ที่ผู้ใหญ่ในองค์กร ว่ามีคุณธรรม คู่ควรแก่การเคารพนับถือกราบไหว้ได้หรือไม่ น่าฟังและทำตามแค่ไหน

บางองค์กร ผู้ใหญ่ทำตัวไม่น่าเคารพนับถือ ไม่น่ากราบไหว้ มีนิสัยเจ้าชู้ ชอบเล่นการพนัน คดโกง เห็นแก่ตัว ขาดศีลธรรม ไร้จริยธรรม ก็ยากที่จะสร้างบรรยากาศการทำงานเป็นทีมที่ดีได้

5. ไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล หมายถึง ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีและกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดี มิให้ถูกล่วงเกินข่มเหงรังแกหรือถูกฉุดคร่าชื่นใจ

สตรีถือว่าเป็นเพศแม่ เป็นเพศที่อ่อนแอ บุรุษควรให้เกียรติ ให้การยกย่อง ปกป้องไม่

ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก ถ้าสังคมใด ๆ ผู้หญิงถูกขูดคร่าข่มขืนมาก ๆ ความเสื่อม
ย่อมจะเกิดกับสังคมนั้น

หมายเหตุ การทำร้าย การทำผิดในลูกเมียผู้อื่น การกดขี่ทางเพศ การทำลามกอนาจาร
ย่อมนำมาซึ่งความเสื่อมในองค์กร เพราะทำให้เกิดความหวาดระแวง และขาดความปลอดภัย
ในคุ้มครอง และในที่นี้ยังรวมถึง การไม่รับฟังความเห็นของเพศหญิงด้วย

**6. สักการะ เคารพ นบถือ บูชาเจดีย์สถานของคนในชุมชนทั้งภายในและภายนอก
และไม่ลบล้างปลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้เคยทำแก่เจดีย์สถานเหล่านั้น** หมายถึง ให้
การสักการะ เคารพ นบถือ บูชาและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญของชุมชนนั้น ๆ โดยทั่ว
ถึงทั้งหมด เพื่อให้เป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นศูนย์รวมใจของ
หมู่ชนเราให้ทำดี และไม่บั่นทอนผลประโยชน์ที่เคยอุปถัมภ์บำรุงเจดีย์หรือปูชนียสถานเหล่านั้น
ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณีที่ดั่งงาม

เป็นการแสดงถึงความเป็นผู้มีนิสัยดี รักสันติภาพ ชัดเจนจิตใจอยู่เสมอ พร้อมทั้งจะ
ปฏิบัติดีโดยไม่ประมาท การที่สมาชิกของสังคมเป็นคนดี ย่อมเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี และ
เป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

หมายเหตุ ศูนย์รวมจิตใจขององค์กรนั้น บางองค์กรเคารพบูชาอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ
หรือบรรพบุรุษ หรือผู้มีพระคุณ ขอให้หาศูนย์รวมจิตใจในองค์กรนั้น ๆ ให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์
อนุสาวรีย์ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ หรือรูปเคารพต่าง ๆ ก็จะทำให้สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของ
คนในชุมชนหรือองค์กรนั้น ๆ เพื่อสร้างความสามัคคีที่ติดต่อกันได้ไม่ยาก

**7. ถวายความอารักขา ความคุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้ง
หลายเป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า ไฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และ
ที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นสุข** หมายถึง จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่
บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน
เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

รวมถึงตั้งใจสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดี เลือกคนดีมีความสามารถ
มีคุณธรรมเข้ามาเป็นกำลังพัฒนาหมู่คณะของตน ไม่มีการขัดแย้งขัดขาน เลื่อยขาเก้าอี้ เป็นต้น

การทะนุบำรุงคุ้มครองบรรพชิต ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไปนั้น

สามารถทำได้โดย การทำบุญด้วยปัจจัย 4 แต่ท่านเป็นประจำ เป็นต้น

หมายเหตุ พระอรหันต์นั้น ท่านเป็นบัณฑิต เป็นผู้ชี้ทางนิพพาน การดูแลต้อนรับ การฟังคำสั่งสอนของท่าน ย่อมได้ประโยชน์มากมายทั้งทางตรงและทางอ้อม พ่อแม่และผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณธรรมก็เช่นเดียวกัน

“จงอย่าได้เพลิ้นคอบแต่ผู้รู้ทางโลก จงคบผู้รู้ทางธรรมด้วย”

บทสรุป

สรุปตามแนวอภิธานิยธรรมนี้ได้ความว่า เหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าของชุมชนหรือสถาบันนั้น ขึ้นอยู่กับปัญหาสำคัญ ๆ คือ

ก. การบริหารที่ดี ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 1-2-3-4

ข. การวางตัวของสมาชิก ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 5-6

ค. การปกป้องคุ้มครองท่านผู้เป็นตัวอย่างทางศีลธรรม ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 7

อภิธานิยธรรมสำหรับพระภิกษุสงฆ์¹

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ หมายถึง ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ ต้องมีการประชุม ปรีกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ คือ² กำหนดให้มีการประชุมกันเป็นประจำ เช่นมีการประชุมประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำเดือน หรือประจำปี และการประชุมพิเศษเมื่อมีเหตุอันควรประชุมเกิดขึ้น

ตัวอย่างการประชุมประจำ (ประชุมสามัญ) เช่น ประชุมทำอุโบสถกรรม ประชุมทำวัตรเช้า-เย็น ประชุมฟังเทศน์วันธรรมสวนะ ตัวอย่างการประชุมพิเศษ (ประชุมวิสามัญ) เช่น ประชุมทำอุปสมบทกรรม ประชุมวินิจฉัยยอติกรรม และประชุมปรีกษากิจกรรม

¹มหาหมกฏราชวิทยาลัย, “มหาปริณิพพานสูตร : ภิกขุอภิธานิยธรรม 7” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทิฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกฏราชวิทยาลัย, 2541), ข้อ 70, หน้า 239-241.

² ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักรรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 289.

การบริหารงานที่มีการประชุมดังนี้มีลักษณะเป็นการบริหารโดยหมู่คณะ เข้าแบบประชาธิปไตย คือ ผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ผลของการประชุมคือ ทำให้สมาชิกของสถาบันนั้นต่างรู้สึกว่าเป็นเจ้าของสถาบันด้วย (ตรงกับลักษณะนิยมของนักบริหารที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า เซ็นส์บิลองจิง-sens belonging) หรือทางบาลีว่า มามกะ และทำให้ทุกคนที่เป็นสมาชิกรู้สึกว่ามีโอกาสสร้างสรรค์สถาบัน (ดังที่นักบริหารเรียกว่า อ็อพโพจูนิตี้-Oportunity) หรือบาลีว่า โอกาส ครั้นแล้วก็ทำให้เกิดความรู้สึกแก่ทุกคนว่า ตนเป็นผู้รับผิดชอบในการดำรงรักษาสถาบัน (ดังที่นักบริหารเรียกว่า ออธอริตี้-Authority) เมื่อสมาชิกของสถาบันเกิดความรู้สึกสามอย่างนี้แล้ว ทุกคนย่อมจะพิทักษ์รักษาสถาบันเต็มความสามารถ

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ หมายถึง การประชุมถือว่าเป็นกิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกัน แต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกันเพื่อความสามัคคี ก็จะต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกันทุก ๆ ครั้ง และต้องพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ช่วยทำกิจกรรมของสงฆ์จนสำเร็จด้วย เช่นทำพิธีกรรมในงานมงคลนิยมใช้พระสงฆ์ 9 รูป ก็ต้องมาพร้อมกันจึงจะทำพิธีกรรมได้

ข้อนี้เป็นกฎทั่วไปของการประชุมที่ดี คือต้องการความพร้อมเพรียง ซึ่งการพร้อมเพรียงนั้นมีความหมาย 2 สถาน คือ¹

ก. การประชุมใดกำหนดตัวบุคคลใดไว้ในรูปกรรมการ ก็พร้อมหน้ากันตามที่กำหนดไว้ ถ้าตนจำเป็นเข้าประชุมไม่ได้ก็ต้องบอกลาเป็นกิจลักษณะ

ข. การประชุมใดเป็นการประชุมสมาชิกทั้งหมด ก็พร้อมหน้ากันหมด แม้ผู้ไปประชุมไม่ได้ เช่นอาพาธ ก็ต้องบอกลา หรือมอบฉันทะให้คนอื่นแทน

รวมความว่าทุกคนถือว่าการประชุมเป็นกิจสำคัญ เพราะเป็นงานของหมู่คณะ ถ้าหากจำเป็นพร้อมทางกายไม่ได้ ต้องแสดงออกซึ่งความพร้อมทางใจ

โดยเฉพาะพระพุทธโอวาทข้อนี้ ย่อมส่องความในทางผู้บริหารด้วยว่า การประชุมนั้น

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 289-290.

ควรพยายามกระทำเมื่อสมาชิกพร้อมหน้าไม่ใช่คอยฉวยโอกาสเรียกประชุมเมื่อสมาชิกไม่พร้อมแบบซุบซิบกัน ซึ่งจะทำให้ผลการประชุมบกพร่อง แม้จะสมบูรณ์ทางนิตินัย แต่ก็ไม่สมบูรณ์ในทางสามัคคีธรรม

ผลของการปฏิบัติตามอภิธานิยธรรมข้อนี้ คือรักษาเอกภาพ (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียว) ของสถาบันไว้ได้ และโทษของการปฏิบัติทางตรงกันข้ามก็คือ ทำให้หมู่คณะแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า เกิดจุดอ่อนขึ้นในสถาบันนั้น

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานศึกษาและประพฤติอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ หมายถึง ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มเลิกสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ ถือว่าสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม ไม่เพิกถอนไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดพุทธบัญญัติ เอาใจใส่ประพฤติตนตามพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด

ข้อนี้เป็นหลักการใหญ่¹ ต้นไม้ที่จะแข็งแรงทนทานต้องมีแก่น รัฐที่จะมั่นคงก็ต้องมีบัญญัติสูงสุดที่เรียกว่าธรรมนูญ ซึ่งทุกคนต้องยึดถือเป็นหลัก ไม่ใช่ใครมีอำนาจอยากทำอะไรก็ทำตามอำเภอใจ ศาสนาก็เหมือนกันมีพระพุทธบัญญัติเป็นเหมือนรัฐธรรมนูญ สงฆ์ที่ดีย่อมไม่ยกเลิกเพิกถอน

ผลของการปฏิบัติในข้อนี้คือ ทำให้ศาสนาคงรูปคงร่างอยู่ได้นาน

โทษของการไม่ปฏิบัติตามก็คือ การทำลายโครงสร้างของพระศาสนา ทำให้ศาสนาเสียความมั่นคง และถูกศาสนาอื่นกลืนได้โดยง่าย

4. สักการะและเคารพนับถือ บูชา พระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระผู้รู้กาลนาน ผู้บวชมาแล้วนาน ผู้เป็นบิดาของสงฆ์ เป็นปริณายกของสงฆ์ และยังจักเชื่อถือโอวาทที่ฟัง ฟังของท่านด้วย หมายถึง เคารพนับถือให้เกียรติและรับฟังถ้อยคำของภิกษุผู้ใหญ่ ผู้เป็นประธานในสงฆ์ ผู้เป็นอธิบดี ผู้ปกครองสงฆ์

ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์ เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 290-291

ภิกษุผู้ใหญ่สังฆบิดร สังฆปริณายก ภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามลำดับชั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ข้อนี้มุ่งในทางการปกครองบังคับบัญชา โดยหลักการนั้นก็ถือว่า¹ สถาบันจักต้องมีการปกครองบังคับบัญชาในการปกครองบังคับบัญชานั้นท่านย่อมให้อำนาจไว้กับผู้ที่มีสมรรถภาพสูงสามารถบริหารกิจการได้ แต่ผู้ที่ได้อำนาจนั้นบางกรณีอายุพรรษาน้อยกว่าผู้ที่ไม่ได้อำนาจ อภิธานียธรรมข้อนี้จึงโปรดให้ถือหลัก “เคารพนับถือ” ซึ่งกันและกัน ท่านแบ่งพระสงฆ์ในหมู่หนึ่ง ๆ ไว้ดังนี้

ก. เถโร มีอายุมาก

ข. จิรปัพพชโิต มีพรรษามาก

ค. สังฆปิตา เป็นผู้ให้บรรพชาอุปสมบท (เหมือนพ่อ)

ง. สังฆปริณายก เป็นหัวหน้าหมู่ (คือผู้ได้รับแต่งตั้งให้อำนาจ)

บุคคลประเภทนี้ทุกคนควรเคารพนับถือและเชื่อฟัง ตามฐานะของท่านผู้นั้น เช่นในด้านการปกครอง ผู้มีอายุพรรษามากก็เชื่อฟังท่านที่เป็นสังฆปริณายก ในด้านประพฤตินิธรรม ผู้มีอำนาจก็เชื่อฟังท่านที่อายุพรรษามาก ดังนี้ เป็นต้น

เฉพาะคณะสงฆ์ไทย สมเด็จพระสังฆราชทรงได้รับสถาปนาเป็นสกลมหาสังฆปริณายก แล้วสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะปกครองบังคับบัญชาตลอดหลั่นกันลงไปจนถึงเจ้าอาวาส

ผลการปฏิบัติตามอภิธานียธรรมข้อนี้ ทำให้การปกครองหมู่คณะเป็นไปด้วยดี และมีความเป็นปึกแผ่นแน่นอนหนา ส่วนโทษของการไม่ปฏิบัติก็ตรงกันข้าม

5. ไม่ลู่อำนาจของตัณหา อันมีปกติให้เกิดในภพใหม่ ที่เกิดขึ้น หมายถึง ไม่ลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ไม่นำความอยากของตนเองเข้ามา ไม่ปล่อยให้ความต้องการส่วนตัวเข้ามาครอบงำ ให้คิดถึงแต่ส่วนรวม รู้จักอดกลั้น หักห้ามใจ มิให้ตกเป็นทาสภายใต้

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 290-291

อำนาจกิเลสตัณหา เพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสตัณหา ความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้น จึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

ถ้าใครปฏิบัติได้ดั่งนี้ย่อมทำให้สังคมของพระภิกษุสงฆ์มีระเบียบวินัยดีขึ้น สามารถดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าไว้ได้ยั่งยืน จะไม่ก่อให้เกิดความสูญเสียด้านการปกครอง และย่อมเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา

ข้อนี้มุ่งหมายถึงการปกครองตนเองของแต่ละคน เป็นการสนับสนุนข้อที่ 4 คือ¹ คนเรามากมีความอยากได้อยู่ในสันดาน ที่ท่านเรียกว่าตัณหาบ้าง โลภะบ้าง มหิจฉาบ้าง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ความอยากของคนเราก็ไม่พ้นไปจาก 3 อย่างคือ

- ก. ความอยากได้ เช่น อยากได้ลาภ อยากได้ยศ อยากได้ชื่อเสียง ฯลฯ
- ข. อยากเป็น เช่น อยากเป็นเจ้าอาวาส อยากเป็นฐาน ฯลฯ
- ค. อยากไม่เป็น อยากจะสลัดทิ้งหน้าที่การงานหรือตำแหน่งที่สงฆ์มอบให้

เมื่อความอยากท่วมใจแล้วมันก็จะแสดงออกมาในรูปความอิจฉาริษยา ใส่ร้ายกันแย่งชิงกัน ฟ้องร้องกัน ตีเสมอผู้ใหญ่ ยกตนข่มท่าน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนว่า ไม่ให้ลู่อำนาจแก่ความอยาก คือ อย่าทำอะไรที่ไม่ชอบไม่ควรเพราะอำนาจความอยากผลักดันจิตใจ

ผลของการปฏิบัติ ทำให้หมู่คณะสงบเรียบร้อย น่าเลื่อมใส

โทษของการไม่ปฏิบัติ คือหมู่คณะนั้นจะเต็มไปด้วยเรื่องวุ่นวาย ฟ้องร้องกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างเช่นบางราย สมภารกับลูกวัดฟ้องกันถึงในศาลบ้านเมือง ชื่อเสียงอันน่าเกลียดของสถาบันนั้นย่อมแผ่ไปในสังคมอย่างไม่ต้องสงสัย

6. เป็นผู้มีความยินดีในเสนาสนะตามราวป่า หมายถึง ยินดีในเสนาสนะอันควร ณ สถานที่อันสงบ คือพระสงฆ์ต้องมีชีวิตสงบเรียบง่าย มุ่งแสวงหาธรรมเพื่อเผยแพร่ให้กับผู้อื่น ต้องรู้จักสงบจิตใจ ซึ่งจะช่วยให้สามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาได้อย่างเต็มที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 291

เสนาสนะป่าตามข้อนี้ หมายถึงวัดป่า¹ คือวัดที่ห่างจากย่านชุมชน ตามสังฆประเพณี นั้นวัดป่ามักห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 ชั่วชาธนู ประมาณ 500 เมตร หรือครึ่งกิโลเมตร ตามมาตราวัดสากล

แม้ประเทศไทยเราสมัยเริ่มแรกก็คงถืออย่างนี้ คือสร้างวัดนอกหมู่บ้าน แต่ครั้นนาน เข้าหมู่บ้านขยายตัวออกไปล้อมวัด ทุกวันนี้เราจึงเห็นแต่วัดที่อยู่กลางบ้าน กลางเมือง เป็น ส่วนมาก

ความมุ่งหมายของอธิการนิยธรรมข้อนี้โดยตรงที่ว่าเป็นพระเป็นสงฆ์จะต้องฝึกอบรมจิต ด้วยการนั่งสมาธิ เติบงกรรม ถ้าพระไม่นำพาให้การอบรมจิตเมื่อไร ศาสนาก็เสื่อม ที่นี้การ อบรมจิตนั้นต้องการใช้สถานที่วิเวก สงบสงัด เป็นสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การอบรม ที่อย่างนี้ก็คือป่านั่นเอง ในข้อนี้ท่านจึงสอนให้นิยมอยู่เสนาสนะป่า แม้จะอยู่ตลอดไปไม่สะดวก ก็หา โอกาสไปพักอบรมจิตใจเป็นครั้งคราว

ผลของการปฏิบัติ คือ ทำให้พระสงฆ์มีการอบรมจิตใจ จะได้เป็นสมณะผู้สงบเสงี่ยม น่า เลื่อมใส ส่วนโทษของการไม่ปฏิบัติ ก็คือ สถาบันจะขาดแคลนพระผู้ได้รับการอบรมจิต หมู่ คณะก็จะเต็มไปด้วยคนฟุ้งซ่าน

7. เข้าไปตั้งสติไว้เฉพาะตนว่า ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่ยังไม่มาขอให้มา และเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่มาแล้วขอให้อยู่สบาย หมายถึง ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณรที่เป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ ขอให้อยู่เป็นสุข ใฝ่ใจที่จะพบเห็นและสมาคมกับท่านผู้มีศีลและอาจารย์บริสุทธ์ น่าเลื่อมใส

พระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อสมาชิกเก่า เพื่อ สังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่อมถอย รวมถึงตั้งใจสนับสนุน ปกป้อง ส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ที่ดีเลือกพระภิกษุสามเณรที่ดีมีความสามารถมีคุณธรรมเข้ามาเป็นกำลังพัฒนาหมู่คณะของตน ไม่มีการขัดแย้งขัดขาน เลื่อยขาเก้าอี้ เป็นต้น การทะนุบำรุงคุ้มครองพระภิกษุสามเณรที่ดี ซึ่งเป็น ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไปนั้น สามารถทำได้โดย การทำบุญด้วยปัจจัย 4 แต่ ท่านเป็นประจำ เป็นต้น

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 292

ข้อนี้มีความมุ่งหมายให้แต่ละสถาบันมีการประสานงานกัน¹ สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพราะในศาสนาเดียวกันกับเราก็แยกย้ายกันหลายวัด อยู่ต่างบ้านต่างเมืองถึงต่างประเทศก็มีการประสานงานกันด้วยไมตรีอันงาม ย่อมทำให้เกิดความสามัคคี เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นก็ช่วยเหลือกันได้ ดังเช่นประเทศไทยกับประเทศลังกา เคยช่วยเหลือกันมาในอดีต

เฉพาะในส่วนย่อย คือวัดหนึ่ง ๆ พระพุทธองค์ไม่ประสงค์ให้ผู้ใดผูกขาด แต่ละวัดย่อมเอื้อเพื่อรับรองพระที่มาจากอวาสอื่นเท่าที่จะทำได้ เพราะผู้ที่มานั้นอาจเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ช่วยทำความเจริญ หรืออาจเป็นผู้มาเพื่อศึกษาอบรมนำเอาความเจริญไปเผยแพร่ต่อไป ทำให้ศาสนาเจริญ ก็เป็นได้

แต่มีเงื่อนไขอยู่ว่า ขอให้ผู้ที่มานั้นเป็นพระเถรที่ดี เครื่องคิดในสิกขาวิสัย มิใช่จะให้คนแก่ต้องถูกขบไล่ไสส่งหรือได้รับความลำบากเพราะเหตุแห่งคนที่มาใหม่

บทสรุป

สรุปตามแนวอภิธานิยธรรมนี้ได้ความว่า เหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าของสถาบันศาสนา ขึ้นอยู่กับปัญหาสำคัญ ๆ คือ

- ก. การบริหารที่ดี ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 1-2-3-4
- ข. การวางตัวของสมาชิก ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 5-6
- ค. การสมานไมตรีกับหมู่อื่น ได้แก่อภิธานิยธรรมข้อที่ 7

ตัวอย่างเกี่ยวกับอภิธานิยธรรมที่มีมาในพระไตรปิฎก

ตัวอย่างอภิธานิยธรรมสำหรับคฤหัสถ์²

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สารันททเจดีย์ใกล้กรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล เจ้าลิจฉวีหลายพระองค์ด้วยกันพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวาย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 292-293

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, “สารันททสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญจน-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 43-44.

บังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกะเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า ดูก่อนลิจฉวีทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม 7 ประการ แก่ ท่านทั้งหลายท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า

ดูก่อนลิจฉวีทั้งหลาย อปริหานิยธรรม 7 ประการเป็นไฉน คือ ชาววัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ชาววัชชีเมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และจักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีครั้งโบราณ ตามที่ท่านบัญญัติไว้เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชีจักสักการะเคารพ นับถือ บูชาท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลายและจักสำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้นว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟังเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชีจักไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุลเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชียังคงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจตีสถานของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอก และไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้นเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชีจักถวายเป็นความรัก ความคุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า ไฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นสุขเพียงใดชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ดูก่อนลิจฉวีทั้งหลาย อปริหานิยธรรม 7 ประการนี้ จักตั้งอยู่ในชาววัชชี และชาววัชชียังปรากฏอยู่ในอปริหานิยธรรม 7 ประการนี้เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารถนาให้กษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลายในแคว้นวัชชีมีความสามัคคีปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จึงทรงประทานหลักธรรมเรื่องอปริหานิยธรรมทั้ง 7 ประการ หรือก็คือหลักการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการไว้ให้นำไปปฏิบัติเพื่อความผาสุกของชาววัชชี จะได้มีแต่ความเจริญ ไม่พบกับความเสื่อมเลย แม้ศัตรูจะมารุกรานก็ยากจะเอาชนะได้

ตัวอย่างอธิธานิยธรรมสำหรับพระภิกษุสงฆ์¹

ครั้งนั้นแล เมื่อวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ของแคว้นมคธกลับไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์ เธอจงไป ภิกษุทั้งหลายมีจำนวนเท่าใดอยู่อาศัยกรุงราชคฤห์ เธอจงให้ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดประชุมกันในอุปัฏฐานศาลา ท่านพระอานนท์กราบทูลรับแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า แล้วให้พระภิกษุตามจำนวนที่อาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ทั้งหมดประชุมกันในอุปัฏฐานศาลา แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ด้านหนึ่ง

ท่านพระอานนท์ผู้ยืนอยู่แล้ว ณ ด้านหนึ่งแล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้ว บัดนี้ เป็นเวลาซึ่งทรงเห็นเป็นกาลสมควร พระเจ้าข้า ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงลุกจากอาสนะเสด็จดำเนินเข้าอุปัฏฐานศาลา ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูไว้แล้ว ครั้นประทับนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจักแสดงอธิธานิยธรรม 7 ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังจงทำไว้ในใจให้ดี ตถาคตจักกล่าวดังนี้ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พร้อมแล้ว พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำรัสต่อไปนี้

1. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุทั้งหลายยังจักประชุมกันเนื่อง ๆ จักประชุมกันอยู่มากตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หาความเสื่อมมิได้
2. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลาย ยังจักพร้อมเพรียงกันประชุม จักพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม จักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์พึงทำตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หาความเสื่อมมิได้
3. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลาย ยังจักไม่บัญญัติสิ่งที่ตถาคตมิได้บัญญัติไว้ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้แล้ว ยังจักสมาทานประพฤติดูอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่ตถาคตบัญญัติไว้แล้ว ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หาความเสื่อมมิได้

¹มหาภูมิภควาจารย์, “มหาปรินิพพานสูตร : ภิกขุอธิธานิยธรรม 7” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ที่มณีกาย มหาวรรค เล่ม 13, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาภูมิภควาจารย์, 2541), ข้อ 70 หน้า 239-241.

4. ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลาย ยังจักสักการะและเคารพ นับถือ บูชา พระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระผู้รู้กาลนาน ผู้บวชมาแล้วนาน ผู้เป็นบิดาของสงฆ์ เป็นปริณายกของสงฆ์ และยังจักเชื่อถือโอวาทที่ฟังของท่านด้วย ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้

5. ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลาย ยังจักไม่ลู่อำนาจของตัณหา อันมีปกติให้เกิดในภพใหม่ ที่เกิดขึ้น ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้

6. ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลาย ยังเป็นผู้มีความห่วงใยในเสนาสนะตามราวป่า ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้

7. ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายยังจักเข้าไปตั้งสติไว้เฉพาะตนว่า ทำอย่างไรเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่ยังไม่มาขอให้มาและเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่มาแล้ว ขอให้อยู่สบาย ดังนี้ ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียวหากความเสื่อมมิได้

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย กิ้อปรีหานิยธรรม 7 ประการเหล่านี้ ยังจักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายยังจักเห็นดีร่วมกันในอปรีหานิยธรรม 7 ประการเหล่านี้ ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญอย่างเดียวหากความเสื่อมมิได้

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารถนาให้คณะสงฆ์มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น เข้มแข็ง สามัคคีปรองดองกัน จึงทรงประทานหลักธรรมเรื่องอปรีหานิยธรรม 7 ประการหรือหลักการทำงานเป็นที่มอย่างมีประสิทธิภาพ 7 ประการนี้ไว้ให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดนำไปประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นกับหมู่สงฆ์ และทำให้พระพุทธศาสนาพบแต่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จะไม่พบความเสื่อมถอยเลย แม้หากจะมีผู้ไม่หวังดีต่อพระพุทธศาสนาก็จะไม่สามารถมาทำร้ายหรือทำลายได้ง่ายเลย

4.3 ข้อควรรู้

สถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบันกับหลักอภิธานิธรรม

สถานการณ์บ้านเมืองของเราในวันนี้ ที่ต้องประสบกับความวุ่นวายไม่สงบ ความยุ่งยากลำบาก แดกความสามัคคี แบ่งฝักแบ่งฝ่าย มีการทำผิดกฎหมายเพิ่มมากขึ้น อำนาจอธิปไตยอ่อนแอ เพราะมีการแทรกแซงอำนาจทางการเมืองอยู่เป็นประจำ

บ้านเมืองใดที่อยู่ในสภาพนี้ ย่อมก้าวไปสู่ความเสื่อมอย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องสงสัย อาจถึงกับล่มจมเอาได้หากคนในบ้านเมืองนั้นยังเพิกเฉย อยู่แบบตัวใครตัวมัน

ฉกฉวยเอาผลประโยชน์ใส่ตน เมื่อผลประโยชน์ขัดกันกับคนอื่นก็ใช้กำลังแย่งชิงกัน ถ้าหากมีศัตรูจากภายนอกเข้ามาเบียดเบียนเพิ่มอีก ก็มีโอกาสรพ่ายแพ้ได้อย่างง่ายดาย

บ้านเมืองเราเคยมีความเจริญมั่นคงเป็นที่นับถือและเกรงอกเกรงใจจากเพื่อนบ้านมาก่อน ไม่น่าเชื่อว่าเราใช้เวลาทะเลาะเบาะแว้งแย่งชิงประโยชน์กันไม่ถึง 10 ปี บัดนี้กลายเป็นว่าเพื่อนบ้านที่เคยเดินตามหลังบ้าง เดินนำหน้าบ้าง กำลังจะแซงเราไปแล้ว

สาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองเราเป็นเช่นนี้ เป็นเพราะปัจจัยภายในของเราเอง นั่นคือ เราต่างไม่ยึดถือธรรมแห่งความสามัคคี ไม่ปฏิบัติตามหลักการทำงานเป็นที่มออย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้ นั่นคือ อภิธานิธรรม 7 ซึ่งเป็น “ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง”

จึงขอให้พวกเราได้อ่านทบทวนกันอีกครั้งหนึ่ง อ่านแล้วลองพิจารณาดูเถิดว่า ณ วันนี้ บ้านเมืองของเรา สังคมไทยของเรา ขาดข้อใดไปบ้าง

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ (และพร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันหมู่คณะเมื่อมีภัย)
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมันตามธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

4. ลักการะเคารพนั้บถือบุชาน่านผู้ใหญ่นั้งหลาย มองเห็ความสำคัญแห่งถั้อยค่านของ
น่าน่าเป็นลั้งอันพึ้รับพึ้

5. บรรดาถูลสตรั้กุมารั้ที่น่านหลาย ให้อุ่ตุ้โดยมถึกข่มเหง หร้อจตุคร่าชั้ใจ

6. เคารพลั้การบุชานเจดั้ย (บุชนั้ยสถานและบุชนั้ยวตุถุ ตลอดถึงอนุสาวรั้ยต่าง ๆ) ของ
คนในชุมชน (ประจ่านาตถึ) น่านหลาย น่านภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้อลั้การมอันชอบ
ธรรมนั้เคยให้อเคยทำแก่อเจดั้ยเหล่านันนลั้มทรามไป

7. จดัให้อความอารักขา คั้มครอง ป้อกกัน อันชอบธรรมน แก่อพระอรหันตถั้หลาย (ใน
น่านนั้กั้ความกวาง น่านถึงบรรพชดั้ผู้ดารงธรรมน เป็นลั้กใจของประชานน่านไป) ตั้ใจว่าชอ
พระอรหันตถั้หลายที่น่านถึยงมถึได้มา พึ้มาลู่แว่นแคว่น ที่มาแล่วพึ้อยู่ในแว่นแคว่นโดยผาสุก

จากลั้กอบปรึหานั้ยธรรมนหรือลั้กการ่านงานเป็นน่านมอย่านมถึประลั้ถึถึภาพ น่าน 7 ประการ
น่านกล่าวมาช่านถัน เราเห็นถึชั้ว่า

อปรรึหานั้ยธรรมนข้อถึ 1 และข้อ 2 กั้ไม่เป็นไปตามน่าน ดูแต่สภานผู้แทนราชถูรชั้เป็น
ถั้แทนอำนาจของประชานน บรรดาผู้แทนน่านหลายเข้าประชมนกั้ไม่พรว้อมเพรียง ไม่สม่าเสมอเวลา
ประชมนกั้ทะเลาะเบาะแว้งกัน ส่งผลมาลู่ประชานนถึถึอช่านผู้แทนตนกั้ทะเลาะเบาะแว้งกันไปด้วย

อปรรึหานั้ยธรรมนข้อถึ 3 กั้ลั้มด้วยเช่นกัน การบญญตุ้และแก่อไขกฏหมาย โดยเฉพา
รัฐธรรมนญุกั้ไร้อลั้การ มถึแต่จะทำตามความต้อการเพื่อสนองประโยชนน่านของฝ่ายตน การ
บงคั้บใช้อกฏหมายกั้ไม่เป็นธรรมน เร็ยกันว่า 2 มาตรฐานชั้เป็นเช่นน่านมาเห็นนานแล่ว สะสม
จนกลายเป็นปัญหานานใหญ่ ยุงเหียงจนเก็นจะเห็ยวยา

อปรรึหานั้ยธรรมนข้อถึ 4 กั้ลั้มเช่นกัน ผู้เป็นใหญ่ ผู้ใหญ่ของบ้านเมืองทุกระดับ ถุก
ดูหม่น เห็ยดหยาม ย่ายั อย่านไม่เคยเป็นมาก่อน โดยที่น่านน่านหลายเหล่านันนไม่สามารถจะ
ตอบถึได้ ดูเหมือ่นว่าคุณธรรมนเรื่อการอ้อนน้อมถ้อมตน เคารพผู้ใหญ่น ให้อเก็ยรตุ้ผู้อาวุโส ถึ
ถุกคนบางกลุ่มละถึ้ไปแล่ว

อปรรึหานั้ยธรรมนข้อถึ 5 กั้ลั้มด้วยเช่นกัน มถึการกตชั้ทางเพศ ไม่ค้อยให้อความสำคัญ
กั้บความคั้เห็นของฝ่ายหญิงเท่าถึควร บางอาชั้พ บางถ่านานน กั้ผุกขาดไว้อสำหรับเพ็ยเพศ
ชานน่านนั้ ปัญหาโสภณถึ หญิงสาวหรือเด็กรุ่นสาวถุกบงคั้บให้อชานบรึการทางเพศตามสถาน

ที่โอเคต่าง ๆ หรือไม่มีการเปิดโอกาสในเส้นทางการประกอบอาชีพให้กับหญิงเหล่านั้นเท่าที่ควร จนต้องไปขายบริการทางเพศด้วยความสมัครใจก็ตาม

อุปทานิยธรรมข้อที่ 6 ก็เชื่อมด้วยเช่นกัน มีพระสฎูป พระเจดีย์ ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ และรูปเคารพต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์รวมใจของหมู่ชน เราให้ทำตึ้นนั้น ถูกทอดทิ้งละเลยการดูแลเอาใจใส่และถูกบั่นทอนผลประโยชน์ที่เคยอุปถัมภ์บำรุงพระเจดีย์ หรือปูชนียสถานเหล่านั้นให้ลดน้อยถอยลงจนไม่พอต่อการบูรณะปฏิสังขรณ์ และต่างละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณีที่ดีงาม

อุปทานิยธรรมข้อที่ 7 ก็เชื่อมด้วยเช่นกัน พระภิกษุสามเณรที่ดี ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป และเป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไปนั้น ต้องถูกข่มเหงรังแกฆ่าฟันอย่างไม่เป็นธรรมในทางภาคใต้ของประเทศเรา มีสื่อหลายสื่อที่ถูกชักใยอยู่เบื้องหลังให้ทำการแพร่ข่าวอันเสื่อมเสียของพระภิกษุสงฆ์เพื่อมุ่งโจมตีให้เกิดความต่างปรอัยต่อสถาบันสงฆ์อยู่เป็นระยะ ๆ ตลอดหลายปีที่ผ่านมา ทำให้ประชาชนหลงเชื่อ หมดความเลื่อมใส หมดศรัทธาในการทำความดี

เพียงเท่านี้ก็เพียงพอที่จะทำให้บ้านเมืองของเราอยู่ในสภาพแทบย่ำแย่ดังที่เห็นในปัจจุบัน หากไม่ช่วยกันแก้ไขก็คงยากที่จะรักษาความเป็นปึกแผ่นไว้ได้

จึงขอฝากให้พวกเราทุกคนช่วยกันพิจารณา ทั้งในฐานะผู้นำหรือประชาชนของประเทศ ในฐานะผู้นำหรือพนักงานขององค์กร ทุกชน ทุกชั้น ทุกระดับ ช่วยกันใช้ปัญญาพิจารณาและหาหนทางแก้ไขปัญหาให้แก่องค์กรประเทศชาติและพระศาสนาของเราได้โดยสวัสดิภาพตลอดไป

4.4 อาณิสงส์

เมื่อเราได้ศึกษาทำความเข้าใจและนำไปปฏิบัติในหลักการทำงานเป็นที่มอย่างมีประสิทธิภาพของหลักอุปทานิยธรรมทั้ง 7 ประการอย่างดีแล้ว ย่อมจะส่งผลให้เกิดเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อหมู่คณะ องค์กร สถาบัน ชุมชน สังคม ประเทศชาติ พระศาสนา ของเราดังต่อไปนี้

1. ทำให้หมู่คณะ ฯ รู้จักรับผิดชอบร่วมกัน มีความเคารพซึ่งกันและกัน ทำงานกันไป

เป็นที่มได้ยงมีประสิทธิภพสูงสุท สร้างความเป็นปึกแผ่น แข็งแรงให้เกิดขึ้นกับหมู่คณะ ๗

2. ทำให้หมู่คณะ ๗ พบกับความเจริญยั้ง ๗ ขึ้นไป คือ มีความสามัคคีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สามารถช่วยกันพัฒนาสิ่งต่าง ๗ ที่ติงามให้เกิดขึ้น และคงอยู่ตลอดไปตราบนานเท่านาน

3. ทำให้หมู่คณะ ๗ ไม่พบกับความเสื่อมถอยเลย เพราะจะไม่แตกสามัคคีกัน ใคร ๗ ก็ทำร้ายทำลายไม่ได้งาย

4. ทำให้หมู่คณะ ๗ สามารถทำความดีเพื่อปวงชนได้มากยั้งขึ้น ส่งผลให้ทุกคนมีแต่ความสงบสุข มีความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน และคุ้มครอง เป็นต้น

5. ทำให้คนดีพระดีได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม ปกป้องคุ้มครอง และเป็นตัวอย่างอันติงามทางศีลธรรมให้กับหมู่คณะ ๗ สืบไป

6. ทำให้หมู่คณะ ๗ มีสวรรค์และนิพพานเป็นที่ไป

บทที่ 5
สัปปุริสธรรม 7
(วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ
7 ประการ)

เนื้อหาบทที่ 5

สัปปุริสธรรม 7

(วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ)

5.1 ความหมาย

5.2 องค์ประกอบ

5.3 สรุปใจความสำคัญ

5.4 ข้อควรรู้

5.5 อานิสงส์

1. คำว่า สัปบุรุษ ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า สัตบุรุษ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า คนดี คนสงบ คำว่า สัตบุรุษ เรียกอีกอย่างว่า สัปบุรุษ ก็ได้ คำว่า สัปบุรุษธรรม ก็คือธรรมที่ทำให้เป็นคนดี ดังนั้น สัปบุรุษธรรม 7 ก็คือ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการนั่นเอง

2. วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ 7 ประการ จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า **สัปบุรุษธรรม 7** ได้แก่ 1.อัมมัญญตา(ความเป็นผู้รู้จักธรรม หรือความเป็นผู้รู้จักเหตุ) 2.อัตถัญญตา(ความเป็นผู้รู้จักอรรถ หรือความเป็นผู้รู้จักผล) 3. อัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) 4.มัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) 5.กาลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล) 6.ปริสัจญตา (ความเป็นผู้รู้จักบริษัท หรือชุมชน) 7.ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล)

3. สัปบุรุษธรรมทั้ง 7 ประการนั้น หากใครนำไปปฏิบัติให้มีขึ้นในตนแล้ว ย่อมจะทำให้เป็นคนดีที่สมบูรณ์พร้อม คือเป็นคนที่ดีทั้งเก่งและดีและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เมื่ออยู่ในสังคมไหนสังคมนั้นก็เจริญ สามารถนำหมู่ชนและสังคมนั้นไปสู่สันติสุข จัดเป็นคุณธรรมของผู้ที่จะเป็นต้นแบบหรือกัลยาณมิตรให้กับชาวโลกได้ อีกประการหนึ่ง เมื่อเราศึกษาจนเข้าใจแล้ว จะทำให้เราสามารถแยกแยะออกได้ว่า คนดีที่แท้จริงที่เราควรคบหาสมาคมด้วย หรือใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตจะต้องมีลักษณะเช่นไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกคำแปลและความหมายของศัพท์ปริศนธรรมได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกรายละเอียดขององค์ประกอบของศัพท์ปริศนธรรมทั้ง 7 ประการได้
3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงอานิสงส์ของการประพฤติตามหลักธรรมของศัพท์ปริศนธรรมทั้ง 7 ประการได้
4. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถนำความรู้เรื่องศัพท์ปริศนธรรม ไปประยุกต์ใช้กับตนเองและสามารถแนะนำให้กับผู้อื่นได้

บทที่ 5

สัปบุริสธรรม 7

(วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ)

สัปบุริสธรรม 7 หรือวิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ มีความหมาย และรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 ความหมาย

บทธรรมแต่ละหมวด ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วมีบันทึกในพระไตรปิฎก ล้วนคือ “ขุมทรัพย์ใหญ่ของมวลมนุษยชาติ” ความรู้ทางโลกยังหมุนเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย แต่ความรู้ในพระไตรปิฎกเป็น อกาลิก คือไม่ขึ้นกับกาล จะยุคไหนสมัยไหนก็ไม่มีเสีย แม้แต่ ไอน์สไตน์ซึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่ได้รับเลือกให้เป็นนักวิทยาศาสตร์ที่เก่งที่สุดในรอบ 100 ปี ที่ผ่านมา เป็นชาวยิวที่ย้ายมาอยู่ในอเมริกา เกิดมาในศาสนาอื่น แต่ต่อมาได้มาพบกับ พระพุทธศาสนา มาศึกษาธรรมะของพระสัมมาพุทธเจ้า ไอน์สไตน์ก็ตกตะลึงว่า มีคำสอนที่ยอดเยี่ยม และวิเศษอย่างนี้ด้วยหรือ จนเขาถึงกับบันทึกไว้ว่า ศาสนาแห่งอนาคตจะเป็นศาสนา แห่งสากลจักรวาล หรือ “Cosmic Region” สามารถปฏิบัติจนเข้าถึงได้ด้วยตัวเอง สามารถตอบสนองความต้องการในเรื่องเหตุและผลได้ และศาสนานั้นคือ “พระพุทธศาสนา”

ไอน์สไตน์ สรุปไว้ว่า คำสอนที่เลิศอย่างนี้ไม่ควรจะเป็นคำสอนของคนทั้งโลกอย่างเดียว ต่อให้มีสิ่งมีชีวิตที่ทรงภูมิปัญญาในจักรวาลอื่น ก็ควรจะนับถือพระพุทธศาสนาด้วย เพราะไม่มี คำสอนใดจะเลิศไปกว่านี้อีกแล้ว

จากนี้จะได้อธิบายขยายความในหัวข้อธรรมของพระพุทธองค์เรื่อง สัปบุริสธรรม 7 ธรรม ที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ คือเป็นคนเก่ง ดี และประสบความสำเร็จในชีวิตได้ แม้จนถึงปัจจุบันนี้ ก็ยังเป็นหลักธรรมที่ทันสมัย

ก่อนที่เราจะได้ศึกษาว่าสัปปริสธรรม 7 มีอะไรบ้างนั้น ให้เรามาทำความรู้จักกับความหมายกันก่อน

คำว่า สัปปริส ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า สัตบุรุษ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า คนดี คนสงบ คำว่าสัตบุรุษ เรียกอีกอย่างว่า สัปบุรุษ ก็ได้ คำว่า สัปปริสธรรม ก็คือธรรมที่ทำให้เป็นคนดี ดังนั้น สัปปริสธรรม 7 ก็คือ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการนั่นเอง

เนื่องจากมาตรฐานการตัดสินว่าใครเป็นคนดีของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ถ้ามองเราจะเอาการตัดสินของใครเป็นมาตรฐาน หากไปถามโจร โจรก็บอกว่าคนดีในฐานะของเขาก็คือคนที่ออกปล้นกับเขาทุกวัน ถ้ามาถามพระก็จะบอกอีกอย่างหนึ่ง สำหรับเราในฐานะที่เป็นลูกศิษย์หรือสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราต้องเอามาตรฐานของพระองค์ท่านมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าใครเป็นคนดีที่แท้จริง

เรามาดูคนดีในสายตาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร เพื่อที่เราจะได้เลือกนำมาปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติตามที่พระพุทธองค์ต้องการ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ 7 ประการด้วยกัน ซึ่งหากใครนำไปปฏิบัติให้มีขึ้นในตนได้แล้ว ย่อมจะทำให้เป็นคนดีที่สมบูรณ์ เป็นคนเก่ง เป็นคนดีและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เมื่ออยู่ในสังคมไหนสังคมนั้นก็เจริญ สามารถนำหมู่ชนและสังคมนั้นไปสู่สันติสุข จัดเป็นคุณธรรมของผู้ที่จะเป็นต้นแบบหรือกัลยาณมิตรให้กับชาวโลกได้

อีกประการหนึ่ง เมื่อเราได้ศึกษาจนเข้าใจแล้ว จะทำให้เราสามารถแยกแยะออกได้ว่าคนดีที่แท้จริงที่เราควรคบหาสมาคมด้วย หรือใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตจะต้องมีลักษณะเช่นไร

5.2 องค์ประกอบ

สัปปริสธรรม 7 หรือ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเอาไว้ในฐานะต่าง ๆ กัน ในฐานะแรก พระองค์ตรัสไว้กับพระภิกษุดังนี้ พระภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมะ 7 ประการ เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือควรที่เราจะเอาของไปถวายท่าน เป็น

นาบุญของโลก ไม่มีนาบุญยิ่งอื่นกว่า ธรรมะ 7 ประการได้แก่¹

1. ธัมมัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักธรรม หรือความเป็นผู้รู้จักเหตุ)
2. อัตถัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักอรรถ หรือความเป็นผู้รู้จักผล)
3. อัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักตน)
4. มัตตัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ)
5. กาลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล)
6. ปริสัจญตา (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน)
7. ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล)

เราอาจใช้วิธีท่องจำแบบง่าย ๆ ว่า รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล ก็ได้ และนี่คือคนดีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องการ สรุปลงแล้วคือเป็นคน ที่ทั้งเก่งและดีนั่นเอง หรือถ้าจะพูดอีกนัยหนึ่งคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสนับสนุนเรื่อง การศึกษาวิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าไม่ศึกษาให้ดีแล้วคุณสมบัติทั้ง 7 ประการ นี้ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

ที่บอกว่าสนับสนุนการศึกษาวิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการเป็นอย่างไร ก่อนอื่นต้อง ทราบก่อนว่า รู้จักเหตุเป็นอย่างไร จะรู้จักเหตุได้ หลักวิชาต้องแม่นยำ แม่นแค่ไหน ก็ต้องแม่นยำ หลักวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางธรรม หมายถึง ความรู้ทางธรรม เช่น ความรู้จาก พระไตรปิฎก หรือความรู้จากหนังสือธรรมะจะต้องแม่นยำ ในทางโลก หมายถึง ความรู้วิชาการ ทางโลก หรือความรู้เฉพาะทางที่ตนเกี่ยวข้องจะต้องแม่นยำ ใครทำงานอยู่สาขาไหน สายงานไหน หลักวิชาเหล่านั้นต้องแม่นยำ ถ้าหลักวิชาทางธรรม หรือหลักวิชาทางโลกไม่แม่นยำ ก็ไม่จัดเป็นผู้ ที่มีธัมมัญญตา คือยังไม่เป็นผู้รู้จักเหตุ นั่นเอง

แล้วรู้จักผลคืออะไร ก็คือมีประสบการณ์นั่นเอง คือวิชาที่จำเรียนมาสามารถนำไปใช้ งานได้ผลอย่างไรแค่ไหน และเมื่อมีประสบการณ์เป็นอย่างดีแล้ว เมื่อพบกับปรากฏการณ์

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธัมมัญญสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 236-240.

อย่างไรก็ตาม ก็จะสามารถสืบสาวไปรู้ได้ว่ามีเหตุมาจากอะไร จะไม่เชื่ออะไรอย่างไรเหตุผล

เมื่อรู้จักผลแล้วก็ต้องรู้จักตัวเองด้วย ว่าเรามีความสามารถแค่ไหน มีฝีมือประการใด ขณะนี้ปฏิบัติธรรมไปได้แค่ไหน กำลังทำหน้าที่อะไรอยู่

พอรู้จักตัวเองได้ละก็ จะหยิบจะทำอะไรมันถึงจะประมาณถูก ไม่เกินกำลัง และไม่หย่อนกว่ากำลัง คนเราทำงานอะไรใหญ่หนักก็เกินกำลังเดี๋ยวจะพังเสียเล็กน้อยพอกำลังก็เสียเวลา ต้องรู้จักประมาณอย่างนี้ เช่น ถ้าจะตัดน้ำดื่มมาให้แขกดื่มก็ต้องรู้จักประมาณ ถ้าเต็มปรี่แก้ว เวลาดื่มก็หก ถ้าใส่แค่นั้นแก้ว ก็แหมแก้วใบเบ้อเร่อ ใส่แค่นั้นแก้วมาให้ นี่ไม่เต็มใจให้เราดื่มใช่ไหม อย่าไปดื่มมันเลย เช่นกันของทุกอย่างต้องรู้จักประมาณ ไม่รู้จักประมาณใช้ไม่ได้

รู้จักประมาณแล้วก็ต้องแบ่งเวลาให้เป็น เรื่องนี้สำคัญมาก เช่น บางคนงานในอาชีพ ทำได้ดีมาก แต่งานในครอบครัวบกพร่องอย่างนี้ใช้ไม่ได้ เมื่อมีครอบครัวแล้วก็ต้องดูแลสมาชิกทุกคนให้ทั่วหน้า ต้องแบ่งเวลาให้ถูก งานอาชีพก็ต้องทำ งานในครอบครัวก็ต้องดูแล ยังไม่พองานพระศาสนา งานในฐานะภรรยาณมิตร เราก็ยังต้องแบ่งเวลาเพิ่มเข้าไปอีก ถ้าไม่รู้จักตัวเอง ก็ประมาณงานไม่ถูก แบ่งเวลาไม่ถูก เดี่ยวจะมีปัญหาในครอบครัวได้

รู้จักชุมชนคือ เวลาจะไปที่ไหน ต้องศึกษาก่อนว่าหมู่คณะเขาเป็นอย่างไร ต้องรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีในย่านนั้นว่ามีอะไรบ้าง ต้องรู้จักหมู่คณะนั้นย่านนั้นเขาเคารพใคร ก็ต้องฟัง ตัวอย่างเช่น ในทางธรรม เวลาจัดงานอุตงค์ขึ้นที่ไหน ผู้ใหญ่ประจำท้องถิ่นอย่าได้มองข้ามเด็ดขาด เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล หรือเจ้าอาวาสวัดนั้น ย่านนั้น จะทำงานอย่างไรก็ต้องไปกราบเรียนท่านก่อน เพราะท่านเป็นที่เคารพของชุมชนในย่านนั้น ไม่อย่างนั้นงานพังได้ ในทางโลกก็เช่นกัน ผู้ว่า นายอำเภอ แม้ที่สุดกำนัน ก็ต้องบอกท่านก่อน ถ้าไม่บอกท่าน ไม่รู้จักท่าน เดี่ยวจะยุ่ง ไม่รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ประจำถิ่นไม่ได้

และการรู้จักบุคคลก็คือ ในแต่ละคนที่เราจะนำมาใช้งานหรือเชิญมาร่วมงานกันต้องอ่านกันให้ออกจริง ๆ ถ้าอ่านไม่ออกจริง ๆ อย่าเพิ่งเอามาร่วมงาน มิเช่นนั้น เมื่อได้สมาชิกมาแล้วได้เจ้าหน้าที่มาแล้ว แทนที่จะมาทำงาน ก็กลับมาทะเลาะกัน งานที่ทำก็จะไม่สำเร็จ

นี่คือภาพรวมของสัปปุริสธรรม 7 หรือ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ต่อจากนี้ไปเรามาเจาะลึกกันไปทีละข้อว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านหมายถึงอะไร และจะนำไปใช้ได้อย่างไรกันบ้าง ทั้งที่เป็นพระภิกษุ และฆราวาส

ขยายความในแต่ละข้อโดยละเอียดของสัปบุรุษธรรม 7

1. อัมมัญญาตา (ความเป็นผู้รู้จักกรรม หรือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ)

สัปบุรุษธรรม 7 หรือ วิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการ 7 ประการนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสอนไว้ในหัวข้อธรรมที่มีชื่อว่า “อัมมัญญาสูตร” ซึ่งมีวิธีการฝึกอย่างเป็นขั้นเป็นตอนไปตาม ลำดับจากง่ายไปยาก เราจะได้มาศึกษากันไปที่ละขั้นตอนอย่างละเอียด โดยเริ่มจากขั้นตอนที่ 1 คือ การฝึกให้เป็นอัมมัญญาบุคคล

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นอัมมัญญาบุคคล ไว้ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นอัมมัญญาอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ธรรม คือ สุตตะ เคยยะ ไวยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัฏฐตธรรม เวทลละ หากภิกษุไม่ ฟังรู้จักกรรม คือ สุตตะ... เวทลละ เราก็ไม่ฟังเรียกว่าเป็นอัมมัญญา แต่เพราะภิกษุรู้ธรรม คือ สุตตะ... เวทลละ ฉะนั้นเราจึงเรียกว่าเป็นอัมมัญญา ด้วยประการฉะนี้.”¹

คำว่าย่อมรู้ธรรมนั้น “ธรรม” ในที่นี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงหมายถึง ธรรมที่ พระองค์ทรงสอนให้สรรพสัตว์เข้าถึง ในส่วนที่เป็นกุศลธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์อยู่ ภายในตัวมนุษย์ทุกคน ถ้าใครเข้าถึงธรรมนี้ได้ จะทำให้คนนั้นมีกาย วาจา ใจ ใสสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเหตุให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “สังฆธรรม” ซึ่งเป็นธรรมที่พระองค์ได้ ตรัสรู้มาแล้วจึงนำธรรมนั้นมาเทศนาสั่งสอนต่อไปเรียกว่า “เทศนาธรรม” เมื่อผู้ฟังนำธรรม นั้นไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลากาย วาจา ใจ จนกลายเป็นนิสัยรักศีล รักธรรม รักบุญ กลัวบาปขึ้น มาในใจ ก็เรียกว่า “ศีลธรรม”

สำหรับคำว่า “อัมมัญญา หรือ ผู้รู้ธรรม” ในที่นี้หมายถึงการรู้จัก “เทศนาธรรม” ทั้งนี้ เนื่องจากว่า ธรรมะที่พระองค์ทรงเทศน์มาตลอด 45 พรรษา นั้น มีความหลากหลายแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของผู้ฟังว่ามีจิตอัธยาศัย มีพื้นฐานความรู้หรือความถนัดอย่างไร ยก ตัวอย่างเช่น บางครั้งผู้ถามถามในรูปแบบของโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน พระองค์ก็จะเทศน์สอน กลับไปในลักษณะเดียวกัน และบางครั้งก็มีรูปแบบการเทศน์เฉพาะแบบไป เช่น สอนในส่วนที่

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัมมัญญาสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 236-240.

เป็นข้อบังคับ เรียกว่า วินัย หรือบางครั้งก็เทศน์โดยใช้วิธีระลึกชาติมาตรัสเล่าให้ฟัง ซึ่งรูปแบบการเทศน์ที่ต่างกันอย่างนี้ พระองค์ทรงจำแนกออกเป็น 9 ประเภท ได้แก่ สุตตะ เคยยะ ไวยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภูตธรรม และเวทัลละ

คำสอนทั้ง 9 ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างว่า “**นวัคสัตตสุตฺตสํ**”¹ ซึ่งเป็นธรรมะทั้งหมดที่พระองค์ทรงเทศนาไว้ในครั้งพุทธกาล ธรรมะเหล่านี้ พระภิกษุที่ไต่ยินได้ฟังช่วยกันทรงจำเอาไว้ และถ่ายทอดบอกต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยไป จนกระทั่งกลายมาเป็นพระไตรปิฎกในยุคปัจจุบัน ซึ่งมีด้วยกัน 3 ปิฎก คือ

1. พระวินัยปิฎก รวบรวมเรื่องวินัย หรือศีลของพระภิกษุและภิกษุณี ซึ่งในที่นี้ก็คือ ธรรมะบางส่วนใน สุตตะ

2. พระสุตตันตปิฎก รวบรวมเรื่องพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป ซึ่งในที่นี้ได้แก่ ธรรมะบางส่วนในสุตตะและไวยาकरणะ กับเคยยะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภูตธรรม และเวทัลละ

3. พระอภิธรรมปิฎก รวบรวมเรื่องธรรมะล้วน ๆ ที่เป็นปรมาัตถธรรม ซึ่งในที่นี้ก็คือ ส่วนที่เป็น ไวยาकरणะ

ดังนั้น การรู้ธรรมในปัจจุบัน จึงหมายถึง การรู้ธรรมะที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก² นั้นเอง

จุดมุ่งหมายของการรู้จักธรรม³

การได้ศึกษาธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ก็เพื่อรู้ให้ได้ว่า พระองค์ทรงสอนอะไรบ้าง จะได้นำความรู้นั้นมาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง ตรงทาง คืออย่างน้อยก็ได้สร้างบุญบารมี ทำความดีตามที่พระองค์ทรงสอนไว้ และไม่พลาดไปทำบาปกรรมความชั่วทั้งหลาย ที่พระองค์ทรงห้ามไว้ไม่ให้กระทำ

นอกจากนั้น หากพระภิกษุศึกษาพระไตรปิฎกด้วยความแยบคายแล้ว ก็ควรจะสรุปหลักธรรมหรือสาระสำคัญออกมาให้ได้ ดังต่อไปนี้ เป็นต้น

¹ องค์ 9 แห่งคำสอนพระศาสดา หรือธรรมะ 9 ประเภทที่เป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

²⁻³ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา**, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 57-60

1. ได้ความรู้ความเข้าใจในความจริงของโลกและชีวิต ว่าทุกสรรพสิ่งไม่ว่าตัวเราหรือสิ่งใด ๆ ล้วนมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ซึ่งเราเรียกกันว่ากฎไตรลักษณ์ เมื่อรู้ความจริงอย่างนี้แล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่าย ใจจะคลายจากความยึดมั่นถือมั่น เกิดความมุ่งมั่นที่จะสร้างแต่ความดี ซึ่งเป็นสิ่งเดียวที่เราควรต้องกระทำ เพื่อให้เกิดเป็นบุญกุศลติดตัวไปชาติหน้าได้

2. ได้ความรู้ความเข้าใจในหลักกฎแห่งกรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตอกย้ำอยู่เป็นประจำ ว่าทำดีย่อมได้ดีจริง ทำชั่วย่อมได้ชั่วจริง ซึ่งเรื่องเหล่านี้ พระองค์ทรงสอนไว้ในหลายแห่งด้วยกัน เช่น ในเรื่องที่เป็นชาตกันนั้น พระองค์จะทรงระลึกชาติแต่หนหลังมาตรัสเล่าให้ฟังไว้ ซึ่งก็จะทำให้เกิดความละอาย และเกรงกลัวต่อผลของบาป นอกจากนี้ยังทำให้พระภิกษุอยากทำแต่ความดี และหลีกเลี่ยงจากความชั่วทั้งปวง

3. ได้รู้หลักของอริยสัจ 4 ว่าการเกิดของเรานี้เป็นเหตุให้มีความทุกข์ เช่น มีความแค้น ความเจ็บ ความตาย มีความเศร้าโศกเสียใจ คับแค้นใจต่าง ๆ นานา และรู้ต่อไปว่าความทุกข์เกิดขึ้นมาเพราะมีเหตุ คือกิเลสตัณหาที่ฝังอยู่ในใจ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า เราสามารถกำจัดกิเลสได้โดยทรงแนะนำวิธีไว้ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาหรือการศึกษาในศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ความรู้อย่างนี้จะช่วยให้พระภิกษุเกิดความเพียรพยายามที่จะทำตามคำสอนของพระพุทธองค์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

4. ได้เห็นวิธีการสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นเรื่องราวที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกส่วนที่เรียกว่า ชาตก อปทาน พุทธวงศ์ หรือจริยาปิฎก เป็นต้น ในเรื่องเหล่านั้น พระองค์ทรงเล่าถึงการสร้างบารมีในอดีตชาติของพระองค์เอง ซึ่งช่วยให้พระภิกษุเห็นถึงวิธีการสร้างบารมีได้อย่างชัดเจน ได้รู้มากกว่าที่เราจะสามารถหมกมเลิสตามพระองค์ไปได้ เราต้องสร้างบารมีทั้ง 10 ทศ ให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เมื่อทราบอย่างนี้ พระภิกษุก็จะมีกำลังใจที่จะมุ่งมั่นสั่งสมบุญบารมีเรื่อยไป เพื่อสักวันหนึ่งบารมีจะได้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์

ดังนั้น จึงสรุปจุดมุ่งหมายของการรู้จักธรรมได้ว่า เพื่อให้พระภิกษุรู้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนอะไร และเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ที่พร้อมจะนำไปประพฤติปฏิบัติตามให้ได้อย่างสมบูรณ์

วิธีการรู้จักธรรม¹

เราแบ่งออกเป็น 2 วิธีการใหญ่ ๆ คือ

1. สมัยพุทธกาล พระภิกษุเรียนรู้อธรรมด้วยการ “ฟัง” จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรง เมื่อฟังแล้วก็ทรงจำไว้ และถ่ายทอดบอกต่อกันไปในหมู่พระภิกษุด้วยกัน ซึ่งการเรียนรู้อธรรมด้วยวิธีนี้ พระภิกษุจะต้องหมั่นเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ หรือในกรณีไม่ได้เฝ้าในที่ที่พระองค์ประทับ พระภิกษุก็ต้องหมั่นเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ หรือเรียนรู้อ่านเพื่อนสหธรรมิกผู้ทรงธรรม วิธีการเรียนรู้อธรรมในยุคนั้น ดีที่สุดคือการหมั่นเข้าไปหาท่านผู้รู้แล้วเรียนเอา

2. สมัยปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การรู้จักธรรมก็คือการศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งในกรณีนี้พระภิกษุจะต้องเรียนรู้อธรรมด้วยวิธี “อ่าน” แต่เพียงอย่างเดียว เพราะพระไตรปิฎกปัจจุบันล้วนอยู่ในรูปของคัมภีร์หรือหนังสือ หรือแม้แต่ที่จัดทำอยู่ในรูปของสื่อสมัยใหม่ เช่น ในแผ่น CD ที่ใช้กับเครื่องคอมพิวเตอร์ ก็ล้วนแต่ต้องใช้อ่านเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า พระภิกษุจะอ่านอย่างไรจึงจะเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว

มีข้อแนะนำสำหรับการอ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกในเบื้องต้นว่า

1. ต้องมีความเพียรพยายาม และต้องขยันอ่านให้ได้ต่อเนื่องเรื่อยไป คือ แม้บางครั้งจะอ่านได้น้อยก็ไม่ใช่ไร แต่ขอให้อ่านให้ได้สม่ำเสมอเป็นประจำ

2. ต้องพยายามทำความเข้าใจศัพท์ที่ไม่เข้าใจให้ได้บ่อย ๆ หากไม่เข้าใจ สามารถค้นหาได้จากพจนานุกรม เพราะความเข้าใจในศัพท์เหล่านั้น จะช่วยให้เข้าใจสิ่งที่อ่านได้มากขึ้น และยิ่งรู้ศัพท์มากเท่าไร ความเร็วและความเข้าใจในการอ่านก็จะมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน

3. เมื่ออ่านแล้วต้องสรุปใจความให้ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความคิดรวบยอด หรือข้อสรุปตามที่ตนเข้าใจ ซึ่งจะช่วยให้สามารถจำธรรมะที่อ่านได้ง่าย เพราะเกิดจากความเข้าใจ ไม่ใช่เกิดจากการท่องจำ

4. บางครั้งอาจต้องเทียบเคียงพระไตรปิฎกเล่มที่อ่านกับเล่มอื่น ๆ ที่แตกต่างกันบ้าง เช่นอาจต้องเทียบฉบับภาษาไทยกับต้นฉบับภาษาบาลี หรือฉบับภาษาไทยกับภาษาไทยที่ผู้แปล

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 61-62

เป็นคนละคนกัน ทั้งนี้เพื่อเทียบเคียงความถูกต้อง โดยเฉพาะในส่วนที่เกิดข้อสงสัย หรือที่
ความเห็นของผู้แปลแตกต่างกันออกไป ก็จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

5. ควรสอบทานความเข้าใจในสิ่งที่อ่านกับผู้ที่รู้มากกว่าเรา

6. ควรมีสมาธิในการอ่าน ซึ่งถ้าจะให้ได้ดี อาจนั่งสมาธิให้ใจสงบสบายก่อนที่จะอ่าน
เพราะธรรมชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นของลุ่มลึก ละเอียดอ่อน ผู้ที่มีใจใส จะสามารถอ่าน
ได้เข้าใจมากกว่า

สำหรับวิธีการรู้ธรรมด้วยการอ่าน ถ้าหากต้องการให้ได้ผลดี ก็คงหนีไม่พ้นการเรียนรู้อัน
ด้วยวิธี “ฟัง” เพราะไม่ว่าจะอ่านอย่างไร ในที่สุดแล้วก็จะเกิดข้อสงสัยในทีใดทีหนึ่งอย่างแน่นอน
เพราะเหตุนี้ การหมั่นเข้าไปหาผู้รู้เพื่อฟังธรรมดังเช่นครั้งพุทธกาล จึงเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ยัง
เหมาะสมอยู่ดี

เมื่อทราบว่าการฟังมีประโยชน์อย่างนี้แล้ว จึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุที่ต้องหมั่น
เข้าหาผู้ที่จะแนะนำธรรมะให้ตนเองได้ เพราะการฟังเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ซึ่งพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าตรัสไว้ใน ปัญญาวุฑฒิสสูตร¹ มีใจความว่า วิธีทำให้เรามีปัญญาหรือมีความเข้าใจที่ลึก
ซึ่งในเรื่องที่ได้ศึกษานั้น มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. การคบสัตบุรุษ หมายถึง การหมั่นเข้าหาคนดี มีคุณธรรม มีปัญญา ซึ่งในที่นี้หมายถึง
ถึงการ “หาครูดี” ให้พบ

การมีครูที่ดี ย่อมทำให้เรามีความก้าวหน้าในการศึกษาได้เป็นอย่างดี เพราะครูจะ
เป็นผู้ที่คอยชี้แนะแนวทาง รวมทั้งให้คำแนะนำสั่งสอน เพื่อจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องดีงาม ครูเป็น
ผู้ช่วยแก้ปัญหาคลายความสงสัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา ทำให้เรามีความก้าวหน้า สามารถ
พัฒนาความรู้และพัฒนาคุณธรรมจากการฝึกฝนอบรมตนเองได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งครูยัง
เป็นต้นแบบในการทำความดีต่าง ๆ เป็นผู้คอยให้กำลังใจและสนับสนุนให้เราประสบความสำเร็จ
สำเร็จในการศึกษา

การได้อยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ที่ฝึกตัวมาดีจึงมีความสำคัญต่อการฝึกฝนตนเองอย่างมาก
ดังเช่นในครั้งพุทธกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเห็นความสำคัญของการมีครูบาอาจารย์มา

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “ปัญญาวุฑฒิสสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม 35, พิมพ์ครั้งที่ 4,
(กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 248 หน้า 613.

ช่วยอบรมสั่งสอน จึงทรงบัญญัติให้พระนวกะ คือ พระผู้บวชใหม่ที่ยังไม่ได้ 5 พรรษา ต้องมีพระอุปัชฌาย์คอยอบรมสั่งสอนให้การดูแลอย่างใกล้ชิด ที่เรียกว่า “การถือหนีสัย” คือ ขอให้พระอุปัชฌาย์เป็นที่พึ่งที่อาศัยของตน ทำหน้าที่ปกครองสั่งสอน ให้คำแนะนำในข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ เพื่อการเป็นพระภิกษุที่ดีนั่นเอง

2. การฟังพระสัทธรรม ในที่นี้หมายถึง “**เชื่อฟังคำสอนของครู**” เพราะเมื่อพบครูที่ดีแล้ว ก็ต้องหมั่นเข้าไปใกล้ เพื่อจะได้ฟังธรรม เมื่อฟังแล้วต้องสรุปให้ได้ว่าสิ่งที่ครูสอนมานั้นคือ “**อะไร (What)**” เพื่อที่ความเข้าใจจะได้ถูกต้องตรงทาง

การเข้าไปฟังคำสอนของครูต้องทำด้วยความเคารพ เอาใจใส่ต่อการศึกษานั้น แสดงความพร้อมที่จะรับฟังคำสั่งสอนจากครูบาอาจารย์ ท่านจะได้เกิดความเมตตา ผู้เรียนเองก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษาอย่างเต็มที่ และสำหรับการเป็นผู้เรียนที่ดี จำเป็นต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

1. ไม่ดูแคลนหัวข้อธรรมที่ท่านแสดงว่าง่ายเกินไป
2. ไม่ดูแคลนความรู้ความสามารถของผู้แสดงธรรม
3. ไม่ดูแคลนว่าตนเองโง่งงไม่สามารถรองรับธรรมได้
4. มีใจเป็นสมาธิขณะฟังธรรม
5. มีโยนิโสมนสิการ พิจารณาโดยแยกกาย คือ จับแง่คิดเป็น

การเรียนด้วยความเคารพในการศึกษา จะทำให้ใจของเรามีความพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ที่ครูนำมาสอนได้เป็นอย่างดี ครูผู้สอนก็จะสามารถถ่ายทอดความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ อุปมาเหมือนผู้เรียนเป็นแก้วน้ำที่ว่างเปล่าปราศจากสิ่งใด ๆ เมื่อวางอยู่ในจุดที่ต่ำกว่า ย่อมสามารถรองรับน้ำจากภาชนะที่อยู่สูงกว่าได้อย่างเต็มที่

3. การทำใจโดยแยกกาย ในที่นี้หมายถึง การนำสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมา “**ไตร่ตรอง คำครู**” ทั้งนี้เพื่อพินิจพิจารณาหาเหตุผลว่า “**ทำไม (Why)**” ซึ่งจะเป็นต้นทางให้การทำใจโดยแยกกาย หรือโยนิโสมนสิการ เจริญขึ้นมา

การพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุและผลแห่งธรรม ว่าเหตุเช่นนี้จะทำให้เกิดผลอย่างไร หรือ

ผลอย่างนี้มีสาเหตุมาจากการกระทำอย่างไร จะทำให้ปัญญาแตกฉาน เข้าใจนัยต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นอย่างดี

4. การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ในที่นี้หมายถึง การ “ทำตามครู” ซึ่งหมายถึง ผู้เรียนต้องมีความรู้ความเข้าใจในระดับที่สรุปได้ว่า จะนำความรู้ไปปฏิบัติได้ “อย่างไร (How)” ในชีวิตจริง

จากหลักธรรมทั้ง 4 ประการดังกล่าว จะช่วยให้เห็นแนวทางในการศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ให้เข้าใจ ว่าจำเป็นต้องมีครูบาอาจารย์มาเป็นกัลยาณมิตรชี้ทางสว่างให้ แม้ในปัจจุบัน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าพระอรหันต์จะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม แต่พระภิกษุผู้เป็นทายาทแห่งธรรมที่มีข้อวัตรปฏิบัติอันงดงามยังมีอยู่ ดังนั้นนักศึกษาจึงควรแสวงหาครูบาอาจารย์ที่ดี เมื่อพบแล้วก็รีบไปสมัครตัวเป็นศิษย์ของท่าน ตั้งใจศึกษาฟังธรรมสอบถามในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ แล้วหมั่นนำมาขบคิดพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุและผลของธรรมนั้น แล้วนำไปปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรม ก็จะทำให้ปัญญาเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

อีกนัยหนึ่งของคำว่าย่อมรู้ธรรม หรือ รู้จักธรรม ก็คือ รู้จักเหตุ นั่นเอง¹ ดังที่พระมติ-สมเด็จพะระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือนวโกวาท ซึ่งเป็นหลักสูตรนักธรรมตรี ของสนามหลวง ตอนหมวด 7 หน้า 53 ว่า “1.อัมมัญญุตตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้ว่า สิ่งนั้นเป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์” และดังที่ท่านเจ้าคุณพระธรรม นิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์ ป.ศ.9) ซึ่งเป็นอนุศาสนาจารย์คนแรกแห่งประเทศไทย และเป็นผู้แตกฉานทางธรรม ได้ให้คำตอบไว้ชัดแล้วว่า “ธรรมเป็นข้อ ๆ ที่เราเรียกกันที่แท้ก็คือ “ตัวเหตุ” นั่นเอง คือจะให้เกิดผลไปข้างหน้า” ดังนั้น คำว่า “อัมมัญญุตตา” ในสัพปุริสธรรมที่แปลว่า ความรู้จักธรรม ก็คือ ความรู้จักเหตุ หรือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ นั่นเอง

ความเป็นผู้รู้จักเหตุ จึงหมายถึง รู้จักศึกษาและรู้จักวิเคราะห์ถึงสาระสำคัญในธรรมะหรือสาเหตุของสถานการณ์ต่าง ๆ และความเป็นไปของชีวิต ต้องแม่นหลักวิชาทั้งทางธรรมและทางโลกที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ครั้นเมื่อเห็นเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าจะเกิดผลดีหรือเสียอย่างไร โดยไม่ดูเบาในเหตุการณ์

สำหรับการเป็นอัมมัญญุตหรือความเป็นผู้รู้จักเหตุ นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามุ่งหมาย

¹ ปิ่น มุกขนัด, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 220, 222-223.

ให้พระภิกษุได้รู้จักศึกษาธรรมะอันเป็นความจริงของชีวิตในพระไตรปิฎกหรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องรู้จักศึกษาหนังสือธรรมะต่าง ๆ ให้มาก เพื่อที่จะได้เป็นผู้ที่มีหลักการชัดเจน มีหลักวิชาแน่น จะได้ไม่คิด พุด ทำ แบบผิด ๆ ถูก ๆ ซึ่งจะทำให้ความอาจหาญมั่นใจหมดไป เพราะจะพบว่าสิ่งที่ตนคิด พุด ทำ ลงไปแล้วนั้นผิดหรือถูกกันแน่ และเมื่อความรู้ไม่แน่นแล้วก็จะไม่สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนอื่นได้ ถึงจะหลับตาทำสมาธิได้ ก็แค่เป็นกัลยาณมิตรให้กับตัวเอง แต่ว่าจะเป็นกัลยาณมิตรให้กับผู้อื่นนั้นยังไม่พอ ต้องมีความรู้มากพอที่จะนำไปถ่ายทอดได้

คนที่หลักวิชาแน่นแล้วดีอย่างไร ทำไมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเรียกว่าเป็นบุคคลรู้จักเหตุ เพราะคนประเภทนี้เห็นเหตุการณ์ใดต่อหน้าต่อหน้าแล้ว ก็สามารถพยากรณ์ได้เลยว่าผลอะไรจะเกิดต่อไปในอนาคต พยากรณ์ได้เลยทันทีที่ประเด็นอยู่ตรงนี้ คือเป็นคนมองปัญหาออกนั่นเอง เห็นอะไรเข้าบอกได้เลยว่าจะมีผลอะไรเกิดขึ้นตามมาในอนาคต เช่น เห็นเด็กนอนตื่นสายก็สามารถบอกได้เลยว่าต่อไปเจ้าเด็กคนนี้จะเป็นคนขี้หงุดหงิดเจ้าอารมณ์ เกียจพ่อ เกียจแม่ เก่ง ดีไม่ดีกว่าอีกด้วย จะเป็นคนชอบผัดวันประกันพรุ่ง จะเป็นคนสะเพร่า เพราะอะไร เพราะติดนิสัยงัวเงียขี้เซาตั้งแต่เล็กพอใครไปปลุกแต่เช้าก็ทำให้นอนไม่เต็มอิ่มก็เลยชอบแก้ตัวไปผัดวันประกันพรุ่งไป อารมณ์ก็เสีย พอติดนิสัยตื่นสายนานเข้า ๆ ก็เริ่มเกียจพ่อเกียจแม่ เก่งโตขึ้นมาเมื่อไปถึงไหนกับพวกเพื่อนฝูงปากก็จืดจาง ในที่สุดแต่งงานแต่งงานไปแล้ว ยังนอนตึกตื่นสายไม่เลิก เดี่ยวเหตุหย่าร้างก็ตามมา

อีกอย่าง เมื่อหลักวิชาแน่นเสียแล้ว การเตรียมงานทำอะไรก็จะรัดกุม พอจับงานใดก็อ่านงานออกได้หมด อ่านออกมองเห็นเป็นช่องทางว่าต้องทำอะไรอย่างไร แต่ครั้งที่วางแผนงานสามารถมองได้ทะลุเลยว่า ทำงานครั้งนี้เราจะต้องเชิญใคร ฝ่ายฆราวาสใคร ฝ่ายสงฆ์ใคร ฝ่ายบ้านเมืองใคร เราจะสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ได้เลยว่าต้องอย่างนั้นอย่างนี้เพราะอะไร การประชาสัมพันธ์เราจะต้องทำอย่างไรบ้าง ขั้นตอนจะไหลออกมาตลอด เพราะว่าหลักวิชาแน่น

และถึงแม้ว่าเราจะไม่ได้เรียนอะไรมากมายอย่างคนอื่นแต่ก็ทำให้หลักวิชาแน่นได้คือต้องหัดเรียนรู้ เรียนรู้จากอะไร ก็เรียนรู้จากงานที่ทำอยู่ทุกวัน ต้องหมั่นสังเกตทุกอย่างรอบตัวแล้วก็พินิจพิจารณาเอาว่าทำอะไรผลมันถึงออกมาดี เมื่อทำได้แบบนี้ เราก็สามารถพัฒนาตนให้เป็นอัมมัญญกับเขาได้เช่นกัน

สรุปว่า การจะเป็นอัมมัญญบุคคล (ความเป็นผู้รู้จักธรรม หรือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

1.จะต้องศึกษาหรือได้อ่านพระไตรปิฎกทั้งหมด

2.เมื่ออ่านแล้ว ควรจะสรุปหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาได้ เช่น หลักกฎแห่งกรรม หรือ วิธีการสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น เพื่อที่ว่าจะได้ทรงจำธรรมะที่เรียนรู้อย่างแม่นยำพร้อมนำไปใช้ได้ ทำให้มีหลักวิชาแน่น

3.ควรจะมีความเห็นที่ถูกต้อง หรือมีสัมมาทิฏฐิยั้ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งเกิดความเลื่อมใสเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพิ่มมากขึ้น

เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงจะทรงรับรองว่า

“ฉะนั้นเราจึงเรียกว่าเป็นธัมมัญญ ด้วยประการฉะนี้”

การฝึกให้เป็นธัมมัญญสำหรับฆราวาส¹

จุดมุ่งหมาย

แม้ว่าการใช้ชีวิตของฆราวาสผู้ครองเรือนจะมีภารกิจต่าง ๆ มากมาย เป็นเหตุให้มียุทธศาสตร์การศึกษาระดับต่ำกว่าพระภิกษุก็ตาม แต่ถึงอย่างนั้น ก็ต้องเพียรพยายามศึกษาระดับที่จำเป็นแก่การดำเนินชีวิตของตนเอง

ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า ฆราวาสคงมีเป้าหมายชีวิตอยู่ 2 ระดับด้วยกัน คือ การประสบความสำเร็จในชาติปัจจุบันและการมีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไป เพราะเหตุนี้ ความเข้มงวดกวดขันหรือการฝึกปฏิบัติเพื่อขัดเกลา กาย วาจา ใจ คงไม่สามารถทำได้เหมือนกับที่พระภิกษุกระทำ ฆราวาสจึงต้องนำหลักธรรมไปปรับใช้ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การได้สั่งสมบุญบารมี ควบคู่ไปกับการทำภารกิจหน้าที่การงานในชีวิตประจำวัน ซึ่งข้อปฏิบัติที่เหมาะสม ก็คือ การทำทาน รักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนา ทั้งนี้เพราะว่าสามารถทำได้เป็นประจำทุกวัน อีกทั้งยังเป็นการสั่งสมบุญบารมี ที่จะเกื้อกูลให้ได้รับประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยเฉพาะถ้าหมั่นปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจภายในใจ คือ หมั่นทำทานเพื่อกำจัดความโลภทั้งหลาย หมั่นรักษาศีลเพื่อกำจัดโทสะภายใน และหมั่นนั่งสมาธิกลั่นใจให้ใสสะอาด เพื่อกำจัดความไม่รู้หรือโมหะให้

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 66-67.

สิ้นไป กาย วาจา และใจก็จะบริสุทธิ์ผ่องใส ผลสุดท้ายก็จะหมดกิเลสได้เช่นเดียวกับพระภิกษุเหมือนกัน

ตัวอย่างหลักธรรมสำคัญที่ควรศึกษา

หลักธรรมที่ฆราวาสควรศึกษาก็คือพระไตรปิฎกเช่นกัน แต่หากไม่สามารถทำได้ อย่างจริงจัง เพราะต้องทำภารกิจการทำงาน อย่างน้อยควรเลือกศึกษาหลักธรรมสำคัญ ๆ ที่จะ เป็นประโยชน์กับการสร้างบุญบารมีในวิถีชีวิตของตนเอง ตัวอย่างเช่น

1. ทาน ศีล ภาวนา เพราะจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ในระดับที่สามารถนำไป ปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างสมบูรณ์

2. ประวัติการสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะจะทำให้เห็นวิธีการที่ พระองค์ทรงใช้สร้างบุญบารมี เมื่อศึกษาแล้ว ย่อมก่อให้เกิดกำลังใจ รวมทั้งจะได้อาศัย พระองค์เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต

3. สัมมาทิฐิ เพื่อเป็นการตอกย้ำความเข้าใจในความจริงของโลกและชีวิต จะทำให้ไม่ ประมาท เพราะทราบว่าเราเกิดมาเพื่อสร้างบุญบารมี เพื่อความสุขทั้งในโลกนี้ โลกหน้า ไป จนกว่าจะหมดกิเลสเข้าสู่พระนิพพาน

4. กฎแห่งกรรม จะทำให้เราเกิดหิริ โอตตัปปะ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปกรรม ซึ่งจะทำให้อยากทำแต่ความดี เพราะรู้ว่าการประกอบเหตุที่ดี ก็ย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดีเช่นกัน เช่น รู้ว่าการทำทานทำให้เรามีโภคทรัพย์สมบัติมาก การรักษาศีลทำให้มีร่างกายแข็งแรง อายุยืนยาว การเจริญสมาธิภาวนาจะทำให้เรามีปัญญามาก เป็นต้น

สำหรับธรรมะสำคัญอื่น ๆ ก็ควรศึกษาเพิ่มเติมในโอกาสอันควรต่อไป

วิธีการศึกษาธรรมะ

วิธีการศึกษาธรรมะในยุคปัจจุบันสามารถทำได้สะดวกมากขึ้น เพราะนอกจากจะอ่าน จากคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างพระภิกษุแล้ว ปัจจุบันยังมีการผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อรองรับความต้องการของคนทุกเพศทุกวัย ทั้งหนังสือธรรมะที่มีรูปเล่มสวยงามน่าอ่าน มี

เนื้อหาที่หลากหลาย สามารถเลือกอ่านได้ตามความสนใจ หรือจะใช้ช่วงเวลาว่างศึกษาระยะจากการฟังเทป ฟังจากแผ่น CD หรือ MP3 ก็ได้ หากต้องการชมภาพและเสียงก็มีสื่อธรรมะที่ผลิตออกมาเป็นวีดิทัศน์ หรือ VCD สื่อต่าง ๆ เหล่านี้สามารถหาซื้อได้ตามร้านหนังสือ หรือสถานที่ปฏิบัติธรรมหลายแห่ง

นอกจากการศึกษาด้วยวิธีดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็ควรนำหลักของปัญญาพุทธรธรรม 4 ประการมาใช้ โดย

1. ต้องแสวงหาครูดี คือ ควรหาโอกาสเข้าวัดปฏิบัติธรรม และฟังธรรมจากพระภิกษุผู้ประพฤติธรรมอย่างสม่ำเสมอ หรืออาจเข้าเรียนในหลักสูตรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น หลักสูตรธรรมศึกษา เป็นต้น

2. ต้องหมั่นฟังธรรม คือ ใส่ใจและฟังธรรมโดยเคารพ ขณะฟังธรรมก็ทำให้เป็นสมาธิ ทำให้ใจให้เสื่อมใสศรัทธาต่อผู้แสดงธรรมและต่อธรรมนั้น จดจำธรรมนั้นให้ขึ้นใจ หากมีข้อสงสัย ก็ควรซักถามให้เข้าใจถ่องแท้ เพื่อจะได้นำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

3. ต้องหมั่นพิจารณาไตร่ตรองธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

4. ต้องปฏิบัติตามที่รู้มา โดยเฉพาะการทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ต้องหมั่นปฏิบัติไม่ให้ขาดเลยแม้สักวันเดียว จนกระทั่งเกิดเป็นนิสัยที่ดีติดตัวไปตลอดชีวิต

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องธัมมัญญุไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

รู้จักศึกษาวิเคราะห์ในหลักการกฎเกณฑ์และระเบียบข้อบังคับของสิ่งทั้งหลายที่ตนจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิต หรือการปฏิบัติภารกิจหน้าที่การงานต่าง ๆ เช่น รู้จักศึกษาว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรแค่ไหนอย่างไรบ้าง จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตนรับผิดชอบ ตลอดจนรู้จักศึกษาวิเคราะห์หลักความจริงของธรรมชาติของชีวิต เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อจิตใจจะได้เป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

รู้จักว่าการทำความดีเป็นเหตุแห่งความสุข ความขยันเป็นเหตุแห่งความสำเร็จ ความเกียจคร้านเป็นเหตุแห่งความล้มเหลว การทำความชั่วเป็นเหตุแห่งความทุกข์ เป็นต้น เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดผลชั่ว แล้วพยายามหลีกเลี่ยง หรือละเหตุที่จะให้เกิดผลชั่ว อะไรเป็นเหตุให้เกิดผลดี ก็หันมาทำแต่เหตุที่จะให้เกิดผลดี

รู้จักธรรมะ ที่เป็นเหตุให้สามารถใช้เป็นแนวทางในการสอนตนเองและคนอื่นได้ ไม่ใช่เป็นคนหลักลอย มีความเข้าใจและแตกฉานในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในระดับหนึ่ง ต้องหาโอกาสศึกษาธรรมะในพระไตรปิฎก ศึกษาจากการฟังธรรมะจากครูบาอาจารย์ หรือจากการอ่านหนังสือธรรมะ เป็นต้น

ชาวพุทธควรรู้ว่า หลักธรรมเพื่อการสร้างตนให้มีหลักฐานมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือหลักการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบคืออะไร มีอะไรบ้าง

ผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎหมายของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยึดอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ ต้องชัดเจน แม่นในหลักการ แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

นักเรียนรู้อย่างไรว่าจะต้องเรียนอย่างไร ปฏิบัติตัวอย่างไร ถ้าหมั่นขยันศึกษาเล่าเรียนก็จะได้รับความรู้ความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ เมื่อถึงเวลาสอบก็จะสามารถสอบได้คะแนนดี เป็นต้น

2. อุตถัญญตา (ความเป็นผู้รู้หรือ ความเป็นผู้รู้จักผล)

การที่พระภิกษุผู้เป็นอัมมัญญจะฝึกฝนอบรมตนเองให้บรรลุเป้าหมาย คือ การทำพระนิพพานให้แจ้งได้ สิ่งที่สำคัญประการต่อมา คือ การฝึกให้เป็นอุตถัญญ ซึ่งหมายถึงต้องมีความเข้าใจในสิ่งที่ได้ศึกษามาจากขั้นตอนอัมมัญญและทราบวิธีการที่จะนำมาฝึกฝนอบรมตนเองต่อไป เพราะหากเพียงแต่รู้ธรรมจำได้ แต่ไม่เข้าใจความหมายตามนัยต่าง ๆ ได้ถูกต้องจนลึกซึ้งแตกฉานแล้ว ก็ยากที่จะเห็นแนวทางหรือวิธีการปฏิบัติ เมื่อไม่เห็นแนวทาง ไม่เห็นวิธีการ ก็จะไม่เกิดแรงจูงใจที่จะนำธรรมะเหล่านั้นมาใช้ฝึกหัดขัดเกลาอุปนิสัยตนเอง อันจะเป็นทางมาแห่งคุณธรรมภายใน ที่จะก้าวหน้าพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ ดังนั้นเมื่อพระภิกษุเป็นอัมมัญญบุคคลได้แล้ว จึงต้องฝึกในขั้นตอนที่ 2 คือ อุตถัญญ ต่อไป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นอุตถัญญบุคคล ไว้ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นอรรถัตถ์ญญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักเนื้อความแห่งภาษิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภาษิตนี้ ๆ หากภิกษุไม่พึงรู้เนื้อความแห่งภาษิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภาษิตนี้ ๆ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นอรรถัตถ์ญญ แต่เพราะภิกษุรู้เนื้อความแห่งภาษิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภาษิตนี้ ๆ ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นอรรถัตถ์ญญ ภิกษุเป็นอัมมัญญุ อรรถัตถ์ญญด้วยประการฉะนี้.”¹

คำว่า “อรรถัตถ์ญญ” แปลว่า ผู้รู้ธรรมดา รู้เนื้อความ รู้เนื้อความแห่งธรรมข้อหนึ่ง ๆ ว่า หมายความว่าอย่างนั้น ๆ พิจารณาเนื้อความของธรรมจนได้ความรู้ความเข้าใจ ฟังมาก ทรงจำไว้ สัมผัสด้วยปากคือ ท่อง ฟังด้วยมานะ ขบหรือเจาะด้วยทิวฏฐิคือความเห็น เมื่อได้เช่นนี้ ความเป็นผู้รู้เนื้อความ จะเกิดขึ้นในบุคคล ต่อแต่นั้นปฏิบัติตามด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ²

โดยความหมายดังกล่าวมาข้างต้น “อรรถัตถ์ญญ” จึงหมายถึง **ความเป็นผู้รู้เนื้อความ หรือ เข้าใจนัยต่าง ๆ ในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนำมาฝึกหัดปฏิบัติตามด้วยกาย วาจา และใจ จนเกิดเป็นคุณธรรมขึ้นมาในตน**

สาระสำคัญของอรรถัตถ์ญญ³

จากพุทธพจน์เรื่องอรรถัตถ์ญญบอกให้เรารู้ว่า พระภิกษุจะไม่สามารถฝึกตนเองให้เป็นอรรถัตถ์ญญได้อย่างสมบูรณ์เลย หากว่าไม่ได้เป็นอัมมัญญุ ผู้รู้จักธรรมมาก่อน

ทั้งนี้เพราะเหตุใด? ก็เพราะว่า

1. การศึกษาคำสอนจากขั้นตอนของอัมมัญญุ จะเป็นกรอบความรู้ให้พระภิกษุทราบว่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนอะไร เมื่อแยกแยะได้ว่าคำสอนใดใช่ หรือไม่ใช่ ก็จะช่วยทำให้เมื่อต้องทำความเข้าใจหรือความหมาย จะมีกรอบไม่ให้หลงเข้าใจผิดไปจากความเป็นจริง

2. การได้รู้จักหัวข้อธรรมมากเท่าไร จะยิ่งทำให้ได้กรอบคำสอนที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้นไปเท่านั้น ซึ่งหัวข้อธรรมต่างๆที่เรารู้มา สามารถจะนำมายืนยันซึ่งกันและกัน ว่านัยที่เราเข้าใจนั้นยังคงถูกต้องตามพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่ อย่างไร

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัมมัญญุสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 2363.

² สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 205-206.

³ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 73-79.

ดังนั้น พระภิกษุจะต้องเป็นอัมมัญญ โดยการศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคำสอนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมด จนเห็นภาพรวมการสร้างบารมีของพระองค์ สามารถจดจำ และสรุปสาระสำคัญของธรรมะได้ในระดับหนึ่ง จากนั้นจึงจะนำคำสอนที่ศึกษานั้น มาพัฒนาตนเองให้เป็นอัครัตถัญญบุคคล ด้วยการ

1. พิจารณาไตร่ตรองธรรมะ จนเข้าใจความหมายในนัยต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง แดกฉาน

2. สามารถนำธรรมะนั้น มาใช้ฝึกฝนอบรมตนเองจนเกิดเป็นคุณธรรมภายในได้

ในความเป็นจริงแล้ว คงไม่มีพระภิกษุรูปใด ที่ต้องรอให้ตนเองอ่านพระไตรปิฎกให้จบ ก่อน แล้วจึงค่อยลงมือฝึกปฏิบัติเป็นแน่ ดังนั้นในการฝึกเพื่อเป็นอัครัตถัญญจริง ๆ พระภิกษุคง ต้องศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ หลังจากนั้นก็ทำความเข้าใจ และลงมือปฏิบัติควบคู่กันไป ในเบื้องต้นอาจต้องพึ่งพาพระอุปัชฌาย์ หรือครูบาอาจารย์ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ให้ช่วยแนะนำประดับประดาไปด้วยระหว่างที่ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ระหว่างที่ฝึกปฏิบัติก็ศึกษาพระไตรปิฎกเพิ่มเติมไปด้วย

โดยสรุปก็คือ ศึกษาไป ฝึกปฏิบัติไป ภายใต้การดูแลของครูบาอาจารย์ ด้วยวิธีเช่นนี้ การเป็นอัมมัญญ อัครัตถัญญ ก็จะมีคุณสมบัติสมบูรณ์เข้มข้นมากขึ้นไปตามลำดับ

ข้อควรระวัง

ธรรมชาติของพระธรรม คือ มีความละเอียดลุ่มลึก เกินกว่าที่สรรพสัตว์ทั้งหลายจะรู้แจ้งแทงตลอดได้ด้วยตนเอง อุปมาเหมือนมหาสมุทรที่ลึกและกว้างใหญ่ เกินกว่าที่สัตว์เล็ก ๆ เช่นหนูหรือกระต่ายจะหยั่งเท้าลงไปถึง

แต่เพราะอาศัยพระปัญญาอันบริสุทธิ์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรง แยกแยะธรรมะมาเทศนาสั่งสอนให้เราเข้าใจตามได้ง่าย จนบางครั้งขณะที่ศึกษาธรรมะไป อาจ รู้สึกเหมือนธรรมะนั้นไม่ได้ยากอะไรเลย หากรู้สึกอย่างนั้น ขอให้ระลึกเสมอว่านั่นเป็นเพียง ความรู้สึกส่วนตัวของเราเอง จะได้ไม่ประมาทพลาดพลั้ง เพราะบางทีในความงายนั้นอาจแฝง ไว้ด้วยความลึกซึ้งที่เรายังไม่เข้าใจ เพราะธรรมะที่พระพุทธองค์ตรัสไว้อาจมีนัยหรือความหมายที่แตกต่างกันได้ ขึ้นกับบริบทหรือความประสงค์ของพระองค์ ที่แตกต่างกันไปตามแต่ เหตุการณ์หรือบุคคลที่พระองค์ตรัสด้วย

การเข้าใจนัยหรือความหมายได้ถูกต้องมีผลเป็นอย่างมาก เพราะจะนำไปสู่การปฏิบัติฝึกฝนอบรมตนเองที่ถูกต้อง จนทำให้เกิดคุณธรรมภายในเจริญก้าวหน้าขึ้นมา

เนื่องจากธรรมะอาจมีหลายนัยดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นเมื่อลงมือศึกษา ก็เป็นไปได้ว่าเราอาจจะไม่เข้าใจนัยทั้งหมด หรือบางครั้งก็อาจเข้าใจแต่เพียงบางส่วน เมื่อเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างอย่างนั้น การนำไปฝึกฝนตนเองก็อาจไม่ถูกต้องสมบูรณ์ ทำให้ผลการปฏิบัติอาจเกิดขึ้นช้าเร็วต่างกันไป

การเข้าใจนัยหรือความหมายผิด ย่อมมีผลต่อการฝึกฝนตนเองและคุณธรรมที่จะเกิดขึ้นตามมา เช่น อาจทำให้ปฏิบัติไม่ถูกต้องอย่างเต็มที่ ผลการปฏิบัติก็จะไม่มีคุณสมบัติ และบางครั้งความเข้าใจผิดก็นำไปสู่การปฏิบัติที่ผิดทำนองคลองธรรม แทนที่กุศลธรรมจะเกิด กลับกลายเป็นเกิดอกุศลธรรมขึ้นแทน

วิธีที่จะทำให้ไม่เข้าใจผิด ก็คือ การหมั่นเข้าไปสอบถามกับครูบาอาจารย์ที่ท่านผ่านการฝึกฝนอบรมตนเองมาก่อน จนเป็นผู้มีคุณธรรมความดี และมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทั้งหลายอย่างแท้จริง พระภิกษุจึงควรอาศัยท่านเป็นกัลยาณมิตรให้ เพื่อคอยชี้แนะแก้ไขความเข้าใจให้ถูกต้องตามธรรม

นอกจากนี้ การที่มีโอกาสใกล้ชิดพระอุปัชฌาย์ หรือครูบาอาจารย์ที่ดี จะทำให้พระภิกษุมีโอกาสพัฒนาคุณธรรมให้ก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะว่า นอกจากจะได้ฟังธรรมและสอบถามให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว ยังจะได้อาศัยท่านเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตไปในตัวด้วย เช่น ได้แบบอย่างในการบริหารเวลา ข้อวัตรปฏิบัติในการทำกิจวัตรกิจกรรม หรือศีลาจารวัตรที่งดงาม ซึ่งจะเป็นการเพาะนิสัยดี ๆ ให้เกิดขึ้นต่อตัวเรา และก่อเกิดเป็นกำลังใจ ไม่ให้เราท้อถอยล้มเลิกไปเสียกลางคัน

วิธีฝึกให้เป็นอรรถกถา¹

มี 2 ขั้นตอนสำคัญที่ต้องทำให้ได้ คือ

1. การเข้าใจนัยได้อย่างถูกต้อง

เมื่อเป็นผู้รู้ธรรมแล้ว พระภิกษุคงมีความเข้าใจนัยในระดับหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นการยากที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80- 81.

จะตัดสินว่าความเข้าใจนั้นถูกต้องมากน้อยเพียงใด จนกว่าพระภิกษุจะลงมือปฏิบัติตามความเข้าใจนั้นอย่างแท้จริง ดังนั้นในเบื้องต้นนี้ จึงอาจอาศัยแนวทางจากหลาย ๆ วิธี เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเดิมให้มีมากยิ่งขึ้นไป ดังต่อไปนี้

1.1 ทำความเข้าใจหลักธรรมทั้งหมดที่ได้ศึกษามา และพิจารณาในเบื้องต้นว่ามีความหมายอย่างไร

1.2 ทดลองฝึกปฏิบัติไปตามความเข้าใจของตนเอง โดยอาศัยครูบาอาจารย์เป็นผู้แนะนำ

1.3 อาศัยเทียบเคียงจากแนวทางที่ครูบาอาจารย์เคยปฏิบัติเป็นตัวอย่างอันดีงามมาก่อน

1.4 หมั่นเข้าไปสอบถามครูบาอาจารย์บ่อย ๆ ในหัวข้อธรรมที่สงสัยหรือที่ยังไม่เข้าใจ

1.5 นำทุกข้อมาประมวลรวมกัน เพื่อสรุปเป็นความรู้ความเข้าใจของตนเอง และเพื่อให้ได้กรอบการฝึกที่ถูกต้องชัดเจนตามธรรม

เพราะฉะนั้น การฝึกทำความเข้าใจนั้นๆ ต้องอาศัยการศึกษาธรรมะมามาก จึงจะพอมองเห็นแนวทางในการปฏิบัติได้ชัดเจนและเมื่อลงมือปฏิบัติบุคคลสำคัญที่จะขาดไปเสียไม่ได้คือ ครูบาอาจารย์ เพราะท่านจะให้แนวทางที่ถูกต้องของข้อสงสัยให้กับเราได้ ความรู้ความเข้าใจในแต่ละหัวข้อธรรมก็จะเพิ่มพูนตามมา ด้วยเหตุนี้การเข้าใจน้อยของธรรมะจะต้องไม่ใช่แค่การนั่งขบคิดพิจารณาด้วยสมองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องพยายามเทียบเคียงจากหลายสิ่งหลายอย่างประกอบกัน จนกระทั่งความรู้ที่ศึกษามานั้นตกผลึกเป็นความเข้าใจอย่างแท้จริง

2. ลงมือฝึกปฏิบัติอย่างจริงจัง

เมื่อมีความเข้าใจชัดเจนแล้ว ต่อไปก็คือการตกย้ำ ฝึกหัดปฏิบัติไปทุก ๆ วัน โดยต้องตั้งใจทำอย่างจริงจัง และต้องหมั่นสังเกตปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสมกับตนเอง ทั้งนี้เพราะความแตกต่างทางจริตอัธยาศัย สถานที่ และสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นคนและธรรมชาติ ซึ่งรายละเอียดในการฝึกของพระภิกษุแต่ละรูปจึงอาจต่างกันไปบ้างก็ไม่ใช่ไร แต่ในหลักปฏิบัติใหญ่ ๆ ยังคงต้องอาศัยการฝึกผ่านสิ่งที่ต้องทำในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว คือ

2.1 กิจวัตร ประจำวันที่ต้องทำเป็นปกติ เช่น การสวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา การบิณฑบาต การเก็บกวาดดูแลเสนาสนะ เป็นต้น

2.2 กิจกรรม ได้แก่ภารกิจงานที่ได้รับมอบหมายจากสงฆ์ เช่น งานก่อสร้างซ่อมแซมบำรุงเสนาสนะ การดูแลรักษาเรือนคสัง เป็นต้น

อีกนัยหนึ่งของคำว่าย่อมรู้จักเนื้อความ ก็คือ **รู้จักอรรถ หรือ รู้จักผล** นั้นเอง¹ ดังที่พระมติของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งทรงไว้ในหนังสือพระโอวาทธรรมบรรยาย หน้า 168 ว่า “ธรรมเป็นเหตุ อรรถเป็นผล, อัมมัญญตา คือความเป็นผู้รู้เหตุ อุตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้ผล..” และ ในบาลีท่านแสดงว่า “อัมมัญญารู้ธรรม คือรู้พระพุทธศาสนา มีองค์ 9 รวมความก็คือรู้ข้อธรรมอย่างหนึ่ง ๆ หรือหมวดหนึ่ง ๆ เรียกว่า อัมมัญญ, อรรถ หมายถึง เนื้อความของธรรม...รู้เนื้อความของธรรมข้อหนึ่ง ๆ เป็นอุตถัญญ” และดังที่ พระมติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือนวโกวาท ซึ่งเป็นหลักสูตรนักธรรมตรี ของสนามหลวง ตอนหมวด 7 หน้า 53 ว่า “2.อุตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุนี้”

คำว่าย่อมรู้จักเนื้อความแห่งภษิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภษิตนี้ ๆ ก็คือ มีความสามารถสืบสาวไปหาได้ว่า ภษิต (ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมา) นั้น ๆ มีที่มาจากแหล่งใด มีกล่าวไว้ในภษิตใดก่อนหน้านี้ และยังมีนัยอีกอย่างคือ เมื่อพบสิ่งใดหรือปรากฏการณ์ใดแล้ว สามารถสืบสาวไปหาสาเหตุของสิ่งนั้นหรือปรากฏการณ์นั้นได้ด้วย

ความเป็นผู้รู้จักผล จึงหมายถึง การนำธรรมะหรือวิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาประพฤติปฏิบัติจนเกิดผลเป็นประสบการณ์หรือทักษะติดตัวที่สามารถนำไปใช้งานได้จริง และรู้จักวิเคราะห์ผลลัพธ์ของสถานการณ์ต่าง ๆ และความเป็นไปของชีวิต โดยเมื่อเห็นปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว สามารถสืบสาวไปรู้ได้ว่ามีเหตุมาจากอะไร ไม่ใช่เชื่ออะไรอย่างมงายไร้เหตุผล

สำหรับใครที่ได้อ่านตำรับตำราจนแตกฉานมีหลักวิชาแน่นเรียบร้อยแล้ว พอเห็นเหตุอะไรก็สามารถพยากรณ์ต่อไปข้างหน้าได้เลยว่า เดี่ยวจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นี้ก็ถือว่าเป็นความสามารถขั้นต้น คือเห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็พยากรณ์ต่อไปข้างหน้าได้เลยว่า จะมีผลอะไรต่อไปข้างหน้า อย่างนี้เรียกว่ารู้จักเหตุ แต่ที่รู้จักผลเป็นอย่างไร ก็คือเห็นผลที่ปรากฏอันใดอันหนึ่งต่อหน้า แล้วสามารถสาวกลับไปได้ว่ามันมาจากเหตุอะไร เห็นอะไรต่อหน้าต่อตาก็รู้ว่ามัน

¹ ปิ่น มุฑกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค 3, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 220-221.

เป็นผลมาจากเหตุอะไร ซึ่งทำได้ยากกว่า จะต้องมีการสนทนาที่ดีทีเดียว แล้วต้องเป็นคนที่เข้าใจธรรมะจริง ๆ มีความช่างสังเกตจริง ๆ คือจำเรื่องสิ่งใดมาแล้วก็นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง เป็นทักษะที่ติดตัวไปจนวันตาย ยกตัวอย่างเช่น

คนที่อ่านตำราฝึกสมาธิมา แต่ตัวเองฝึกบ้างไม่ฝึกบ้าง พอใครมาถามว่าฝึกสมาธิทำอะไร ก็บอกเขาไปว่า ทำอย่างนี้สิ นั่งอย่างนี้ เอามือวางอย่างนี้ กำหนดลมอย่างนี้ กำหนดใจอย่างนี้ คุณทำไปเถอะ แล้ววันหนึ่งคุณก็จะถึงองค์พระภายในเอง อย่างนี้เรียกว่ารู้จักเหตุ คือจำได้ว่าตำราว่าฝึกสมาธิต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ จำได้ว่าหลวงพ่อบอกให้ฝึกสมาธิอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็บอกให้พรรคพวกไปทำ อย่างนี้คือรู้จักเหตุ รู้ว่าประกอบเหตุอย่างนี้จะดีอย่างนั้น แต่ว่าพอเขาเอาไปทำแล้วเจออุปสรรค แล้วก็กลับมาถามว่า ผมไปฝึกมาแล้ว มันมีความรู้สึกเหมือนตกลงไปในบ่อลึก ๆ จะต้องทำอย่างไรต่อ หรือนั่งสมาธิไปแล้วมันมีนิมิตอะไร จะต้องแก้อย่างไร ก็จะตอบเขาไม่ได้ เพราะตัวเองไม่เคยได้ฝึก หรือฝึกมาน้อย ฝึกบ้างไม่ฝึกบ้าง แต่ถ้าตัวเองเคยฝึกมาจนมีประสบการณ์หรือเกิดเป็นทักษะแล้ว ก็จะสามารถบอกได้เลยว่า นั่งไปแล้วมีนิมิตอะไรใช้ไหม ก่อนจะมีนิมิตอะไรนี้มันซึม ๆ ก่อน แล้วคุณเคยสังเกตไหมว่าวันไหนหากตั้งใจมากเกินไป วันนั้นก็จะมีนิมิตอะไรมาหน้อยใช้ไหม ใช่ แต่ถ้านั่งแบบผ่อนคลายสบาย ๆ จะพบว่าวันนั้นไม่มีนิมิตอะไรใช้ไหม ใช่ เราก็จะตอบเขาได้ทันทีว่าที่คุณเป็นอย่างนั้นเพราะคุณตั้งใจมากเกินไปนั่นเอง

หรือเมื่อไปเจอคนเป็นมะเร็ง ถ้าเป็นคนรู้จักเหตุ ก็พยากรณ์ได้เลยว่า อีกเท่าไรวันเท่านั้นเดือนก็ต้องตาย แต่ว่าที่ยากกว่าก็คือ จะรู้ได้อย่างไรว่า คนที่ป่วยเป็นมะเร็งคนนี้มีสาเหตุมาจากอะไร เพราะสาเหตุก็มีตั้งเยอะแยะมากมาย กว่าที่จะสาวไปเจอได้ก็ยากเอากการ แต่ถ้าสาวไปพบได้ว่ามาจากสาเหตุอะไรจึงทำให้คน ๆ นี้ป่วยเป็นมะเร็ง ก็จะเป็นคนที่รู้จักผล

หรือพอไปเจอผู้หญิงคนหนึ่ง เพิ่งจะแต่งงานมาไม่นาน ซึ่งผู้หญิงคนนี้ก็ยังสาวแล้วก็สวย ความรู้ก็ดี ความสามารถก็ดี หน้าทีการงานก็ดี แต่ทำไมหย่ากับสามีเร็วจัง พอไปถามตัวผู้หญิงเข้าว่า ตอนตอนเช้าก็โง่งม เข้านอนก็โง่งม ก็รู้เลยว่า สาเหตุของการหย่าร้างครั้งนี้มาจากสาเหตุอะไร ก็คือ ผู้หญิงคนนี้มีนิสัยนอนดึกตื่นสายมาตั้งแต่เด็ก ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว สามีจึงขอหย่าร้างกับเธอ

หรือเกิดคำถามว่า เมืองไทยทั้งที่เปลี่ยนการปกครองมาตั้งนานแล้ว ทำไมยังพัฒนาไปไม่ถึงไหน ถ้าเป็นคนรู้จักผล ก็จะตอบได้ว่า เป็นเพราะคนไทยสารพัดจะฉลาดรู้ แต่ไม่ชอบวินัย วินัยมีเท่าไรฉีกทั้งหมด ไม่เอาหรอก ลองไปดูเวลาคนข้ามถนน มักไม่ข้ามทางม้าลาย เวลาขับ

รถก็ชอบฝ่าไฟแดง รู้ใหม่ว่ามันไม่ดี รู้ แต่ก็ยังทำ เพราะมันเคยตัว นี่คือประเด็นของเมืองไทยเรา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่ค่อยมีวินัยนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า การรู้จักผล (อัตถิยัญ) คือเห็นผลอะไรสามารถมองย้อนแล้วบอกได้ว่า เกิดเพราะเหตุใด ข้อนี้ยากกว่าข้อแรก (ธัมมัญญ) เพราะผลอาจเกิดจากเหตุหลาย ๆ อย่างร่วมกัน เช่น คนตกนรกเพราะทำผิดศีลหลายข้อ ซึ่งการจะรู้ไปถึงสาเหตุได้ต้องอาศัยความลึกซึ้งขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง

ดังนั้น การจะเป็นคนรู้จักผลได้ อีกทางหนึ่งจึงต้องหมั่นนั่งสมาธิ เพราะเหตุบางอย่างเรามองไม่เห็นหรอก เป็นเหตุข้ามชาติมา อย่างนี้จะใช้ตำรับตำราอะไรก็ช่วยไม่ได้ แล้วมันก็ยากแก่การอธิบายด้วย อย่างกรณีที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล มีเรื่องที่ไม่มีใครแก้ตก และไม่มีใครสามารถอธิบายได้ แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอธิบายให้ได้ แก้ไขให้ได้

ดังตัวอย่างจากในพระไตรปิฎกต่อไปนี้¹

สองตายายกำลังหุงข้าว เวลาเขาหุงข้าว เขาใช้หม้อดินหุง พอหุงเสร็จแล้วต้องเทน้ำออก การใช้หม้อดินเวลาตะแคงเทน้ำมันยาก เขาก็เลยมีเสวียน (สะเหวียน) ซึ่งถักด้วยหวายแล้วก็มีหูกลม ๆ 2 หู ก็รวบขึ้นมา พอรวบก็จับรัดแล้วก็เอียงหม้อดินทำให้น้ำข้าวไหลออกมาได้ คราวนี้มีอยู่วันหนึ่ง เสวียนมันเกิดถูกสะเก็ดถ่าน เลยไหม้ไฟ พอไหม้เสร็จแล้วพอตีลมบ้าหมูพัดมา หอบเอาเสวียนไหม้ไฟลอยขึ้นไป ก็มีอีกาตัวหนึ่งมันบินมาเอาหัวสอดเข้าไปในเสวียนพอดี เลยไฟไหม้อีกาตกลงมาตาย คนทั้งหลายก็ตอบไม่ได้ว่าทำไมจึงเกิดเหตุการณ์เช่นนี้

แต่เรื่องนี้เมื่อมาถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์สามารถตรัสบอกถึงเหตุได้เลยว่า ที่อีกาตัวนั้นต้องมาโดนไฟไหม้ตายในครั้งนี่เพราะว่า ภพในอดีตอีกาตัวนี้เคยเกิดเป็นคน และเป็นนักฝึกวัวฝีมือดี แต่ไปเจอวัวตัวหนึ่ง มันไม่ยอมให้ฝึก พอฝึกไม่ได้ก็ขัดใจขึ้นมา เลยเอาเชือกจุ่มน้ำมันจนชุ่ม เอาเชือกพันคอวัวไว้ แล้วก็จุดไฟจนวัวตาย ชาตินี้คนฝึกวัวคนนั้นได้มาเกิดเป็นอีกา กรรมบันดาลให้บินไปพอดีเอาหัวสอดเข้าไปในเสวียนไหม้ไฟ ไฟเลยไหม้อีกาตกลงมาตาย เรื่องนี้คนอื่นตอบไม่ได้มีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอบได้

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องชน 3 คน” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), เล่มที่ 42 หน้า 54-60.

อีกเรื่อง มีเรือลำหนึ่งแล่นไปกลางทะเล ขณะที่แล่นอยู่ดี ๆ ก็หยุดกลางทะเลขึ้นมาเฉย ๆ ทำอย่างไรก็ไม่ไป ลมพัดมาอย่างไรก็ไม่ไป ติดอะไรก็ไม่ติด ในที่สุดเมื่อไม่มีทางแล้ว คนในเรือก็มาทำตามพิธีโบราณ บอกว่าคงมีตัวกาลกิณีอยู่ในเรือ ต้องเอาตัวกาลกิณีออก เรือก็จะไปได้เอง ก็เลยให้จับฉลากกันว่าใครเป็นตัวกาลกิณี ปรากฏว่าจับฉลาก 3 ครั้ง ตัวกาลกิณีก็คือภรรยาของนายเรือเอง นายเรือจึงต้องตัดสินใจทิ้งภรรยา เอาหางปล่อยแพ ลงเรือเล็กไป แต่เรือก็ยังไม่ได้ไป ในที่สุดก็จับถ่วงน้ำตาย พอภรรยาตาย เรือก็แล่นไปได้ เรื่องนี้ไม่มีใครตอบได้

แต่เรื่องนี้เมื่อมาถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์สามารถตรัสบอกถึงเหตุได้เลยว่า ผู้หญิงคนนั้นต้องมาถูกจับถ่วงน้ำเพราะว่าภพในอดีตเคยนอกใจสามี ก็เลยฆ่าสามีตาย สามีตายไปแล้วด้วยความที่ห่วงภรรยาและบุญกุศลไม่ค่อยได้ทำ จึงไปเกิดเป็นสุนัขที่ชอบวิ่งตามภรรยาอยู่หนึ่งเอง นางก็ไม่รู้ว่าสุนัขตัวนี้คือสามีเก่า และถูกชาวบ้านล้อเลียนอยู่บ่อย ๆ เลยจับสุนัขตัวนี้ถ่วงน้ำเสีย ชาตินี้ก็เลยมาโดนถ่วงน้ำตาย กรณีอย่างนี้ ใคร ๆ ก็ตอบไม่ได้ แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอบได้

หรืออีกเรื่องหนึ่ง มีพระภิกษุกลุ่มหนึ่ง เดินทางมาเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏว่าขณะที่นั่งพักกันอยู่ในถ้ำ หินก้อนใหญ่ก็กลิ้งมาปิดปากถ้ำ คนทั้งหมดมาช่วยกันดึง ก็ดึงไม่ออก ทำให้พระภิกษุกลุ่มนั้นต้องอดอาหารกันย่ำแย่หนักว่าต้องตายแน่แล้ว แต่พอครบ 7 วัน หินนั้นก็กลิ้งออกไปเองโดยไม่มีใครมาดึง อย่างนี้ใครก็ตอบไม่ได้

แต่เรื่องนี้เมื่อมาถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์สามารถตรัสบอกถึงเหตุได้เลยว่า ที่พระภิกษุกลุ่มนี้ต้องมาถูกก้อนหินปิดปากถ้ำ ทำให้ติดอยู่ในถ้ำถึง 7 วัน แล้วพอถึงเวลาก้อนหินนั้นก็กลิ้งออกเอง เพราะกรรมในอดีต พระภิกษุกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเด็กที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย วันหนึ่งไปเจอเหยี่ยวเข้า เหยี่ยวมันเข้าไปในรู ตอนเช้าไม่มีเวลา ขูดไม้ทันทัน เลยช่วยกันเอาไม้อุดรูเอาไว้ กะว่าตอนเย็น ๆ จะมาขูดเหยี่ยวเอาไปแกง พอตีเย็นนั้นไม้ทันทันขูด ต้องกลับบ้านเสียก่อน วันรุ่งขึ้นมาก็ลืมขูด เพราะไปเลี้ยงวัวควายทางด้านอื่นเสียอีก จนกระทั่งผ่านไป 7 วัน จึงนึกขึ้นได้ ค่อยย้อนกลับมาจะจับเหยี่ยวตัวนั้น แต่พอเปิดรูออกมา เหยี่ยวอดอาหารมา 7 วัน มันจึงค่อย ๆ คลานตัวมดเต็มออกมา พอเห็นเหยี่ยวทำท่าจะตาย เกิดสงสารเลยปล่อยไป เหยี่ยวตัวนี้เลยไม่ต้องโดนฆ่า ปรากฏว่าด้วยเวรกรรมเช่นนี้เอง ชาตินี้เด็กกลุ่มนั้นมาเกิดเป็นพระภิกษุกลุ่มนี้ ถึงเวลาก้อนหินก็มาปิดปากถ้ำ พอครบ 7 วันหินนั้นก็กลิ้งออกเอง คนอื่นตอบไม่ได้มีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอบได้

แต่ถ้าถ้าเรายังนั่งสมาธิไม่ได้ผลอะไร ยังมีติดตื้อมิดมิดอยู่ การจะไปรู้เหตุจริง ๆ อย่างที่

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทำก็คงไม่ได้ แต่ถ้าหลักวิชาเราแน่น ถึงไม่รู้เหตุก็ยังสามารถเดาได้ว่าต้องเป็นบาปกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ ซึ่งเราสามารถศึกษาได้จาก Case Study ของคุณครูไม่ใหญ่ ที่มีตั้งพันกว่าเรื่อง ถ้าได้ฟังบ่อย ๆ ก็จะสามารถเดาได้เลยว่า ถ้าผลเป็นอย่างนี้ น่าจะมาจากเหตุอย่างไร คือถึงไม่รู้แต่ก็พอเดาได้จากหลักวิชาที่คุณครูไม่ใหญ่ให้ไว้ ก็จะทำให้เราเป็นคนที่รู้จักผล คือสามารถสาวไปหาสาเหตุได้นั่นเอง

สรุปว่า พระภิกษุผู้จะเป็นอัครัตถุญญ (ความเป็นผู้รู้ธรรม หรือ ความเป็นผู้รู้จักผล) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

1. เข้าใจนัยหรือความหมายที่แท้จริงในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. สามารถนำคำสอนนั้น มาฝึกปฏิบัติจนเกิดผลเป็นความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ ในระดับต่าง ๆ

เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงจะทรงรับรองว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัตถุญญ อัครัตถุญญ ด้วยประการฉะนี้”

การฝึกให้เป็นอัครัตถุญญสำหรับฆราวาส¹

วิธีการฝึกฝนอบรมตนเองของฆราวาสเพื่อการเป็นอัครัตถุญญ ก็จะมีส่วนคล้ายกับของพระภิกษุ แต่ความเข้มข้นจะแตกต่างกันออกไป ดังต่อไปนี้

1. การเข้าใจนัยได้อย่างถูกต้อง

โดยธรรมชาติแล้ว การที่ใครคนใดคนหนึ่งจะเข้าใจในนัย หรือความหมายของธรรมะได้อย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นไปได้ยากมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ ผู้ซึ่งศึกษาธรรมะมามาก ฝึกฝนตนเองมามาก มาเป็นผู้คอยแนะนำ ซึ่งบุคคลผู้นั้นก็คือ ครูผู้สอนธรรมะ หรือพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นวิธีการที่จะทำให้เข้าใจนัยหรือความหมายในธรรมะให้มากยิ่งขึ้นจำเป็นต้องเข้าวัดเป็นประจำ หมั่นฟังธรรมบ่อย ๆ และเมื่อเกิดความสงสัย ก็ต้องเข้าไปสอบถามจาก

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 82-85.

ท่าน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ขณะเดียวกันต้องลงมือปฏิบัติฝึกฝนอบรมตนเองไปด้วย

การจะเข้าใจนัยได้ดีและรวดเร็วที่สุด ก็โดยการนำไปปฏิบัติ เพราะเราจะพบกับประสบการณ์จริง เมื่อเกิดข้อสงสัยก็สอบถามกับครูผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรม หรือพระอาจารย์ดั่งที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ซึ่งการหมั่นเข้าหา สอบถาม พร้อมกับการฝึกปฏิบัติ จะทำให้เข้าใจได้อย่างแตกฉานลึกซึ้ง และมองเห็นภาพการฝึกที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับพราวาสนั้น หากจะกล่าวถึงเป้าหมายชีวิตสูงสุดแล้วก็คงเหมือนกับพระภิกษุ คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่ด้วยสถานภาพที่แตกต่างกัน วิธีการที่จะปฏิบัติไปให้ถึงเป้าหมายสูงสุด จึงอาจแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสูงสุดของทุกคนก็คือ ต้องละกิเลสให้ได้ ซึ่งก็คือกิเลสใหญ่ 3 ตระกูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

วิธีละกิเลสสำหรับพราวาส ง่ายที่สุดคือแก้ในสิ่งตรงข้ามกันกับกิเลสทั้ง 3 ตระกูล คือ แก้โลภะด้วยการให้ทาน แก้โทสะด้วยการรักษาศีล เพื่อควบคุมกาย วาจา แก้โมหะความไม่รู้ด้วยการเจริญสมาธิภาวนาเพื่อให้ได้ปัญญา

2. ลงมือฝึกปฏิบัติอย่างจริงจัง

เมื่อเราทราบแล้วว่า การละหรือกำจัดกิเลส 3 ตระกูลของพราวาส ต้องอาศัยทาน ศีล ภาวนา ซึ่งต้องทำเป็นประจำทุกวันอย่างสม่ำเสมอไม่ให้ขาด ควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพ หรือหน้าที่การงานในทางโลก เพื่อให้กิเลสนั้นบรรเทาเบาบางลงไปได้มากที่สุด จนกว่าจะหมดกิเลสบรรลุมรรคผลนิพพานได้ตามเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงต้องทำทาน รักษา ศีล และเจริญภาวนาทุกวัน โดยยึดหลักที่ว่า

1. เข้าใจยังไม่ได้ทำทาน เข้านั้นอย่าเพิ่งรับประทานข้าว
2. วันใดยังไม่ได้ตั้งใจรักษาศีล วันนั้นอย่าเพิ่งออกจากบ้าน
3. คิณใดยังไม่ได้สวดมนต์เจริญสมาธิภาวนา คิณนั้นอย่าเพิ่งนอน¹

¹พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2542), หน้า 49.

ต้องอดทนฝึกตนให้สร้างความคิดเรื่อยไป แม้จะต้องกระทบกระทั่งกับสิ่งใด มีอุปสรรคเพียงไหน ก็ปักใจมั่นไม่ย่อท้อ กัดฟันสู้ทำความดีเรื่อยไป

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องอรรถกถาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

เมื่อรู้จักว่า อรรถกถา คือ เป็นผู้รู้ธรรม รู้ผล รู้เนื้อความ เข้าใจนัยต่าง ๆ ในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ให้นำมาฝึกหัดปฏิบัติตามด้วยกาย วาจา และใจ เพราะการจะเป็นอรรถกถาบุคคลได้ จะต้องฝึกให้เป็นอัมมัญญบุคคลก่อน โดยการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนสามารถจดจำ และสรุปสาระสำคัญได้ในระดับหนึ่ง จากนั้นจึงนำคำสอนที่ได้ศึกษานั้น มาพัฒนาตนเองให้เป็นอรรถกถาบุคคล ด้วยการไตร่ตรองธรรมะจนเข้าใจอย่างถูกต้องแตกฉาน แล้วนำมาฝึกฝนอบรมตนจนเกิดเป็นคุณธรรมภายใน

ฝึกทำความเข้าใจในเนื้อความธรรมะต่าง ๆ ให้แตกฉาน ให้รู้ถึงความมุ่งหมายของหลักธรรมนั้น ๆ ว่ามีวัตถุประสงค์หรือเหตุผลอย่างไร แล้วสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ที่ตนเองต้องไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรให้ นั้น มีจุดประสงค์หรือความต้องการอะไร เมื่อมีปัญหาสามารถค้นหาสาเหตุที่มาแล้วช่วยแก้ไขให้ได้

ศึกษาให้รู้ว่า ความสุขเป็นผลมาจากการทำความดี ทุกข์เป็นผลมาจากการทำความชั่ว สบไล้ได้เป็นผลมาจากความขยันความตั้งใจเรียน สบไล้ตกก็ทราบว่ามันเป็นผลมาจากความเกียจคร้าน ความไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น หรือ เมื่อไม่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทำมาหากินในทางสุจริต การศึกษาเล่าเรียน หรือในการทำกิจต่าง ๆ ก็รู้ว่าเป็นเพราะขาดหลักอิทธิบาท 4 กล่าวคือ ไม่มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในการประกอบอาชีพนั้น ในการศึกษาเล่าเรียนนั้น หรือในการทำงานนั้น เป็นต้น

ศึกษาหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้น ๆ ว่ามีความหมายอย่างไร หลักนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การงานที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

ศึกษาให้รู้ว่าเมื่อมีเหตุก็ย่อมมีผล เมื่อมีปัญหาอันใดเกิดขึ้นเราจะต้องใช้หลักเหตุผลมาพิจารณาปัญหาเหล่านั้น เพราะผลเกิดจากเหตุเสมอ การรู้จักเปรียบเทียบเหตุและผล จะทำให้เราเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น

3. อัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักตน)

เมื่อพระภิกษุฝึกฝนตนเองจนเป็นอัมมัญญู ผู้รู้จักธรรม (รู้จักเหตุ) เป็นอัตตัญญู ผู้รู้จักภัยหรือความหมายของคำสอน (รู้จักผล) ได้แล้ว พระพุทธองค์จะทรงแนะนำให้ฝึกในขั้นตอนที่ 3 คือ อัตตัญญู ต่อไป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นอัตตัญญูบุคคล ไว้ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นอัตตัญญูอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ ถ้าภิกษุไม่พึงรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นอัตตัญญู แต่เพราะภิกษุรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นอัตตัญญู ภิกษุเป็นอัมมัญญู อัตตัญญู อัตตัญญู ด้วยประการฉะนี้.”¹

คำแปลและความหมาย

อัตตะ แปลว่า อาตมา ตัว จิต วิญญาน²

ผู้เป็นอัตตัญญู หรืออัตตัญญูตา หมายถึง ความรู้จักตน คือรู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น ว่าบัดนี้มีเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลดี³

ดังนั้น อัตตัญญู จึงหมายถึง ความรู้จักตน คือรู้จักตนเองว่ามีคุณธรรมมากน้อยเพียงใด เมื่อรู้แล้วจะได้เร่งพัฒนา ปรับปรุง แก้ไข เพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมให้ก้าวหน้าต่อไปอย่างรวดเร็ว

คุณธรรม คืออะไร

คุณธรรม แปลว่า สภาพคุณงามความดี⁴

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัมมัญญูสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตกรณิกาย สัตตก-อัญญา-นวกนิบาต เล่ม 37, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 237.

² พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, ผู้เรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์พิมพ์, 2538), หน้า 14.

³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 531.

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 253.

คำว่า คุณ แปลว่า ประโยชน์ ความดี ความไม่มีโทษ ความไม่มีความชั่ว

คำว่า ธรรมะ แปลว่า ความจริง ธรรมชาติ บุญ ความถูกต้อง ความดีงาม ความไม่
เป็นพิษเป็นภัย ความไม่กลับกลอก

เพราะฉะนั้น คุณธรรมจึงหมายถึงความถูกต้องดีงามที่เกิดขึ้นมาในกาย วาจา ใจ คน
ที่มีคุณธรรมจึงเป็นบุคคลที่ควบคุมทั้งกาย วาจา และใจ ไม่ให้คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่วได้ รวมทั้ง
สามารถเสริมและสนับสนุนตัวเองและคนอื่น ให้คิด พูด ทำในสิ่งที่มีประโยชน์ ถูกต้องดีงาม ด้วย
ความจริงใจอยู่เป็นนิจ

คุณธรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร¹

เมื่อพระภิกษุรู้จักธรรม และเข้าใจความหมายแล้ว จึงนำธรรมะซึ่งเป็นคำสอนของพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้ามาฝึกปฏิบัติ เพื่อขัดเกลากาย วาจา ใจ ให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ หลุดพ้นจาก
กิเลสอาสวะ เมื่อฝึกปฏิบัติต่อเนื่องเรื่อยไป จนกระทั่งกลายมาเป็นนิสัยรักการทำความดี เกลียด
ความชั่วฝังแน่นติดตัวไป ซึ่งก็คือคุณธรรมประจำใจของพระภิกษุนั่นเอง

เมื่อคุณธรรมเกิดขึ้นมาแล้ว พระภิกษุต้องหมั่นตอกย้ำฝึกฝนตนเองตามคำสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรื่อยไป หมั่นสังเกต พัฒนา และปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสม อย่า
ประมาทเพียงเพราะคิดว่า เราฝึกมามากพอแล้ว ดีแล้ว เพราะตราบใดที่ยังไม่สามารถกำจัด
อาสวกิเลสให้หมดสิ้นได้ คุณธรรมภายในก็จะยังไม่มั่นคง

ความสำคัญของการประเมินคุณธรรม²

การประเมินคุณธรรมของตนเองอย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ทั้งนี้เพื่อจะได้รู้ว่า
คุณธรรมของเราขณะนี้มีความเจริญก้าวหน้าไปมากน้อยเพียงใด ห่างไกลจากมาตรฐานที่
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้หรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป
หากหยุดนิ่ง หรือลดลง ต้องริบหาทางแก้ไข ว่าสาเหตุคืออะไร มีอะไรเป็นอุปสรรค เช่น เป็น
เพราะมีความเพียรไม่สม่ำเสมอใช่หรือไม่ ถ้าใช่ก็เพียรให้มากกว่าเดิม หรือเป็นเพราะสิ่ง
แวดล้อมไม่ดี ต้องแก้ไขที่สิ่งแวดล้อม สุขภาพไม่ดี ก็แก้ไขที่สุขภาพ ความเข้าใจของเราผิดพลาด
ก็แก้ไขที่ความเข้าใจ เป็นต้น

^{1,2} มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย
แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 92-103.

การหมั่นสังเกตและแก้ไข จะช่วยให้เราไม่ตกอยู่ในความประมาท ทำให้สามารถฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรมก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และมั่นคงได้ ตรงกับความประสงค์ของพระพุทธองค์

ธรรม 6 ประการ สำหรับใช้ประเมินคุณธรรม¹

การจะวัดสิ่งใด ๆ ต้องอาศัยเครื่องมือที่เหมาะสมกันมาใช้วัด เช่น หากต้องการวัดความยาว คงต้องอาศัยไม้บรรทัด หรือตลับเมตร ถ้าจะวัดน้ำหนัก ต้องอาศัยเครื่องชั่ง ถ้าจะวัดเวลา ก็ต้องอาศัยนาฬิกา เป็นต้น ฉะนั้น หากต้องการวัดคุณธรรมหรือประเมินคุณธรรม ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมตนเองตามพระธรรมวินัย ก็ต้องอาศัยหลักธรรม 6 ประการ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเรื่องอัตตัญญู มาเป็นตัววัด

ธรรม 6 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ มีรายละเอียดดังนี้คือ

1. ศรัทธา

ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในทางธรรมหมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งดีงาม และในการทำความดีไม่ลู่ไหล ตื่นตูม ไปตามลักษณะอาการภายนอก ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 อย่างคือ

1. **กัมมสัทธา** ความเชื่อในเรื่องกรรม หรือกฎแห่งกรรมว่ามีจริง

2. **วิปากสัทธา** ความเชื่อในผลของกรรม ว่าทำดีต้องได้รับผลดีจริง ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วจริง

3. **กัมมัสสกตาสัทธา** ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง ใครทำกรรมใดไว้ ย่อมเป็นผู้ได้รับผลของกรรมนั้น

4. **ตถาคตโพธิสัทธา** ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า² ซึ่งหมายถึง

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 95-103

²พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 98.

- 1) เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีจริง คือ พระองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองจริง
- 2) เชื่อว่าพระธรรมคำสอนของพระองค์ดีจริง เป็นไปเพื่อความเจริญในกุศลธรรมแต่ฝ่ายเดียว
- 3) เชื่อว่าเมื่อนำคำสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติแล้วย่อมได้ผลดีจริง คือ ปฏิบัติแล้วสามารถหมดกิเลสตามพระองค์ไปได้จริง

ในบรรดาศรัทธาทั้ง 4 ตถาคตโพธิสัทธาที่มีความสำคัญที่สุด เพราะความเชื่ออื่น ๆ นั้นอาศัยความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพื้นฐาน

ในทางปฏิบัติศรัทธามีลักษณะเป็นความสว่างที่เกิดขึ้นในใจ เมื่อเกิดแล้ว จะส่งผลให้คน ๆ นั้นอยากทำความดีด้วยกาย วาจา และใจ ซึ่งเป็นต้นทางให้กุศลธรรมเจริญขึ้นมา

สำหรับผู้มีศรัทธา ก็ควรพัฒนาศรัทธาของตนนั้นให้มั่นคง กลายเป็น อจลศรัทธา คือ ความเลื่อมใสศรัทธาชนิดที่หมดความสงสัยใดๆ ในพระรัตนตรัย เมื่อมีศรัทธาตั้งมั่น จึงจะมั่นใจได้ว่า คุณธรรมความดีของเราจะก้าวหน้า ไม่เสื่อมสลายหรือลดน้อยลงไปได้เลย

2. ศีล

ศีล แปลว่า ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้อยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ¹

ศีลจึงเป็นเครื่องควบคุมกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม ซึ่งสำหรับพระภิกษุ นั้น พระอรธกถาจารย์ได้รวบรวมไว้เป็น 4 ประเภท เรียกว่า ปาวิสุทธิศีล ได้แก่

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล คือการเว้นจากข้อที่พระพุทธองค์ทรงห้าม และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต และประพฤติกเร่ครัดในสิกขาบททั้งหลาย แบ่งออกได้ 3 หัวข้อด้วยกัน คือ

- 1) ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร

¹เล่มเดียวกัน, หน้า 391.

2) มีปรกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย

3) สมารถศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

2. อินทรีย์สังวรศีล คือสำรวมระวังในอินทรีย์ทั้ง 6 ไม่ให้บาปอกุศลครอบงำใจ

3. อาชีวนิยาสังวรศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบด้วยการเลี้ยงชีพที่ผิด เช่น หลอกหลวงเขา หรือประจบเขาเพื่อหวังสิ่งของ เป็นต้น

4. ปัจจัยสันนิสสิตศีล หรือปัจจเวกขณะศีล คือ การพิจารณาใช้สอยปัจจัย 4 ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์และประโยชน์ของสิ่งนั้น

ศีลทั้ง 4 ประเภท มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การรักษา กาย วาจา และใจ ให้คิดดี พูดดี และทำดีนั่นเอง

3. สุตะ

สุตะ แปลว่า ได้ยิน ได้ฟังแล้ว¹

โดยความหมาย สุตะหมายถึงการฟัง หรือการศึกษาเล่าเรียน การศึกษาในสมัยก่อนหรือแม้แต่ปัจจุบัน ก็อาศัยจากการฟัง และการดูหรืออ่านเป็นหลัก เป็นการเปิดรับข้อมูลใหม่ ๆ ที่ทำให้เราได้ปัญญา ซึ่งการศึกษารวมก็มีหลายวิธี เช่น การฟังเทศน์ การค้นคว้าจากตำรับตำรา การสนทนาธรรม การประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

โดยสรุปแล้ว สุตะ คือการหมั่นเข้าไปแสวงหาความรู้ สะสมข้อมูลธรรมะใหม่ ๆ อยู่เสมอ เมื่อฟังแล้วก็นำมาตรึกตรองตาม ถ้ามีปัญหา หรือข้อสงสัยใด ๆ ก็ไม่ยอมปล่อยผ่าน หมั่นเข้าไปสอบถามกับผู้รู้ให้เข้าใจ เพราะการหมั่นฟังธรรม ย่อมจะได้รับอานิสงส์ 5 ประการ² ได้แก่

1. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

2. เข้าใจสิ่งที่เคยฟังแล้ว ได้อย่างชัดเจน กระจำงยิ่งขึ้น

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 1204.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัมมัสสวนสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 448.

3. บรรเทาความสงสัยได้
4. ทำให้มีความเห็นถูกต้องตรงไปตามความเป็นจริง
5. ผู้ฟังมีจิตเลื่อมใส

ผลที่สุดจากการฟังธรรม จิตของเราจะเลื่อมใส คือเกิดศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป และอยากที่จะศึกษาคำสอนของพระองค์เพิ่มขึ้นไปตามลำดับ

เพราะฉะนั้น การปล่อยชีวิตให้ผ่านไปวัน ๆ ไม่หมั่นศึกษาธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมทำให้ความรู้ของเราไม่ก้าวหน้า ปัญญา ก็จะไม่เพิ่มพูน ดังนั้นการสั่งสมความรู้ธรรมะยิ่งมากเท่าไร ยิ่งเป็นผลดี เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์กับการฝึกฝนอบรมตนเอง ยังเป็นประโยชน์กับการแนะนำผู้อื่นด้วย การมีสัจจะเหมือนกับการมีอาวุธไว้สู้กับข้าศึกภายใน คือกิเลสที่ฝังแน่นอยู่ในใจตน

4. จาคะ

จาคะ แปลว่า การสละ การเสียสละ การทำให้หมดไปจากตน การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ การสละกิเลส¹

จาคะกับทานใช้ในความหมายที่ใกล้เคียงกัน ทานมักจะหมายถึงการให้ทานเป็นสิ่งของ แต่จาคะจะรวมการสละอารมณ์ที่เกิดจากการถูกกิเลสครอบงำ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น

จาคะ เป็นเรื่องของการเสียสละอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่

1. สละทรัพย์สิน สิ่งของ ออกมาทำบุญทำทาน สร้างบุญ สร้างกุศล เพื่อเป็นเสบียงบุญไปในภพชาติเบื้องหน้า การมีทรัพย์สมบัติมาก มักจะทำให้ใจเป็นห่วงกังวล เกิดความตระหนี่หวงแหนได้ง่าย จึงต้องแก้ไขด้วยการให้ทาน เมื่อให้แล้วก็ตัดใจ ไม่ให้มีความอาลัยหรือเสียดายทรัพย์ในภายหลัง

เมื่อตัดความตระหนี่ถี่เหนียว ความหวงแหนในทรัพย์สมบัติ ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหยาบ คือความโลภได้แล้ว การสละกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในใจจะสามารถสละได้ง่ายขึ้น และ

¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 60.

เมื่อหวนนึกถึงการทำทานอย่างต่อเนื่องในครั้งก่อน ๆ ของตน ก็จะทำให้ใจรวมหยุดนิ่งได้ง่าย

2. สละความสะดวกสบายที่มากเกินไป ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเพียรย่อหย่อน เช่น แค่นอนไปใกล้ ๆ ก็อยากให้มีรถไปส่ง ไม่อยากเดิน นั่งอยู่ในห้องธรรมดาได้ ก็อยากได้เครื่องปรับอากาศ ขาดความอดทน จึงกลายเป็นคนประเภทหนักไม่เอาเบาไม่สู้ ติดความสบาย เมื่อรักสบาย เท่ากับตามใจกิเลส กลายเป็นคนเอาแต่ใจตัวเอง และไม่รักที่จะฝึกฝนอบรมตน

3. สละอารมณ์ คือ สละอารมณ์ที่ไม่ดีต่าง ๆ ออกไปจากใจให้หมด ทั้งอารมณ์ที่เกิดเพราะความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อสละอารมณ์ได้ ใจก็คลายจากสิ่งต่าง ๆ นอกตัว กลับเข้ามาตั้งมั่นอยู่ภายใน เช่น เมื่อใจถูกนิรโทษทั้ง 5 ครอบงำ จึงทำให้ใจไม่ผ่องใส จิตไม่ตั้งมั่น ไม่เป็นสมาธิ การสละนิรโทษ 5 ได้ จึงให้ผลในทางตรงกันข้าม คือสามารถหยุดใจ และจิตก็ตั้งมั่นได้

ดังนั้น เราจึงควรหมั่นฝึกใจด้วยการสละอารมณ์ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย เพื่อรักษาสภาพความเป็นปกติของใจ ดังที่พระมงคลเทพมุนี¹ ได้เคยกล่าวถึงการสละอารมณ์¹ และผลจากการสละอารมณ์ไว้ว่า

“ทานในพระปรมัตถ์² 6 คือ มีอายตนะ 6 คือ ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ถอนความยินดีในอารมณ์เหล่านี้เสียได้ สละความยินดีในอารมณ์เหล่านี้เสียได้..ความยินดีเหล่านี้ หากถอนอารมณ์ออกเสียได้ ไม่ให้เสียดแทงเราได้ พิจารณานี้เป็นอารมณ์ของชาวโลก ไม่ใช่อารมณ์ของธรรม ปล่อยอารมณ์เหล่านี้เสีย ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ให้เข้าไปเสียดแทงใจ ทำใจให้หยุดให้หนึ่ง นี้เขาเรียกว่า ให้ธรรมารมณ์เป็นทาน ย่อมมีกุศลใหญ่ เป็นทางไปแห่งพระนิพพานโดยแท้ และเป็นทานอันยิ่งใหญ่ทางปรมัตถ์”

5. ปัญญา

ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียน และคิด ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์

¹พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), “กัณฑ์ที่ 28 : ภัตตานุโมทนาภาค 9 พฤษภาคม 2497” มรดกธรรมของหลวงพ่อดอกบัว (พระมงคลเทพมุนี), (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 358.

²ปรมัตถ์ แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือแปลว่า ความหมายสูงสุด ความหมายที่แท้จริง

เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร¹ มองเห็นตามเป็นจริง

ปัญญามีอยู่ 3 ระดับ ได้แก่

1. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่น

2. จินตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล โดยอาศัยความรู้เดิมที่มีอยู่เป็นพื้นฐาน

3. ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม

ปัญญาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารถนาให้พระภิกษุเข้าถึง คือปัญญาที่เกิดจากการเจริญสมาธิภาวนา หรือที่เรียกว่า อธิปัญญา

อธิปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 หมายถึงความรู้ของพระอริยเจ้าที่รู้ในความทุกข์ รู้ว่าเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้นคืออะไร รู้ว่าทุกข์สามารถที่จะดับหรือกำจัดได้ และเห็นวิธีปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์นั้น

ความรู้เช่นนี้พระพุทธร่องค์ตรัสว่า คือปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ ซึ่งก็คือการเห็นไตรลักษณ์ คือเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็เสื่อมสลายไปในที่สุด สรรพสิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นภูเขา บ้านเรือน รวมถึงตัวของเราเองล้วนตกอยู่ในความเกิดและความดับ ร่างกายนี้มีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นความรู้เท่าทันและทั่วถึงในความเกิดและความดับในตัวของเราว่า ตัวตนของเรานี้แท้ที่จริงไม่ใช่เป็นของของเรา ไม่ใช่เป็นตัวตนของเรา มีวันที่จะแตกสลายไปได้ ความรู้เท่าทันในการเกิดและดับ จึงหมายถึงการรู้เท่าทันในสังขาร รู้เท่าทันในตัวของตัวเอง

6. ปฏิภาณ

ปฏิภาณ แปลว่า เขวหน่ไว้ในการกล่าวแก้ หรือโต้ตอบโต้ฉับพลันทันที และแยกคายปัญญาแก้การณ์เฉพาะหน้า ความคิดทันการ²

¹สังขาร แบ่งเป็น 2 ประการคือ สังขารที่ไม่มีใจครอง เรียกอรูปาทินกสังขาร เช่น รถ ภูเขา เรือ เป็นต้น และสังขารที่มีใจครอง เรียกอพาทินกสังขาร เช่น สัตว์ดิรัจฉาน และมนุษย์ ทั้ง 2 ประเภทนี้ ย่อมเกิดขึ้น และตั้งอยู่เพราะอาศัยเหตุแต่ขึ้น ก็ต้องเป็นไปตามเหตุ

²ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 647. และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 196.

ปฏิภาณ หมายถึง ความสามารถในการตีกลับ โต้กลับ คือเป็นการเอาปัญญามาใช้โต้ตอบได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างรวดเร็ว เป็นคุณธรรมที่ประเสริฐอย่างหนึ่ง หากใครมีปฏิภาณมาก มีความเฉียบแหลม เขวหนัไวไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็จะมีมากตามไปด้วย

ผู้มีปฏิภาณ คือผู้ที่สั่งสมปัญญาไว้มาก ในทางพระพุทธศาสนามีคำที่ใช้เรียกผู้มีปัญญาแตกฉานว่า **ปฏิสัมภิตา** มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. อรรถปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ หรือความหมาย
2. ธรรมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในธรรม
3. นිරุตติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ หรือภาษา
4. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ในบรรดาความแตกฉานเหล่านั้น ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ถือว่าเลิศที่สุด เพราะผู้ที่แตกฉานในปฏิภาณนี้ต้องเป็นผู้ที่แตกฉานในอรรถในธรรมและในนิรุตติไปพร้อมกัน จึงจะสามารถนำความรู้ที่ตนเองแตกฉานนั้นมาใช้โต้ตอบหรือแก้ไขปัญหาคำถามได้ทันการณ

สำหรับบุคคลผู้สามารถโต้ตอบปัญหานี้ แบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. ตอบไม่แม่นยำ และช้า
2. ตอบไม่แม่นยำ แต่เร็ว
3. ตอบแม่นยำ แต่ช้า
4. ตอบแม่นยำ และเร็ว

ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ ผู้ที่ตอบปัญหาได้แม่นยำ และเร็ว คือผู้ที่มีปฏิภาณดีที่สุด ซึ่งการจะมีปฏิภาณดีอย่างนี้ได้ ต้องเป็นผู้ที่มีการสั่งสมปัญญามากและฉลาด หรือมีความคล่องแคล่วในการใช้ปัญญา ถ้าอุปมาปัญญาเหมือนข้าวของเครื่องใช้ที่แต่ละชั้นก็มีประโยชน์แตกต่างกันไป ผู้มีปฏิภาณคงเปรียบได้กับผู้ฉลาดในการนำข้าวของนั้นมาจัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อถึงคราวต้องใช้ก็ทราบได้ทันทีว่า ต้องใช้ของชั้นใด อยู่ตรงไหน จึงสามารถหยิบมาใช้ได้ตามชอบใจ รวดเร็วและทันที่

ความสำคัญของธรรม 6 ประการ¹

การที่พระพุทธองค์ทรงให้พระภิกษุใช้ธรรมทั้ง 6 ประการมาประเมินคุณธรรมที่เกิดขึ้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความจริงที่สำคัญของธรรมทั้ง 6 นี้ อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ต้องเป็นธรรมที่สามารถใช้ประเมินคุณธรรมที่เกิดขึ้นได้ ไม่ว่าจะพระภิกษุจะฝึกฝนอบรมตนเองด้วยวิธีการไหน หรือมีรายละเอียดในการฝึกแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม เช่น พระภิกษุที่ฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วยวิธีอสุภะ อานาปานสติ กสิณ อนุสติ หรือวิธีอื่นใด ผลที่เกิดขึ้นต้องสามารถใช้ธรรม 6 ประการนี้มาประเมินได้เสมอ

2. ต้องเป็นธรรมที่สามารถใช้ประเมินคุณธรรมของพระภิกษุได้ครอบคลุมทุกระดับ ตั้งแต่พระภิกษุปุถุชน จนถึงพระอริยเจ้า

3. คุณธรรมสูงสุดที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย คือ การสิ้นกิเลสอาสวะได้บรรลุอรหัตผล ดังนั้นธรรมทั้ง 6 ประการที่ใช้ประเมิน ต้องมีความเกี่ยวเนื่องระหว่างกัน โดยต้องมีลักษณะส่งเสริมกันและกันไปสู่การบรรลุพระอรหัตต์ได้ในที่สุด

วิธีการประเมินตนเองด้วยธรรมทั้ง 6 ประการ²

สำหรับการนำธรรมทั้ง 6 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ มาใช้ประเมินคุณธรรมในตนเอง มีแนวทางดังต่อไปนี้

1. วิธีประเมินตนเองด้วย ศรัทธา

สำหรับพระภิกษุ

การมีศรัทธาหมายถึงการมีความเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อมั่นว่าสิ่งที่พระองค์ทรงสั่งสอนทั้งหมดดีจริง และเป็นสิ่งที่พระภิกษุต้องปฏิบัติตาม ดังนั้นการจะรู้ว่าตัวเองเชื่อมั่นมากแค่ไหน ให้พิจารณาว่า เราได้ทุ่มเทฝึกหัดขัดเกลา กาย วาจา ใจ ตามที่พระองค์ทรงสอนขนาดใช้ชีวิตเป็นเดิมพันหรือไม่ เป็นเกณฑ์

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 104-105

ความเลื่อมใสในระดับใช้ชีวิตเป็นเดิมพัน หมายความว่า พระภิกษุจะต้องพากเพียรปฏิบัติชนิดไม่มีข้อแม้ เงื่อนไข และข้ออ้างใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมียุอุปสรรคหรือลำบากยากแค้นเพียงใด ก็ต้องเพียรพยายามเรื่อยไป โดยมีเป้าหมายคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน

ด้วยวิธีการอย่างนี้ พระภิกษุจึงต้องหมั่นพิจารณาศรัทธาที่ตนเองมีอยู่เสมอ เช่น ประเมินตนเองว่า วันนี้ตั้งใจฝึกฝนอบรมตนเองไปมากน้อยแค่ไหน ยังคงมีความตั้งใจที่จะประพฤติพรหมจรรย์ให้ก้าวหน้าหรือไม่ หรือมีข้อวัตรปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ ใด ๆ ที่ไม่ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เป็นต้น

ดังนั้น วิธีการประเมินศรัทธาของพระภิกษุ คือ ให้พิจารณาว่า ตนเองพยายามฝึกฝนขัดเกลา กาย วาจา ใจ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์อย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันแล้วหรือยัง

สำหรับฆราวาส

อาจใช้หลักการประเมินแบบเดียวกันกับพระภิกษุ ด้วยเหตุที่บทฝึกปฏิบัติของฆราวาสคือ การทำทาน รักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนา ฆราวาสจึงควรพิจารณาตนเองว่า เราทุ่มเทฝึกปฏิบัติได้ดีเพียงใด อาทิเช่น การทำทาน อาจพิจารณาดังนี้

1. เราทำทานสม่ำเสมอทุกวันหรือไม่
2. เราสามารถทำทานตามหลักการทำทานที่ได้บุญมากหรือไม่ โดยพิจารณาจาก
 - 2.1 รักษาใจให้สงบใสทั้งก่อนทำ ขณะทำ และหลังทำได้หรือไม่
 - 2.2 จัดเตรียมทานได้ประณีตหรือไม่
 - 2.3 วัตถุประสงค์ เจตนา ผู้รับทานของเรา บริสุทธิ์หรือไม่
 - 2.4 เราให้ทานด้วยความเคารพเลื่อมใส และให้ด้วยมือตนเองหรือไม่

ส่วนการรักษาศีล และการเจริญสมาธิภาวนา ก็สามารถใช้หลักการในทำนองเดียวกัน โดยอาศัยเกณฑ์ที่ว่า “เราทุ่มเทเอาชีวิตเป็นเดิมพันในการสร้างบารมี เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่”

2. วิธีประเมินตนเองด้วย ศีล

สำหรับพระภิกษุ

ให้ประเมินจากความผ่อนคลายของใจ โดยนึกถึงวัตรปฏิบัติอันหมดจดทางกายทางวาจาของเราที่ไรแล้วใจสว่าง มีปีติเบิกบาน เย็นกายเย็นใจ สัมผัสได้ถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง โดย

1. หมั่นประเมินโดยทบทวนตัวเองว่า ในแต่ละวัน เรามีความเคร่งครัดในการรักษาศีลมากน้อยเพียงใด เช่น ความบริสุทธิ์บริบูรณ์ในปาริสุทธิศีล โดยพิจารณาว่า เรามีกำลังใจที่จะปฏิบัติตามศีลที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้ หรือที่ทรงอนุญาตไว้เคร่งครัดเพียงใด สมบูรณ์หรือบกพร่องต่างพร้อมแค่ไหน เป็นต้น

2. หมั่นประเมินว่า เราปฏิบัติกิจวัตรกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้ครบถ้วนสมบูรณ์ดีหรือไม่ เช่น การสวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา การเล่าเรียนศึกษาธรรมะ เป็นต้น

3. การประเมินศีลในทางธรรมปฏิบัติให้พิจารณา จากการ “เข้าถึงดวงศีลภายใน” ซึ่งหมายถึง “อธิศีล” ดังพระธรรมเทศนาของพระมงคลเทพมุนีที่ว่า

“ศีลเป็นดวงใสอยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสบริสุทธิ์ เท่าฟองไข่แดงของไก่ ดวงศีลอยู่ภายในนั้น ใสบริสุทธิ์เท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์อยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่

ศีลดวงนั้นแหละ ถ้าผู้ปฏิบัติไปถึง ไปเห็นเป็นปรากฏขึ้น ในศูนย์กลางกายมนุษย์ เห็นเป็นปรากฏขึ้น ศีลดวงนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นอธิศีล เป็นอธิศีลแท้ ๆ”¹

4. พยายามฝึกหัดขัดเกลาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่ตนเองเห็นได้มากน้อยเพียงไร

สำหรับฆราวาส

สำหรับฆราวาสก็เช่นเดียวกัน ให้ประเมินจากความผ่อนคลายของใจ โดยอาศัยพิจารณาจากความเคร่งครัดในศีล 5 หรือศีล 8 ที่ตนรักษา และที่สุตก็สามารถประเมินจาก “ดวงศีล” เช่นกัน

¹พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), “กัณฑ์ที่ 19 : ศีลทั้ง 3 ประการ 14 มีนาคม 2497”, มรดกของหลวงพ่อดอกบัว (พระมงคลเทพมุนี), หน้า 240.

3. วิธีประเมินตนเองด้วย สุตะ

สำหรับพระภิกษุ

การประเมินด้วยสุตตะ หรือการฟังธรรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ สามารถประเมินโดยอาศัยแนวทาง 4 ประการดังนี้

1. ประเมินจากความกระตือรือร้นในการฟังหรืออ่านธรรมะว่ามีมากน้อยแค่ไหน เช่น มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าหาพระอุปัชฌาย์อาจารย์เพื่อฟังหรือสอบถามธรรมะเพียงใด มีความรู้สึกเบื่อหน่ายในการศึกษาหาความรู้หรือไม่ มักจะใจลอยหรือหลับในเวลาฟังธรรมหรือไม่ เป็นต้น

2. ข้อคิดจากการฟังหรืออ่านธรรมะมากน้อยเพียงใด มีความเข้าใจละเอียดลึกซึ้งแค่ไหน เช่น สิ่งที่ศึกษามา คืออะไร พระองค์สอนเช่นนั้นทำไม และเราจะนำไปปฏิบัติได้อย่างไร เป็นต้น

3. พิจารณาเห็นความบกพร่องในตนเองที่ต้องเร่งแก้ไขมากน้อยเพียงใด

4. พยายามฝึกหัดขัดเกลาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่ตนเองเห็นได้มากน้อยเพียงไร

สำหรับภรรวาส

สามารถประเมินด้วยหลักการเดียวกันกับพระภิกษุเช่นกัน คือ

1. มีความกระตือรือร้นในการเข้าวัดฟังธรรมแค่ไหน ขวนขวายหาหนังสือธรรมะมาอ่านมากน้อยเพียงใด

2. ข้อคิดจากการศึกษาธรรมะที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันมากน้อยเพียงใด

3. เห็นข้อบกพร่องของตนเอง ทั้งในด้านของนิสัย หรือเรื่องอื่น ๆ ที่ต้องเร่งแก้ไขหรือไม่

4. พยายามฝึกหัดขัดเกลาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองไปได้มากน้อยเพียงไร และทำได้อย่างที่ตั้งใจไว้หรือไม่ เป็นต้น

4. วิธีประเมินตนเองด้วย จาคะ

สำหรับพระภิกษุและฆราวาส

การประเมินด้วยจาคะหรือการสละ ทั้งในส่วนของพระภิกษุและฆราวาส สามารถประเมินโดยอาศัยแนวทาง 4 ประการดังนี้

1. ประเมินจากการ “สละสิ่งของ” โดยพิจารณาว่า เราเป็นผู้รักการให้หรือไม่ ให้แล้ว ยังมีความตระหนี่ หวงแหน รู้สึกเสียดายในภายหลังหรือไม่ เป็นต้น

2. ประเมินจากการ “สละความสะดวกสบาย” โดยพิจารณาว่า เราเป็นคนประเภทติดสบายหรือไม่ หรือชอบเกียจฉนอน งานหนักไม่เอางานเบาไม่สู้ ซึ่งเป็นเหตุให้กลายเป็นคนเกียจคร้านในการทำความดี เป็นต้น

3. ประเมินจากการ “สละอารมณ์” คือสละความชอบใจ ไม่ชอบใจ ความยินดียินร้าย โดยพิจารณาว่า เราสามารถสละเรื่องเหล่านี้ได้ดีเพียงใด รวดเร็วแค่ไหน

4. ในทางธรรมปฏิบัติ ให้ประเมินจากการ “สละนิวรณ์ 5” โดยพิจารณาการที่ใจหยุดนิ่ง เข้าถึงดวงสว่างภายในกลางกาย ที่เรียกว่า “ปฐมมรรค”¹

5. วิธีประเมินตนเองด้วย ปัญญา

สำหรับพระภิกษุและฆราวาส

การประเมินด้วยปัญญา หรือความรอบรู้ ความรู้เท่าทันในสังขาร ทั้งพระภิกษุและฆราวาส สามารถประเมินโดยอาศัยแนวทาง 2 ระดับ ได้แก่

1. ปัญญาทางโลก หรือปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ หรืออาศัยการคิดพิจารณาด้วยสมอง ได้แก่ ปัญญาในระดับสุดมยปัญญา และจินตมยปัญญา สามารถประเมินได้ใน 2 ประเด็น คือ

1.1 ประเมินจากการ “ความสามารถในการทำงาน” เพราะการทำงานต้องใช้ปัญญา และต้องมีความรับผิดชอบในงานนั้น

1.2 ประเมินจากการ “รู้เท่าทันสังขาร หรือสุขภาพร่างกายของตนเอง” เช่น เราเอาใจใส่ในการดูแลรักษาสุขภาพได้ดีแค่ไหน คือ ดูแลให้แข็งแรงเพียงพอที่จะใช้สร้างบุญบารมี

¹พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), พระแท้, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิธรรมกาย), หน้า 197.

ได้นาน ๆ ไม่ใช่รูปร่างกายแข็งแรงดีแต่ไม่ได้ใช้สร้างความคิดอะไรเลย หรือรูปร่างไม่แข็งแรงแต่กลับหักโหมใช้งานเกินไป อย่างนี้ไม่เรียกว่า รู้เท่าทันในสังขารตัวเอง

2. ปัญญาทางธรรม ในทางธรรมปฏิบัติ จะประเมินจากการ “เข้าถึงกายภายใน” เพราะปัญญาทางธรรม หมายถึงความรู้แจ้งเห็นแจ้งแทงตลอดในสังขาร ที่เกิดจากการเจริญสมาธิภาวนา ทำให้รู้เท่าทันกิเลสภายในตัว ซึ่งในทางธรรมปฏิบัติพบว่า ภายในตัวของมนุษย์ทุก ๆ คนจะมีกายที่ซ้อน ๆ กันอยู่ ฉะนั้นการที่เราจะรู้เท่าทันสังขาร ก็คือการรู้เท่าทันในความไม่จีรังยั่งยืนของกายต่าง ๆ ที่ซ้อนกันอยู่ภายใน ซึ่งพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้เคยแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับกายภายในไว้ว่า

“ในด้านภาวนา กายนี้มีซ้อนกันเป็นชั้น ๆ มีกายทิพย์ซ้อนอยู่ในกายมนุษย์ กายรูปพรหมซ้อนอยู่ในกายทิพย์ กายอรูปพรหมซ้อนอยู่ในกายรูปพรหม กายธรรมซ้อนอยู่ในกายอรูปพรหม คนเราที่ว่าตายนั้น คือ กายทิพย์กับกายมนุษย์หลุดพราวออกจากกัน เหมือนมะขามกะเทาะล่อนจากเปลือก ฉะนั้น กายทิพย์ก็หลุดพราวจากกายมนุษย์ การละกิเลสของพระองค์หลุดไปเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่กิเลสในกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม เป็นลำดับไป

กิเลสในกายมนุษย์ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ

กิเลสในกายทิพย์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ

กิเลสในกายรูปพรหม คือ ราคะ โทสะ โมหะ

กิเลสในกายอรูปพรหม คือ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย”

ดังนั้น การปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงกายที่ซ้อนกันอยู่ภายใน จึงเป็นสิ่งที่บอกถึงระดับปัญญา คือความรู้แจ้งเห็นจริง หรือความรู้เท่าทันกิเลสที่มีอยู่ในกายต่าง ๆ ตามลำดับ เพราะกายแต่ละกายมีกิเลสหยาบละเอียดไม่เท่ากัน โดยที่กายมนุษย์มีกิเลสหยาบกว่ากายทิพย์ กายทิพย์มีกิเลสหยาบกว่ากายรูปพรหม เป็นต้น เมื่อเราฝึกปฏิบัติสมาธิเข้าถึงกายไหน ปัญญาของเรา ก็จะยิ่งกว้างขวางมากมาย เท่าทันกับสังขารของกายแต่ละกายนั้นไปด้วย

6. วิธีประเมินตนเองด้วยปฏิภาณ

สำหรับพระภิกษุและภรรวาส

การประเมินด้วยปฏิภาณ หรือการโต้ตอบปัญหาได้อย่างรวดเร็ว ทั้งพระภิกษุและฆราวาส สามารถประเมินโดยอาศัยแนวทางดังนี้

ประเมินจาก “ความสามารถในการแก้ปัญหาผ่านการทำงาน” เพราะการทำงานมักจะต้องพบกับปัญหา คนมีปฏิภาณจะเป็นคนที่ไม่หนีปัญหา แต่จะสู้โดยอาศัยปัญญา และการแก้ปัญหาต้องอยู่ในเส้นทางธรรม คือ ไม่แก้ปัญหาโดยการทำบาป เป็นต้น

การประเมินเปรียบเทียบ¹

พระภิกษุผู้รู้จักประเมินคุณธรรมในตนได้ย่อมจะรู้จักตนเองดีว่ามีคุณธรรมอยู่มากน้อยเพียงใด ทำให้ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต และไม่หลงใหลได้ปลื้มไปกับคุณธรรมที่ตนเองมี พระภิกษุที่รู้จักตนเองอย่างนี้ มีแต่จะเร่งชวนชวายเป็นและพยายามฝึกฝนตนเองให้บรรลุเป้าหมายของการบวชให้ได้เร็วที่สุด

ในระหว่างการฝึกฝนอบรมตนเองอยู่นั้น พระภิกษุอาจอาศัยเปรียบเทียบคุณธรรมของตนเองกับผู้ที่มียุทธธรรมสูงกว่า เพื่อที่ว่าจะได้อาศัยท่านเป็นหลักชัย เพื่อให้คุณธรรมของตนเองก้าวหน้าเข้าไปใกล้ท่านให้ได้มากที่สุด วิธีการนี้เหมือนกับที่พระอานนท์กล่าวไว้ว่า “บุคคลพึงอาศัยมานะละมานะเสีย”² ซึ่งหมายความว่า เมื่อเห็นผู้อื่นสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ก็นำมาเปรียบเทียบเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้กับตนเองว่า ในเมื่อท่านเหล่านั้นทำได้ เราเองก็เป็นมนุษย์ มีมือมีเท้าเช่นเดียวกับท่าน ทำไมเราถึงจะทำความเพียรเพื่อให้บรรลุธรรมตามท่านเหล่านั้นไม่ได้เล่า ซึ่งบุคคลที่เราควรเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดกำลังใจ ได้แก่

1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีคุณธรรมสูงกว่าเรามากมาย จะได้ไม่หลงติดอยู่ในคุณธรรมเพียงเล็กน้อยที่เรามี
2. พระอรหันตสาวกทั้งหลาย ซึ่งสามารถศึกษาประวัติอันดีงาม และความเพียรพยายามของท่าน เพื่อจะได้นำมาเป็นแบบอย่างให้กับตนเอง
3. ครูบาอาจารย์ผู้ทรงคุณวิเศษ

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 110.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ภิกขุนี้สูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม 35, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 378.

4. อุปัชฌาย์อาจารย์ที่มีคุณธรรม เพื่อจะได้อาศัยท่านเป็นต้นแบบในการปฏิบัติ
ขัดเกลาร่างกายตนเอง

สรุปว่า การจะเป็นอัครัตถุญบุคคล (ความเป็นผู้รู้จักตน) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

**1. ต้องเห็นคุณค่าของการประเมินตนเอง และเข้าใจในธรรมสำหรับใช้ประเมินคุณธรรม
ทั้ง 6 ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ**

2. รู้วิธีการใช้ธรรมทั้ง 6 ประการมาประเมินคุณธรรมของตนเอง

เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงจะทรงรับรองว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัญญ อัครัตถุญ อัครัตถุญ ด้วยประการฉะนี้”

**ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องอัครัตถุญไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคล
ทั่วไป**

ฝึกให้เป็นผู้รู้จักตนเอง คือให้รู้จักฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความถนัด ความสามารถ
และคุณธรรม ที่ตนมีอยู่ เป็นอยู่ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับตน เช่น เกิดมาใน
ชาติตระกูลใด มียศศักดิ์อย่างไร มีสมบัติเท่าไร มีบริวารเป็นอย่างไร มีความรู้ความสามารถ
ทางโลกเท่าไร ความรู้ทางธรรมเท่าไร และมีคุณธรรม คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และ
ปฏิภาณเท่าไร เมื่อรู้จักแล้วต้องวางตัวให้พอเหมาะกับฐานะ ฯลฯ ของตน ไม่วางตัวสูงจนกลายเป็น
หยิ่งจองหอง ไม่ปล่อยตัวตามยถากรรมจนใคร ๆ ดูหมิ่น คือเจียมเนื้อเจียมตัว ตั้งอยู่ในสุจริต
ประพฤติดีด้วยกาย วาจา ใจสม่ำเสมอ ไม่เย่อหยิ่งอวดดี อวดมั่งอวดมีอวดรู้ เป็นต้น รวมถึงไม่
แสวงหาสิ่งต่าง ๆ อันเกินกำลังของตน หรือในทางที่มีขอบธรรม อันจะทำให้ตนเดือดร้อนใน
ภายหลัง ตลอดจนรู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เจริญก้าวหน้าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป ไม่หลงไป
ตามกระแสสังคมหรือกระแสโลก ซึ่งจะทำให้เป็นคนมีความมั่นใจในตนเองเพราะรู้จักกำลังของตนดี

ฝึกให้รู้จักที่ต่ำที่สูง ควรไม่ควร รู้จักกำลังของตนเอง ว่ามีความรู้ความสามารถและมี
คุณธรรมมากน้อยเพียงไร กัลยาณมิตรจะต้องเป็นผู้ที่มั่นคงในเรื่องของความศรัทธา คือความ
เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย มีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นครบบริบูรณ์ ต้องมีศีลบริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย มี
สุตะคือศึกษาและเรียนรู้มามาก มีความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง ต้องมีจาคะ ไม่ตระหนี่ถี่
เหนียว มีปัญญาสามารถสั่งสอนแนะนำบุคคลที่เราจะไปทำหน้าที่ได้จริง และต้องมีปฏิภาณ

เป็นยอด เพราะระหว่างการทำหน้าที่กัลยาณมิตร มีทั้งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นโดยที่เรา ไม่ได้คาดคิดมาก่อน

ฝึกให้รู้ว่าตนเองคือใคร มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้วจะนำไปสู่การยอมรับตนเอง (Self Acceptance) และจะเปิดเผยตนเอง (Self Disclosure) สามารถสื่อสารภายในตนได้อย่างดียิ่ง ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนได้ดีจะเป็นผู้ที่สามารถรับรู้วิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณที่สุขุมรอบคอบ มีเหตุผล ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. มัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ)

จากการศึกษาขั้นตอนที่ผ่านมา ตั้งแต่ความเป็น ธัมมัญญู อตถัญญู และอตตัญญู ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพวิธีการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นขั้นตอนได้อย่างชัดเจนว่า พระภิกษุจะต้องเริ่มต้นจากการศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อน ว่าพระองค์ทรงสอนอะไร หลังจากนั้นจึงทำความเข้าใจนัยของธรรมะนั้น ๆ แล้วจึงน้อมนำมาฝึกหัดปฏิบัติให้เกิดผลเป็นคุณธรรมภายใน ต่อมาจึงประเมินคุณธรรมนั้นว่ามีมากน้อยแค่ไหน เพื่อที่จะได้ปรับปรุงและพัฒนาวิธีการฝึกของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ดังนั้นพระภิกษุเมื่อผ่านการฝึกใน 3 ขั้นตอนแรกได้แล้ว จึงต้องฝึกในขั้นตอนที่ 4 คือ มัตตัญญู ต่อไป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นมัตตัญญูบุคคล ไว้ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นมัตตัญญูอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักประมาณในการรับ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หากภิกษุไม่พึงรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นมัตตัญญู แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นมัตตัญญู ภิกษุเป็นธัมมัญญู อตถัญญู อตตัญญู มัตตัญญู ด้วยประการฉะนี้.”¹

คำแปลและความหมาย

คำว่า **มัตตัญญู** แปลว่า รู้ประมาณ ซึ่งในอรรถกถาขยายความเพิ่มเติมไว้ว่า คือ การรู้จักความพอดี พอควร และพอประมาณ²

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธัมมัญญูสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 237.

² “มหาอัสสุรัสสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม 19, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 224.

คำว่า **จีวร** หมายถึง ผ้า ซึ่งพระภิกษุนำมาใช้สอยด้วยวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป เช่น ใช้เป็นผ้าห่มห่ม ที่เรียกว่าไตรจีวร หรือผ้าสำหรับใช้ห่มอาบน้ำ หรือผ้าที่ใช้รองนั่ง เป็นต้น แต่สำหรับคนทั่ว ๆ ไป จีวรมีความหมายเช่นเดียวกับเสื้อผ้า เครื่องห่ม

คำว่า **บิณฑบาต** หมายถึง อาหาร

คำว่า **เสนาสนะ** มาจากคำ 2 คำ คือ เสนะ แปลว่า ที่นอน และอาสนะ แปลว่า ที่นั่ง รวมความแล้วคือที่นอนที่นั่ง ซึ่งในที่นี้หมายถึง กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับสถานที่อยู่อาศัย เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น

คำว่า **คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร** หมายถึง ปัจจัยสำหรับคนไข้ ซึ่งก็คือยารักษาโรค และอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรค

ทั้ง 4 อย่างนี้ คือปัจจัย 4 ที่เรารู้จักกันดี ได้แก่ เครื่องห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และ ยารักษาโรค

ดังนั้น **มัตตัญญู** จึงหมายถึง **ความเป็นผู้รู้จักพอดี พอควร และพอประมาณ ในการรับปัจจัย 4 และสิ่งที่เนื่องด้วยปัจจัย 4**

เพราะฉะนั้น สิ่งที่พระภิกษุควรศึกษาและฝึกปฏิบัติต่อไปให้ได้ คือ การเป็นผู้รู้จักประมาณในการรับปัจจัย 4 นั้นเอง

ทัศนคติเกี่ยวกับปัจจัย 4¹

เราพอจะสรุปแนวความเห็นสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ที่มีต่อปัจจัย 4 ได้อย่างน้อย 3 ประเด็น คือ

1. ปัจจัย 4 เป็นความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต (Basic Need) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเห็นความสำคัญว่าปัจจัย 4 ทำให้ชีวิตดำรงต่อไปได้ และยังช่วยให้สามารถทำกิจวัตร

กิจกรรมที่สำคัญของนักบวชได้เป็นปกติ แต่แม้ปัจจัย 4 จะมีความสำคัญเช่นนั้น ก็ใช้ว่าพระพุทธองค์จะทรงอนุญาตให้ใช้กันตามอำเภอใจ แต่กลับทรงสอนให้พระภิกษุรู้จักการใช้

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา**, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 125- 126.

ปัจจัย 4 ให้ได้ตามวัตถุประสงค์ กล่าวคือ

จิวร หรือเครื่องนุ่งห่ม มีวัตถุประสงค์ในการใช้ดังนี้

1. สำหรับบรรเทาความหนาวและร้อน
2. สำหรับบรรเทาจากการถูกกัดหรือทำร้ายจากสัตว์และแมลง และบรรเทาการถูกลมหรือแดด
3. ใช้ปกปิดร่างกายไม่ให้ดูจาดตา

อาหาร มีวัตถุประสงค์ในการบริโภคดังนี้

1. เพื่อให้ร่างกายยังคงอยู่ หรือมีชีวิตอยู่ได้
2. เพื่อให้ร่างกายเป็นไป คือสามารถทำกิจกรรมตามปกติได้
3. เพื่อให้ความล้าบากทางกายที่เกิดจากความหิวหายไป
4. เพื่อให้สามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้ดียิ่งขึ้น ด้วยการฉันทแต่พอดีแก่ความต้องการของร่างกาย คือ ฉันทพอแต่อิ่มท้อง ไม่ฉันทมากไปจนอึดอัด
5. เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ และมีความสุขสบายแก่ตัว

เสนาสนะ หรือที่พักอาศัย มีวัตถุประสงค์ในการใช้ดังนี้

1. สำหรับบรรเทาความหนาวและร้อน
2. สำหรับบรรเทาจากการถูกกัดหรือทำร้ายจากสัตว์และแมลง
3. สำหรับบรรเทาอันตรายที่เกิดในฤดูต่าง ๆ เช่น ความร้อน ความหนาว หรือฝน เป็นต้น
4. สำหรับการหลีกเลี่ยงเรณเพื่อเจริญสมาธิภาวนา

คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือยารักษาโรค มีวัตถุประสงค์ในการใช้ดังนี้

เพื่อกำจัดความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นจากความเจ็บไข้ได้ป่วย

2. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะเน้นเรื่องการใช้ปัจจัย 4 ตามวัตถุประสงค์แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงกำหนดประเภทและปริมาณในการใช้ด้วย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้เท่าที่จำเป็น จึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เห็นได้ อย่างชัดเจน กล่าวคือ

ทรงกำหนดให้พระภิกษุผู้มีจีวรใช้ 3 ผืน ซึ่งแต่ละผืนมีอายุใช้งานนานเป็นปี จึงทำให้ไม่ต้องสิ้นเปลืองวัสดุที่จะนำมาทำเป็นจีวรมากเกินไป แตกต่างจากฆราวาสทั่วไป ที่มักจะมีเสื้อผ้าไว้ใส่กันหลาย ๆ ชุด แต่ละชุดยังหลากสีสัน และบางครั้งทั้งที่ยังใช้กันไม่คุ้มค่า ก็ไปหาซื้ออันมาใหม่ วัสดุจากธรรมชาติที่ต้องนำมาใช้จึงต้องมากตามไปด้วย

อาหารสำหรับพระภิกษุ ก็ฉันเท่าที่บิณฑบาตมาได้ และหากเกินเวลาเที่ยงวันไปก็ไม่สามารถฉันได้อีก อาหารที่พระภิกษุฉันในแต่ละวันจึงไม่ได้มากมายอะไร เมื่อเทียบกับฆราวาสที่รับประทานได้ตามใจ และสามารถรับประทานกันได้ทั้งวัน

กุฏิที่พักสำหรับพระภิกษุก็มีขนาดไม่ใหญ่ พออยู่กันด้วยความเรียบง่าย อุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้หรือเฟอร์นิเจอร์ก็ไม่จำเป็นต้องมี จึงเป็นการช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่ให้สิ้นเปลือง

ยารักษาโรคก็ใช้ตามความจำเป็นที่ต้องใช้ ไม่ใช่ใช้บำรุงบำเรอจนเกินเหตุ

3. ด้านการสร้างนิสัย เพราะนิสัยทั้งที่ดีและไม่ดี เกิดจากการย้าคิด ย้าพูด และย้าทำ ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งบ่อย ๆ นาน ๆ ปัจจัย 4 เป็นสิ่งที่พระภิกษุต้องบริหารใช้สอยกันอยู่ทุกวัน จึงทำให้มีโอกาasy้าคิด ย้าพูด ย้าทำในเรื่องปัจจัย 4 ตลอดเวลา ปัจจัย 4 จึงเป็นทางมาของนิสัย ซึ่งจะมีผลต่อการฝึกฝนอบรมตนเองให้เกิดคุณธรรมภายในแก่พระภิกษุโดยตรง กล่าวคือ

ปัจจัย 4 เป็นเหตุให้กิเลสตัณหา คือความอยากได้ อยากมี ในตัวของพระภิกษุกำเริบขึ้นมาได้ ดังนั้นหากพระภิกษุไม่ระมัดระวัง มัวไปเพลิดเพลिन ติดใจ พอใจ หรือหลงยินดี โลกอยากได้ในปัจจัย 4 บ่อย ๆ มากเกินไป ในที่สุดก็จะพัฒนากลายเป็นนิสัยที่ไม่ดี แนวโน้มที่จะคิดไม่ดี พูดไม่ดี และทำไม่ดี จะมีความขึ้น คุณธรรมที่เคยมีมากมายเท่าไร ก็จะลดน้อยถอยลงไปเรื่อย ๆ ได้

ส่วนนิสัยดี ๆ ที่เกิดจากการบริหารปัจจัย 4 ได้ดี จะเป็นพื้นฐานให้ความคิด คำพูด การ

กระทำในเรื่องอื่นๆดีตามมา ยิ่งถ้าพระภิกษุอาศัยปัจจัย 4 มาใช้ฝึกฝนตนเองจนเกิดเป็นนิสัยดี ๆ ได้มากเท่าไร คุณธรรมความดีงามที่จะเกิดในใจจะยิ่งมากตามขึ้นไปด้วยเท่านั้น เช่น การบริโภคอาหาร ท่านพระสารีบุตรเถระ พระอัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีปัญญาเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกองค์ใด ให้แนวทางในการบริโภคอาหารไว้ว่า

“ภิกษุเมื่อบริโภคอาหาร จะเป็นของสดหรือของแห้งก็ตาม ไม่ควรติดใจจนเกินไป ควรเป็นผู้มีท้องโปร่ง มีอาหารพอประมาณ มีสติอยู่ การบริโภคอาหารยังอีก 4-5 คำจะอึด ควรดเสี่ย แล้วดื่มน้ำเป็นการสมควร เพื่อความอยู่สบายของภิกษุผู้มีใจเด็ดเดี่ยว”¹

จะเห็นว่า แม้ในเรื่องอาหาร ก็ยังสามารถประมาณปริมาณที่ควรบริโภคได้เช่นเดียวกัน โดยอาศัยความอึดอาหารในมือนั้น ๆ ของแต่ละคนมาเป็นเกณฑ์ในการประมาณ โดยไม่ว่าจะฉันอาหารไปมากน้อยเพียงใดก็ตาม หากรู้สึกได้ว่า ถ้าได้ฉันอีกประมาณ 4-5 คำ เราก็จะอึดพอดี ถ้าเป็นอย่างนี้ ท่านให้หยุดฉัน แล้วดื่มน้ำตาม ปริมาณที่ฉันไปก็จะพอดีกับร่างกาย คือ ทำให้อึดสบาย ไม่อึดอัด เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม

วงจรกิจัย 4²

หากจะมองวงจรกิจัยของปัจจัย 4 ที่เข้ามามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพระภิกษุให้ครอบคลุมแล้ว เราอาจแบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การแสวงหาปัจจัย 4
2. การรับปัจจัย 4
3. การบริโภคใช้สอยปัจจัย 4
4. การดูแลรักษาปัจจัย 4
5. การสละ และการกำจัดปัจจัย 4

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “สารีปุตตเถรคาถา” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่มที่ 53, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 229.

²มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 129-131.

1. การแสวงหาปัจจัย 4

เนื่องจากมีพระบรมพุทธานุญาตว่า พระภิกษุต้องบิณฑบาตเลี้ยงชีพเท่านั้น จึงไม่อาจจะซื้อหาปัจจัย 4 มาใช้ได้ตามใจตนเอง ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นต้องได้ปัจจัย 4 มา พระภิกษุจึงต้องแสวงหาด้วยการขอจากสาธุชน ซึ่งในการหา นั้น ต้องทำโดยสัมมาอาชีวะ คือ แสวงหา มาโดยชอบธรรม ไม่แสวงหามาด้วยการเลี้ยงชีพอันไม่สมควรแก่สมณะ ที่เรียกว่า อเนสนา เช่น การหลอกลวงเขา การลงทุนหาผลประโยชน์ การให้ข้าวของเพื่อหวังผลตอบแทน การประจบ รับใช้ศฤกษ์สิทธิ์ หรือการเป็นหมอเวทมนตร์ เสกเป่า เป็นต้น

2. การรับปัจจัย 4

หลังจากที่พระภิกษุแสวงหาปัจจัย 4 มาได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การรับปัจจัย 4 ที่สาธุชนถวายมา ซึ่งจะเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากที่สุดในบรรดาขั้นตอนอื่น ๆ เนื่องจากหากมองดวงจรปัจจัย 4 ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพระภิกษุจะพบว่า กว่าพระภิกษุจะได้พิจารณาบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ให้ได้ตามวัตถุประสงค์ หรือกว่าปัจจัย 4 จะมีผลต่อการสร้างนิสัย หรือกว่าจะมาเป็นอุปกรณให้พระภิกษุได้ใช้ฝึกฝนตนเอง ก็ต้องผ่านขั้นตอน “การรับ” มาก่อน หากพระภิกษุไม่ได้รับปัจจัย 4 นั้นไว้ ขั้นตอนต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดจะไม่มีวันเกิดขึ้นได้เลย ดังนั้นการรับจึงเป็นเสมือนประตูหรือจุดตั้งต้น ที่ปัจจัย 4 จะเข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และคุณธรรมของพระภิกษุในระยะยาว เพราะฉะนั้นการรับหรือไม่รับ ไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขหรือวิธีการอย่างไร ย่อมกระทบต่อการพัฒนานิสัยและคุณธรรมภายในของพระภิกษุอย่างแน่นอน

3. การบริโภคใช้สอยปัจจัย 4

ขั้นตอนนี้หมายถึง ภายหลังจากที่รับปัจจัย 4 มาแล้ว พระภิกษุก็สามารถนำมาบริโภคใช้สอยต่อไป ซึ่งหลักการสำคัญก็คือ ต้องพิจารณาใช้ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ทั้งนี้เพราะนอกจากปัจจัย 4 จะเป็นทางมาของนิสัยทั้งที่ดีและไม่ดีแล้วยังเป็นอุปกรณที่ใช้ฝึกฝนอบรมเพื่อความสำรวม กาย วาจา ใจ และเพื่อขจัดกิเลสอาสวะของพระภิกษุได้ด้วย

4. การดูแลรักษาปัจจัย 4

หมายถึงการใช้ปัจจัย 4 ที่สาธุชนถวายมาให้คุ้มค่ามากที่สุด ซึ่งในที่นี้พระภิกษุจะต้องคอยหมั่นดูแลรักษา หรือบำรุงให้อยู่ในสภาพที่ดีที่สุดตลอดเวลา เพื่อให้อายุการใช้งานยาวนานยิ่ง

ขึ้นหรือถ้าหากชำรุดเสียหาย ก็ต้องหมั่นซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดีพร้อมใช้งาน เช่น จีวรที่ใช้ก็ต้องดูแลรักษาความสะอาดให้ดี เวลาซักก็ไม่ขยี้ผ้าแรงเกินไป ไม่บิดผ้าจนทำให้เสียรูปทรง เวลาผึ่งหรือตากให้แห้ง ต้องระวังไม่ให้ถูกแดดจัดไป เพราะจะทำให้สีซีดได้ง่าย เวลาเก็บรักษาก็พับให้เรียบร้อย และเก็บรักษาไว้ในที่แห้งเพื่อไม่ให้ราขึ้น เป็นต้น

ในปัจจุบัน 4 อื่น ๆ ที่แม้จะมีลักษณะของการใช้แตกต่างกันไป ก็ยังคงใช้หลักการเดียวกัน ซึ่งการรู้จักดูแลปัจจัย 4 อย่างนี้ ย่อมทำให้พระภิกษุเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ปัจจัย 4 ที่ได้มาก็จะเป็นประโยชน์อย่างเต็มที่บริบูรณ์ แต่หากพระภิกษุขาดความระมัดระวังไม่ดูแลรักษาปัจจัย 4 ที่ได้มาให้ดีพอ ย่อมเกิดผลในทางตรงกันข้าม คือ สาธุชนก็จะมี ความเลื่อมใสศรัทธาลดน้อยลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เพราะพระภิกษุต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่ได้มาจากสาธุชน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงความเลื่อมใสจากการไม่ดูแลข้าวของ¹ ไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโกศกัณฑ์แล้ว ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน 4 หรือสถานใดสถานหนึ่ง...คือ

1. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว
2. ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่คร่ำคร่า
3. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
4. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นพ่อแม่เรือน”

5. การสละ และการกำจัดปัจจัย 4

ในขั้นตอนที่ 5 นี้แบ่งออกเป็น 2 วิธี

1) **การสละ** หมายถึง เมื่อได้รับปัจจัย 4 มาแล้ว หากเห็นว่าสามารถแบ่งปันปัจจัย 4 ให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนสหธรรมิกผู้ประพฤติธรรมได้ก็ควรทำ หรือบางครั้งได้ปัจจัย 4 ที่มีความประณีตมาก เหมาะสมแก่ผู้มีคุณธรรมมากกว่าตน เช่น พระเถระผู้มีคุณธรรม หรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ก็อาจน้อมนำปัจจัย 4 นั้นถวายให้ท่านได้ใช้สอย

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “กุลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตตรนิทาย จตกนิบาต เล่ม 35, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2544), ข้อ 258 หน้า 623.

2) การกำจัดปัจจัย 4 หมายความว่า หากพระภิกษุใช้สอยปัจจัย 4 จนหมดอายุการใช้งานแล้ว หรือจำเป็นต้องทำลายไป จะต้องกำจัดสิ่งนั้นไปให้เหมาะสมตามวิธีการ เช่น ผ้าจีวรเก่าๆที่ไม่ได้ใช้แล้ว อาจนำไปตัดแบ่งเป็นผ้าผืนเล็ก ๆ สำหรับใช้ทำความสะอาด หรืออาหารบิณฑบาตที่เหลือ ไม่สามารถเก็บไว้ได้ ก็ให้นำไปเททิ้งในที่อันสมควร เป็นต้น

วิธีการรับปัจจัย 4 ¹

ผู้รู้จักการรับ

พระภิกษุที่รู้จักประมาณในการรับ ควรจะต้องรู้จักวงจรของปัจจัย 4 ได้ดีพอ กล่าวให้ง่ายคือ ต้องเห็นจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายของปัจจัย 4 ได้อย่างชัดเจน คือ รู้ว่าตนเองขาดแคลนสิ่งไหนรู้ว่าจะไปแสวงหามาได้อย่างไรจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย รู้ว่าจะรับหรือไม่รับแค่ไหน รู้ว่าจะต้องบริโภคใช้สอยอย่างไร จึงจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะใช้ได้คุ้มค่า ยาวนาน และรู้ว่าจะสละหรือกำจัดปัจจัย 4 ที่หมดสภาพแล้วอย่างไร เมื่อรู้แบบนี้แล้วจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความแยบคาย พระภิกษุก็จะได้ประโยชน์จากปัจจัย 4 นั้นได้เต็มที่บริบูรณ์

ทั้งนี้เนื่องจากว่า การรับปัจจัย 4 เข้ามา ไม่ว่าจะมากหรือน้อยอย่างไร ล้วนแต่มีผลต่อชีวิตของพระภิกษุได้ ด้วยเหตุที่ว่า

1. กรณี “ไม่รับ” หากว่าไม่มีความจำเป็นหรือขาดแคลน คงไม่ส่งผลอะไร แต่หากมีความจำเป็นก็จะทำให้ลำบาก การบำเพ็ญสมณธรรมก็ทำได้ยากขึ้นด้วย เช่น อยู่ในถิ่นที่อากาศหนาว แต่ไม่รับผ้ามาให้เพียงพอแก่ความต้องการ หรือต้องฉันภัตตาหาร แต่ไม่รับบิณฑบาตมาฉัน หรือในฤดูฝน แต่ไม่แสวงหาที่อยู่ที่มุงบัง หรือยามเจ็บไข้ แต่ไม่รับยามาใช้รักษา เป็นต้น

2. กรณี “รับน้อย” กว่าความจำเป็น ก็จะทำให้ลำบาก เช่น ฉันอาหารน้อยจนเกินไป จะทำให้หิวเร็ว ร่างกายอ่อนเพลีย เกิดความกังวลเพราะความหิว เป็นต้น

3. กรณี “รับมาก” กว่าความจำเป็น ก็จะทำให้เป็นภาระที่ต้องตามดูแลรักษา เกิดความห่วงหวั่นในปัจจัย 4 มีความไม่คล่องตัวหากต้องเดินทาง เพราะเกิดความห่วงหวั่น หรือทำให้ต้องเสียเวลาดูแลปัจจัย 4 มากเกินไป จนมีเวลาไปบำเพ็ญสมณธรรมลดลง เป็นต้น

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, *แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา*, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2543), หน้า 131-134.

4. กรณี “รับพอดี” ก็จะได้ประโยชน์จากการรับปัจจัย 4 อย่างเต็มที่ดังที่กล่าวมา

ดังนั้น ไม่ว่าพระภิกษุจะรับปัจจัย 4 มาอย่างไร ย่อมส่งผลกระทบต่อนิสัยการฝึกฝนอบรมตนเอง และคุณธรรมภายในของพระภิกษุโดยตรง

หลักการรับปัจจัย 4

หลักในการรับปัจจัย 4 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักว่า พระภิกษุควรจะยินดีปัจจัยตามมีตามได้ หรือเป็นผู้มีความสันโดษในปัจจัย 4 ได้แก่¹

1. **ยถาลาภสันโดษ** ยินดีตามที่ได้ หมายถึง เมื่อได้ปัจจัย 4 ไตมาด้วยความเพียรของตนเอง ก็พอใจบริโภคน้ำที่มิในสิ่งนั้น

2. **ยถาพลสันโดษ** ยินดีตามกำลัง หมายถึง พอใจเพียงแค่ว่าพอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพ และขอบเขตการใช้สอยของตน ของที่เกินกำลังก็ไม่หวงแหนเสียดาย พร้อมทั้งจะสละแก่ผู้ที่ต้องการมากกว่าตนได้

3. **ยถาสารูปสันโดษ** ยินดีตามสมควร หมายถึง พอใจในปัจจัย 4 ที่สมควรแก่ฐานะ และสมณสารูปของตนเอง ของใดไม่เหมาะสมกับตน เช่น มีความประณีตมากเกินไป เหมาะกับพระเถระผู้มีคุณธรรมสูง ก็นำไปถวายให้ท่านได้ใช้สอย

วิธีฝึกรับปัจจัย 4

ในการรับปัจจัย 4 มีข้อพึงพิจารณาก่อนรับดังนี้

1. การรับปัจจัย 4 นั้น เป็นเพราะความ “จำเป็น” หรือความ “ต้องการ” หรือเพราะความ “อยากได้”

1.1 ความจำเป็น (Need) ในที่นี้หมายถึง ปัจจัย 4 นั้นเป็นสิ่งที่ต้องได้มา หากไม่ได้จะกระทบต่อการดำรงชีวิต หรือกระทบต่อการทำกิจวัตรกิจกรรมที่สำคัญของตน

1.2 ความต้องการ (Want) หมายถึงไม่ได้อยู่ในภาวะที่ขาดแคลนมากเกินไป หากไม่ได้ปัจจัย 4 นั้นมาก็ไม่ถึงกับเดือดร้อนมากเกินไป แต่ถ้าได้ ก็จะเกื้อกูลให้ใช้ชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

1.2 ความต้องการ (Want) หมายถึงไม่ได้อยู่ในภาวะที่ขาดแคลนมากเกินไป หากไม่ได้ปัจจัย 4 นั้นมาก็ไม่ถึงกับเดือดร้อนมากเกินไป แต่ถ้าได้ ก็จะเกื้อกูลให้ใช้ชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

¹ พระภวนาวริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), พระแท้, (กรุงเทพฯ : มุนิธรรมกาย, 2540), หน้า 176.

1.3 ความอยากได้ (Greedy) หมายถึงไม่เดือดร้อนอะไร หากไม่ได้ปัจจัย 4 นั้นมา แต่เป็นเพราะว่าโลภอยากได้ ด้วยอำนาจกิเลสภายในของตน

หากพิจารณาแล้วพบว่าเป็น “ความจำเป็น” หรือเป็น “ความต้องการ” ก็ให้พิจารณา รับตามสมควร แต่หากเป็นเพราะ “ความอยากได้” พระภิกษุต้องรีบหักห้ามใจ และไม่ควรรับ ปัจจัย 4 นั้นเลย

2. พิจารณาโดยอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) ไทยธรรม หรือปัจจัย 4 ของ ผู้ให้ (2) จิต เจตนา หรือความต้องการของผู้ให้ (3) กำลังตามความจำเป็น หรือความ ต้องการของพระภิกษุ โดยอาศัยหลักว่า¹

2.1 หากผู้ให้มีปัจจัย 4 มาก แต่ต้องการถวายเพียงเล็กน้อย ก็ให้พระภิกษุรับไว้แต่หน่อย ตามความต้องการของผู้ให้

2.2 หากผู้ให้มีปัจจัย 4 น้อย แต่ต้องการถวายมาก ก็ให้พระภิกษุรับไว้แต่หน่อย ตาม ปริมาณของปัจจัย 4 ที่มี

2.3 หากผู้ให้มีปัจจัย 4 มากและต้องการถวายมากด้วย พระภิกษุก็ควรรับแต่พอประมาณ ตามความจำเป็นของตนเอง

ด้วยหลักการที่กล่าวมา ย่อมจะทำให้การรับปัจจัย 4 ของพระภิกษุมีความพอเหมาะพอดี ซึ่งนอกจากจะทำให้ท่านเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของสาธุชนแล้ว ปัจจัย 4 ที่รับมานี้ ยังจะเกื้อกูลต่อการใช้ชีวิต และการบำเพ็ญสมณกิจ เพื่อขัดเกลากาย วาจา ใจ และเพิ่มพูน คุณธรรมของท่านให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกด้วย

สรุปว่า การจะเป็นมัตตัญญบุคคล(ความเป็นผู้รู้จักประมาณ)ได้นั้น ต้อง ประกอบด้วย

1. สามารถบริหารควบคุมปัจจัย 4 โดยต้องรู้จักวิธี “การรับ” ที่ถูกต้อง
2. สามารถนำปัจจัย 4 มาใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับฝึกฝนอบรมตนเองให้มี คุณธรรมก้าวหน้าได้

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “รตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 28, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 398.

เมื่อพระภิกษุฝึกฝนอบรมตนเองจนเป็นผู้รู้จักประมาณได้ดีเช่นนี้แล้ว จึงจะเรียกได้ว่าท่านเป็นทั้ง ธัมมัญญู ผู้รู้จักธรรม อตถัญญู ผู้รู้จักนัยและนำมาปฏิบัติได้ อตตัญญู ผู้รู้จักประเมินคุณธรรมภายในตน และเป็นมัตตัญญู ผู้รู้จักประมาณในการรับปัจจัย 4 ได้อย่างสมบูรณ์ ดังเช่นพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสรับรองไว้ว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัญญู อตถัญญู อตตัญญู มัตตัญญู ด้วยประการฉะนี้”

การฝึกให้เป็นมัตตัญญูสำหรับฆราวาส¹

จากการศึกษาเรื่องมัตตัญญูที่ผ่านมาแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติเรื่องปัจจัย 4 ให้แก่พระภิกษุไว้อย่างรัดกุม จนดูเหมือนว่ายากเกินกว่าที่ฆราวาสจะนำมาฝึกปฏิบัติตามได้ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ฆราวาสอาจนำหลักการและวิธีการที่ได้ศึกษามาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้ในหลายด้าน คือ

1. ทศนคติเรื่องปัจจัย 4 กับการใช้ชีวิต

ประโยชน์ประการแรกที่ฆราวาสสามารถนำมาปรับใช้ เพื่อประโยชน์แก่ตนเองได้ คือ การนำความรู้เรื่องทศนคติเกี่ยวกับปัจจัย 4 มาใช้ในชีวิตของตนเอง ดังนี้

1. ทศนคติที่ว่า “ปัจจัย 4 เป็นความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต” ด้วยแนวคิดนี้ จะช่วยให้ฆราวาสได้ปรับวิธีใช้ปัจจัย 4 ของตนเองใหม่ มาเป็นการใช้ด้วยความแยบคาย โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการใช้ให้มากที่สุด

2. ทศนคติในด้าน “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” จะช่วยให้ฆราวาสคำนึงถึงความคุ้มค่าในการใช้ปัจจัย 4 มากยิ่งขึ้น เมื่อคำนึงถึงความคุ้มค่า ก็จะต้องมาคำนึงถึงปริมาณในการใช้ เพื่อให้สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าให้น้อยที่สุด

3. ทศนคติที่ว่า “ปัจจัย 4 เป็นเครื่องสร้างนิสัย” ด้วยแนวความคิดนี้ จะช่วยให้ฆราวาสใช้ปัจจัย 4 ด้วยความรอบคอบระมัดระวัง เพราะทราบว่าการตกย้ำในการคิด พุด และทำในปัจจัย 4 จะมีผลต่อนิสัยทั้งที่ดีและไม่ดีของตนเอง

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 137-139.

2. ปัจจัย 4 กับวิถีชีวิตของฆราวาส

จากทัศนคติที่กล่าวมา ฆราวาสอาจนำปัจจัย 4 มาปรับพิจารณาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเองได้ ดังนี้

1. เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ควรมุ่งใช้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์โดยรักษาเสื้อผ้าของตนให้สะอาด นุ่งห่มแล้วสุภาพเรียบร้อย คล่องตัว ดูแลรักษาได้ง่าย เลือกซื้อชนิดที่มีคุณภาพดี สามารถใช้งานได้ยาวนาน ราคาไม่แพงมากเกินไป สีสันทนไม่ฉูดฉาด และควรเลือกซื้อเสื้อผ้าที่สามารถใช้ได้หลายโอกาสหรือหลายสถานการณ์ เพื่อจะได้ไม่จำเป็นต้องมีเสื้อผ้ามากเกินไปจนความจำเป็นเป็นต้น

2. อาหาร ควรเน้นที่ความครบถ้วนทางโภชนาการ มากกว่ารับประทานอาหารที่ไม่ค่อยมีประโยชน์ตามใจชอบ ซึ่งส่วนใหญ่จะแพงเกินจริง ทำให้ติดนิสัยสุรุ่ยสุร่าย ไม่คุ้มกับเงินที่ต้องเสียไป อาหารที่รับประทานต้องสะอาด และฝึกให้รับประทานแต่พอดี คือไม่ให้อึดมากเกินไป โดยอาศัยหลักที่ว่า อีก 4-5 คำจะอึดก็ให้ดื่มน้ำตามไป ไม่ซื้ออาหารมากเกินไปจนความจำเป็นจนเหลือ และหมั่นฝึกรับประทานอาหารให้เป็นเวลา เป็นต้น

3. ที่อยู่อาศัย ควรอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมเป็นสัปปายะ เช่น อยู่ใกล้วัด ใกล้แหล่งอาหาร และผู้คนในบริเวณที่อาศัยเป็นคนดี มีศีลธรรม ขนาดของที่อยู่อาศัยก็ไม่ควรใหญ่เกินไป จนกระทั่งดูแลได้ลำบาก ต้องเสียเวลากับการทำความสะอาด หรือบำรุงซ่อมแซมมากเกินไป เป็นต้น

4. ยารักษาโรค ในที่นี้หมายถึง ต้องหมั่นดูแลสุขภาพให้แข็งแรง เช่น ต้องหมั่นออกกำลังกายเป็นประจำ หรือตรวจสุขภาพประจำปี และหากเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องรีบรักษาให้หาย เป็นต้น

การนำความรู้เรื่องมัตตัญญูมาปรับใช้ก็เพื่อเกื้อกูลต่อการใช้ชีวิตในทางโลกและเกื้อกูลต่อการฝึกฝนอบรมตนเองให้เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีในทางธรรม ทั้งยังจะทำให้ได้นิสัยดี ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนให้การสร้างบารมีด้วย ทาน ศีล ภาวนา ของฆราวาสก้าวหน้าดียิ่งขึ้นไป ทั้งนี้เพราะใจจะไม่เกาะติดกับปัจจัย 4 ที่เป็นสิ่งนอกตัวมากนัก เช่นเรื่องเสื้อผ้าก็จะหันมาคำนึงถึงวัตถุประสงค์การใช้มากกว่าจะให้ความสำคัญกับสีสันความสวยงาม หรือปริมาณที่มากเกินไปจนความจำเป็น ชีวิตก็จะมีคามเรียบง่าย ความรู้สึกอยากได้ก็ลดน้อยลงไป ผู้ที่มีนิสัยเช่นนี้ เวลาทำงานมักสามารถตั้งใจได้โดยง่าย ไม่มีความตระหนี่หวงแหน เมื่อรักษาศีล

ก็ทำได้ง่าย เพราะได้นิสัยมีความละเอียดรอบคอบและระมัดระวัง มีสติสัมปชัญญะที่ดี การระมัดระวังกายและวาจาไม่ทำให้ไปทำความชั่วก็จะทำได้ดีขึ้น เมื่อเป็นอย่างนี้ การเจริญสมาธิภาวนาจะก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป คุณธรรมภายในก็จะเพิ่มพูนเรื่อยไปทุก ๆ วัน

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องมัตตัญญูไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

ฝึกให้เป็นคนรู้จักประมาณการใช้สอย ให้พอเหมาะพอสมกับรายได้รายจ่ายที่ตนทำมาหาได้โดยทางที่ชอบ ไม่ถึงกับฟุ้งเฟ้ออวดมั่งอวดมี หรือตระหนี่เกินเหตุ เป็นนักเรียนก็รู้จักประมาณกำลังของตนเองในการทำกิจกรรมและการศึกษาเล่าเรียน รัฐบาลก็รู้จักประมาณการเก็บภาษีและการใช้งบประมาณในการบริหารประเทศ เป็นต้น

ฝึกความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักพอดี หมายถึง จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ก็ให้รู้จักประมาณ พอดี พองาม, ไม่มาก ไม่น้อย, ไม่ขาด ไม่เกิน, ไม่ตึง ไม่หย่อน, ไม่อ่อนปวกเปียก ไม่แข็งกร้าว ไม่เกิดโทษแก่ใคร ๆ มีแต่เกิดประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปในกาลทุกเมื่อ ไม่ใฝ่สูง ทะเยอทะยานจนเกินประมาณ อันจะก่อให้เกิดการแสวงหาในทางทุจริตต่อมา

ฝึกรู้จักประมาณในการรับ คือรับแต่สิ่งที่ดีไม่มีโทษตามกฎหมาย เช่น ไม่ใช่ของโจร ไม่ใช่ของหนีภาษี เป็นต้น ถ้าเป็นพระ เณร ก็ไม่รับของผิดพระพุทธบัญญัติ เช่น เงินทอง เป็นต้น รับแต่ปัจจัยที่สมควรแก่สมณะบริโภค

ฝึกรู้จักประมาณในการบริโภค คือพิจารณาเสียก่อน เว้นสิ่งที่มีโทษ บริโภคกินใช้สอยแต่สิ่งที่มีประโยชน์ แม้สิ่งที่มีประโยชน์นั้น ก็บริโภคแต่พอควรแก่ความต้องการของร่างกาย ให้พอดีกับฐานะและภาวะ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น

ฝึกประมาณความรู้ความสามารถของตนเองให้ได้ว่าเรามีกำลังแค่ไหนในการจะทำอะไรสักอย่าง เช่น การทำธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูงผลตอบแทนก็มาก ถ้าทำไม่ถูกจังหวะโอกาสที่จะล้มเหลวก็มีมาก เพราะฉะนั้นต้องหยั่งสถานการณ์ให้ดี ก้าวแต่ละก้าวอย่างสุขุม ไม่น้อยไป และไม่มากไป เมื่อโอกาสมาถึง ถ้าไม่ทำก็จะผ่านไป จะต้องใช้โอกาสนั้นให้ดีที่สุดเต็มกำลังความสามารถของตน

ฝึกความเป็นผู้รู้จักประมาณ หมายถึง ความรู้จักพอดีในสิ่งต่าง ๆ เช่น รู้จักประมาณ

ในการบริโภคและการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการงานทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัย หรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นแล้วด้วยปัญญา

5. กาลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล)

จากการศึกษาทั้ง 4 ขั้นตอนที่ผ่านมา พอจะทำให้เห็นวิธีการฝึกที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำได้ว่าพระภิกษุต้องมีความรู้และความเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ทรงสอนไว้เป็นอย่างดีจนกระทั่งสามารถนำไปฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรมก้าวหน้าขึ้นมา หลังจากนั้นก็ต้องประเมินคุณธรรมความก้าวหน้าของตนเองให้ได้อีก อีกทั้งพัฒนาปรับปรุงวิธีการฝึกของตนเองเรื่อยไปโดยผ่านทางกิจวัตรกิจกรรมประจำวัน และอาศัยปัจจัย 4 ที่พระภิกษุต้องเกี่ยวข้องข้องทุกวันมาเป็นอุปกรณ์ในการฝึก เมื่อฝึกได้แล้ว จึงฝึกในขั้นตอนที่ 5 คือ กาลัญญตา ต่อไป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นกาลัญญบุคคล ไว้ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นกาลัญญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักกาลว่า นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นกาลประกอบความเพียร นี่เป็นกาลหลีกออกเร้น หากภิกษุไม่พึงรู้จักกาลว่า นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นการประกอบความเพียร นี่เป็นการหลีกออกเร้น เราไม่พึงเรียกว่าเป็นกาลัญญ แต่เพราะภิกษุรู้จักกาลว่า นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นกาลประกอบความเพียร นี่เป็นกาลหลีกออกเร้น ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นกาลัญญ ภิกษุเป็นธัมมัญญ อตถัญญ อตตัญญ มตตัญญ กาลัญญ ด้วยประการฉะนี้.”¹

คำแปลและความหมาย

คำว่า “กาล” แปลได้หลายนัย คือ เวลา ยุค สมัย ครั่ง สภาพผู้บั่นทอน คือยังชีวิตสัตว์ให้สิ้นไป หรือสภาพผู้ทำชีวิตของสัตว์ให้น้อยลงทุกวัน

สำหรับคำว่า “กาลัญญ” ในที่นี้ หมายถึง การเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรใน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธัมมัญญสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญญก-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 237-238.

การทำกิจ 4 ประการ คือ การเรียน การสอบถาม การประกอบความเพียร และการหลีก
ออกเร้น

การบริหารเวลาให้เป็นกัลยาณบุคคล¹

1. หลักการบริหารเวลา

ในการบริหารเวลา พระภิกษุควรมีความเข้าใจอย่างน้อยที่สุดใน 3 ประเด็นต่อไปนี้

1) **การมีทัศนคติในเรื่องเวลาอย่างถูกต้อง** คือการเห็นว่าเวลาในชีวิตมีอยู่น้อย ชีวิตมีความไม่แน่นอน และจะต้องรีบใช้เวลาเพื่อการทำความคิดดี ทัศนคติเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญ เพราะจะทำให้พระภิกษุไม่ประมาทในเวลา ใจก็จะจดจ่ออยู่กับการบรรลุเป้าหมายของการบวช รวมกับการมีวินัยคือหมั่นฝึกฝนอบรมขัดเกลาตนเองอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป สักวันหนึ่งย่อมจะได้บรรลุเป้าหมายคือบรรลุมรรคผลนิพพานแน่นอน

2) **รู้จักลำดับงานสำคัญสูงสุดก่อนหลัง** คือการให้ความสำคัญกับทั้ง 4 กาล ได้แก่ การเรียน การสอบถาม การประกอบความเพียร และการหลีกออกเร้น

3) **เลือกทำงานสำคัญในชีวิตก่อน** เมื่อไม่ประมาทในเวลา ก็จะเร่งชวนชวายกระทำ ในกิจที่ควรทำ

2. แนวทางปฏิบัติตามกาลทั้ง 4

1) **การเรียน** แม้การเรียนรัฐธรรมนูญจะสามารถทำได้หลายวิธีการ เช่น อ่านจากตำรับตำรา หรือค้นคว้าด้วยตนเอง แต่หากต้องการความเข้าใจที่ลึกซึ้ง คงหนีไม่พ้นต้องอาศัยการฟังจากครูบาอาจารย์โดยมีหลักการที่พระภิกษุสามารถนำมาเป็นแนวทางในการเรียนให้ได้ผลดีคือ

1.1) อาศัยคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสแก่พระปุณณิยะ² ถึงวิธีการเรียนธรรมะให้แจ่มแจ้ง ซึ่งมีลำดับขั้นตอนต่อเนื่องดังนี้

1. ภิกษุต้องเป็นผู้มีศรัทธา

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 156-161.

²มหาสมุทรวิทยาลัย, “ปุณณิยะสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญญา-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาสมุทรวิทยาลัย, 2543), ข้อ 188 หน้า 671.

2. ต้องเข้าไปหา
3. ต้องเข้าไปนั่งใกล้
4. ต้องสอบถาม
5. ต้องเจียไต่ตลงสดับธรรม
6. ต้องฟังแล้วทรงจำไว้
7. ต้องพิจารณาเพื่อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
8. ต้องรู้อรุณรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้นธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง

1.2) อาศัยคำแนะนำของพระอานนท์ ผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายในทางพหุสูตร ที่กล่าวถึงวิธีเรียนให้ได้ผลดีกับพระสารีบุตร ดังนี้

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดในพยัญชนะ ฉลาดในนิรุตติ และฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุจึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลื่อนไป”¹

ทั้งสองแนวทางที่กล่าวมานั้น ต้องอาศัยทั้ง

(1) ตัวพระภิกษุเอง ที่ต้องมีความอดุสาหะในการเข้าไปฟังธรรม และพิจารณาทำความเข้าใจให้ลึกซึ้ง ก่อนที่จะได้นำไปฝึกหัดปฏิบัติจนกว่าจะเกิดผล และ

(2) พระภิกษุนั้นต้องได้ครูบาอาจารย์ที่ดี สมบูรณ์ทั้งภูมิรู้ ภูมิธรรม สามารถอธิบายขยายความธรรมะให้เข้าใจได้โดยง่าย ทั้งยังเป็นต้นแบบในการปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

2) การสอบถาม เป็นวิธีที่จะทำให้เข้าใจธรรมะได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และช่วยขจัดความสงสัยให้หมดสิ้นไป เมื่อไม่สงสัย ก็ย่อมสามารถที่จะปฏิบัติได้ถูกต้อง แต่การถามเพื่อให้ได้

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “นิสัณตีสสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตตรนิทาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 169 หน้า 361.

รับคำตอบที่เป็นประโยชน์ พระภิกษุจะต้องฉลาดในการตั้งคำถามให้ดี ซึ่งคำถามที่ถามนี้ อย่างน้อยน่าจะมีอยู่ 3 ประเภท คือ

1. คำถามว่า “อะไร” เพื่อให้ได้คำตอบที่อธิบาย หรือสามารถให้คำจำกัดความของธรรมะที่ถามนั้นได้ชัดเจน
2. คำถามว่า “ทำไม” เพื่อให้ได้คำตอบที่อธิบายถึงเหตุและผล รวมทั้งนัยของธรรมะนั้น
3. คำถามว่า “อย่างไร” เพื่อให้ได้คำตอบที่อธิบายถึงวิธีการปฏิบัติให้เกิดผล

การฉลาดถาม นอกจากจะทำให้พระภิกษุได้รับคำตอบที่เป็นประโยชน์อย่างมหาศาลต่อการฝึกฝนอบรมตนเองแล้ว ยังทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่สามารถนำไปถ่ายทอดเพื่อเป็นประโยชน์กับผู้อื่นได้อีกทางหนึ่ง ดังตัวอย่างของพระอานนท์ ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ได้รับพรสำคัญจากพระบรมศาสดา สามารถเข้าเฝ้าเพื่อถามปัญหาที่สงสัยได้ เพราะพรข้อนี้ จึงทำให้ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉาน และมีคุณูปการกับพระพุทธศาสนานานัปการ นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุใดในทางพหูสูตรด้วย ดังนั้นการสอบถามจากครูบาอาจารย์หรือท่านผู้รู้ทั้งหลาย จึงมีความสำคัญต่อความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณธรรมของพระภิกษุโดยตรง

3) การประกอบความเพียร หรือหมายถึงการเจริญสมาธิภาวนา แนวทางในการปฏิบัติโดยทั่วไป คือ

3.1) พระภิกษุต้องไม่ใช่ผู้เกียจคร้าน

3.2) พระภิกษุต้องมีความคิดน้อมไปทางที่จะได้ปรารถนาความเพียร เช่น ไม่ว่าจะทำงานจนเหน็ดเหนื่อย เดินทางไกลจนเมื่อยล้า หรือว่าจะหิวกระหายเพียงไหน จะทุกข์ทรมานจากความเจ็บไข้ได้ป่วยเพียงไร พระภิกษุต้องคิดสอนตนเองให้ได้ ว่าถึงอย่างไรเราก็จะต้องทำความเพียร

3.3) พระภิกษุต้องอยู่ในสถานภาพและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อย่างน้อยก็ไม่ได้อยู่ในยามที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ว่าไม่เหมาะสมแก่การทำความเพียร¹ คือ

1. สมัยที่พระภิกษุมีอายุมาก เป็นคนแก่ ถูกความชราครอบงำ

¹เล่มเดียวกัน, ข้อ 54 หน้า 129.

2. สมัยที่เจ็บไข้ได้ป่วย มีโรคมาก
3. สมัยที่เศรษฐกิจไม่ดี อาหารบิณฑบาตหาได้ยาก
4. สมัยที่ผู้คนขาดความสามัคคี ทะเลาะเบาะแว้งกัน
5. สมัยที่ภิกษุสงฆ์แตกกัน ทะเลาะกัน ทำให้ผู้คนไม่เลื่อมใส

3.4) พระภิกษุต้องประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้มีความเพียร¹ 5 ประการ คือ

1. มีความศรัทธาเชื่อในปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระตถาคต
2. มีสุขภาพแข็งแรง ไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ พอเหมาะแก่การทำ ความเพียร
3. ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนเปิดเผยตนเองตามความจริง
4. พิจารณาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมอย่างจริงจัง ไม่ทอดธุระ
5. มีปัญญาของพระอริยเจ้า เห็นความเกิดและดับที่จะกำจัดกิเลส ให้ถึงความ สิ้นทุกข์โดยชอบ

3.5) พระภิกษุปรารภความเพียรอย่างจริงจัง ซึ่งที่สุดของการทำความเพียร คือการ เอาชีวิตเป็นเดิมพัน

4) **การหลีกออกเร้น** คือการหลีกออกจากหมู่คณะ เพื่อการเจริญสมาธิภาวนาอย่างต่อเนื่อง แนวทางในการหลีกออกเร้น พระภิกษุควรพิจารณา ว่าสถานที่นั้น ๆ เหมาะสม มากน้อยเพียงไร เป็นสถานที่ที่มีความสงบสงัด พอจะทำให้เกิดกายวิเวก และจิตใจไม่วอกแวก ไม่กระสับกระส่าย ใจรวมเป็นสมาธิได้ง่ายหรือไม่ เป็นต้น

3. เหตุที่ทำให้บริหารเวลาไม่ได้

เหตุที่ทำให้พระภิกษุไม่สามารถบริหารเวลาเพื่อกาลทั้ง 4 ได้ อาจมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “โพธิราชกุมารสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก เล่ม 21, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), ข้อ 518 หน้า 130.

1) การไม่สันโดษในปัจจัย 4 ซึ่งทำให้พระภิกษุไม่รู้จักความพอดี และไม่รู้จักประมาณในการรับปัจจัย 4 ไปด้วย ปัจจัย 4 ที่ได้มานั้นแทนที่จะเป็นผลดี ก็กลายมาเป็นภาระให้กับพระภิกษุ ต้องเสียเวลาดูแลรักษา และถ้าไม่ระมัดระวังก็จะเป็นเหตุให้ตักบาตรเจริญ เวลาที่ควรจะนำไปใช้เพื่อกาลทั้ง 4 ก็ลดน้อยลงไป เพราะความไม่สันโดษ

2) การอยู่ประจำที่ใดที่หนึ่งนานเกินสมควร ก็เป็นเหตุให้พระภิกษุบริหารเวลาได้ยากขึ้น เพราะเป็นเหตุให้เกิดการสะสม เกิดความคลุกคลี และมีความห่วงใยในสถานที่ที่อยู่ นั้น ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ใน อภินิवासสูตร¹ ว่า

1. ภิกษุอยู่ประจำที่ย่อมมีสิ่งของมาก มีการสะสมสิ่งของมาก
2. มีเกสัชมาก มีการสะสมเกสัชมาก
3. มีกิจมาก มีกรณียะมาก ไม่ฉลาดในกิจที่จะต้องทำ
4. ย่อมอยู่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร
5. เมื่อจะหลีกไปจากอาวาสนั้น ย่อมมีความห่วงใย

3) เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม 6 ประการ ที่ทำให้เสื่อมจากกุศลธรรม ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายืนยันไว้ใน “สามกสูตร”² ว่า

1. ความเป็นผู้ชอบการงาน
2. ความเป็นผู้ชอบคุย
3. ความเป็นผู้หลับ
4. ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ
5. ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อภินิवासสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษ-ฉกนินบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 223 หน้า 4755.

² เล่มเดียวกัน, “สามกสูตร”, หน้า 579.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล...ในอนาคตกาล...ในปัจจุบันกาล ล้อมจากกุศลธรรม
ชนเหล่านั้น ทั้งปวง ก็ล้อมแล้วจากกุศลธรรม เพราะธรรม 6 ประการนี้แล

เพราะประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงเป็นเหตุให้พระภิกษุไม่รู้จักกิจที่ควรทำ เสียเวลา
ไปกับการทำกิจอันไม่เป็นสาระแก่นสาร คุณธรรมความดีงามที่ควรเจริญก้าวหน้า ก็เสื่อมถอย
ลงมาอย่างน่าเสียดาย

ประโยชน์ที่ได้จากการฝึกตามธัมมัญญจนถึงกาลัญญ¹

เมื่อพระภิกษุฝึกฝนอบรมตนเองจนเป็นธัมมัญญ เป็นอตถัญญ เป็นอตตัญญ เป็น
มัตตัญญ และเป็นกาลัญญได้แล้ว เท่ากับว่าท่านสามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับตนเองได้ เพราะ
ความที่ท่านรู้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างดี (ธัมมัญญ) มีความเข้าใจในหน้าที่
พระพุทธรองค์หมายถึง และน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง (อตถัญญ) ทั้งยังสามารถ
ประเมินคุณธรรมที่เกิดจากการฝึกนั้นได้ (อตตัญญ) และเข้มงวดกวดขันในการรับปัจจัย 4 ซึ่ง
ทำให้นิสัยดี ๆ เกิดขึ้นมา ความเจริญก้าวหน้าก็ยิ่งมีมากขึ้น (มัตตัญญ) และต่อยอดด้วยการบริหาร
เวลา คือการนำเวลาไปใช้ศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติให้เข้มข้นขึ้น (กาลัญญ) เมื่อทำได้แบบนี้กาย
วาจา ใจ ของท่านก็ยิ่งมีความบริสุทธิ์บริบูรณ์ คุณธรรมความดีงามมีแต่จะก้าวหน้า คุณวิเศษ
และความหลุดพ้นจากอภิสวกิเลสย่อมเกิดขึ้นแก่พระภิกษุในวันหนึ่งอย่างแน่นอน เพราะ
เหตุนี้พระภิกษุจึงได้ชื่อว่า ทำตัวของท่านให้เป็นที่พึงใจให้กับตนเองได้อย่างสมบูรณ์

สรุปว่า การจะเป็นกาลัญญบุคคล (ความเป็นผู้รู้จักกาล) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

1. เห็นคุณค่าของเวลา สามารถบริหารเวลาที่มี ให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้สูงสุด
2. สามารถจัดสรรเวลาตามลำดับความสำคัญ โดยต้องแบ่งเพื่อทำงานสำคัญ
ที่สุดของชีวิตก่อน 4 ประการ คือ การเรียน การสอบถาม การนั่งสมาธิทำความเพียร และ
การหลีกออกเร้น เพื่อปฏิบัติธรรมให้ต่อเนื่อง

เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธรองค์ก็จะทรงรับรองว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัญญ อตถัญญ อตตัญญ มัตตัญญ กาลัญญ ด้วยประการฉะนี้”

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย
แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 161-162.

การฝึกให้เป็นกาลัญญสำหรับฆราวาส¹

สำหรับฆราวาสผู้ครองเรือน ก็ควรนำหลักการจากกาลัญญมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยหลักการบริหารเวลาในเบื้องต้นก็คงคล้าย ๆ กับของพระภิกษุเช่นกัน คือเริ่มจากการมองเห็นคุณค่าของเวลาที่มีว่าสำคัญ และต้องใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองให้ได้มากที่สุด

เมื่อมีแนวคิดอย่างนี้ จะทำให้เวลาที่มีอยู่ถูกใช้ไปกับเรื่องที่สำคัญที่สุดก่อนเสมอ เช่นเดียวกับหลักการบริหารเวลาในทางโลก ที่มักจะใช้วิธีแบ่งภารกิจการทำงานที่ต้องทำออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. ภารกิจที่สำคัญ และต้องทำเร่งด่วน เช่น ภารกิจฉุกเฉินทั้งหลาย หรืองานเฉพาะหน้าสำคัญที่จำเป็นต้องรีบทำอย่างเร่งด่วน เป็นต้น
2. ภารกิจที่สำคัญ แต่ไม่เร่งด่วน เช่น งานในด้านการวางแผน หรือกำหนดนโยบายที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิต หน่วยงาน หรือองค์กรในระยะยาว เป็นต้น
3. ภารกิจไม่สำคัญ แต่เร่งด่วน ได้แก่เรื่องเล็กน้อยทั่ว ๆ ไป เช่นการรับโทรศัพท์ที่กำลังดัง เป็นต้น
4. ภารกิจไม่สำคัญ และไม่เร่งด่วน เช่น การไปเที่ยวเฮฮา หรือการไปชมภาพยนตร์ ที่ไม่ได้มีผลดีต่อตนเอง เป็นต้น

ในภารกิจเหล่านั้น หากจัดตามลำดับความสำคัญ คนในทางโลกคงให้ความสำคัญกับภารกิจที่ 2 คือ “สำคัญ แต่ไม่เร่งด่วน” เป็นอันดับแรก ส่วนภารกิจสำคัญและเร่งด่วนก็อยู่ในลำดับรองลงมา ทั้งนี้เนื่องจากว่า ภารกิจสำคัญที่ไม่เร่งด่วนนั้น แม้จะยังไม่ส่งผลกระทบในระยะสั้นแต่อย่างใด แต่ถ้าหากหนึ่งนอนใจไม่รีบทำไว้ โดยเฉพาะเรื่องการวางแผนและนโยบาย ก็ส่งผลกระทบอย่างมากมายต่อความก้าวหน้าของงาน หรือต่อองค์กรนั้น ๆ ในอนาคต สำหรับภารกิจสำคัญและเร่งด่วนนั้น แม้จะมีความสำคัญต้องรีบทำก็จริง แต่ก็มักส่งผลในระยะสั้น และนาน ๆ จึงจะมีให้ทำสักครั้งหนึ่ง

จากเหตุปัจจัยดังกล่าว แม้หลักการบริหารเวลาในทางโลก ก็ยังให้ทุ่มเวลาไปกับ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 162- 163.

ภารกิจสำคัญก่อนเช่นกัน ดังนั้นหากจะนำกาลัญญูมาใช้ให้เหมาะกับวิถีชีวิตของพระราชา ก็สามารถทำได้ไม่ยาก โดยเริ่มต้นจากการแบ่งกาลทั้ง 4 ออกเป็น 2 ภารกิจ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ

1. การเรียนและการสอบถาม ก็คือ การศึกษาในด้านปริยัติ
2. การประกอบความเพียรและการหลีกออกเร้น ก็คือ การศึกษาในด้านปฏิบัติ

ในเมื่อพระราชาก็ต้องบริหารเวลาเพื่อการสร้างบารมี เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตเช่นกัน แต่การจะบรรลุเป้าหมายได้นั้น คงต้องฝึกปฏิบัติด้วยวิธีที่เหมาะสมกับเพศภาวะของตนเอง ซึ่งในที่นี้ก็คือ การฝึกฝนตนเองผ่านการทำทาน รักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนา ดังนั้นจึงต้องฝึกบริหารเวลาไปเพื่อใช้ในการ

1. ศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง ทาน ศีล และภาวนา อย่างจริงจัง
2. นำมาฝึกปฏิบัติตามที่ได้ศึกษามานั้น และหมั่นตอกย้ำซ้ำเติมเรื่อยไป

ด้วยวิธีนี้ ผู้เป็นพระราชาที่ย่อมจะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ คือการได้นำชีวิตของตนเองให้เข้าใกล้กับเป้าหมายชีวิตอย่างแท้จริง

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องกาลัญญูไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

ฝึกแบ่งเวลาให้เป็น (เป็นหลัก) ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญสุดในการบริหารเวลา ให้จัดกิจกรรมกิจวัตรประจำวันให้ลงตัว ไล่ไปจนถึงประจำอาทิตย์ เดือน ปี สำหรับในช่วงที่มีเรื่องพิเศษ ๆ เข้ามาอาจปรับให้สมดุลได้ แต่สุดท้ายชีวิตก็กลับมามีระเบียบเหมือนเดิม ชีวิตไม่สับสน อาจมีบ้างที่บางครั้งทำได้เพียง 2-3 วัน ก็มีเหตุมาทำให้ชีวิตแต่ละวันเปลี่ยนแปลงไปเราก็ต้องไม่ปล่อยให้เลยตามเลย ต้องมีกำลังใจที่เข้มแข็ง แม้มีเหตุให้เปลี่ยนแต่เราก็ต้องทำให้ชีวิตของเรากลับมามีระเบียบเหมือนเดิมได้ เป็นต้นว่า ตนมีหน้าที่การงานจะพึงทำหลายอย่างด้วยกัน จะเป็นกิจการทางโลกหรือทางธรรมก็ตาม จะต้องแบ่งเวลาให้เหมาะแก่กิจที่จะต้องทำนั้น ๆ การงานจึงจะดำเนินไปโดยเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ไม่ยุ่งเหยิง ไม่คั่งค้าง

ฝึกให้รู้จักกาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหน จะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะ ดังจะเห็นว่าแม้แต่การ

พูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่า สังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เรา จะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

ฝึกความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา หมายความว่า ความรู้จักกำหนดจดจำว่า กาลเวลาไหน ควรปฏิบัติกรณียะอันใด แล้วปฏิบัติให้ตรงต่อเวลานั้น ไม่ช้าเกินควร ไม่ด่วนเกินกาล และรู้จัก กรณียะบางอย่างบางคราว บางแห่ง ต้องทำให้เสร็จต่อเวลาก็ต้องรีบ จะชักช้าอยู่ไม่ได้ ถ้าช้าอยู่ ก็จัดว่าไม่รู้จักกาลเวลา และอาจเสียประโยชน์ได้ หรือบางอย่างต้องทำหลังเวลาจึงจะดี ถ้ารีบ ทำเสียก่อนเวลาก็ไม่ดี จัดว่าไม่รู้จักกาลเหมือนกัน หนึ่ง กาลเวลาที่ควรทำกิจนี้แต่เอากิจอื่นมาทำ หรือเวลาที่ควรทำกิจอื่น แต่เอากิจนี้มาทำ อย่างนี้ก็ชื่อว่า ไม่รู้จักกาล เหมือนไก่บางตัวที่ชน ไม่รู้จักเวลา ย่อมเสียหายและน่าตีเตือนมาก คนดีย่อมไม่ทำอย่างนี้ เขารู้จักกาลสมัย ทำราชการ ได้ดี มีพระพุทธรูปสาธุ สอนว่า กาลญญ สมยญญ จ ส ราชวสติง วเส ผู้รู้จักกาลสมัย พึงอยู่ในวง ราชการได้ เพราะทางราชการถือเวลาเป็นกวดขัน ผิดเวลาไม่ได้

ฝึกการรู้จักบริหารเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และรู้จักปฏิบัติตนให้ถูกกับกาลเทศะ กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักจัดเวลาทำงาน วางแผนงานเหมาะสม ระยะเวลาควรทำงานใด ระยะเวลาควร พักผ่อน ระยะเวลาควรเร่ง ระยะเวลาควรรอ การรู้จักกาลเวลาจะทำให้ไม่ดำรงตนอยู่ในความประมาท ไม่ทำให้เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ทำให้ได้ผลงานตามวัตถุประสงค์ของงานในแต่ละวัน

6. ปริสัจญตา (ความเป็นผู้รู้จักบริษัท หรือชุมชน)

เมื่อพระภิกษุฝึกฝนอบรมตนเองตามวิธีการทั้ง 5 ขั้นตอนทีกล่าวมาจนสามารถเป็น กัลยาณมิตรให้กับตนเองได้แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงสอนในขั้นต่อไป เพื่อให้พระภิกษุ นำสิ่งที่ตนเองฝึกได้ ไปแนะนำสั่งสอนให้ชาวโลกได้รับประโยชน์ด้วย

ดังนั้น เมื่อพระภิกษุเป็นอัมมัญญ อุตถัญญ อุตตัญญ มัตตัญญ กาลัญญแล้ว จึงต้อง ฝึกในขั้นตอนที่ 6 คือ “ปริสัจญตา” ต่อไป ตามวิธีการที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ดังนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นปริสัจญบุคคล ไว้ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นปริสัจญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักบริษัทว่า นี้บริษัทกษัตริย์ นี้บริษัทพราหมณ์ นี้บริษัทคฤหบดี นี้บริษัทสมณะในบริษัทนั้น เราพึงเข้าไปหาอย่างนี้ พึงยืน อย่างนี้ พึงทำอย่างนี้ พึงนั่งอย่างนี้ หากภิกษุไม่รู้จักบริษัทว่า นี้บริษัทกษัตริย์... พึงนั่งอย่างนี้ เรา

ก็ไม่เพียงเรียกว่าเป็นปริสัญญู แต่เพราะภิกษุรู้จักบริษัทว่า นี้บริษัทกษัตริย์... ฟังหนึ่งอย่างนี้ ฉะนั้น เราเรียกว่าเป็นปริสัญญู ภิกษุเป็นธัมมัญญู อัตถัญญู อัตตัญญู มัตตัญญู กาลัญญู ปริสัญญู ด้วย ประการฉะนี้.”¹

คำแปลและความหมาย

ปริสัญญู แปลว่า ผู้รู้จักบริษัท รู้จักสังคมของคนเพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติกาย วาจา หรือ ปรับตัวให้เหมาะสมกับบริษัทนั้น หรือสังคมนั้น โดยไม่เสียธรรมะ²

โดยความหมาย ปริสัญญู หมายถึง การเข้าหาคนเป็น คือ ความเป็นผู้รู้จักกลุ่มบุคคลทั้ง 4 ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี และสมณะ กระทั่งสามารถเข้าหาและวางตัวในอิริยาบถต่าง ๆ กับกลุ่มบุคคลนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

คำว่า “รู้จักกลุ่มบุคคล” ในที่นี้ หมายถึงรู้จักจริต อธิยาศัย ระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรมของกลุ่มบุคคลนั้น ๆ

ความสำคัญของการเป็นปริสัญญู³

การเป็นปริสัญญู คือ การเป็นผู้รู้จักเข้าหาและวางตัวกับบุคคลทั้ง 4 กลุ่มได้อย่างถูกต้องเหมาะสม แต่ละกลุ่มควรเข้าไปหาอย่างไร ยืนอย่างไร ทำอย่างไร นั่งอย่างไร หนึ่งอย่างไร ตามจริต อธิยาศัย ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่ม ซึ่งการรู้จักเข้าหาและการวางตัวที่เหมาะสม จะทำให้เกิดการยอมรับเลื่อมใสศรัทธาต่อกลุ่มบุคคลนั้น ๆ อันจะมีผลต่อการทำหน้าที่ กัลยาณมิตรหรือการเทศน์สอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หากพระภิกษุเพียงแต่รู้ธรรมะมามาก สามารถเทศน์สอนและถ่ายทอดธรรมะได้เป็นอย่างดี แต่ไม่รู้จักการวางตัว ไม่รู้จักมารยาทในการเข้าหา ก็อาจทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธา หรืออาจถูกระแวงสงสัย เพราะการจะเป็นกัลยาณมิตรให้ผู้อื่นได้ พระภิกษุต้องอาศัยการเทศน์ให้บุคคลต่าง ๆ ฟัง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระภิกษุต้องรู้จักกลุ่มบุคคล

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธัมมัญญูสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญญา-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 238.

² ป.หลงสมบุญ, ผู้เรียบเรียง, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, (กรุงเทพฯ : อาหารการพิมพ์, 2540), และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527).

³ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา**, (ปทุมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 169

เพื่อจะได้เข้าหาและวางตัวได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นที่ยอมรับของทุกกลุ่มบุคคล ซึ่งจะ
เป็นต้นทางทำให้พระภิกษุมีโอกาสได้แสดงธรรมต่อไป

บริษัท 4¹

บริษัท 4 คือใคร

บริษัท ก็คือกลุ่มคน ในอดีตพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มกษัตริย์ หมายถึง กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองต่าง ๆ
- 2) กลุ่มพราหมณ์ หมายถึง พวกพราหมณ์มหาศาล มีทรัพย์มาก มีลูกศิษย์มาก
- 3) กลุ่มคฤหบดี หมายถึง มหาเศรษฐีหรือพ่อค้า หรือผู้มีอาชีพอื่น ๆ
- 4) กลุ่มสมณะ หมายถึง นักบวชในลัทธิต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสัมมาทิฏฐิและมิจฉาทิฏฐิ เช่น
ชฎิล ปริพาชก เดียรถีย์ อเจลกะ เป็นต้น

หากเทียบกับในปัจจุบัน บุคคลใน 4 กลุ่มนั้น ได้แก่

1) **กลุ่มกษัตริย์** ก็คือ กลุ่มของนักปกครอง หรือผู้บริหารบ้านเมือง ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม กลุ่ม
นักการเมือง ได้แก่ สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นักการเมืองทุกระดับ นายก-
รัฐมนตรี หรือรัฐมนตรี เป็นต้น กับกลุ่มที่เป็นข้าราชการประจำ ได้แก่ ปลัดกระทรวง อธิบดี
ผู้ว่าราชการจังหวัด ตำรวจ ทหาร เป็นต้น

2) **กลุ่มพราหมณ์** ก็คือ กลุ่มของผู้มีความรู้ เป็นผู้นำทางความคิด ได้แก่ นักวิชาการ
ครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษา รวมทั้งสื่อมวลชน เป็นต้น

3) **กลุ่มคฤหบดี** ก็คือ กลุ่มของผู้มีฐานะ หรือผู้มีอันจะกิน ได้แก่ มหาเศรษฐี นักธุรกิจ
พ่อค้า เกษตรกรที่มีฐานะความเป็นอยู่ดีพอ คือ เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ไม่เป็นภาระให้
แก่สังคม เป็นต้น

4) **กลุ่มสมณะ** ก็คือ กลุ่มของนักบวชในศาสนาต่าง ๆ เช่น พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู
 เป็นต้น

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 170-174.

ความสำคัญของบริษัท 4

เหตุที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับบุคคลทั้ง 4 กลุ่มนี้ เพราะว่าแต่ละกลุ่มล้วนมีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก หากพิจารณาให้ดี จะพบว่าในประวัติศาสตร์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะมีบุคคลทั้ง 4 กลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องเสมอ บางครั้งก็เกี่ยวข้องในด้านการสนับสนุนค้ำจุนพระศาสนา แต่บางครั้งก็มาในรูปแบบของการจ้องทำลาย นี่จึงเป็นคำตอบว่า ทำไมพระภิกษุจึงต้องเอาใจใส่ต่อบุคคลทั้ง 4 กลุ่มนี้ให้มากเป็นพิเศษ

บุคคล 4 กลุ่มดังกล่าว เปรียบแล้วก็เหมือนกับดาบ 2 คม ถ้าเห็นดีด้วย ก็จะเป็นผลดีกับพระศาสนา แต่ถ้าไม่เห็นดีด้วย ก็อาจขัดขวางให้การเผยแผ่ทำได้ช้าลง ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าทั้ง 4 กลุ่มต่างมีขุมกำลังที่แตกต่างกันไป

กลุ่มกษัตริย์ หรือนักปกครอง จะมีขุมกำลังคืออำนาจการปกครองบริหาร ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมาก โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาล เพราะกษัตริย์จะเป็นใหญ่ มีอำนาจ และเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ดังนั้นหากทำให้กลุ่มนี้เห็นดีด้วยได้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็จะทำได้ง่ายเช่นกัน

กลุ่มพราหมณ์ หรือนักวิชาการ จะมีขุมกำลังคือความรู้ ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีผลต่อการเผยแผ่มาก เพราะเป็นผู้มีความรู้ และมีลูกศิษย์ลูกหามากมาย ความสำคัญก็จะคล้ายกับกษัตริย์เช่นกัน คือหากทำให้ยอมรับได้แล้ว คนอื่น ๆ ก็จะยอมรับตามกันไปด้วย

กลุ่มคฤหบดี หรือผู้มีอาชีพมั่นคง จะมีขุมกำลังคืออำนาจการเงิน เป็นกลุ่มที่เมื่อให้การยอมรับนับถือ หรือเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะเป็นกำลังสำคัญในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งในสมัยพุทธกาลก็มีคฤหบดีที่ได้รับการแต่งตั้งว่าเป็นเลิศในการถวายทาน ทั้งฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกาเป็นจำนวนมาก

กลุ่มสมณะ หรือนักบวช จะมีขุมกำลังคือความเห็นที่มีอำนาจยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน เป็นกลุ่มสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะเป็นกลุ่มผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือทั้งของกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี และมหาชน

และเพราะบุคคลเหล่านี้มีจริตอัธยาศัย ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไป พระภิกษุที่จะเข้าไปเป็นกัลยาณมิตรให้ จึงต้องวางตัวให้เหมาะสมกับทุกกลุ่มคน

ขนบธรรมเนียมประเพณีของบุคคลทั้ง 4 กลุ่ม¹

ขนบธรรมเนียมประเพณีและความถือดี

เนื่องจากกลุ่มคนทั้ง 4 มีความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นความปรารถนา รสนิยม ความมั่นใจ ความต้องการ รวมทั้งเป้าหมายก็ต่างกัน ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงความแตกต่างกันของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ไว้ใน ขัตติยาธิปายสูตร² ดังนี้

“กษัตริย์ทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในกำลังทหาร ต้องการในการได้แผ่นดิน มีความเป็นใหญ่เป็นที่สุด

พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในมนต์ ต้องการการบูชาัญญ มีพรหมโลกเป็นที่สุด

คฤหบดีทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในศิลปะ ต้องการการงานที่มีการงานที่สำเร็จแล้วเป็นที่สุด...

สมณะทั้งหลาย ย่อมประสงค์ขันติโสรัจจะ นิยมปัญญา มั่นใจในศีล ต้องการความไม่มีห่วงใย มีพระนิพพานเป็นที่สุด”

ซึ่งความต่างกันเหล่านี้มีผลให้ขนบธรรมเนียมประเพณี จริต อธิยาศัย และความถือดีของแต่ละกลุ่มแตกต่างกันตามไปด้วย

1) ความถือดีของกลุ่มกษัตริย์

ว่าด้วยความถือดี มีทิฏฐิมานะ ที่มีในกษัตริย์ นอกจากเรื่องทรัพย์ ปัญญา กำลังทหาร การครอบครองแผ่นดินเพื่อความยิ่งใหญ่แล้ว ยังมีเรื่องความมีอิทธิพล อำนาจและชาติตระกูลอีกด้วย กษัตริย์แม้ยังทรงพระเยาว์ก็มีอาจดูหมิ่นได้ เพราะให้คุณให้โทษได้ง่าย หากไม่พอพระทัย ทรงพิโรธขึ้นมา ย่อมทรงลงพระราชอาชญาอย่างหนักถึงชีวิตได้

2) ความถือดีของกลุ่มพราหมณ์

พราหมณ์ถือเป็นผู้มีความรู้ จึงอาศัยความรู้นั้นมาเป็นผู้นำทางความคิด ซึ่งจะมี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 174-179.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ขัตติยาธิปายสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 323 หน้า 687.

อิทธิพลซึ่งนำต่อความรู้ความเข้าใจของผู้ติดตามไปด้วย อย่างเช่นในปัจจุบัน ครูบาอาจารย์ในสถาบันการศึกษา หรือแม้กระทั่งสื่อมวลชน ก็มีผลต่อความคิดของประชาชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาล นอกจากพรหมณ์จะเป็นผู้นำทางความคิดแล้ว บางครั้งยังมีบทบาทในฐานะของนักปกครองด้วย เรื่องความมีหน้ามีตาเป็นเรื่องสำคัญของคนกลุ่มนี้ และคนกลุ่มนี้อาศัยความรู้เป็นอำนาจในการชี้แนะและปกครองผู้อื่น

3) ความถือดีของกลุ่มคฤหบดี

คฤหบดีเป็นผู้มีทรัพย์เป็นอาวุธ จึงถือดีในเรื่องทรัพย์สินที่มีนั้น เพราะทรัพย์คืออำนาจอย่างหนึ่ง ซึ่งการใช้ทรัพย์มีด้วยกัน 2 ทาง คือ หากใช้ถูกทางด้วยการให้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ต่อตนเองและพระพุทธศาสนา แต่หากหวงแหนไว้ ทรัพย์นั้นก็ไม่ใช่ประโยชน์แก่ใคร ๆ เลย

4) ความถือดีของกลุ่มสมณะ

สมณะชื่อว่ามัทิฏฐิ คือถือดีในความเชื่อของตนซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึนึกคิดทางจิตใจ และมีอิทธิพลไปทำให้บุคคลอื่นเชื่อตามไปได้ด้วย เมื่อนักบวชมีความเชื่อหรือความเห็นเป็นอย่างไรก็มักมีวัตรปฏิบัติไปในทางเคร่งครัดต่อความเห็นนั้นเช่นบางพวกเห็นว่าการทรมานตนดี ก็จะมีการทรมานตนเองด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างเข้มงวดจริงจัง หรือบางพวกเห็นว่าการบูชาไฟ สามารถทำให้หมดกิเลสได้ ก็บูชาไฟกันอย่างจริงจัง เป็นต้น ดังนั้นไม่ว่านักบวชจะเป็นสัมมาทิฏฐิ หรือมิจฉาทิฏฐิก็ตาม ก็อาจน้อมนำใจของคนผู้ที่มีจิตอหยาตัย หรือมีความเห็นไปในทางเดียวกันให้คล้อยตามกันไปได้ง่าย นักบวชจึงเป็นเหมือนผู้นำทางจิตวิญญาณของผู้คนเป็นอันมาก ซึ่งจะมีผลต่อการเผยแผ่พระศาสนาได้

วิธีการวางตัวกับบุคคลทั้ง 4 กลุ่ม¹

วางตัวอย่างไรให้เหมาะสม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงการวางตัวกับบุคคลทั้ง 4 กลุ่ม ไว้ 5 ลักษณะคือ การเข้าไปหา การยื่น การกระทำ การนั่ง และการนั่ง ในอาการทั้ง 5 นั้น มีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้างสำหรับแต่ละกลุ่มคน และสถานการณ์ ทั้งนี้เพราะความแตกต่างทางความคิด ความ

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 180- 184.

เห็น วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งจิตตอธยาศัยในแต่ละกลุ่มอาจแตกต่างกันไป และแม้กระทั่งในกลุ่มเดียวกันก็อาจจะยังมีความแตกต่างกันอีก แต่โดยรวมแล้ว พระภิกษุจะต้องมีกิริยาอาการอันน่าเลื่อมใสตามกรอบของพระธรรมวินัย เมื่อเข้าไปสู่ชุมชนใดแล้วต้องไม่ก่อเขินสง่างาม สมกับเป็นสมณะผู้บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และต้องไม่เป็นที่นรังเกียจของทุกชุมชน เช่นเดียวกับพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงตรัสว่าพระองค์เข้าไปสู่บริษัทใด ย่อมกลมกลืนกับบริษัทนั้นได้ทันที หมายความว่าพระองค์ทรงทราบถึงความพอดี และทรงปฏิบัติพระองค์เมื่ออยู่ท่ามกลางสมาคมนั้น ๆ ได้อย่างดีไม่มีที่ติสักนิดเดียว

ในอาการที่ควรกระทำ 5 ประการ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. เข้าไปหา กรณีนี้สามารถดูตัวอย่างจากการบิณฑบาตของพระภิกษุ ก็จะเห็นรายละเอียดได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากว่า เป็นกิจวัตรประจำวันที่พระภิกษุจะต้องเข้าไปหาสาธุชนในทุกระดับ ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี ก็พึงต้องเข้าไปหาด้วยอาการอย่างนี้คล้าย ๆ กัน และหากจะต่างกันไปบ้างก็คงอยู่ที่วัตถุประสงค์ของการเข้าไปหา ในส่วนของพระวินัย พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระภิกษุเข้าไปบิณฑบาต¹ ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร คิดว่าจักเข้าบ้านในบัดนี้ เมื่อปกปิดมณฑลสาม² พึงนุ่งให้เป็นปริมณฑล คาดประคตเอว ห่มผ้าซ้อน 2 ชั้น กัดลูกดุม ล้างบาตรแล้ว ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อย ไม่ต้องเร่งรีบ

พึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวจด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงมีตาทอดลงไปในละแวกบ้าน อย่าเวิกผ้าไปในละแวกบ้าน อย่าหัวเราะลั่นไปในละแวกบ้าน พึงมีเสียงน้อยไปในละแวกบ้าน อย่าโยกกายไปในละแวกบ้าน อย่าไกวแขนไปในละแวกบ้าน อย่าโคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน อย่าค้ำกายไปในละแวกบ้าน อย่าคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน อย่าเดินกระโห่่งไปในละแวกบ้าน

เมื่อเข้านิเวศน์พึงกำหนดว่า จักเข้าทางนี้ จักออกทางนี้ อย่ารีบร้อนเข้าไป อย่ารีบร้อนออกเร็วนัก อย่ายืนไกลนัก อย่ายืนใกล้นัก อย่ายืนนานนัก อย่ากลับเร็วนัก พึงยืนกำหนดว่า เขาประสงค์จะถวายภิกษาหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าเขาพักการงาน ลูกจากที่นั่งจับทัพพี หรือจับ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “วัดชันถกะ ปิณฑจาริกวัตร” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ทุติยภาค และอรรถกถา เล่ม 9, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 349.

² หมายถึง การนุ่งห่มผ้าให้เรียบร้อยตามพระวินัย

ภาชนะ หรือตั้งไว้ พึงยืนด้วยคิดว่าเขาประสงค์จะถวาย เมื่อเขาถวายภิกษา พึงแหวกผ้าซ้อนด้วยมือซ้าย พึงน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือขวา แล้วพึงใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับภิกษา และไม่พึงมองดูหน้าผู้ถวาย พึงกำหนดว่า เขาประสงค์จะถวายแก่หรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าเขาจับทัพพีจับภาชนะ หรือตั้งไว้ พึงยืนอยู่ด้วยคิดว่า เขาประสงค์จะถวาย เมื่อเขาถวายภิกษาแล้ว พึงคลุมบาตรด้วยผ้าซ้อน แล้วกลับโดยเร็วเรียบร้อย ไม่ต้องรีบร้อน ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นวัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต เป็นวัตรซึ่งภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร พึงประพฤติเรียบร้อย”

จะเห็นว่า เพียงการเข้าไปบิณฑบาต พระองค์ยังทรงกำหนดอาการไว้อย่างละเอียดลออ ไม่มีข้อที่จะถูกผู้อื่นตำหนิได้ตรงไหน พระภิกษุที่ฝึกตัวและปฏิบัติตามได้ ย่อมเป็นผู้ยังความเลื่อมใสมาสู่มหาชน

ส่วนในกรณีอื่น ๆ อีกนั้น เช่น หากพระภิกษุจะต้องเข้าไปสู่บ้านของสาธุชน พระพุทธองค์ทรงให้หลักในการตัดสินไว้ว่า หากบ้านใดมีลักษณะ 9 ประการต่อไปนี้ พระภิกษุไม่ควรเข้าไปคือ

1. เขาไม่ต้อนรับด้วยความพอใจ
2. ไม่กราบไหว้ด้วยความพอใจ
3. ไม่ให้ที่นั่งด้วยความพอใจ
4. ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้
5. เมื่อขอมืออยู่มาก ก็ให้แต่น้อย
6. เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของเศร้าหมอง
7. ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้ด้วยความเคารพ
8. ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
9. เมื่อกล่าวธรรมอยู่เขาก็ไม่ยินดี

แต่หากมีลักษณะตรงกันข้าม ก็ทรงแนะนำให้เข้าไป เมื่อเข้าไปแล้ว ยังให้รักษาภิรยา
อาการที่ดี อีก 5 ประการ¹ คือ

1. อย่าถือวิสาสะกับสาธุชนที่เราไม่คุ้นเคย
2. อย่าบงการ หรือเจ้ากี้เจ้าการให้เขาทำนั่นทำนี่ให้
3. อย่าคบหากับคนที่ไม่ถูกกับเขา หรือไม่หวังดีกับเขา
4. อย่าพูดกระซิบกระซาบกัน
5. อย่าขอมากเกินไป

2. การยืน ประการถัดมา พระองค์ตรัสว่า “พึงยืนอย่างนี้” ซึ่งอาการยืนที่ถูกต้องนั้น
ควรมีลักษณะ 6 อย่าง² ดังนี้ คือ

1. ไม่ยืนไกลเกินไป เพราะหากต้องพูดก็ทำให้ต้องพูดเสียงดัง
2. ไม่ยืนใกล้เกินไป เพราะจะทำให้อึดอัด เบียดเสียดกันเกินไป
3. ไม่ยืนเหนือลม เพราะอาจเดือดร้อนด้วยกลิ่นตัว
4. ไม่ยืนสูงกว่า เพราะแสดงถึงความไม่เคารพ
5. ไม่ยืนตรงหน้าเกินไป เพราะเวลามอง จะต้องจ้องตาต่อตาดูกันเกินไป
6. ไม่ยืนข้างหลังเกินไป เพราะทำให้ต้องชะเง้อคอดู

แท้ที่จริง การยืนในตำแหน่งที่เหมาะสม ก็คือ ยืนเยื้อง ๆ ด้านซ้ายหรือขวา ในระยะที่
พอเหมาะนั่นเอง

3. การกระทำ ประการถัดมา พระองค์ตรัสว่า “พึงทำอย่างนี้” ซึ่งการกระทำนั้น จะ
ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ซึ่งอาจแตกต่างกันไป แต่ถึงอย่างไร การจะทำอะไรหรือไม่ทำอะไรก็เป็น

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “กุสุปกสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 250.

² _____, “อรรถกถา โขมตรสูตร”, พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 24, (2543) หน้า 32.

สิ่งสำคัญ ดังตัวอย่างเรื่องของสามเณรนิโครธ ที่ทำให้พระเจ้าอโศกทรงเกิดความเลื่อมใส จนเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยนั้นอย่างมากมาย

เรื่องของสามเณรนิโครธ¹ เกิดขึ้นเพราะ วันหนึ่งพระเจ้าอโศกทรงทอดพระเนตรเห็นสามเณรเดินไปด้วยอาการดงามหน้าเลื่อมใส จึงทรงโปรดให้นิมนต์สามเณรมาในพระราชวัง เมื่อสามเณรเข้ามาด้วยอาการอันสงบแล้ว พระองค์ตรัสบอกสามเณรว่า ให้หาที่นั่งอันควรแล้วนิมนต์นั่งเถิด สามเณรนั้นเหลียวดูข้างโน้นข้างนี้แล้วคิดว่า บัดนี้ ไม่มีภิกษุเหล่าอื่น จึงเดินเข้าไปใกล้บัลลังก์ ซึ่งยกเสวตฉัตรกันไว้ แล้วแสดงอาการแต่พระราชา เพื่อต้องการให้ทรงรับบาตร พระราชาทรงทอดพระเนตรเห็นสามเณรนั้นกำลังเดินเข้าไปใกล้บัลลังก์นั้น จึงทรงดำริว่า วันนี้เอง สามเณรรูปนี้จักเป็นเจ้าของราชมณเฑียรนี้ในบัดนี้ สามเณรถวายบาตรที่พระหัตถ์พระราชา แล้วขึ้นนั่งบนบัลลังก์ พระราชาทรงน้อมถวายอาหารทุกชนิด คือ ข้าวต้ม ของควรเคี้ยว และข้าวสวย ที่เตรียมไว้เพื่อประโยชน์แก่สามเณร

จากเรื่องตัวอย่างของสามเณรนิโครธ จะเห็นว่า เมื่อได้รับการเชื่อเชิญให้นั่งสามเณรยังต้องดูว่า ณ ที่นั้นมีพระภิกษุที่เราต้องให้ความเคารพอยู่ด้วยไหม เมื่อไม่มี จึงคิดว่าเราเป็นผู้มีศีลสูงสุด ควรแก่อาสนะที่ดีที่สุด คือบนบัลลังก์ใต้เสวตฉัตร การกระทำของสามเณรนี้ เป็นที่ถูกพระราชหฤทัย แต่มิได้หมายความว่าสามเณรสามารถทำอย่างสามเณรนิโครธได้ทุกครั้ง เพราะนี่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และวิจารณ์ญาณของผู้ที่ฝึกฝนอบรมตนเองมาอย่างดี เรื่องนี้จึงเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นว่า การกระทำที่เหมาะสม มีผลต่อความเจริญของพระพุทธศาสนา

4. การนั่ง ประการถัดมา พระพุทธองค์ตรัสว่า “พึงนั่งอย่างนี้” ซึ่งอาการนั่งที่ถูกต้องนั้น ควรมีลักษณะ 6 อย่าง² ดังนี้

1. ไม่นั่งไกลเกินไป
2. ไม่นั่งใกล้เกินไป
3. ไม่นั่งเหนื่อลม

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล” พระวินัยปิฎก มหาวีถังค์ ปฐมภาค เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 84.

² _____, “มหานิทานสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ที่มณีกาย มหาวรรค เล่ม 13, (2541), หน้า 189.

4. ไม่นิ่งสูงไป

5. ไม่นิ่งตรงหน้าเกินไป

6. ไม่นิ่งหลังเกินไป

สำหรับเหตุผลที่ไม่ให้นั่งอย่างนี้ ก็เช่นเดียวกันกับการยืน ส่วนการนั่งที่ดี จึงควรนั่งข้างหน้าเยื้องซ้ายหรือขวาเล็กน้อย และมีระยะที่เหมาะสม

5. การนั่ง ประการสุดท้าย พระพุทธองค์ตรัสว่า “พืงนั่งอย่างนี้” การนั่งมีทั้งนี้เพราะรู้ และนั่งเพราะไม่รู้ การนั่งเพราะรู้อาจเป็นเพราะบางครั้งไม่อยู่ในสถานการณ์หรือกาลเทศะที่ควรพูด ก็ควรนั่งไว้ โดยเฉพาะหากทราบว่าพูดไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมา ซึ่งการนั่งในลักษณะนี้จะเป็นการนั่งที่สง่าและงดงาม แตกต่างจากการนั่งเพราะไม่รู้ เช่น ถูกถามคำถามแต่ไม่ทราบว่าคำตอบคืออะไร ก็เลยต้องนั่งด้วยอาการของคนไม่รู้

การนั่งที่สง่างาม จะเป็นอาการที่น่าเลื่อมใส เหมือนกับพระภิกษุทั้งหลายที่พระพุทธองค์ตรัสแนะนำไว้ว่า หากมาประชุมพร้อมกัน ก็ควรทำกิจเพียง 2 ประการ¹ คือ

1. กล่าวธรรมมีกถา หรือ 2.เป็นผู้หนึ่งอย่างพระอริยะ

ซึ่งหมายความว่า หากต้องพูด ให้พูดแต่เรื่องธรรมะ ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ให้นั่งเหมือนกับอาการของพระอริยเจ้าไปเสียเลย

กิริยาอาการตั้งแต่การเข้าไปหา การยืน การกระทำ การนั่ง และการนิ่ง ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่พระภิกษุจะต้องศึกษาให้เข้าใจ เพราะมีความจำเป็นที่พระภิกษุจะต้องนำไปใช้ เพื่อเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างไกลเป็นที่พึ่งแก่มหาชน

สรุปว่า การจะเป็นปรัสนัญบุคคล (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

1. รู้และเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มบุคคลสำคัญในสังคม 4 กลุ่ม คือ กษัตริย์ (นักปกครอง) พราหมณ์ (นักวิชาการ) คฤหบดี (นักธุรกิจ และผู้ประกอบการอาชีพอื่นที่

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “ราชสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ชุททกนิทาย อุทาน เล่ม 44, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 173.

เลี้ยงดูตนเองได้) และสมณะ (นักบวช)

2. สามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสม ทั้งการเข้าหา การยืน การกระทำ การนั่ง และการนั่ง

เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงจะทรงรับรองว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัญญ อตถัญญ อตตัญญ มตตัญญ กาลัญญ ปริสัจญญ ด้วยประการฉะนี้”

การฝึกให้เป็นปริสัจญญสำหรับฆราวาส¹

สำหรับฆราวาส ก็สามารถนำเรื่องราวในสมัยพุทธกาล และพระวินัยของพระภิกษุมาประยุกต์ใช้ในการวางตัวเข้าหาชุมชนหรือกลุ่มคนได้ แม้ฆราวาสจะมีความแตกต่างกับพระภิกษุมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล หรือวินัย รวมทั้งเรื่องการแต่งกายที่ต่างกัน เช่น พระภิกษุมีผ้าเพียง 3 ผืนเท่านั้น ไปไหนจึงต้องใช้ผ้าชุดเดียว แต่ฆราวาสมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มมากมาย ซึ่งก็ต้องสวมใส่ให้เหมาะสมกับโอกาสสถานที่ ตามวัย และตามยุคสมัย เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม การวางตัวที่เหมาะสมย่อมแสดงถึงการเป็นผู้มีมารยาทอันงาม โดยเฉพาะในสังคมไทย ซึ่งฆราวาสควรจะศึกษาเอาไว้ เพื่อให้ตนเองไม่ว่าจะอยู่ในสังคมไหน ก็ปฏิบัติตนได้อย่างงดงามน่าชื่นชม ยกตัวอย่างคำแนะนำเรื่องกิริยามารยาทจากหนังสือ “สมบัติของผู้ดี” ที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ประพันธ์ไว้ มีสิ่งที่น่าสนใจพอสังเขป ดังนี้

“ผู้ดี ย่อมรักษาความเรียบร้อย ทั้งกาย วาจา ใจ เช่น แต่งตัวสะอาด เรียบร้อยเสมอ ไม่แสดงกิริยาตึงตัง ไม่พูดจาเสียงดังในบ้านแขก ไม่แย่งชิงพูด ไม่จามเสียงดังโดยไม่ป้องกัน...

ผู้ดี ย่อมมีสัมมาคารวะ ทั้งกาย วาจา ใจ เช่น นั่งด้วยกิริยาอันสุภาพหน้าผู้ใหญ่ เปิดหมวกเมื่อเข้าชายคาบ้านผู้อื่น ผู้น้อยยอมเคารพผู้ใหญ่ก่อน ผู้ชายยอมเคารพผู้หญิงก่อน ผู้ลายอมเป็นผู้เคารพก่อน ไม่พูดจากล่าวร้ายถึงญาติมิตรที่รักใคร่หน้าถือของผู้ฟังแก่ผู้ฟัง เมื่อตนทำพลาดพลั้งสิ่งใด แก่บุคคลใด ควรออกวาจาขอโทษเสมอ นับถืออ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่และมีความอ่อนหวานแก่ผู้น้อย เป็นต้น”

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 185.

จากข้อความข้างต้น เป็นกิริยาอาการที่ตรงเหมาะสมแก่พราวาสในการนำมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น หากเราจะไปบ้านใครเพื่อทำหน้าที่ กัลยาณมิตร ก็ควรนัดหมายให้เรียบร้อย ก่อนออกจากบ้านก็สำรวจการแต่งกาย อุปกรณ์ในการทำหน้าที่ ไปถึงก่อนเวลานัดเล็กน้อยสัก 5 นาที ไม่ควรไปรอนานเกินไปเพราะเจ้าของบ้านอาจยังไม่พร้อม หรือไปช้าผิดเวลานัดหมาย จะนั้นก็ดูให้เหมาะสมตามที่เจ้าของบ้านจัดไว้ให้ ไม่นั่งนานเกินควร ไม่ละลาบละล้วงเข้าห้องเรือนก่อนเจ้าของบ้านเชิญ ไม่ชอกแซกใต้ถ้ำมธูระ ส่วนตัวหรือเรื่องภายในบ้านของเขาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับตน เป็นต้น

นี่เป็นมารยาทในสังคมไทยที่พราวาสควรประพฤติปฏิบัติ และนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับคนทั้ง 4 กลุ่ม ปัจจุบันแม้จะมีการนำเอาวัฒนธรรมของชาวต่างชาติ เช่น ของชาวตะวันตกเข้ามาใช้บ้าง แต่มารยาทโดยหลักก็ยังคงอยู่ ส่วนการเข้าหาแต่ละบริษัทหรือแต่ละกลุ่มในชาวต่างชาตินั้น ก็คงต้องศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีเพิ่มเติม

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องปรัสนัญญูไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

คนส่วนใหญ่รู้จักแต่เรื่องเหตุผล แต่เข้าสมาคมไม่เป็นจึงไม่ยอมเข้า ไม่คุ้น ทำให้เพื่อนน้อย โดดเดี่ยว ขาดคนสนับสนุน พวกเราต้องฝึกเข้าสมาคมให้เป็น ฝึกได้โดยการปฏิสนธิการ ซึ่งคนแต่ละกลุ่มก็มีนิสัยต่างกัน การเข้าหาแต่ละกลุ่มก็แตกต่างกัน แต่ถ้าเข้าได้ทั้งสี่กลุ่มนี้ เราจะเป็นบุคลากร เป็นกัลยาณมิตรชั้นเยี่ยม ให้ฝึกนิสัยเหล่านี้ด้วยความช่างสังเกต อย่าใจร้อน ให้สังเกตใจและอัธยาศัยของเขา เอาเขาเป็นที่ตั้งอย่าเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง ค่อย ๆ เปิดใจเขา ค่อย ๆ แนะนำให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ให้อยากใจเขาให้สูงขึ้น ถ้าทำได้เราจะทำหน้าที่ กัลยาณมิตรได้ดีและสำเร็จ ให้โอนอ่อนผ่อนตามภายนอกแต่หลักการต้องมั่นคงแล้วโน้มเข้าสู่ภายใน

เช่น ฝึกให้รู้จักหมู่คณะหรือกลุ่มชนว่าดีหรือไม่ดี ควรคบหาสมาคม ควรเข้าไปอยู่เป็นพวกหรือไม่ เมื่ออยู่ในชุมชนหรือที่ประชุมชนนั้น ๆ ควรวางตัวอย่างไร ควรทำอะไร ควรพูดอย่างไร เช่น เมื่อเข้าหาผู้ใหญ่ควรแสดงอาการนอบน้อมมีสัมมาคารวะ เมื่อเข้าวัดควรสำรวม ภาจ วาจาใจ ไม่แสดงอาการตลกคึกคะนอง เมื่อไปร่วมพิธีงานศพจะต้องแต่งกาย จะพูดและจะทำอย่างไร เมื่อเข้าวัดไปในพิธีทำบุญต่าง ๆ จะต้องปฏิบัติตัวอย่างไร จึงจะเหมาะสม จะวางตัวอย่างไรเมื่อพูดคุยกับพระสงฆ์ เป็นต้น จะได้ไม่เคอะเขินเวลาสู่ที่ประชุมชน คือ ต้องทำตัวเข้ากับสังคมได้

โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

เช่น รัฐชุมชน คือรัฐสังคม ตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รัฐสังคมโลก รัฐสังคมของประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อย ๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

เช่น รู้จักชนชั้นต่าง ๆ เช่น ชั้นผู้ใหญ่โดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง ชั้นผู้น้อยโดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง กิริยาวาจาที่จะใช้ต่อชนชั้นผู้ใหญ่อย่างหนึ่ง ที่ใช้ต่อชนชั้นผู้น้อยอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ความรู้จักชุมชนนั้น ๆ ด้วยแล้ว เมื่อเข้าไปหาเขา เราต้องปฏิบัติ คือใช้กิริยาวาจาให้เหมาะสมแก่ชนนั้น ๆ

เช่น รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน รู้ในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อท้องถิ่นของตน มีความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นหรือชุมชนของตน เข้าใจและปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชน ไม่รังเกียจหรือดูหมิ่นเหยียดหยามท้องถิ่นหรือชุมชนของตน ควรให้การสงเคราะห์ ช่วยเหลือหรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นหรือชุมชนของตน เป็นต้น

เช่น เข้าใจคนที่มีความเกี่ยวข้องกับเราทั้งหมด อยู่ที่ไหนก็รู้จักว่าคนรอบข้างเรา ว่าเขาชอบหรือไม่ชอบอะไร จะได้กลมกลืนกับเขาได้ ถ้าทำธุรกิจก็ต้องเข้าใจลูกค้า เข้าใจคู่แข่ง ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะประสบความสำเร็จในการทำงานทุกอย่าง

7. ปุคคลัญญุตตา หรือปุคคลปรอปรัญญุตตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล)

จากการศึกษาเรื่องปริสัณญู การรู้จักบริษัทหรือชุมชน หมายถึง การรู้ธรรมเนียม

มารยาท และข้อพึงปฏิบัติในบริษัทหรือชุมชนทั้ง 4 กลุ่มที่กล่าวมาแล้วนั้น ถือว่าเป็นบทฝึกที่สำคัญ เพราะเป็นจุดตั้งต้นของการทำหน้าที่กัลยาณมิตรให้แก่ผู้อื่น คือ ทำให้รู้จักธรรมเนียม และข้อพึงปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในแต่ละกลุ่มคนที่พระภิกษุต้องเข้าไปพบ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง พุดคุยสนทนา หรืออิริยาบถใดก็ตาม ย่อมทำให้กลุ่มคนเหล่านั้นเกิดความพึงพอใจ เพราะถือว่าปฏิบัติได้ถูกต้องตามธรรมเนียม ทั้งเป็นการให้เกียรติต่อกัน จนเปิดใจรับฟังธรรมะคำแนะนำต่าง ๆ จากพระภิกษุได้มากกว่า ก่อเกิดเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันในการดำเนินชีวิตและต่อเป้าหมายอันสูงสุดคือการทำพระนิพพานให้แจ้ง

ดังนั้น เมื่อพระภิกษุเป็นธัมมัญญ อุตถัญญ อุตตัญญ มัตตัญญ กาลัญญ ปริสัจญแล้ว จึงต้องฝึกในขั้นตอนที่ 7 คือ “บุคคลปโรปรัญญ” หรือหลักการดูคนเป็นต่อไป ตามวิธีการที่ พระพุทธองค์ตรัสไว้ ดังนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการฝึกตนเองให้เป็นบุคคลปโรปรัญญบุคคล ไว้ ดังนี้

“ก็ภิกษุเป็นบุคคลปโรปรัญญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้รู้จักบุคคลโดยส่วน 2 คือ บุคคล 2 จำพวก ได้แก่

1) **พวกหนึ่งต้องการเห็นพระอริยะ** พวกหนึ่งไม่ต้องการเห็นพระอริยะ บุคคลที่ไม่ต้องการเห็นพระอริยะ พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ต้องการเห็นพระอริยะ พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ต้องการเห็นพระอริยะก็มี 2 จำพวก คือ

2) **พวกหนึ่งต้องการจะฟังสัทธรรม** พวกหนึ่งไม่ต้องการฟังสัทธรรม บุคคลที่ไม่ต้องการฟังสัทธรรม พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ต้องการฟังสัทธรรม พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ต้องการฟังสัทธรรมก็มี 2 จำพวก คือ

3) **พวกหนึ่งตั้งใจฟังธรรม** พวกหนึ่งไม่ตั้งใจฟังธรรม บุคคลที่ไม่ตั้งใจฟังธรรม พึงถูกติเตียน ด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ตั้งใจฟังธรรม พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ตั้งใจฟังธรรมก็มี 2 จำพวก คือ

4) **พวกหนึ่งฟังแล้วทรงจำธรรมไว้** พวกหนึ่งฟังแล้วไม่ทรงจำธรรมไว้ บุคคลที่ ฟังแล้วไม่ทรงจำธรรมไว้ พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ก็มี 2 จำพวก คือ

5) **พวกหนึ่งพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้** พวกหนึ่งไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ บุคคลที่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ พึงถูกติเตียน ด้วยเหตุนั้น ๆ บุคคลที่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ

บุคคลที่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ก็มี 2 จำพวก คือ

6) **พวกหนึ่งรู้ธรรมรู้ธรรมแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม** พวกหนึ่งหาธุระ

รู้ธรรม แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลที่หาผู้รู้ธรรมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่รู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม พึงได้รับความสรรเสริญ ด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่รู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ก็มี 2 จำพวก คือ

7) พวกหนึ่งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น พวกหนึ่งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนและปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น บุคคลที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รู้จักบุคคลโดยส่วน 2 ฉะนั้นแล ภิกษุเป็นบุคคลโปรปรัญญุ อย่างนี้แล.”¹

จากเนื้อความข้างต้นนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแยกประเภทคน แบ่งตามพฤติกรรมไว้ 7 ลักษณะ โดยค่อย ๆ แบ่งลักษณะคนออกไปทีละ 2 ส่วนตามลำดับ คือ

1. ต้องการเห็นพระ หรือไม่ต้องการเห็นพระ
2. ต้องการฟังธรรม หรือไม่ต้องการฟังธรรม
3. ตั้งใจฟังธรรม หรือไม่ตั้งใจฟังธรรม
4. ทรงจำธรรมไว้ หรือไม่ทรงจำธรรมไว้
5. พิจารณาธรรมที่ทรงจำไว้ หรือไม่พิจารณาธรรมที่ทรงจำไว้
6. ปฏิบัติสมควรแก่ธรรมที่พิจารณาแล้ว หรือไม่ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม
7. ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น หรือปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนและผู้อื่นด้วย

ลักษณะทั้ง 7 ประการนี้เอง เป็นเครื่องช่วยบอกพื้นฐานความรู้และสภาพใจของคนฟัง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ธัมมัญญสูตร” พระสุตตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 238-240.

แก่พระภิกษุผู้เข้าไปทำหน้าที่กัลยาณมิตร แนะนำธรรมะให้ กล่าวคือ

(1) บรรดาบุคคลทั้งหลายนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ บุคคลผู้อยากเห็นพระ หรืออยากพบพระ กับบุคคลผู้ไม่อยากเห็นพระ ในบุคคลผู้อยากพบพระนั้น อย่างน้อยเขาย่อมพอมีความรู้พื้นฐานในพระพุทธศาสนาบ้างว่า ชีวิตพระกับชีวิตฆราวาสนั้นแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นกิจวัตรประจำวัน การทำมาหาเลี้ยงชีพ ความสำเร็จในหน้าที่และการดำเนินชีวิต เป็นต้น ในใจจึงพอจะมีความศรัทธาอยากที่จะเข้ามาพบพระอยู่มากกว่าประเภทที่ไม่อยากเห็นพระ

(2) บรรดาผู้ที่อยากเห็นพระยังแบ่งออกได้ 2 ส่วน คือ อยากฟังธรรมะและไม่อยากฟังธรรมะ บุคคลที่อยากฟังธรรมะ อย่างน้อย ๆ เพราะมีความรู้มากขึ้นว่า ชีวิตพระในแต่ละวันนั้น ท่านศึกษาปฏิบัติตัวเองตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ และรู้ว่าธรรมะที่ท่านจะแนะนำและเทศน์สอนนั้น จะก่อประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของตนเอง เพราะเหตุนั้น จึงอยากที่จะเข้ามาฟังธรรมะ อยากจะเรียนรู้ ส่วนบุคคลประเภทอยากเห็นพระ แต่ไม่ชอบฟังธรรมะ เช่น อยากพบพระเพราะคิดว่าจะทำให้ตนประสบโชค ลาภ มาพบพระเพราะเชื่อโชคกลาง มาเพื่อผูกดวง สะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้ใจไม่สว่างเพียงพอ มีความศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าน้อยไป จึงไม่พร้อมที่จะรับฟังธรรมะ

(3) บรรดาผู้ที่อยากฟังธรรมะ ก็แบ่งได้อีก 2 ส่วน คือ ตั้งใจฟังและไม่ตั้งใจฟัง เพราะรู้ว่าธรรมะนั้นมีคุณค่ายิ่งกับตนเอง จึงตั้งใจฟัง ไม่ปล่อยให้ใจเลื่อนลอย สนใจในเนื้อหาและถ้อยคำที่พระภิกษุแนะนำ ส่วนบุคคลผู้ไม่ตั้งใจฟังธรรมะ แม้อยากที่จะฟัง แต่ก็ไม่ได้เนื้อหาสาระแต่อย่างใด เพราะไม่ใส่ใจ หรือบางครั้งขณะฟังก็นั่งหลับ นิ่งคุยกัน เป็นต้น

(4) บรรดาผู้ตั้งใจฟังธรรมะ ยังแบ่งได้อีก 2 ส่วน คือ ตั้งใจจำและไม่ตั้งใจจำ ธรรมะที่ฟังจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งกับตัวเอง หากจำธรรมะนั้นได้ เช่นรู้ว่าอบายมุขเป็นต้นทางแห่งความเสื่อม เป็นเหตุแห่งการสูญเสียชีวิต แต่จำไม่ได้ว่า มีกี่อย่าง ประกอบด้วยอะไรบ้าง ธรรมะที่ตั้งใจฟังแต่ไม่ตั้งใจจำจึงไม่เกิดประโยชน์มากนัก จึงกล่าวได้ว่า บุคคลผู้ตั้งใจจำธรรมะจึงมีพื้นฐานความรู้มากกว่าผู้ไม่ตั้งใจจำธรรมะ

(5) บรรดาผู้ตั้งใจจดจำธรรมะนั้น แบ่งออกได้อีก 2 ส่วน คือ นำมาพิจารณาและไม่นำมาพิจารณาใคร่ครวญ ธรรมะที่ทรงจำเมื่อได้นำมาใคร่ครวญ พิจารณาตรองหาเหตุผล ย่อมเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของธรรมะนั้น ๆ การใคร่ครวญธรรมะนี้จึงถือเป็นการพัฒนาความรู้และปัญญา ทำให้กลายเป็นผู้แตกฉาน และมีพื้นฐานความรู้มากขึ้นกว่าผู้ที่ทรงจำแต่ไม่

นำมาพิจารณา

(6) บรรดาผู้พิจารณาธรรมะ แบ่งออกได้อีก 2 ส่วน คือ นำมาปฏิบัติและไม่นำมาปฏิบัติ ความรู้ทางธรรมะที่ได้นำมาใคร่ครวญแล้ว จะเกิดเป็นประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อนำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตัวเอง ส่วนผลจากการปฏิบัติจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยก็ขึ้นกับว่านำมาใช้ปฏิบัติมากหรือน้อยในชีวิตจริง แต่บุคคลผู้มีความรู้ธรรมะแล้วไม่นำมาปฏิบัติย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ทั้งยังมีโอกาสก่อกรรมชั่วได้อีกด้วย กล่าวคือ นำความรู้ธรรมะที่ตนมีมา จ้องจับผิดผู้อื่น หรือมีใจไม่บริสุทธิ์ ใช้ความรู้ของตนเพื่อมุ่งทำลายผู้อื่น เป็นต้น

(7) บรรดาผู้รู้ธรรมะแล้วนำมาปฏิบัตินั้น ก็แบ่งเป็นอีก 2 ส่วน คือ ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตน และปฏิบัติเพื่อประโยชน์ทั้งของตนและผู้อื่น บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อตนแต่ไม่หวังประโยชน์เพื่อบุคคลอื่นก็คือ ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรให้แก่ตัวเอง จึงกลายเป็นคนดีเฉพาะตัว แต่ไม่ได้ช่วยให้คนอื่นเป็นคนดีตามตัวเองไปด้วย ส่วนบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่น คือ บุคคลผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวตามธรรมะนั้น และยังชักชวนให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในธรรมะ ตั้งอยู่ในความดีงาม ดังเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าอรหันตสาวกผู้ฝึกฝนตัวเอง จนเป็นผู้มีความบริสุทธิ์สะอาด ทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่น พื้นฐานใจของบุคคลประเภทนี้จึงประกอบด้วยความเมตตา ความปรารถนาดี มากกว่า บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อตนเองฝ่ายเดียว

หลักการดูคนเป็น ย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระภิกษุในการแนะนำธรรมะ กล่าวคือ จะได้ทราบว่าควรแนะนำธรรมะเท่าที่บุคคลนั้นจะเข้าใจ และที่เขาสามารถจะรองรับความรู้ คำแนะนำนั้นได้อย่างเหมาะสม และยังช่วยจัดลำดับความสำคัญตามประเภทของคนได้ คือ บุคคลใดที่มีความพร้อมในการฟังธรรมะ รองรับธรรมะได้มาก พระภิกษุก็จะมุ่งความสำคัญไปยังบุคคลนั้นก่อน โดยหวังประโยชน์ที่บุคคลนั้นจะได้รับเป็นสำคัญ ส่วนบุคคลที่มีความพร้อมน้อยกว่า ก็จะแสดงธรรมให้มีความสำคัญลดหลั่นกันลงมาไปตามความเหมาะสม

นอกจากจะดูคนเป็นโดยสามารถแยกแยะบุคคลออกได้ 7 ลักษณะโดยส่วน 2 ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงเพิ่มอีกด้วย ได้แก่ ต้องรู้จักเลือกหัวข้อธรรมให้เหมาะสมกับผู้ฟัง ต้องรู้จักวิธีการและเทคนิคในการแสดงธรรมเพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุดต่อผู้ฟัง และ ต้องรู้จักประเมินผลการแสดงธรรมในแต่ละครั้งด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รู้จักเลือกหัวข้อธรรมะ

หลักการเลือกธรรมะที่จะนำไปใช้ในการทำหน้าที่กัลยาณมิตรด้วยการแสดงธรรมนั้น พระภิกษุจะต้องมีความเข้าใจเรื่องเป้าหมายของการแสดงธรรมเสียก่อนว่า การแสดงธรรมมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ดังนั้นเมื่อต้องแสดงธรรม จึงต้องตั้งหวังให้เกิดประโยชน์กับผู้ฟังทั้ง 3 ระดับ คือ

ระดับสูง คือ ให้ผู้ฟังหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส บรรลุธรรม

ระดับกลาง คือ ให้ผู้ฟังได้รับความสุขในโลกนี้ คือในภพชาติปัจจุบัน และในโลกหน้า คือชีวิตในปรโลก

ระดับต่ำ คือ ให้ผู้ฟังมีอุปนิสัยที่เป็นอุปการะแก่การฟังธรรมติดตัวไปในภพเบื้องหน้า เนื่องจากความไม่พร้อมของผู้ฟังที่จะรองรับธรรมะ

หลักในการเลือกธรรมะนั้นแบ่งไปตามลักษณะของผู้ฟัง ว่ามีลักษณะอย่างไร ดังจะยกตัวอย่างการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ 3 แนวทาง ดังนี้

1. เลือกธรรมะตามจริตอัธยาศัยของผู้ฟัง

จริตอัธยาศัย คือ นิสัยปกติพื้นฐานอันมีอยู่ในแต่ละบุคคล แบ่งออกได้ 6 ประเภท คือ

1. ราคจริต จะมีลักษณะรักสวยรักงาม
2. โทสจริต จะมีลักษณะหงุดหงิด ไร้ร้อน
3. โมหจริต จะมีลักษณะเขลา งมงาย
4. สัทธาจริต จะมีลักษณะเชื่อง่าย
5. พุทธิจริต จะมีลักษณะชอบใช้ความคิด ตรึกตรอง
6. วิตกจริต จะมีลักษณะมักกังวล ฟุ้งซ่าน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเลือกธรรมะที่เหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของผู้ฟัง จะกล่าวสอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ไปตามจริตอัธยาศัย ดังนี้

“พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสบอกอสุภกถาแก่บุคคลผู้เป็นราคะจริต

ย่อมตรัสบอกเมตตาทภาวนาแก่บุคคลผู้เป็นโทสจริต

ย่อมทรงแนะนำบุคคลผู้เป็นโมหจริตให้ดำรงอยู่ในการเรียน ในการไต่ถาม ในการฟัง
ธรรมตามกาล ในการสนทนาธรรมตามกาล ในการอยู่ร่วมกับครู

ย่อมตรัสบอกอานาปานสติแก่บุคคลผู้เป็นวิตกจริต

ย่อมตรัสบอกพระสูตรอันเป็นนิมิตดี ความตรัสรู้ดีแห่งพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดี
แห่งพระธรรม ความปฏิบัติดีแห่งพระสงฆ์ และศีลทั้งหลายของตน อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม
ใสแก่บุคคลผู้เป็นสัทธาจริต

ย่อมตรัสบอกธรรมอันเป็นนิมิตแห่งวิปัสสนา ซึ่งมีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มี
อาการเป็นอนัตตา แก่บุคคลผู้เป็นญาณจริต (พุทธิจริต)”¹

2. เลือกธรรมะตามภูมิหลังเดิมของผู้ฟัง

หมายความว่า ผู้ฟังมีความคุ้นเคยกับสิ่งใด พระพุทธองค์ก็จะทรงแนะนำ เทศนาสั่ง
สอนในสิ่งนั้น เนื่องจากผู้ฟังสามารถจะตรงตามธรรมะได้ทัน เกิดความเข้าใจได้ง่าย ดัง
ตัวอย่างที่พระองค์ทรงโปรดเหล่าชฎิลสามพี่น้องผู้คุ้นเคยกับการบูชาไฟ ณ ตำบลคยาสี่สะ ริม
ฝั่งแม่น้ำคยา ด้วยการตรัส อาทิตตปริยายสูตร² อันกล่าวถึงสิ่งของร้อนเช่นกับไฟว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงเป็นของ
ร้อน คืออะไร คือ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส เป็นของร้อน แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา
หรือออกทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นของร้อน

ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่าร้อนเพราะไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ร้อนเพราะชาติ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส”

ในทางปฏิบัติ การเลือกธรรมะตามภูมิหลังเดิมของผู้ฟังนั้น สามารถรู้ได้หลายวิธี เช่น
จากอาชีพที่ทำ จากภูมิลำเนาที่อาศัย จากระดับการศึกษา จากอายุของผู้ฟัง รวมถึงสอบถาม

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ว่าด้วยจักขุ 5” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย มหานิทเทส, เล่ม 66, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 304.

² _____, “อาทิตตปริยายสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 28, (2543), หน้า 33.

จากผู้นิมนต์ ผู้คุ้นเคยกับคนฟัง เป็นต้น ดังนั้นก่อนที่จะแสดงธรรม พระภิกษุจึงควรรู้จักภูมิหลังของผู้ฟังก่อน เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการแนะนำธรรมะได้อย่างเหมาะสมแก่ผู้ฟัง

3. เลือกธรรมะตามระดับสติปัญญา

ในผู้ฟังคนเดียวกัน เมื่อมีสติปัญญาความรู้เพิ่มขึ้นไปตามอายุและวัย หัวข้อธรรมะที่จะแสดงก็ต้องปรับเปลี่ยนไปตามระดับสติปัญญาด้วย แม้ว่าจริตอัธยาศัยหรือภูมิหลังเดิมของบุคคลนั้นจะยังไม่เปลี่ยนแปลงไปก็ตาม ดังตัวอย่างโอวาทที่พระพุทธองค์พราสอนแก่พระราหุล เช่นเมื่อครั้งท่านยังเป็นสามเณรราหุล มีอายุเพียง 7 พรรษา แม้บวชแล้วก็ตาม แต่ด้วยธรรมชาติวัยเด็กย่อมเล่นชุกชอน คะนองมือ คะนองปาก พระพุทธองค์จึงตรัสสอนให้รู้จักระมัดระวังคำพูด ไม่ให้พูดเท็จ

เมื่อสามเณรราหุลอยู่ในวัยหนุ่ม สิ่งที่น่าระวังคือกามราคะ ขณะบิณฑบาตในยามเช้าตามพระพุทธองค์ไป พระองค์ก็ตรัสสอนให้ท่านรู้จักสำรวจมระมัดระวังใจของตน สอนให้มองทุกสิ่งไปตามสภาพความเป็นจริง และเมื่อพระราหุลมีสติปัญญามากเพียงพอแล้ว จึงตรัสสอนธรรมะที่มีความละเอียดลึกซึ้งขึ้นไปอีก ทรงสอนให้เกิดความเบื่อหน่ายในชั้นนี้ทั้งห้าประการ อย่างเป็นเหตุเป็นผลไปตามลำดับ จนกระทั่งจิตของพระราหุลหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านใคร่ต่อการศึกษา

วิธีการแสดงธรรม¹

ผู้จะแสดงธรรมนั้น ควรมีความเข้าใจพื้นฐานที่ตรงกัน 2 ประการ คือ

1. การแสดงธรรมไม่ใช่ของง่าย เพราะต้องอาศัยความพร้อมอย่างมากของผู้สอน ทั้งสภาพใจ ทั้งความรู้ที่ต้องถ่ายทอดไปตามลำดับ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แก่พระอานนท์² ว่า

“ดูก่อนอานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ฟังตั้งธรรม 5 ประการไว้ภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ธรรม 5 ประการเป็นไหน? คือ ภิกษุ ฟังตั้งใจว่า

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 203-205.

² _____, “อุทายีสสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตตริภาย ปัจจกนิบาต เล่ม 36, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 334.

1. จักแสดงธรรมไปโดยลำดับ
2. จักแสดงอ้างเหตุผล
3. จักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู
4. จักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม
5. จักไม่แสดงให้กระทบตนและผู้อื่น”

2. ต้องไม่ดูเบาในการแสดงธรรม ไม่ว่าผู้ฟังจะเป็นใครก็ตาม การเตรียมความพร้อมในการแสดงธรรมทั้งเนื้อหา ทั้งตัวพระภิกษุผู้แสดงธรรมเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ว่าผู้ฟังนั้นจะเป็นผู้มีความรู้ มีระดับสติปัญญาสูง หรือเป็นเด็ก เป็นนักเรียนวัยเยาว์ก็ตาม พระภิกษุก็จะแสดงธรรมด้วยความเคารพ คือ ไม่ให้เนื้อหาธรรมะผิดพลาด เตรียมความพร้อมอย่างตั้งใจ ไม่ประพาดตัวเข้าทำนองว่า สอนกลุ่มคนมีความรู้ มีฐานะ ต้องเตรียมตัวมาก ขณะที่สอนกลุ่มคนด้อยความรู้ คนอ่อนวัย ไม่ต้องเตรียมตัวแต่อย่างใด เป็นต้น

วิธีการแสดงธรรมนั้นมีหลากหลายวิธี แต่จะขอยกลักษณะการแสดงธรรมพอให้เห็นเป็นแนวทางแต่เพียงสังเขป 7 ประการ ดังนี้

1. **แนะนำจากที่เข้าใจง่าย ไปหาที่เข้าใจยาก**
2. **แนะนำด้วยเนื้อหาที่มีความลุ่มลึกไปตามลำดับ** ไม่สลับเนื้อหา หรือกระโดดข้ามไปมา
3. **แนะนำให้เห็นด้วยสิ่งที่เป็นจริง** หากสิ่งที่สอนนั้นสามารถแสดงให้เห็นด้วยของจริง ก็จะนำมาแสดงให้เห็นทันที หมายถึง เรื่องใดมีประสบการณ์ตรงที่ได้ไปพบ หรือเคยกระทำมาก่อน ก็จะอธิบายจนเข้าใจ
4. **แนะนำตรงตามเนื้อหา** ไม่ออกนอกประเด็น หากเรื่องที่พูดนั้นไม่เกี่ยวข้อง ก็จะไม่กล่าวถึง
5. **แนะนำอย่างมีเหตุผล** คือ เนื้อหาที่มีความสมเหตุสมผล ผู้ฟังสามารถใคร่ครวญและตรองตามได้

6. แนะนำอย่างพอดีกับความเข้าใจของผู้ฟัง ไม่มากเกินไปจนจำจนจืดจางไม่ไหว และไม่น้อยเกินไปจนไม่พอเหมาะแก่ความรู้ของผู้ฟัง

7. แนะนำในสิ่งที่ประโยชน์แก่ผู้ฟัง มุ่งหวังประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับเป็นสำคัญ หากสิ่งใดเห็นว่ายังไม่เป็นประโยชน์นัก ก็จะไม่กล่าวสอน

นอกจากนี้ ถ้อยคำที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวสอนแก่ผู้ฟังไม่ว่าผู้ฟังนั้นจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ หรือชนชั้นใดก็ตาม ล้วนมีคุณลักษณะเหมือนกันอย่างน่าอัศจรรย์ กล่าวคือ มีลีลาในการแสดงธรรมครบถ้วนทั้ง 4 ประการ คือ

1. แจ่มแจ้ง (สันทสนะ) หมายถึง ทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาธรรมะที่กล่าวสอนได้อย่างแจ่มแจ้ง

2. จูงใจ (สมาทปนะ) หมายถึง ทำให้ผู้ฟังยอมรับธรรมะและเกิดแรงบันดาลใจอยากนำธรรมะที่ได้ฟังไปปฏิบัติตาม

3. หาญกล้า (สมุตเตชนา) หมายถึง ทำให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจ เกิดความบากบั่น พร้อมทั้งจะฝ่าฟันอุปสรรคในการนำธรรมะที่ได้ฟังไปปฏิบัติ เพราะรู้ว่าธรรมะที่ทำนั้น จะเป็นประโยชน์ เป็นความสุข ความเจริญแก่ตัวเอง จึงพร้อมหาญกล้าฝ่าฟันอุปสรรค

4. ร่าเริง (สัมปหังสนา) หมายถึง ทำให้จิตใจผู้ฟังเกิดความชุ่มชื้น ร่าเริง แจ่มใส เบิกบานใจ ไม่เบื่อหน่าย

จะเห็นได้ว่า นอกจากเนื้อหาธรรมะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว การรู้จักใช้ลีลาเพื่อการแสดงธรรมก็มีความสำคัญเช่นกัน เพราะจะทำให้คนฟังอยากที่จะนำธรรมะที่ได้ฟังไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตน แม้อาจจะไม่มั่นใจ แต่ก็มีความกล้าใจ จนเกิดความอาจหาญ กล้าที่จะฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ พระภิกษุจึงควรยึดถือไว้เป็นแนวทางหนึ่งในการแสดงธรรม

เทคนิคการแสดงธรรม¹

มีเทคนิคอยู่ 3 ประการ ที่จะขอแนะนำเป็นแนวทาง ดังนี้

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 205-207.

1. รู้จักมีเรื่องประกอบเป็นตัวอย่าง

การมีเรื่องตัวอย่างประกอบจะช่วยให้ผู้ฟังจดจำง่าย เข้าใจได้ง่าย และเกิดความเพลิดเพลินในการฟัง ไม่เบื่อหน่าย สามารถติดตามเนื้อหาสาระที่พระภิกษุแนะนำ แสดงธรรมได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดตอน

แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงมีเรื่องตัวอย่างประกอบเช่นกัน ซึ่งบางครั้งเป็นเรื่องของพระองค์เองในขณะที่ย่ำเพ็ญบารมีเป็นพระบรมโพธิสัตว์อยู่ บางครั้งก็เป็นเรื่องในสมัยพุทธกาลของพระองค์กับเหล่าสาวกบ้าง

2. รู้จักใช้การอุปมาอุปไมย หรือการเปรียบเทียบ

เมื่อต้องอธิบายในสิ่งที่เข้าใจได้ยาก การอุปมาเปรียบเทียบก็ช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้วิธีนี้เช่นกัน ดังตัวอย่างที่พระมาลากยบุตรทูลถามปัญหาเรื่องของโลกกับพระองค์ เช่น โลกนี้เที่ยงหรือโลกนี้ไม่เที่ยง โลกนี้มีที่สุดหรือโลกนี้ไม่มีที่สุด เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่มีประโยชน์ต่อการทำอสังกาสให้หมดไป พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบโดยตรง แต่ทรงใช้วิธีอุปมา ดังปรากฏใน จูฬมาลากยโอวาทสูตร¹ ว่า

“ดูก่อนมาลากยบุตร เปรียบเหมือนบุรุษต้องศรัทธาอันอาบยาพิษที่ฉาบทาไว้หนา มิตร อมาตย์ ญาติสนิทของบุรุษนั้นพึงไปหานายแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัดตมาผ่า บุรุษต้องศรัทธา พึงกล่าวอย่างนี้ว่าเรายังไม่รู้จักรุชผู้ยิงเรานั้นว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร...เพียงใด เราจักไม่นำลูกศรนี้ออกเพียงนั้น

บุรุษต้องศรัทธา พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรายังไม่รู้จักรุชที่ชึงเรานั้นว่าเป็นชนิดมีแล่งหรือ เกาทัณฑ์...สายที่ยิงเรานั้นเป็นสายทำด้วยปอผิว ไม้ไผ่ เอ็น ป่าน หรือเยื่อไม้ ลูกธนูที่ยิงเรานั้น ทำด้วยไม้ ที่เกิดเองหรือไม้ปลูก หางเกาทัณฑ์ที่ยิงเรานั้น เขาเสียบด้วยขนปีกนกแร้ง นกตะกรุม เหยี่ยว นกยูง... เกาทัณฑ์นั้นเขาพันด้วยเอ็นวัว ควาย ค่าง หรือลิง...ลูกธนูที่ยิงเรานั้น เป็นชนิดอะไรเพียงใด เราจักไม่นำลูกศรนี้ออกเพียงนั้น

ดูก่อนมาลากยบุตร บุรุษนั้นพึงรู้ชื่อนั้นไม่ได้เลย โดยที่แท้บุรุษนั้นพึงทำกาละ (ตาย) ไป ฉันท

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “จูฬมาลากยโอวาทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก เล่ม 20, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 301.

ดูก่อนมาลงกยบุตร บุคคลใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ทิวา 10 นั้น¹ ฯลฯ แก่เราเพียงใด เราจักไม่ประพาศพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพียงนั้น ชื่อนั้นตถาคตไม่พยากรณ์เลย โดยที่แท้บุคคลนั้นพึงทำกาละไปฉนั้น”

3. รู้จักใช้อุปกรณ์ในการสอน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้อุปกรณ์เป็นสื่อในการสอนธรรมะโดยทรงอาศัยสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว หาได้ตามธรรมชาติมาใช้ ดังขณะที่พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นกองไฟกองใหญ่ จึงใช้กองไฟนั้นเป็นอุปกรณสอนเหล่าพระภิกษุให้ระมัดระวังในศีล ตั้งมั่นในการบำเพ็ญสมณธรรมว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นกองไฟกองใหญ่โน้นที่กำลังลุกโชติช่วงอยู่หรือไม่...เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟใหญ่โน้นที่กำลังลุกโชติช่วงอยู่ กับการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดพระราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์ หรือ บุตรสาวคฤหบดี ผู้มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม อย่างไรหนะจะประเสริฐกว่ากัน”²

เมื่อพระภิกษุตอบว่า กอดพระราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์ดีกว่า พระองค์จึงทรงสอนว่า ไปกอดกองไฟดีกว่า เพราะกอดกองไฟอย่างมากก็แค่ตายแต่ไม่ตกนรก ส่วนพระภิกษุที่ทุศีล ไปกอดหญิงสาว ตายไปก็ต้องทนทุกข์ทรมานในนรก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก จึงมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการแสดงธรรม ด้วยการจัดทำสื่อการสอนมากขึ้น ซึ่งเป็นผลดี เพราะทำให้การแสดงธรรมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่างการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ทำสื่อการสอนธรรม เช่น การใช้เครื่องฉายแผ่นใส (Overhead) การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ทำสื่อการสอนต่าง ๆ ประกอบการแสดงธรรม การเผยแพร่ธรรมะผ่านทางซีดี การกระจายเสียงธรรมะผ่านทางวิทยุชุมชน หรือแม้กระทั่งการถ่ายทอดภาพผ่านทางสัญญาณดาวเทียม เป็นต้น

¹ หมายถึง ความเห็น 10 ประการที่ไม่มีประโยชน์แก่การหลุดพ้นจากกองทุกข์ ทำอัสวกิเลสให้หมดไป ได้แก่ 1.โลกเที่ยง 2.โลกไม่เที่ยง 3.โลกมีที่สุด 4.โลกไม่มีที่สุด 5.ชีพอันนั้น สรรพก็อันนั้น 6.ชีพก็อย่างหนึ่ง สรรพ ก็อย่างหนึ่ง 7.สัตว์เมื่อตายไปแล้วมีอยู่ 8.สัตว์เมื่อตายไปแล้วไม่มีอยู่ 9.สัตว์เมื่อตายไปแล้วมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี 10.สัตว์เมื่อตายไปแล้วมีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อัครคัมภีร์ปฐมสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคตธนิกาย สัตตกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 260.

สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุปกรณ์การสอนที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะทำให้การเผยแผ่ธรรมะ เป็นไปอย่างกว้างขวาง เข้าถึงผู้ฟังได้ง่ายและทั่วถึง พระภิกษุจึงควรให้ความสนใจและฝึกหัดใช้ สื่อเพื่อการแสดงธรรม รวมทั้งเลือกใช้สื่อการสอนที่เหมาะสมกับตนเอง ที่จะเป็นประโยชน์ต่อ การแสดงธรรม

การประเมินผลการแสดงธรรม¹

ภายหลังจากการแสดงธรรม พระภิกษุต้องไม่ลืมที่จะประเมินผลการแสดงธรรมของตน ทั้งนี้เพื่อจะได้ตรวจสอบถึงข้อดีและข้อบกพร่องที่มี เพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงตัวเองได้ทัน อันจะเป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการแสดงธรรมของตนให้ดียิ่งขึ้นไปด้วย โดยทำการประเมิน ทั้งตนเอง และประเมินผู้ฟัง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประเมินตนเอง

แม้พระภิกษุจะสามารถแสดงธรรมได้อย่างวิจิตร เป็นที่ถูกต้องถูกใจเหล่าผู้ฟัง สามารถ แนะนำธรรมะ สอนธรรมะได้มากมายเพียงใดก็ตาม สิ่งสำคัญที่พระภิกษุไม่ควรละเลย คือ การ รู้จักสอนและแก้ไขตนเองควบคู่ไปด้วย สำหรับการประเมินตนเองนั้น อาจอาศัยจาก 3 แนวทาง คือ

1) **อาศัยการประเมินจากหลัก องค์แห่งธรรมกถึก** ใช้เพื่อตรวจสอบใจตนเอง ตรวจสอบ เนื้อหาธรรมะที่ตนแสดง ทั้งก่อนและหลังการแสดงธรรม หากเห็นข้อใดที่ตนเองยังบกพร่อง ก็ต้องนำมาปรับปรุงแก้ไข และระมัดระวังต่อไป โดยประเมินได้จากธรรมทั้ง 5 ประการ ได้แก่

1. จักแสดงธรรมไปโดยลำดับ
2. จักแสดงอย่างมีเหตุผล
3. จักแสดงธรรม เพราะอาศัยความเมตตาเอ็นดู มิได้มุ่งร้ายหรือมีวัตถุประสงค์อื่น
4. จักแสดงธรรม มิได้หวังในอามิส
5. จักไม่แสดงธรรมกระทบตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อน

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา**, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 207-210

2) อาศัยการประเมินจากหลักการแสดงธรรมที่บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เพื่อให้รู้จักลักษณะการแสดงธรรมของตนเองว่า บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เพียงใด หากบกพร่องก็จะได้สำรวมระวังและแก้ไขตนเองให้ทำได้อย่างถูกต้องโดยอาศัยหลักที่พระพุทธองค์ทรงให้ไว้ดังนี้ คือ

เมื่อแสดงธรรมแล้ว หากใจของพระภิกษุรูปนั้นคิดว่า ธรรมะที่ตนแสดงนั้นเป็นธรรมะของตนเอง เป็นคำพูดของตน อยากให้คนที่ได้ฟังธรรมมาเคารพเลื่อมใสตน ชื่อว่า การแสดงธรรมไม่บริสุทธิ์

แต่หากคิดว่า ธรรมะนี้เป็นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อแสดงธรรมก็มีความปรารถนาในใจว่า อยากให้ผู้ฟังได้ปฏิบัติตามอย่างที่พระพุทธองค์ตรัสแนะนำ จนเกิดผลดีกับคนฟังเอง ชื่อว่า การแสดงธรรมบริสุทธิ์

3) อาศัยการประเมินจากผู้ฟัง มี 2 ลักษณะ คือ

3.1) เป็นลายลักษณ์อักษร ผ่านทางแบบสอบถามที่กล่าวถึงผู้แสดงธรรม เช่น ถามถึงท่าทาง การวางตัวขณะแสดงธรรมว่าเป็นอย่างไร สารหรือธรรมะที่นำมาแสดงนั้น สามารถอธิบายจนผู้ฟังเข้าใจได้หรือไม่ ใช้เวลานานเกินไปหรือไม่ เป็นต้น ทำให้ได้รับข้อมูลที่ชัดเจนสามารถนำมาประเมินเพื่อปรับปรุงให้มีความสามารถแสดงธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพดีขึ้น

3.2) ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ผ่านทางการได้ยินได้ฟัง ทั้งการดีในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ทั้งการชมในสิ่งที่เหมาะสม แบบปากต่อปาก เช่น พระรูปนั้นเทศน์ดี ไม่เคยได้ฟังธรรมแบบนี้มาก่อน หรือรูปไหนกิริยาดูไม่เรียบร้อย นั่งสั่นขา เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อปรับปรุงตนเองได้เช่นกัน แต่หากไม่ได้จดจำ หรือไม่มีเวลาทบทวน หรือไม่ได้ประเมินตนเองบ่อยนัก ก็อาจใช้ประโยชน์ได้น้อย เนื่องจากไม่ได้เก็บข้อมูลไว้เป็นเอกสาร อีกทั้งมีโอกาสที่ผลการประเมินนั้นอาจไม่ตรงกับสิ่งที่อยากทราบ เช่น คนฟังติชมแต่เรื่องวิธีการแสดงธรรม แต่ไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระของธรรมะที่แสดงให้ฟัง ผู้แสดงธรรมจึงอาจได้รับการประเมินเพียงบางด้านเท่านั้น

2. ประเมินผู้ฟัง

พระภิกษุมีความจำเป็นต้องรู้จักประเมินผู้ฟัง เพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “จันทุปมสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม 26, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 550.

1) เพื่อวัดความเข้าใจของผู้ฟัง ในธรรมะที่ตนแสดงไป ว่ารู้ เข้าใจหรือไม่เพียงใด หากยังเข้าใจไม่ครบถ้วน หรือมีข้อสงสัย ก็จะได้อธิบายจนเกิดความเข้าใจ ซึ่งอาจประเมินผู้ฟังได้จากวิธีนี้ คือ

- 1.1) จากการสนทนา การตั้งคำถาม การฟังคำตอบจากผู้ฟัง
- 1.2) สังเกตจากกิริยา ท่าทาง ความสนใจของผู้ฟัง
- 1.3) ใช้แบบสอบถาม ใช้แบบทดสอบความเข้าใจ เป็นต้น

2) เพื่อพัฒนาผู้ฟัง จากบุคคลปโรปรียญที่แบ่งประเภทผู้ฟังไว้ 7 ประเภท นอกจากจะใช้ประโยชน์ในการดูคนเป็นแล้ว ยังจะเป็นข้อมูลมาพัฒนาผู้ฟังให้มีความรู้และคุณธรรมในใจมากขึ้นไปตามลำดับ เช่น เมื่อรู้ว่า ผู้ฟังเป็นประเภทไม่อยากเห็นพระ (1) นอกจากจะแสดงธรรมให้เหมาะสมกับผู้ฟังแล้ว ต้องคิดพัฒนาผู้ฟังด้วย คือ พัฒนาจากประเภทไม่อยากเห็นพระ (1) ให้กลายเป็นอยากเห็นพระ (2) จากอยากเห็นพระ (2) ต้องพัฒนาจนทำให้เป็นประเภทอยากฟังธรรม (3) พัฒนาผู้ฟังในรูปแบบนี้ไปจนถึงที่สุด คือ เป็นผู้ฟังประเภทที่ปฏิบัติธรรม เพื่อประโยชน์ของตนและผู้อื่น (7)

สรุปว่า การจะเป็นบุคคลปโรปรียญบุคคล (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) ได้นั้น ต้องประกอบด้วย

1. ดูคนเป็น
 2. สามารถนำธรรมะไปสั่งสอนได้เหมาะสมตามประเภทของคน ๆ นั้น ได้
- เมื่อพระภิกษุฝึกได้อย่างนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงจะทรงรับรองว่า

“ภิกษุเป็นธัมมัญญ อตถัญญ อตตัญญ มตตัญญ กาลัญญ ปริสัจญญ ปุคคลปโรปรียญ ด้วยประการฉะนี้”

การฝึกให้เป็นบุคคลปโรปรียญสำหรับฆราวาส¹

นอกจากพระภิกษุจะสามารถฝึกฝนตนเอง จนมีคุณสมบัติเป็นบุคคลปโรปรียญ มีความ

¹มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 211

สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้แก่ผู้อื่นได้อย่างดีแล้ว พระวาสนผู้ครองเรือนก็สามารถฝึกฝนตนเอง ให้เป็นอย่างพระภิกษุได้เช่นกัน ด้วยการประยุกต์จากวิธีการที่พระภิกษุใช้ โดยปรับรูปแบบ การเลือกธรรมะ การแนะนำธรรมะให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมแก่ฐานะของตนเอง ซึ่งพอจะยก ตัวอย่างให้เป็นแนวทางได้ เช่น

1. การเลือกธรรมะในการพูดคุย สนทนา ควรเป็นธรรมะพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะไม่ยากจนเกินไป คนฟังพอจะเข้าใจตามได้ง่าย เช่น

1.1 เรื่องการทำทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

1.2 เรื่องของกฎแห่งกรรม ความเชื่อมั่นว่า ทำดีต้องได้รับผลดี ทำชั่วต้องได้รับผลชั่ว เป็นต้น

2. วิธีการแนะนำธรรมะ

2.1 อยู่ในรูปแบบของการแนะนำ ถ่ายทอดประสบการณ์ แลกเปลี่ยนความรู้ต่อกัน ในบุคคลระดับเดียวกัน หรือที่สูงกว่า

2.2 อยู่ในรูปแบบการสอน การบอกให้ทำตาม พร้อมอธิบายเหตุผล ข้อดี ข้อเสีย ในบุคคลระดับต่ำกว่า

2.3 อยู่ในรูปแบบของการเป็นวิทยากรบรรยายความรู้ หรือการหาโอกาสเป็นครูสอนธรรมะให้กับบุคคลในระดับต่าง ๆ เป็นต้น

ตัวอย่างการนำความรู้เรื่องบุคคลโปรปรัญญไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไป

ให้ดูคนโดยละเอียด เช่น ชวนคนมาวัด มาทำอะไร มาเที่ยวหรือฟังธรรม ฟังธรรมแล้วหลับหรือตั้งใจ ตั้งใจแล้วจำได้หรือไม่ได้ จำได้แล้วฟังนั้น ๆ หรือใคร่ครวญ ใคร่ครวญแล้วปฏิบัติหรือไม่ ปฏิบัติแล้วทำเฉพาะตัวหรือแนะนำผู้อื่นต่อ ดูคนให้ดูโดยละเอียดอย่าดูแต่ผิวเผิน ให้ดูเข้าไปถึงใจและรู้จักแยกแยะ เพราะไม่มีใครในโลกที่ดีหรือเลวร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่คนในปัจจุบันมักสุดโต่ง ดูใครแล้วมักจะบอกว่าดีหรือเลวเลย ที่จริงแล้วต้องรู้จักแยกแยะว่าดีเท่าไร เสียเท่าไร คบได้แค่ไหน จะใช้ได้อย่างไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร ซึ่งถ้าแยกออกก็จะคบได้ถูกคน วางตัว

ได้ และใช้งานถูก นัยที่สำคัญของการรู้จักบุคคลที่สำคัญที่สุดคือเลือกอาจารย์ให้เป็น ดูพระเจ้า
อชาติศัตรุเป็นตัวอย่างที่ไปเลือกเอาพระเทวทัตมาเป็นอาจารย์ ทำให้ต้องทำปิตุฆาต คือฆ่า
บิดาของตนเอง การเลือกครูบาอาจารย์ให้เลือกคนที่มีคุณธรรมสูงสุด แล้วให้เอาใจไปผูก ผู้นั้นไว้
ไม่ใช่มาวัดไปเจออาสาสมัครที่นิสัยไม่ดีก็เลยไม่มาวัดอีกเลย ถ้าเราเอาใจไปผูกผู้ที่มีคุณธรรมสูง
อย่างไรก็ไม่หลุดไปจากวัด ไปจากการสร้างความดี ไปจากการสร้างบารมี

ให้การรู้จักประเภทบุคคลแต่ละคนว่าฉลาดหรือโง่ เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต มี
ความสามารถหรือไม่ มีคุณธรรมหรือไม่ แล้วเลือกคบหาให้เป็นคุณประโยชน์ เลือกใช้ให้
เหมาะสมกับกิจการ หรือเพื่อที่จะปฏิบัติกับเขาได้อย่างเหมาะสม และที่สำคัญก็คือ จะสนทนากับ
เขาอย่างรู้เรื่องและราบรื่น รู้จักวิเคราะห์คนได้ถูกต้องตามหลักจริต อธิยาศัย นิสัยหรือธาตุ
ของผู้ร่วมสนทนา คือความสำเร็จก้าวแรก และเป็นก้าวสำคัญในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร จะ
ได้รู้จักว่า บุคคลไหนควรคบไม่ควรคบ ควรแนะนำธรรมะหมวดใดจึงจะตรงจริตอธิยาศัย เหมือน
หมอนที่จ่ายยาถูกโรคย่อมทำให้คนไข้หายป่วยได้อย่างรวดเร็ว

ให้รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคนที่มาร่วมการทำงานด้วยกันและคนที่เราไปให้บริการ
ตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผล ตลอดจนจนสามารถ
บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์โดยพูดจาแนะนำติชม
หรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความ
ถนัดอธิยาศัย ความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขา

พึงได้ เพราะในการทำงานนั้นไม่ใช่ว่าจะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานได้ แต่
จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่า เขาควรจะได้ประโยชน์
อะไรเพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตที่แท้จริงของเขาด้วย

ต้องอ่านคนให้ออก โดยรู้จักบุคคลแต่ละคนว่ามีลักษณะนิสัยเป็นอย่างไร มีความ
สามารถในด้านใด มีคุณภาพเป็นอย่างไร ชอบหรือไม่ชอบอะไรใครควรคบหรือไม่ควรคบอย่างไร
เป็นต้น เมื่อรู้จักลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็สามารถที่จะปฏิบัติต่อเขา
ได้อย่างถูกต้อง ชีวิตหน้าที่การงานก็จะเจริญก้าวหน้าและประสบผลสำเร็จ และต้องเป็นผู้รู้จัก
การไม่คบค้าสูงส่งกับคนที่สังคมนั้นเกี่ยวข้อง ต้องเข้าใจเลือกคน เช่น เลือกผู้แทน เลือกกรรมการ
จนกระทั่งเลือกเพื่อน เลือกคู่ครอง เป็นต้น

5.3 สรุปใจความสำคัญ¹

จากที่ได้แสดงรายละเอียดมาทั้งหมด เราจะมาสรุปใจความสำคัญของสัปบุริธรรมทั้ง 7 ประการ เพื่อให้เห็นภาพรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สามารถนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย ดังนี้

1. ธัมมัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักธรรม หรือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ)

ในการฝึกฝนพัฒนาตนเองนั้นเริ่มตั้งแต่การรู้จักเรียนรู้ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างทั่วถึงทั้งหมดในพระไตรปิฎก จนกระทั่งสามารถสรุป หรือมองเห็นภาพรวมสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ เช่น เห็นภาพการบากบั่นสร้างความดี การบำเพ็ญบารมีมาอย่างต่อเนื่องของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น กระทั่งเกิดเป็นความศรัทธา เชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกำลังใจที่จะเดินตามแบบอย่างอันดีงามที่พระพุทธองค์เทศนาสั่งสอนไว้ เมื่อพระภิกษุศึกษาได้อย่างนี้จึงเรียกว่า เป็นธัมมัญญ

สำหรับพรวาสนั้น เนื่องจากเวลาและการดำเนินชีวิตจะหมดไปกับการกิจหน้าที่การทำงานที่รับผิดชอบ รวมทั้งการดูแลครอบครัวหมู่ญาติ จึงมีเวลาที่จะศึกษาธรรมะให้ทั่วถึงอย่างที่

พระภิกษุทำได้ยาก การที่จะเป็นธัมมัญญูทั่วถึงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้น เบื้องต้นจึงอยู่ที่การได้เข้าวัด เพื่อได้สนทนา ได้ฟังธรรมะจากพระภิกษุเป็นประจำ จนสามารถจดจำธรรมะนั้นมาพินิจพิจารณา เห็นถึงผลดีในสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่พระภิกษุแนะนำให้ทำ เห็นถึงข้อเสียในสิ่งที่เป็นโทษที่พระภิกษุห้ามไม่ให้ทำ จนเกิดกำลังใจอยากที่จะปฏิบัติตามอย่างทأنไปด้วย และหากหาโอกาสมาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ ก็ถือเป็นเบื้องสูงต่อไป เช่น ฝ่ายชายกลางานมาบวชในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้โอกาสตนเองได้เข้ามาศึกษาความรู้ในพระพุทธศาสนาในช่วงสั้น ๆ ได้อย่างเต็มที่ ส่วนฝ่ายหญิงก็มาช่วยงานในวัดเป็นครั้งเป็นคราวตามที่ทางวัดสะดวกรองรับ เป็นต้น

2. อัตถัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักอรรถ หรือความเป็นผู้รู้จักผล)

พระภิกษุเมื่อได้ศึกษาความรู้ธรรมะอย่างทั่วถึง ขั้นตอนต่อไปจึงเป็นเรื่องของการ

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 211-214

ทำความเข้าใจในธรรมะ นำความรู้ที่มีอยู่นั้นมาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ได้ นั้นหมายถึง จะต้องเข้าใจความหมายและนัยต่าง ๆ จนนำมาปฏิบัติให้ได้ผล ซึ่งการที่พระภิกษุจะสามารถทำได้เช่นนี้ ก็ต้องมีครู หรือกัลยาณมิตรผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ที่จะคอยพรั้าสอน บอก แนะนำ แก้ไข ความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์ในการปฏิบัตินั้นให้สมบูรณ์ อย่างเช่น พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ ภายในวัด เป็นต้น เมื่อทำได้แบบนี้จึงจะเรียกได้ว่า เป็นอรรถัตถุญญ

สำหรับฆราวาส การจะเป็นอรรถัตถุญญได้อย่างพระภิกษุ นอกจากจะชวนช่วยในการทำ ทาน รักราศีล เจริญภาวนาอย่างต่อเนื่องแล้ว การได้ครูดีก็เป็นสิ่งสำคัญ จึงขึ้นอยู่กับกรรมนั้น เข้าวัดเป็นประจำนั่นเองโดยเฉพาะวัดที่มีความพร้อมในการแนะนำธรรมะมีบุคลากรทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ที่สามารถให้ความรู้กับเรา ซึ่งเท่ากับได้กัลยาณมิตรมาคอยแนะนำ พรั้าสอนให้เราปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามมา

3. อรรถัตถุญญา (ความเป็นผู้รู้จักตน)

ถัดจากนั้น ขั้นตอนที่สำคัญคือ การประเมินคุณธรรมที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของตนโดย อาศัยธรรม 6 ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ เพื่อตรวจสอบความ ก้าวหน้าในการปฏิบัติ รวมทั้งตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจในธรรมะนั้น ๆ ด้วย เพราะเมื่อผล ที่ได้จากการประเมินตนไม่สมบูรณ์ ย่อมเป็นตัวชี้วัดว่า ความรู้และความเข้าใจตลอดจนการ ปฏิบัติก็ย่อมไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย เมื่อประเมินได้อย่างนั้น จะได้ปรับปรุงตนเองได้ทันกาล

สำหรับฆราวาส ก็อาศัยธรรมทั้ง 6 ประการมาใช้ในการประเมินคุณธรรมของตนเช่น กัน หากแต่ขอบเขตในธรรมที่ใช้ประเมินนั้น จะแตกต่างกันบ้าง เพราะความแตกต่างของวิถีชีวิต เช่น การประเมินเรื่องศีลของพระภิกษุก็จะมุ่งเน้นไปในศีลทั้ง 227 ข้อ และปาริสุทธิศีล 4 ใน ขณะที่ฆราวาสจะมุ่งเน้นในศีล 5 ข้อ หรือ ศีล 8 รวมถึงการประกอบอาชีพอันบริสุทธิ์ เป็นต้น

4. มัตตัตถุญญา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ)

ในวิถีชีวิตประจำวัน ปัจจัย 4 ล้วนมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพให้อยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข เพราะเป็นอุปกรณ์สำคัญที่พระภิกษุใช้ฝึกเพื่อสร้างนิสัย ดังนั้นจึงต้องรู้จักควบคุมปัจจัย 4 ที่ เข้ามาสู่วิถีชีวิตของตนเองให้ได้ จึงจะเรียกว่า เป็นมัตตัตถุญญา

ส่วนฆราวาส การฝึกจะเน้นไปที่การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ เหมาะสมกับ

ฐานะของตน โดยต้องพิจารณาตั้งแต่การซื้อหา การนำมาใช้ การดูแลรักษา โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ สิ่งเหล่านี้ต้องไม่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาฝึกฝนคุณธรรมของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น การไม่เลือกดื่มไวน์ แม้เหตุเพื่อความแข็งแรงของสุขภาพ เพราะผิดต่อศีลธรรมอันดีงาม เป็นต้น

5. กาลัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล)

เพราะเวลาเป็นสิ่งมีคุณค่า พระภิกษุจึงต้องฝึกบริหารเวลาเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองมากที่สุด โดยต้องจัดสรรเวลาเพื่อใช้ในงานที่สำคัญของชีวิตทั้ง 4 ประการ คือ การเรียนพระธรรมวินัย การสอบถาม การนั่งสมาธิ และหลีกออกเร้น จึงจะเรียกว่า เป็นกาลัญญ

สำหรับฆราวาส การรู้จักจัดสรรเวลาย่อมเป็นสิ่งสำคัญไม่ต่างจากพระภิกษุนัก หากแต่ว่าการใช้เวลาของฆราวาสนั้น ส่วนใหญ่มักสูญเสียไปกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ การดูแลเอาใจใส่ครอบครัวของตน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็สามารถฝึกฝนตนเองเพื่อเป็นกาลัญญได้ เบื้องต้นคือ การจัดสรรเวลาในระหว่างวันเพื่อการทำสมาธิภาวนา เพื่อการศึกษาธรรมะ หรืออย่างน้อย ๆ ก็ควรมาวัดเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ เพื่อจะได้มีโอกาสได้รับคำแนะนำในธรรมะอื่น ๆ รวมถึงเพื่อสั่งสมบุญกุศลให้ยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ การหาเวลามาเพื่อปฏิบัติธรรม ศีลภาวนาให้มากขึ้น เช่น การลาพักร้อน มาปฏิบัติธรรมต่อเนื่องระยะยาว เช่น 7 วัน 10 วัน ก็จะได้ชื่อว่า ได้ฝึกหัดให้เป็นการัญญขึ้นมาได้

6. ปริสัจญตา (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน)

เมื่อพระภิกษุฝึกฝนสัปปุริสธรรม 5 ข้อแรกจนสามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับตนเองได้อย่างดีแล้ว ขั้นต่อไปก็คือฝึกการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีให้แก่ชาวโลก ด้วยการฝึกฝนสัปปุริสธรรมข้อที่ 6 คือ ปริสัจญ (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน) และข้อที่ 7 คือ บุคคลปโรปรัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล)

ก่อนที่พระภิกษุจะไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น ต้องรู้จักและเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มบุคคลสำคัญในสังคมทั้ง 4 กลุ่ม คือ กลุ่มนักปกครอง กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มนักธุรกิจ และผู้ที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ และกลุ่มนักบวช เพราะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หากรู้จักวางตัวได้อย่างเหมาะสม ก็ย่อมจะสามารถแนะนำธรรมะเป็นกัลยาณมิตรให้แก่กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ พระภิกษุจึงต้องศึกษาถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มไว้ เพื่อจะได้เป็นปริสัจญ

สำหรับฆราวาส การพัฒนาตนเองเพื่อการเป็นปรีชาญาณ ด้วยการเรียนรู้อรรถนเียมปฏิบัติของกลุ่มบุคคลทั้ง 4 กลุ่มนี้ก็ทำคล้ายคลึงกับพระภิกษุเช่นกัน แต่ควรมุ่งไปที่การเป็นกัลยาณมิตรให้กับกลุ่มที่มีบทบาททางสังคมใกล้เคียงกับตนเองแทน เช่น หากตนมีอาชีพครูเมื่อต้องเข้าไปหากกลุ่มบุคคลทั้ง 4 กลุ่มนี้ ก็ต้องวางตัวให้เหมาะสมในฐานะครูกับบุคคลทั้ง 4 กลุ่มรวมทั้งต้องคำนึงไปถึงอายุ ตำแหน่งหน้าที่การงาน และความสัมพันธ์อื่น ๆ อีกด้วย หากเราสามารถเรียนรู้อรรถนเียมและปฏิบัติตนเองได้อย่างเหมาะสม ก็ถือว่าเป็นปรีชาญาณได้เช่นกัน

7. ปุคคลัญญตา หรือบุคคลปโรปรัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล)

เมื่อพระภิกษุแสดงธรรม แนะนำความรู้อันบริสุทธิ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถแนะนำธรรมะให้ตรงกับสภาวะที่คนฟังเป็นอยู่ จนผู้ฟังเกิดกำลังใจ นำธรรมะที่ตนได้ฟังไปปฏิบัติจนบังเกิดผลดีขึ้นกับตัวเองได้ ถือว่าประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้แก่ผู้อื่น จึงเรียกพระภิกษุได้ว่า เป็นบุคคลปโรปรัญญตา

สำหรับฆราวาส ก็สามารถฝึกตัวเองให้เป็นบุคคลปโรปรัญญตาได้เช่นเดียวกับพระภิกษุคือสามารถแนะนำธรรมะให้เหมาะสมแก่คนนั้น ๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันบ้างในด้านของวิธีการแนะนำอันเนื่องมาจากความแตกต่างของเพศภาวะระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส ทำให้รูปแบบที่ใช้ ควรเป็นการแนะนำมากกว่าการสั่งสอนในบุคคลระดับเดียวกันหรือสูงกว่า ส่วนบุคคลผู้มีระดับต่ำกว่าทั้งอายุ วัย การทำงาน อย่างเช่น เป็นเด็ก เป็นลูก เป็นลูกน้องในที่ทำงาน เป็นต้น ก็อาจแนะนำสั่งสอนให้ได้ไปตามความเหมาะสม เป็นต้น

จากวิธีการทั้ง 7 ขั้นตอนที่กล่าวมานั้น สปัปรีชาธรรม 7 จึงเป็นวิธีสร้างคนดีที่โลกต้องการอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ให้กับทั้งพระภิกษุและฆราวาส ในทุก ๆ ระดับและทุก ๆ อาชีพ ซึ่งนอกจากจะทำให้สามารถพัฒนาคุณธรรมของตนเองให้ก้าวหน้าแล้ว ยังทำให้มีคุณสมบัติเป็นกัลยาณมิตรที่ดีให้แก่ผู้อื่นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ถ้าใครทำได้ครบทุกข้อ ชีวิตก็จะพบแต่ความเจริญรุ่งเรือง ส่วนคนที่ทำได้แค่ข้อ 1-2 แล้วเอาตัวเองเป็นที่ตั้งแล้วก็ชนแหลก ทำให้หมั่นน้อยใจและคิดว่าทำดีไม่ได้ดี แต่ที่จริงเพราะปฏิบัติไม่ครบตามหลักธรรมดังกล่าว ก็ให้สำรวจตัวเองว่าทำครบทุกข้อหรือไม่ ตรงไหนด้อยก็ให้เสริมให้ดีขึ้น ถ้าทำได้ครบจึงจะประสบผลสำเร็จอย่างที่ต้องการ

5.4 ข้อควรรู้

สัปปุริสธรรมทั้ง 7 ประการนี้ สามารถสรุปเป็นคำจำกัดความเพื่อให้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้ง่าย ดังต่อไปนี้คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล เป็นกุศลธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดี โดยไม่ขึ้นอยู่กับเพศ ชาติกำเนิด ฐานะันดร สภาพความเป็นอยู่ หรือความมีการศึกษาสูง บุคคลใดน้อมนำไปฝึกฝนจนชำนาญแล้ว บุคคลนั้นก็ สามารถที่จะเป็นคนดีที่โลกต้องการ และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชาวโลกได้

สัตบุรุษ ในที่นี้หมายถึง คนดีที่รักความสงบสุข รักสันติภาพ เป็นคนที่มีความประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ คือมีพฤติกรรมถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือเรียบง่ายดี ไม่มีโทษ เป็นผู้มิจิตสงบระงับจากบาปอกุศลธรรม ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน

ข้อสำคัญ เมื่อเราอยู่ในท้องถิ่นที่มีสัตบุรุษหรือคนดีแล้ว ก็ควรต้องหมั่นเข้าไปคบหาสมาคมกับสัตบุรุษนั้น การเข้าไปคบหา ได้แก่ การเข้าไปสนทนาไต่ถาม มอบตัวเป็นศิษย์ รับฟังโอวาทของสัตบุรุษเพราะสัตบุรุษย่อมแนะนำสิ่งที่ดีควรแนะนำให้รู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ให้รู้จักเว้นชั่วประพฤติดี ละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์กระทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว

การจะปลูกฝังคุณธรรมในสัปปุริสธรรม 7 ประการ ให้มีในตนได้นั้น จะต้องกระทำตามหลัก 3 ประการ ได้แก่ ศึกษา ทำความเข้าใจ แล้วน้อมนำไปปฏิบัติ

1. การศึกษานั้นสามารถทำได้หลายทาง เช่น ฟังจากครูบาอาจารย์ผู้มีภูมิรู้ภูมิธรรม อ่านจากหนังสือต่าง ๆ เป็นต้น แต่ที่สำคัญต้องศึกษาจากพระไตรปิฎกเป็นหลักไว้ก่อน แล้วค่อยศึกษาจากตำหรับตำราที่ทำนผู้รู้ทั้งหลายແຕ່ງขยายความไว้ ซึ่งควรอ่านหลาย ๆ เล่ม อ่านจากผู้แต่งหลาย ๆ คน จะได้มีข้อเปรียบเทียบและได้รับความรู้ที่หลากหลาย เพราะคนที่เขียนหนังสือแต่ละท่านนั้นจะมีความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่างกันบ้าง จับแง่คิดขยายความได้ดีคนละจุดบ้าง เป็นต้น

2. ในขณะที่ศึกษาควรพิจารณาไตร่ตรองทำความเข้าใจตามไปด้วย และเมื่อศึกษาจบแต่ละบทแต่ละตอนแล้วควรพยายามสรุปเป็นประเด็นสำคัญออกมา เพื่อจะได้ง่ายแก่การจดจำ

ทั้งยังเป็นการฝึกให้จับประเด็นเป็นอีกด้วย และหากแม้เกิดความสงสัยประการใดก็ให้เข้าไปสอบถามครูบาอาจารย์ผู้รู้อีกทีหนึ่ง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องที่สุด จะได้น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้ไม่ผิดเพี้ยน

3. สำหรับในขั้นปฏิบัตินี้ควรหมั่นระลึกถึงหลักธรรมและน้อมนำไปปฏิบัติบ่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัย พร้อมทั้งหมั่นตรวจสอบตัวเองอยู่เสมอว่า เรายังปฏิบัติบกพร่องในส่วนไหนบ้าง ซึ่งหากพบเห็นก็ให้รีบปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

อย่างที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นคือ เมื่อศึกษาพิจารณาทำความเข้าใจในเนื้อหาแล้ว สิ่งสำคัญในลำดับต่อไปคือ น้อมนำไปปฏิบัติ แต่หากยังมีความสงสัยตรงจุดไหนก็ควรรีบไปถามผู้รู้ในทันที หากบุคคลใดกระทำอย่างนี้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ เพราะเป็นผู้มีสัตบุริสธรรม 7 อยู่ในตน

5.5 อานิสงส์

ผู้มีสัตบุริสธรรมทั้ง 7 ประการในตน จะได้รับคุณประโยชน์ ดังนี้

1. ทำให้เป็นพหูสูต เป็นผู้รู้จริง รู้อย่างลึกซึ้งแตกฉาน
2. ทำให้เป็นคนมีเหตุมีผล ไม่โง่งมง่าย และรู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ทำให้มีทัศนกว้างไกล สามารถสาวไปหาเหตุและผลที่เกิดขึ้นได้ คาดการณ์ได้อย่างถูกต้อง
4. ทำให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมประจำตน และรู้จักประมาณในการทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างพอดี
5. ทำให้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการบริหารเวลาได้อย่างยอดเยี่ยม
6. ทำให้เป็นผู้ที่รู้จักกาลเทศะ วางตัวเป็น เข้าสังคมเป็น ทำให้ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี
7. ทำให้เป็นผู้ที่มองคนออก แยกแยะคนเป็น เลือกคบคนเป็น และเป็นกัลยาณมิตรให้ผู้อื่นได้

8. ทำให้สามารถพัฒนาคุณธรรมที่มีอยู่ในตนให้ก้าวหน้าเพิ่มขึ้นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็ว สามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนและผู้อื่นได้อย่างไรขีดจำกัด
9. ทำให้เป็นผู้ไม่ประมาท สามารถสร้างหนทางไปสวรรค์และพระนิพพานได้โดยง่าย
10. ทำให้เป็นต้นแบบของคนดีที่โลกต้องการ

บทที่ 6
มรรค 8
(หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์
8 ประการ)

●●●●●●●● ●●●●●●●●

เนื้อหาบทที่ 6

มรรค 8 (หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ)

6.1 ความหมาย

6.2 องค์ประกอบ

6.3 ข้อควรรู้

6.4 อานิสงส์

1. มรรค แปลว่า ทาง หมายถึงทางปฏิบัติ หรือทางดำเนินชีวิต ซึ่งมีทั้งหมด 8 ประการ เรียกว่า มรรค 8 หรือมรรคมืองค์ 8 ซึ่งก็คือ หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ นั่นเอง

2. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบของมรรคไว้ 8 ประการ คือ 1. สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ) 2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) 3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) 4. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) 5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) 6. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) 7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) 8. สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) และคำว่า ชอบ ในที่นี้มีได้หมายความว่า ชอบใจ พอใจ แต่หมายความว่า ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด เหมือนคำว่า เห็นชอบ มิได้หมายความว่า เห็นแล้วก็ชอบใจ แต่หมายความว่า เห็นถูกต้องไม่ผิดพลาด ข้ออื่น ๆ ก็มีความหมายอย่างนี้เหมือนกัน

3. มรรคมืองค์ 8 นี้ สามารถจัดเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้ดังนี้ 1. สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ) และ 2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) จัดเป็นปัญญาสิกขา, 3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) 4. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) และ 5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) จัดเป็นศีลสิกขา ส่วน 6. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ), 7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ 8. สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) จัดเป็นสมาธิสิกขา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกคำแปลและความหมายของมรรค 8 ได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกรายละเอียดขององค์ประกอบของมรรคทั้ง 8 ประการได้
3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงอานิสงส์ของการประพฤติตามมรรคทั้ง 8 ประการได้
4. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถนำความรู้เรื่องมรรค 8 ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งกับการงานทางโลกและการงานทางธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 6

มรรค 8 (หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ)

มรรค 8 หรือ หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ มีความหมาย และ รายละเอียดดังนี้

แต่ก่อนที่เราจะได้เข้าสู่เนื้อหาของมรรค 8 นั้น เราจำเป็นต้องทราบก่อนว่า มรรค 8 นั้น เป็นข้อหนึ่งในอริยสัจ 4¹ ดังต่อไปนี้

อริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ หรือ ความจริง 4 ประการอันทำให้ บุคคลผู้เห็นเป็นผู้ประเสริฐ

อริยสัจ 4 คือความจริงที่มีอยู่คู่โลกแต่ไม่มีใครเห็น จนกระทั่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ คือรู้และเห็น แล้วทรงชี้ให้เราดู ได้แก่

1. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ
2. สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ด้วยการทำให้ใจให้หยุดนิ่ง
4. มรรค คือ วิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับทุกข์

ถ้าจะเปรียบกับโรค

ทุกข์ เปรียบเหมือน สภาพที่ป่วยเป็นโรค

สมุทัย เปรียบเหมือน ตัวเชื้อโรค

นิโรธ เปรียบเหมือน สภาพที่หายจากโรค แข็งแรงแล้ว

¹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, สูตรสำเร็จการพัฒนาตนเอง, (ปฐมธานี : กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549), หน้า 206.

มรรค เปรียบเหมือน ยารักษาโรคให้หายป่วย

ทุกคนในโลกนี้ ล้วนแต่มีความทุกข์กันทั้งนั้น เหมือนคนป่วยแต่ไม่รู้ว่าป่วยจากสาเหตุอะไร จะแก้ไขรักษาให้หายป่วยหายทุกข์ได้อย่างไร

การศึกษาให้เข้าใจในเรื่องอริยสัจ 4 จึงเป็นหนทางที่จะทำให้เรารู้จักทุกข์พร้อมทั้งสาเหตุที่มาและวิธีปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ จนสามารถดับทุกข์ที่มีอยู่ได้อย่างแท้จริง แต่ในบั้นแรกเราจะมาศึกษากันเฉพาะในเรื่องของ มรรค ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับทุกข์เท่านั้น ดังต่อไปนี้

6.1 ความหมาย¹

พระศาสดาของศาสนาต่าง ๆ ย่อมจะแสดงให้เห็นให้ศาสนิกชนของตนได้รู้ไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้ที่นับถือศาสนาของท่านจะต้องดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามที่ศาสนานั้น ๆ กำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่น

ศาสนาคริสต์ มีบัญญัติ 10 ประการ เป็นทางดำเนินชีวิต

ศาสนาอิสลาม มีรูกอนอิสลาม 5 ประการ เป็นทางดำเนินชีวิต

ศาสนาฮินดู มีสันสการ 16 ข้อ เป็นทางดำเนินชีวิต

ในศาสนาพุทธของเรา พระบรมศาสดาก็ทรงสอนทางดำเนินชีวิตไว้ให้แล้วเหมือนกัน คือ มรรค 8

มรรค แปลว่า ทาง หมายถึงทางปฏิบัติ หรือทางดำเนินชีวิต ซึ่งมีทั้งหมด 8 ประการ เรียกว่า มรรค 8 หรือมรรคมืองค์ 8 ซึ่งก็คือ หนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ 8 ประการ นั้นเอง

¹ ปิ่น มุกข์นิตต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 124-128.

มรรค 8 นี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ดังต่อไปนี้

“ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา” แปลว่า ปฏิปทาอันยังผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ หมายความว่า เป็นทางสายเดียวที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงนิพพาน หรือถึงนิโรธ อันเป็นความดับทุกข์อย่างสนิท พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุถึงนิพพานก็ด้วยทางสายนี้ พระอรหันต์ทั้งหลายก็ปฏิบัติตามทางสายนี้จึงบรรลุถึงนิพพาน

“มัชฌิมา ปฏิปทา” แปลว่า ทางสายกลาง หมายความว่า ทางปฏิบัติของบรรดาเจ้าลัทธิอื่น ๆ เมื่อว่าโดยย่อแล้วมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบกามสุขัลลิกานุโยค (การประกอบตนให้มัวเมาอยู่ในกาม) กับแบบอัตตกิลมณานุโยค (การทรมานตนให้ได้รับความลำบากเกินไป) พวกแรกหย่อนยานเกินไป พวกหลังตึงเกินไป ส่วนมรรค 8 นี้ เป็นข้อปฏิบัติที่พอเหมาะ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป จึงเรียกว่า ทางสายกลาง

“อัฐังคิกมรรค” แปลว่า มรรคมืองค์แปด หมายความว่า เป็นข้อที่ต้องปฏิบัติครบกัน 8 ข้อ

“อริยมรรค” แปลว่า ทางอันประเสริฐ ทางของพระอริยะ ทางไปสู่ความเป็นอริยะชน คือ ข้อปฏิบัติทั้ง 8 นี้ ผู้ใดได้อย่างสมบูรณ์ จิตใจของผู้นั้นจะหมดกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เปลี่ยนสภาพจากปุถุชน (คนกิเลสหนา) เป็นอริยะชน (คนประเสริฐ) เช่นดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

เราจะได้พบสำนวนเทศนาใช้คำว่า มรรคมืองค์แปดบ้าง มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดบ้าง ซึ่งเป็นคำแปลออกจากพระบาลีว่า อัฐังคิกมรรค ข้อนี้หมายความว่า มรรคเป็นทางเอกมีสายเดียวเท่านั้น แต่ที่ท่านว่ามีองค์แปดนั้นหมายถึงว่ามีเงื่อนไขในทางปฏิบัติ 8 ข้อ ต้องปฏิบัติครบกันให้สมบูรณ์ทั้งแปดข้อ จึงจะได้ผลเต็มที่ คล้ายกับถนนสายหนึ่ง มีส่วนประกอบแปดอย่าง เช่น พื้นถนน ผิวถนน ขอบถนน ไหล่ถนน ทางเท้า คุระบายน้ำ ฯลฯ แต่ความจริงสิ่งเหล่านี้รวมกันแล้วก็ยังเป็นถนนสายเดียวนั่นเอง

มรรคทั้งแปดนี้เป็นแม่บทแห่งการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ บรรดาธรรมปฏิบัติทั้งสิ้นในพระศาสนาล้วนแต่เป็นส่วนขยายของมรรคแปดนี้ หรือกล่าวได้ว่า คำสั่งสอนของศาสนาทุกข้อรวมลงในมรรคแปดนี้ทั้งสิ้น

มรรค 8 เป็นทางสายเอกในศาสนา มรรค 8 แต่ละข้อจึงมีความหมายทั้งเบื้องต้นและ

เบื้องสูง ที่ชาวพุทธทุกระดับดำเนินตามได้ พอเหมาะกับความสามารถของตน เหมือนกับ
รัฐบาลตัดถนนไว้สายหนึ่ง จากกรุงเทพฯ - เชียงใหม่ ยาวหลายร้อยกิโลเมตร แต่ราษฎรคนใด
จะเดินไปตามถนนนั้นสั้นยาวแค่ไหน ก็แล้วแต่ความประสงค์และความสามารถของผู้นั้น รัฐบาล
ท่านไม่ห้าม การดำเนินตามมรรค 8 นี้ก็เหมือนกัน ผู้ปฏิบัติตามได้น้อยก็ได้ผลคือ เป็นคนดี
ชั้นสามัญ ที่เรียกว่ากัลยาณปุถุชน เป็นคนดีที่โลกสรรเสริญ มีความทุกข์เดือดร้อนเบาบาง ผู้
ปฏิบัติตามได้มากก็เป็นคนดีชั้นประเสริฐ ที่เรียกว่าอริยชน เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี จนถึงเป็นพระอรหันต์ พ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง

ต่อจากนี้ไป เราจะได้มาศึกษากันว่า มรรค 8 นั้นประกอบไปด้วยอะไรบ้าง เพื่อที่เรา
จะได้สามารถนำไปเป็นหนทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ได้ในทุกระดับ

6.2 องค์ประกอบ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบของมรรคไว้ 8 ประการ คือ¹

1. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
4. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ)
5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ)
6. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
8. สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ)

¹ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), **หลักพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 359-360.

คำว่า “ชอบ” ในที่นี้มีได้หมายความว่า ชอบใจพอใจ แต่หมายความว่า ถูกต้อง ไม่ผิดพลาด เหมือนคำว่า เห็นชอบ มีได้หมายความว่า เห็นแล้วก็ชอบใจ แต่หมายความว่า เห็น ถูกต้องไม่ผิดพลาด ข้ออื่น ๆ ก็มีความหมายอย่างนี้เหมือนกัน ดังจะได้อธิบายต่อไป

รายละเอียดของมรรคทั้ง 8 ประการ¹

สัมมาทิฐิ

องค์มรรคข้อที่ 1 สัมมาทิฐิ

ทิฐิ แปลว่า ความเห็น ความเห็นที่ว่านี้หมายถึงความเห็นของใจ คือคนเราทุกคนที่มีอวัยวะสมบูรณ์ อาจเห็นอะไร ๆ ได้ 2 ทาง คือเห็นทางตา เรียกว่าพบเห็น กับ เห็นทางใจ เรียกว่าคิดเห็น ความเห็นที่เรียกว่า ทิฐิ ได้แก่ความเห็นทางใจเท่านั้น คือใจคิดไปเห็นไป เห็นด้วยอำนาจความคิด ก็เรียกว่า คิดเห็น ทางศาสนาเรียกว่า ทิฐิ

คำว่า “ทิฐิ” เป็นคำกลาง ๆ อาจหมายถึงทิฐิที่ดีก็ได้ หมายถึงทิฐิที่ไม่ดีก็ได้ ถ้าเป็นความเห็นที่ดี คือเห็นถูกต้องก็เรียกว่า สัมมาทิฐิ ถ้าเป็นความเห็นที่เสียคือเห็นผิดก็เรียกว่า มิจฉาทิฐิ

ทิฐิ คือความเห็นของแต่ละคนนี่แหละ คือจุดเริ่มแห่งความประพฤติของตน ใครมีมิจฉาทิฐิ คือเห็นผิดเป็นชอบ เขาก็จะเดินไปในทางผิด กลายเป็นคนชั่ว คนอันธพาล เป็นโจร ถึงความวิบัติย่อยยับในที่สุด ใครมีสัมมาทิฐิคือผู้เห็นถูกต้อง อะไรผิดเห็นว่าผิด อะไรถูกเห็นว่าถูก เขาก็จะเดินไปในทางถูก มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

เพราะฉะนั้น ในการดำเนินตามมรรคข้อต้น อันเป็นก้าวแรก พระบรมศาสดาของเรา จึงทรงสอนให้ปรับปรุงความคิดเห็นให้ถูกต้องก่อน คือให้เป็นคนมีสัมมาทิฐิ อย่าเป็นคนมีมิจฉาทิฐิ

ลักษณะของสัมมาทิฐิ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องสูง หมายถึง มีญาณ รู้ร้อยสัจ 4 ความรู้ร้อยสัจ 4 ด้วยญาณนี้แหละเป็นสัมมาทิฐิอย่างสมบูรณ์

¹ปิ่น มุกขนัด, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนิกายธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 128-140.

ข. ความหมายเบื้องต่ำ หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่น ทำดีต้องได้รับผลดี ทำชั่วต้องได้รับผลชั่ว บุญบาปมีจริง โลกนี้โลกหน้ามีจริง สัตว์ตายแล้วไปเกิดเป็นโอปปา-ติกะ (พวกกายละเอียดต่าง ๆ ที่เกิดปุบโตนับพันที) พ่อแม่มีพระคุณจริง ผู้หมดกิเลสมีจริง ผู้หมดกิเลสแล้วสอนให้ผู้อื่นหมดกิเลสตามมีจริง เป็นต้น

สรุปว่า ความเข้าใจถูกในเรื่องที่ทำให้กิเลสให้หมดไปได้ จึงเรียกว่าสัมมาทิฐิ

การปฏิบัติเกี่ยวกับทิฐิของตนนั้น เมื่อสรุปตามหลักคำสอนของพระบรมศาสดา มีความโดยย่อดังนี้

ถ้าตนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิอยู่แล้ว ก็พึงระคับระคองสัมมาทิฐินั้นไว้ และเพิ่มพูนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ถ้าตนมีทิฐิวิปลาดคือเห็นคลาดเคลื่อนไป ก็พึงทำทิฐิของตนให้ตรง ที่เรียกว่า ทิฐุชุกกรรม โดยวิธีสามอย่าง คือ ธัมมานุสสระณะ คตินึกทบทวนข้อธรรมคำสอน (เช่นนึกไปตามคำสวดมนต์) ธัมมัสวนะ ฟังธรรม (เช่นฟังเทศน์ ฟังบรรยายธรรม) และธัมมสากัจฉา สนทนาธรรม กิจกรรมทั้งสามนี้เป็นทิฐุชุกกรรม คือ วิธีตัดทิฐิให้ตรงตามทำนองคลองธรรม

สัมมาสังกัปปะ

องค์มรรคข้อที่ 2 สัมมาสังกัปปะ

สังกัปปะ แปลว่า ความดำริ ในวงงานทั่วไปสมัยนี้เรียกว่า ความคิดริเริ่ม ได้แก่ความคิดที่จะทำโน่นทำนี่ ให้มีความก้าวหน้าเรื่อยไป แทนที่จะปล่อยตัวให้จมอยู่อย่างคนที่สำนวนทางศาสนาเรียกว่า “เป็นคนมีความดำริอันจมเสียแล้ว” คนประเภทนี้มักปล่อยตัวตามยถากรรมทำงานไม่เจริญก้าวหน้า ที่เรียกว่าคนสิ้นคิด

คนที่มีความคิดริเริ่มนั้น ในวงการบริหารเรียกว่า คนมีภาวะสร้างสรรค์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Creative Person ซึ่งเป็นที่ต้องการกันมาก

สังกัปปะ คือ ความคิดริเริ่มของคนเรามีทั้งดีและเสีย ความคิดริเริ่มในทางดีเรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ความคิดริเริ่มในทางเสีย เรียกว่ามิจฉาสังกัปปะ

ตั้งเป็นที่ทราบอยู่แล้วว่า คนเราถ้าปักใจคิดจะทำสิ่งใดแล้ว ก็จะต้องทำสิ่งนั้น เมื่อทำไปแล้วก็ต้องรับผลแห่งการกระทำของตน เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงทรงสอนให้

ปรับปรุงสังกัดปะของตนให้ดี ให้เป็นคนมีสัมมาสังกัดปะ

ลักษณะของสัมมาสังกัดปะ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องสูง สัมมาสังกัดปะมีลักษณะ 3 อย่าง คือ 1.เป็นความคิดที่จะพรากตนออกจากกาม (ตัดความมัวเมาในกามารมณ์) 2.เป็นความคิดที่ไม่แฝงด้วยความอาฆาตพยาบาทผู้อื่น และ 3.เป็นความคิดที่ไม่แฝงด้วยการเบียดเบียนสัตว์

ข. ความหมายเบื้องต่ำ มีนัยเหมือนความหมายเบื้องสูง คือหมายความว่า จะคิดทำการสิ่งใด ก็อย่าให้เป็นเรื่องหมกมุ่นอยู่ในกาม เช่น หมกมุ่นในการดื่มสุรายาเมา หมกมุ่นในเพศตรงกันข้าม หมกมุ่นในอบายมุข ตลอดจนความเมาลาภ เมายศ เมาสังคม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้า นอกจากนี้ต้องเป็นความคิดที่ไม่แฝงด้วยความอาฆาตเคียดแค้นผู้อื่น ไม่แฝงด้วยเล่ห์กลมายาหาทางเบียดเบียนความสุขของใคร ๆ

สัมมาวาจา

องค์มรรคข้อที่ 3 สัมมาวาจา

วาจา หมายถึง การเจรจา คือการแสดงเจตนาของตนให้คนอื่นเข้าใจ โดยตรงได้แก่ การพูด อย่างที่คนเราพูดกันด้วยปากอยู่ทั่วไปนี้แหละ โดยอ้อมได้แก่การแสดงออกแทนคำพูดทุกวิธี เช่น การใช้ใบ้ สายหน้าเมื่อปฏิเสธ พยักหน้าเมื่อรับ การบอกกล่าวด้วยอักษร เช่น การเขียนหนังสือ การทำเครื่องหมายด้วยภาพหรือด้วยแสงด้วยสี การแสดงโดยปฏิญญา เช่น การครองผ้ากาสาวะอย่างนักบวช การแต่งเครื่องแบบอย่างทหาร การแต่งเครื่องแบบอย่างตำรวจ การแสดงตัวเป็นข้าราชการ กิริยาเหล่านี้ ถ้าทำเพื่อให้ผู้อื่นเชื่อว่าตนเป็นเช่นนั้น ก็อนุโลมเป็นวาจา

การใช้วาจา เป็นจุดสำคัญอย่างยิ่งจุดหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์จะรู้ความประสงค์ของกันและกันได้โดยทางเดียว คือทางวาจา วาจาจึงเป็นสื่อระหว่างตัวเรากับคนอื่น

การเรียนวิชาความรู้ก็ใช้วาจา

การสอนวิชาความรู้ก็ใช้วาจา

การก่อตั้งครอบครัวก็ใช้วาจา

การทำมาค้าขายก็ใช้วาจา

การประชุมปรึกษาหารือก็ใช้วาจา

การแพทย์ก็ใช้วาจา (ระหว่างหมอ พยาบาล คนไข้)

การเลือกตั้งก็ใช้วาจา (บัตรที่ลงคะแนนนั้นแทนคำพูด)

การปกครองประเทศก็ใช้วาจา (กฎหมายเป็นสิ่งแทนคำพูด)

การคมนาคมก็ใช้วาจา (เช่นเครื่องหมายจราจร โทรเลข ไปรษณีย์)

การอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจก็ใช้วาจา (เช่นเครื่องหมายการค้า)

การเมืองระหว่างประเทศก็ใช้วาจา

การบวชในศาสนาใช้วาจา

การบริหารพระศาสนาก็ใช้วาจา

รวมความว่า กิจการทุกอย่างมีวาจาเป็นหลักทั้งนั้น คนที่ไม่ตระหนักในการใช้วาจา ย่อมมีทางเสื่อมเสียได้รอบด้าน อาจทำให้ตนเองเสื่อมจากผลประโยชน์ก็ได้ อาจทำให้ครอบครัว สังคม ตลอดจนประเทศชาติล่มจมก็ได้ ลงได้วาจาเหลวแหลกเสียอย่างเดียว ชีวิตทั้งชีวิตก็จะ ล่มเหลวตามไปด้วย เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาของเราจึงทรงสอนให้ปรับปรุงวาจาของตน

หลักการปรับปรุงตนในข้อนี้ คือทำตนให้เป็นคนมี สัมมาวาจา อย่าเป็นคนมีมิจฉาวาจา

ลักษณะของสัมมาวาจา มีดังนี้

ก. ความหมายเบื่องสูง

ข. ความหมายเบื่องต่ำ

ลักษณะของสัมมาวาจา ทั้งเบื่องสูงและเบื่องต่ำ มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ การเจรจาที่ถูกต้องปราศจากวาจาชั่ว ที่เรียกว่า วจีทุจริต คือ¹

¹ ปิ่น มุกข์นิตย์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 337-338.

1. มุสาวาท พุดเท็จ คือเจตนาพุดให้ผู้ฟังเข้าใจผิดไปจากความจริง ซึ่งกินความไปถึง การทำเท็จให้คนอื่นหลงเชื่อ รวมทั้งสิ้น 7 วิธีด้วยกัน คือ ปด (โกหกจ้ง ๆ) ทนสาบาน (เช่น ครูถามสั่งนักเรียนว่าใครทำผิดให้ยืนขึ้น ตนทำผิดแล้วไม่ยืนขึ้น) ทำเล่กระทั่ง (เช่นทำอวด ความศักดิ์สิทธิ์ของตนเกินความจริง) มารยา (เช่นเจ็บน้อยทำเป็นเจ็บมาก) ทำเลส (ทำที่ให้ คนอื่นตีความคลาดเคลื่อนเอาเอง) เสริมความ (เรื่องมีมูลพุดน้อยให้เห็นเป็นเรื่องใหญ่) อำความ (เรื่องมากปิดบังไว้ให้เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย)

เจตนารมณ์ของทางศาสนา ต้องการให้ทุกคนมีความสัตย์จริง กล่าวเผชิญกับความจริง เยี่ยงสุภาพชน

2. ปิสฺณวจา พุดส่อเสียด คือเก็บความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น เก็บความข้างโน้นมา บอกข้างนี้ ด้วยเจตนาจะให้เขาแตกกัน หรือให้เขารักตน

เจตนารมณ์ของทางศาสนา คือไม่ให้หาความชอบด้วยการประจบสอพลอ

3. ผรุสฺวจา พุดคำหยาบ ทำให้คนฟังเกิดความระคายใจ และส่อว่าผู้พุดเองเป็นคน มีสกุลต่ำ ได้แก่ คำต่ำ (พุดกดให้ต่ำลง) ประชด (พุดยกจนลอย) กระทบ (พุดเปรียบเปรยให้ เจ็บใจเมื่อคิด) แดกดัน (พุดกระแทกกระทั้น) สบถ (แข่งชกหักกระดูก) คำหยาบโลน (พุดคำ ที่สังคมรังเกียจ) คำอาฆาต(พุดให้ผู้ฟังมีอันหวาดกลัวจะถูกทำร้าย) คำต่ำ (เช่นคำว่า กู มึง อี ไอ้ ฯลฯ)

เจตนารมณ์ของทางศาสนา ให้ศาสนิกชนเป็นสุภาพชน รู้จักสำรวมวาจาของตน ไม่ก่อ ความระคายใจแก่ผู้อื่นด้วยคำพุด

4. สัมผัสฺปปลาปะ พุดเพ้อเจ้อ คือพุดเหลวไหล พุดพล่อย ๆ สักแต่ว่ามีปาก อยากรพุด ก็พุดไป หาสาระมิได้

เจตนารมณ์ของทางศาสนา ต้องการให้ศาสนิกชนมีความรับผิดชอบต่อถ้อยคำของตน

รวมความว่า สัมมาวาจานั้นท่านมิได้บังคับว่าต้องพุดเรื่องนั้นเรื่องนี้ คำนั้นคำนี้ หรือ ภาษานั้นภาษานี้ กำหนดแต่ให้เป็นวาจาบริสุทธิ์ขั้นพื้นฐาน คือไม่ใช่วจีทุจริตทั้งสี่อย่างดัง กล่าวแล้ว

ในทางตรงกันข้าม เมื่อเว้นจากวจีทุจริตแล้ว ก็ใช้วจีสุจริต

วจีสุจริต ได้แก่ วาจาสุภาสิต ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. พูดเรื่องจริง
2. พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์
3. พูดถูกกาลเทศะ
4. พูดด้วยคำสุภาพ
5. พูดด้วยจิตเมตตา

สัมมากัมมันตะ

องค์มรรคข้อที่ 4 สัมมากัมมันตะ

กัมมะ หรือ กรรม แปลว่า การงาน การทำงาน งานที่ทำ

กัมมันตะ หมายถึง เป็นผู้มัวงานทำ ขอให้กำหนดความลงในตอนต้นนี้เสียก่อนว่า ชาวพุทธจะต้องเป็นคนทำงาน มัวงานทำทุกคน ไม่ใช่ปล่อยตัวให้เป็นคนว่างงาน หรือเป็นคนเกียจคร้าน งานการไม่ทำ

งานที่ว่ำนี้นี้ หมายถึงงานทั่วไป ซึ่งคนเราจำต้องทำตามสมควรแก่วัยและสุขภาพ ตลอดจนหน้าที่ของแต่ละคน เช่น การเรียน การสอน การทำนา การทำสวน การค้า การเล่นกีฬา การบันเทิง การท่องเที่ยว การรับจ้าง ฯลฯ จนกระทั่งถึงการบำเพ็ญสมณธรรม การทำตนให้หลุดพ้นจากวิภวสงสาร

ตัวคนเราที่ธรรมชาติสร้างมาให้ทำงานได้หลายอย่าง อาจทำงานที่ดีก็ได้ทำงานที่ไม่ดีก็ได้ อย่างเช่น มือของเราจะใช้พนมมือไหว้พระก็ได้ จะใช้กำเข้าชกต่อยใครก็ได้ จะใช้ถือจอบถือเสียมขุดดินก็ได้ จะใช้เพื่อไปทำบุญก็ได้ จะใช้เพื่อไปทำบาปก็ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่รู้ไม่เท่าทันตัวเองจึงหลงใช้ตัวเองทำงานผิด ๆ เป็นการปล้นตัวเอง ผิงตัวเอง คนเราที่ตายเพราะคนอื่นฆ่ามีน้อย ส่วนมากนั้นตายเพราะตัวเอง เช่น ฆ่าตัวเอง คน

ที่ต้องรับโทษเพราะคนอื่นใส่ความก็มีน้อย คนที่หาความชั่วความผิดมาใส่ตัวเองแล้วต้องรับโทษนั้นมีมาก ในทำนองเดียวกัน คนที่ได้ดีมีชื่อเสียง ไปสวรรค์ ไปนิพพาน เพราะพึงผลการทำงานของคนอื่นก็มีส่วนน้อย แต่ส่วนมากได้บรรลुकุณวิเศษสมปรารถนาเพราะผลการทำงานของตนเอง

ด้วยเหตุนี้แหละพระบรมศาสดาของเราจึงทรงแสดงจุดสำคัญในการปฏิบัติไว้ คือ การทำงานการปฏิบัติในเรื่องนี้ก็คือให้เป็นคนมีงานดี หรือมีสัมมากัมมันตะ อย่าเป็นคนมีมิจจกัมมันตะ

ลักษณะของสัมมากัมมันตะ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องสูง ได้แก่การตั้งเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ 1 เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ 1 เจตนางดเว้นจากการเสพเมถุน 1 (โดยนัยนี้หมายความว่า ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งแต่รักษาอุโบสถศีลขึ้นไป)

ข. ความหมายเบื้องต่ำ ได้แก่การทำงานโดยสุจริต ใช้ความรู้ความสามารถของตนโดยชอบ ไม่เบียดเบียนชีวิตร่างกายของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทรัพย์สินละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น และไม่ประพฤตินิดในทางกามารมณ์ต่อใคร ๆ

รวมความว่า สัมมากัมมันตะ หรือการงานชอบนั้น ท่านมิได้ระบุว่าต้องเป็นงานอย่างนั้นอย่างนี้ แต่กำหนดพื้นฐานเบื้องต้นไว้ ว่าต้องเป็นงานที่ไม่แฝงด้วยทุจริต 3 อย่างเท่านั้น

งานที่เป็นทุจริต 3 อย่าง ได้แก่¹

1. ปาณาติปาต หมายถึงการฆ่าสัตว์ นับตั้งแต่ฆ่าพ่อฆ่าแม่ ฆ่าผู้มีพระคุณ ฆ่าคนทั่วไปลงไปถึงฆ่าสัตว์ที่มีคุณ และฆ่าสัตว์อื่น ๆ บาปที่เกิดจากการฆ่านั้นก็หนักเบาลดหลั่นลงไป เช่น ฆ่าพ่อฆ่าแม่ก็เป็นบาปถึงขั้นอนันตริยกรรม ห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน

เจตนารมณ์ของศาสนาในเรื่องนี้ ต้องการให้ศาสนิกชนแก้ปัญหาชีวิตโดยสันติวิธี ไม่ใช่โดยวิธีฆ่าอีกฝ่ายหนึ่งเสีย เพราะการฆ่านั้น ผู้ฆ่าย่อมเกิดความทารุณโหดร้ายขึ้นในใจ ทำให้ใจ

¹ ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนิกธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 336-337.

เศร้าหมอง และอาจต้องรับผลบาปกรรมเวรต่อไปอีก

2. อทินนาทาน หมายถึงการแสวงหารายได้โดยทางทุจริต อันเข้าลักษณะ “โจรกรรม” คือ ลัก (ขโมยเอาลับหลัง) ฉก (ชิงเอาซึ่งหน้า) กั้นโซก (ขู่เอา) ปล้น (รวมหัวกัน ยื้อแย่งเอา) ตู่ (เถียงเอา) ฉ้อ (โกงเอา) หลอก (ทำให้เขาหลงเชื่อแล้วให้ทรัพย์) ลวง (เบี่ยง บ่ายลวงตาเช่นใช้เครื่องชั่งโก่ง) ปลอม (ทำของปลอม) ตระบัด (ปฏิเสธ) เบียดบัง (ซุกซ่อน เอาบางส่วน) สับเปลี่ยน (แอบสับเปลี่ยนของ) ลักลอบ (หนีภาษี) ยักยอก (เบียดบังเอาของที่อยู่ในหน้าที่ของตน)

เจตนารมณ์ของศาสนาในเรื่องนี้ ต้องการให้ทุกคนทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต เพราะ ทรัพย์ที่ได้มาโดยสุจริตนั้นไม่ก่อให้เกิดบาปกรรมแก่ผู้บริโภคน และทำให้มั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้นได้ดี กว่าทรัพย์ที่ได้มาโดยทุจริต

3. กาเมสุมิจฉาจาร หมายถึง การกระทำผิดในทางเพศ ลุอำนาจแก่ความกำหนัด ที่ถือเป็นเรื่องร้ายแรงมากก็คือการทำชู้ รองลงมาก็ได้แก่การข่มขืน การฉุดคร่า อนาจาร

เจตนารมณ์ของศาสนาในเรื่องนี้ คือ ให้มนุษย์มีจิตใจสูง เคารพในสิทธิ์ของเพื่อน มนุษย์ด้วยกัน อันจะเป็นทางรักษาประเวณี (เชื้อสาย) ของคนในสังคมให้เรียบร้อย และ ป้องกันเหตุอาชญากรรมทางเพศด้วย

สัมมาอาชีวะ

องค์มรรคข้อที่ 5 สัมมาอาชีวะ

อาชีวะ แปลว่า อาชีพ หมายถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพ

คนเราทุกคนมีสิ่งที่รักและหวงแหนอย่างยิ่งอยู่อย่างหนึ่งคือ ชีวิต ชีวิตหมายถึงความเป็นอยู่ ตรงกันข้ามกับความตาย ความเป็นอยู่หรือที่เรียกว่าชีวิตนี้แหละ เป็นเครื่องรองรับ มนุษย์สมบัติของเรา คือไม่ว่าใครจะเป็นอะไร เช่น เป็นครู เป็นนักเรียน เป็นภิกษุ เป็นสามเณร เป็นสมภารเจ้าวัด เป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นหัวหน้าแผนกหัวหน้ากอง เป็นอธิบดี เป็นรัฐมนตรี จนกระทั่งเป็นพระมหากษัตริย์ เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน ฯลฯ ก็เพราะผู้นั้นมีสิ่งหนึ่งเป็นพื้นรองรับไว้ สิ่งนั้นคือชีวิต ถ้าใครหมดชีวิตเสียแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ แม้แต่จะเป็นคนก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงรักชีวิต หวงแหนชีวิต แต่ชีวิตเป็นสิ่งที่อาศัยปัจจัยจึงจะมีได้ ถ้า

ขาดปัจจัยเลี้ยงชีวิตที่ดี นั่นทุกคนจึงมีภาระติดตัวอยู่โดยกำเนิดอย่างหนึ่ง คือต้องทำมาหาเลี้ยงชีวิต งานหาเลี้ยงชีวิตนี้ท่านเรียกว่า อาชีพ สุขภาพของคนดีต้องมีอาชีพทุกคน แม้แต่บรรพชิตคือคนที่บวชเป็นพระสงฆ์ ตัดอาชีพทางคฤหัสถ์แล้ว แต่พอเข้าสู่พิธีอุปสมบท พระอุปัชฌาย์ก็แนะนำอาชีพใหม่ให้ คือบิณฑบาตเลี้ยงชีพ

แต่เพราะความเขลา คนบางคนเกิดหาเลี้ยงชีวิตด้วยการทำบาปกรรม อันเรียกว่า มิจฉาชีพ เพราะกรรมชั่วนั้นเขาจึงเป็นคนมีชีวิตมัวหมอง แม้จะยังไม่ตายคือยังมีชีวิตอยู่ ก็เป็นชีวิตที่สกปรกต่ำช้าเลวทราม จนตกแต่งให้ตีไม่ได้ ทำให้ชีวิตของตนมีแนวโน้มต่ำลง ๆ เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาของเราจึงทรงสอนให้ทุกคนปรับปรุงงานเลี้ยงชีวิต หรืออาชีพของตน ให้เป็นคนมีสัมมาอาชีพะ อย่าเป็นคนมีมิจฉาอาชีพะ

ลักษณะของสัมมาอาชีพะ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องสูง

ข. ความหมายเบื้องต่ำ

ลักษณะของสัมมาอาชีพะ ทั้งเบื้องสูงและเบื้องต่ำ ท่านแสดงไว้ในมรรควิงคสุตตร มีหลักการกว้าง ๆ อย่างเดียวกัน คือให้เว้นจากการประกอบอาชีพในทางที่ผิดเสีย (มิจฉาชีพ) แล้วตั้งอยู่ในสัมมาชีพ

มิจฉาชีพ สำหรับบรรพชิต ก็ได้แก่การแสวงหาปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพโดยวิธีที่เรียกว่าอเนสนาทุกอย่าง คือแสวงหาในทางไม่สมควร เช่นรับจ้างทำงานเป็นต้น ส่วนมิจฉาชีพสำหรับคฤหัสถ์ ก็ได้แก่การแสวงหารายได้โดยวิธีผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ตลอดจนผิดจารีตประเพณี เป็นอาชีพที่วิญญูชนตำหนิติเตียน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าอาชีพที่ควรเว้นซึ่งเรียกว่าเป็นมิจฉาอาชีพะ¹ มีอยู่ 5 อย่าง ได้แก่

¹ ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี. (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 440.

1. ค้าขายมนุษย์
2. ค้าขายสัตว์ไว้สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร
3. ค้าขายอาวุธเพื่อเป็นเครื่องประหาร
4. ค้าขายยาพิษ
5. ค้าขายน้ำเมา (หมายถึงสุราและเครื่องดื่มของมีนเมาทุกชนิด กับยาเสพติดทุกชนิด)

สัมมาวายามะ

องค์มรรคข้อที่ 6 สัมมาวายามะ

วายามะ แปลว่า ความพยายาม หมายถึงความพากเพียร ในอันที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ คุณธรรมดังกล่าวนี้ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของจิต จิตของใครมีคุณลักษณะอย่างนี้ จะมีความรู้สึกพึงพอใจ (ฉันทะ) ในกิจการของตน บากบั่นไม่ทอดยถ อุตทน หนักแน่น และทำงานนั้นก้าวหน้าต่อไป

คุณธรรมอย่างนี้เป็นสิ่งที่ผู้หวังความสำเร็จจะต้องปลูกฝังขึ้นในตน เพราะการดำเนินงานในชีวิตของคนเรา นี้ บางอย่างก็ต้องฝืนความสะดวกสบาย บางอย่างต้องใช้เวลา นาน บางอย่างต้องฟันฝ่าอุปสรรคนานาประการ ถ้าใครขาดคุณธรรมทางใจ คือ วายามะ คนนั้นก็ยากที่จะทำงานให้เห็นผล งานต่าง ๆ นั้นต้องใช้เวลา เช่น การเรียนหนังสือ ชั้นประถมศึกษาใช้เวลา 6 ปี ชั้นมัธยมศึกษาใช้เวลา 6 ปี มหาวิทยาลัยใช้เวลา 4 ปี เรียนมัธยมศึกษาใช้เวลา 3 ปี เรียนอนุบาลใช้เวลา 9 ปี เป็นอย่างน้อย การบำเพ็ญพรต ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญบารมีมานับภพนับชาติไม่ถ้วน แม้ชาติสุดท้ายเสด็จออกผนวชแล้ว ยังต้องทรงทำความเพียรอยู่นานถึง 6 ปี มีอุปสรรคขัดขวางร้ายแรงนับไม่ถ้วน และการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนามากี่ใช้เวลาถึง 45 ปี

ความเพียรพยายามจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาชีวิตจิตใจ พระพุทธศาสนาจึงเน้นคำสอนไว้ว่า “วายเมเถว ปุริโส” แปลว่า “เกิดเป็นคนควรพยายามไว้ไป”

แต่ความพยายามของคนเราก็มักมีได้ทั้งสองอย่าง คือมีจฉววายามะพยายามในทางที่ผิด กับสัมมาวายามะพยายามในทางที่ถูกต้อง คนเราไม่ใช่สักแต่ที่มีความพยายาม

แต่จะต้องพยายามอย่างถูกต้องด้วย

พวกเดียรถีย์ (นักพรตประเภทต่าง ๆ ก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้) ได้พยายามหาทางตรัสรู้กันมานาน โดยวิธีทำทุกรกิริยาบ้าง อดตกลมัตถานุโยคบ้าง แต่ก็ไม่มีใครได้สำเร็จถึงโมกขธรรม (ความพ้นทุกข์) นั้นเพราะพยายามผิดทาง ที่เรียกว่ามิจฉาวายามะ ส่วนพระบรมศาสดาของเราในตอนแรกก็ทรงพยายามในทางผิดอยู่นานเหมือนกัน แต่ภายหลังมาได้ตรัสรู้เพราะทรงใช้ความพยายามถูกต้องทาง ที่เรียกว่าสัมมาวายามะ

ลักษณะของสัมมาวายามะ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องต้น หมายถึงความเพียรใน 4 สถาน ที่เรียกว่า ปธาน 4 ได้แก่
1. เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด อย่าให้เกิดขึ้น 2. เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
3. เพียรบำเพ็ญกุศลธรรมที่ยังไม่มีให้มีขึ้น 4. เพียรรักษาเพิ่มพูนกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้งอกงามยิ่งขึ้น

ข. ความหมายเบื้องต้น ได้แก่การพยายามระวังอย่าให้ความชั่วเกิดขึ้นในตัว ความชั่วใดที่เกิดขึ้นและติดเป็นนิสัยแล้วก็เพียรละเสียความดีใดที่ยังไม่เกิดไม่มีในตนก็พยายามสร้างขึ้น (เช่นตนยังไม่มีความรู้ก็เล่าเรียนเพียรศึกษาให้ได้ความรู้) ความดีใดที่เกิดขึ้นแล้วก็รักษาไว้อย่าให้เสื่อม และพยายามเพิ่มพูนขึ้นให้สมบูรณ์ (เช่นตนมีความรู้อยู่แล้วเพียงใด ก็พยายามจำอย่าให้หลงลืม และเล่าเรียนเพิ่มเติมเรื่อยไปอย่างเต็มที่)

ความเพียรใน 4 สถานดังกล่าว ถือว่าเป็นความเพียรหลัก ท่านจึงเรียกว่า ปธาน ทุกคนต้องมีความเพียรอย่างนี้จึงจะเป็นการดำเนินตามมรรค 8 ข้อนี้

สัมมาสติ

องค์มรรคข้อที่ 7 สัมมาสติ

สติ คือ ความระลึกได้ คือนึกขึ้นได้ ฉุดคิดขึ้น สิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติคือเผลอเผลอ

คนเราถึงจะมีวิชาความรู้ดี มีความสามารถสูง มีความคิดเฉียบแหลม และมีความขยันหมั่นเพียรอย่างไรก็ตาม ก็ยังจำเป็นจะต้องใช้คุณธรรมอีกอย่างหนึ่งกำกับตัว คือ สติ เพราะถ้าขาดสติเสียอย่างเดียวแล้ว การงานทั้งปวงย่อมเสียหาย อาจถึงแก่พินาศล่มจมไปก็ได้

คนขาดสติ ก็คือคนซึ่งลืมตัวเอง โปรดคิดดูเองและนึกหาตัวอย่างเอง ว่าความลืมทำให้คนเสียหายอย่างไรบ้าง? คนใช้ลืมกินยา หมอลืมคนไข้ พระลืมสิกขาวิสัย ทหารลืมเวรยาม คนขับรถลืมบังคับรถ นักเรียนลืมวิชา ราษฎรลืมเสียภาษีอากร โจทก์จำเลยลืมไปศาล ฯลฯ เป็นเรื่องของการขาดสติทั้งสิ้น คนที่จิตขาดสติไปมากเราเรียกว่าคนสติวิปลาส ในกิจการที่สำคัญมากเกี่ยวกับความเป็นความตาย หรือผลได้ผลเสียใหญ่โต การทำสมาธิภาวนา สติยิ่งจำเป็นมาก

เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาของเราจึงทรงสอนให้ทุกคนบริหารจิตของตนให้มีสติเพียบพร้อม

ลักษณะของสัมมาสติ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องต้น หมายถึงการระลึกในสติปัฏฐานทั้ง 4 ได้แก่ การพิจารณาเนื่อง ๆ ในกาย 1 เวทนา 1 จิต 1 ธรรม 1

วิธีพิจารณาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ว่าโดยย่อ มีดังนี้

หลักการพิจารณากาย คือ พิจารณาให้เห็นกายในกาย ได้แก่พิจารณาส่วนประกอบของร่างกายอย่างละเอียด แล้วกำจัดความยินดียินร้ายในกายเสีย

หลักการพิจารณาเวทนา คือ พิจารณาให้เห็นเวทนาในเวทนา ได้แก่พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งความสุข (สุขเวทนา) ความทุกข์ (ทุกขเวทนา) ความเฉย ๆ (อุเบกขาเวทนา) แล้วกำจัดความยินดียินร้ายในเวทนา

หลักการพิจารณาจิต คือ พิจารณาให้ เห็นจิตในจิต ได้แก่พิจารณาเท่าทันความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของจิต จิตรัก จิตชัง จิตหลง ก็รู้ แล้วกำจัดความยินดียินร้ายในจิตเสีย

หลักการพิจารณาธรรม คือ พิจารณาให้ เห็นธรรมในธรรม ได้แก่พิจารณาให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต (เช่นจิตเกิดมีนิรณันขึ้นแล้วก็ให้รู้ นิรณันยังมีอยู่ก็ให้รู้ นิรณันดับไปแล้วก็ให้รู้) ลักษณะคล้าย ๆ กับการเห็นจิตในจิต แต่ต่างกันตรงที่ว่า เห็นจิตในจิตได้แก่เห็นความเปลี่ยนแปลงของจิต ส่วนเห็นธรรมในธรรมได้แก่เห็นสิ่งที่มีอยู่ในจิต

รวมความว่า การตั้งสติพิจารณาให้เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม เป็นสัมมาสติเบื้องต้น

ข. ความหมายเบื้องต้น หมายถึง การทำงานโดยมีสติระมัดระวัง ไม่ประมาท ไม่เผลอ

สัมมาสมาธิ

องค์มรรคข้อที่ 8 สัมมาสมาธิ

สมาธิ คือ การตั้งใจมั่น

ตัวคนเราประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ กายกับใจ โดยที่ใจเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว มรรคข้อที่ 8 นี้เป็นหลักปฏิบัติกับจิตหรือใจโดยเฉพาะ

การปฏิบัติใจนั้นมึงานที่ต้องทำหลายอย่าง เช่นหาความรู้ใส่ใจ หาความดีใส่ใจ หาความผ่องใสใส่ใจ รวมความว่า ทุกคนมึงานหลายอย่างที่จะต้องพัฒนาจิตใจของตนให้เจริญขึ้น แต่ในบรรดางานปฏิบัติจิตใจนั้น มึงานอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญมากที่สุด คือ การตั้งใจ

ทุกคนคงไม่แปลกใจกระมัง ที่ว่าทำไมเราจะต้องมาตั้งใจของตน เพราะของทุกอย่างที่เราจะใช้การใช้งานเราก็ต้องตั้งมั่นเสียก่อน จะใช้แก้วเราก็ต้องตั้งแก้ว จะใช้โต๊ะเราก็ต้องตั้งโต๊ะ การตั้งเป็นงานอย่างหนึ่ง คนจะรำจะร้อง จะชกต่อย เขาก็ต้องตั้งท่าเสียก่อน เช่นเดียวกัน เรามีใจ เราจะใช้ใจของเรา เราก็ต้องตั้งใจ

การตั้งใจนั้น ยากกว่าตั้งกายและตั้งโต๊ะเก้าอี้

เพราะเหตุใด? เพราะใจเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ ผูกมัดด้วยเชือกด้วยปอไม่ได้ การตั้งใจจึงทำได้ยาก จะต้องใช้วิธีพิเศษจึงจะตั้งได้มั่นคง

วิธีพิเศษนั้น เรียกว่า สมาธิ ซึ่งเราแปลว่า การตั้งใจมั่น

แต่การตั้งใจมั่นที่เรียกว่า สมาธิ นั้น ก็มีได้ทั้งอย่างผิดอย่างถูก ในทางปฏิบัติเราจะต้องเลือกทำแต่สมาธิที่ถูกต้อง ซึ่งเรียกว่า สัมมาสมาธิ อย่าไปทำสมาธิอย่างผิด ๆ ที่เรียกว่า มิจฉาสมาธิ

ลักษณะของสัมมาสมาธิ มีดังนี้

ก. ความหมายเบื้องสูง หมายถึงการเข้าฌาน วิธีปฏิบัติคือ ปลีกตัวจากกามารมณ์ หาทิ่สงบ แล้วนำจิตเข้าสมาธิ ถึงขั้นสงบหนึ่งที่เรียกว่า ฌาน (รูปฌานมีอยู่ 4 ชั้น เรียกชื่อตามลำดับว่า ฌานที่ 1 ฌานที่ 2 ฌานที่ 3 ฌานที่ 4 และอาจเข้าอรุปรุฌานต่อไปอีก 4 ชั้น) ประโยชน์

ที่จะได้จากการเข้าฌานคือ ทำให้จิตบริสุทธิ์จากกิเลสยิ่งขึ้นตามลำดับ จนถึงนิพพาน

ข. ความหมายเบื้องต้นได้แก่ การตั้งใจทำความดี ตามควรแก่วัยของตน อย่าปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย จนถึงฝึกหัดทำสมาธิเบื้องต้น คือการสำรวมใจให้แน่วแน่ในกิจของตน และรวมลงสู่จุดเดียว

6.3 ข้อควรรู้

มรรคมืองค์ 8 นี้ เมื่อจัดเข้าระบบการฝึกปฏิบัติหรือที่เรียกว่า ไตรสิกขา สามารถปฏิบัติได้ด้วยการรักษาศีล การทำสมาธิ และการเจริญปัญญาโดยแบ่งได้ดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ	เห็นชอบ	เป็นการเจริญปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ	เป็นการเจริญปัญญา
3. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ	เป็นการรักษาศีล
4. สัมมากัมมันตะ	การงานชอบ	เป็นการรักษาศีล
5. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ	เป็นการรักษาศีล
6. สัมมาวายามะ	พยายามชอบ	เป็นการทำสมาธิ
7. สัมมาสติ	ระลึกชอบ	เป็นการทำสมาธิ
8. สัมมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ	เป็นการทำสมาธิ

สิ่งที่ต้องระวังก็คือ แม้ว่าขณะนี้ความเห็นชอบของเราได้เกิดแล้ว ความดำริชอบได้เกิดแล้ว แต่เจรจาชอบบางคนยังไม่แน่ การงานชอบใหม่ สมมติว่าเจรจาก็ชอบแล้ว การงานก็ชอบแล้ว การเลี้ยงชีพก็ชอบแล้ว แต่ว่าไฟในใจที่จะพยายามเพียรทำให้ยิ่งกว่านี้มันยังไม่เกิด มันยังแค่รู้จำยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง แล้วถ้าจะลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจะต้องทำอย่างไร ก็จะต้องลงมือเลย นั่งสมาธิกันให้เยอะ ๆ ซึ่งเมื่อลงมือฝึกสมาธิก็เป็นการฝึกสติไปในตัว แล้ว

กำลังใจหรือไฟในใจของเราก็จะเริ่มเกิด คือทำให้เราเกิดความพยายาม พยายามที่จะแก้ไขตัวเองให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แก้ไขทั้งวาจา แก้ไขทั้งการงาน แก้ไขทั้งอาชีพ เมื่อแก้ไขอย่างนี้แล้ว ความเห็นของเรามันก็จะเกิดเป็นไปในทางที่สูงส่งยิ่งขึ้น ความคิดสร้างสรรค์ก็จะยิ่งสูงส่งยิ่งขึ้น ในที่สุดเมื่อความเห็นสูงส่งยิ่งขึ้น ความคิดสูงส่งขึ้นนี้ก็จะกลับมาย้อนปรับระดับประคองให้คำพูดของเรา การงานของเรา อาชีพของเราให้ดีขึ้น บริสุทธิขึ้น ความเพียรของเราก็ยิ่งแก่กล้าขึ้น สติก็แก่กล้าขึ้น สมาธิแก่กล้าขึ้นไปตามลำดับ ๆ จนกระทั่งสามารถบรรลุธรรมแล้วสิ้นทุกข์ไปได้หมด

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนให้รีบทำความเพียรเพื่อตรัสรู้จะได้หมดทุกข์ เหมือนรีบดับไฟบนศีรษะ ดังมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกความว่า¹

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้แล้ว จะควรกระทำอย่างไร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้แล้ว ควรจะกระทำด้วยความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดยถย สติและสัมปชัญญะอย่างแรงกล้า เพื่อดับไฟบนผ้าหรือศีรษะนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลพึงวางเฉย ไม่ใส่ใจถึงผ้าหรือศีรษะที่ถูกไฟไหม้ แล้วพึงกระทำด้วยความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดยถย สติและสัมปชัญญะอย่างแรงกล้า เพื่อตรัสรู้อรียสัจ 4 ที่ยังไม่ตรัสรู้ ตามความเป็นจริง อรียสัจ 4 เป็นไฉน คือ ทุกขอรียสัจ ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอรียสัจ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริง ว่านี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

6.4 อานิสงส์

ผู้ที่ปฏิบัติตามมรรคมรรคมีองค์ 8 ย่อมจะได้ อานิสงส์ดังต่อไปนี้

1. ย่อมทำให้มีความเห็นความเข้าใจเรื่องราวของชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง และสามารถดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาทหมัวเมาหลงทางต่อการหลุดพ้นไปจากกองทุกข์

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เจตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย มหาวรรค เล่ม 31, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 453.

2. ย่อมทำให้มีความคิดที่เป็นกุศลอันเป็นทางมาแห่งบุญ ห่างไกลจากความคิดที่เป็นอกุศลอันเป็นทางมาแห่งบาป และทำให้มีใจน้อมที่จะคิดไปแต่สิ่งที่ดีงามเพื่อการกำจัดทุกข์ต่าง ๆ ให้หมดไป

3. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีคำพูดดี มีสาระแก่นสาร น่าเชื่อถือ ไพเราะ สุกภาพ เป็นที่รักของผู้ฟัง สร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้น สามารถใช้คำพูดสร้างสรรค์โน้มน้าวให้ผู้คนเกิดกำลังใจที่จะทำความดีอย่างสุดชีวิตเพื่อหลุดพ้นไปจากกองทุกข์

4. ย่อมทำให้เป็นคนมีภาระงานที่สะอาดคือปราศจากบาปกรรมไม่ก่อเวรแก่ใคร ๆ ในเรื่องชีวิต ทรัพย์สิน และคู่ครอง การงานที่บริสุทธิ์นี้เองที่ทำให้เป็นคนมีศีลบริสุทธิ์ตามไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้ส่งเสริมต่อการปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะหลุดพ้นไปจากกองทุกข์

5. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีการเลี้ยงชีพที่ไม่มีโทษต่อตนเองหรือใคร ๆ เพราะเว้นจากมิจฉาอาชีวะ การมีอาชีพที่บริสุทธิ์นี้เองที่ทำให้เป็นคนมีศีลบริสุทธิ์ตามไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้ส่งเสริมต่อการปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะหลุดพ้นไปจากกองทุกข์

6. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีความบากบั่น ไม่ท้อถอย มีความอดทนหนักแน่น ชยัน พากเพียร และไม่กลัวอุปสรรค สามารถทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เกิดความก้าวหน้าต่อไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะความเพียรขจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไป

7. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันในสิ่งต่างๆที่ต้องประสบพบเจอ สามารถทำงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดประสิทธิผลที่ดีงาม โดยเฉพาะการมีสติสัมปชัญญะต่อการขจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไป

8. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีสมาธิต่อการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นงานทางโลกหรืองานทางธรรม มีความตั้งใจมั่นที่จะทำอะไรแล้วก็ต้องทำให้ดีที่สุด โดยเฉพาะความตั้งใจมั่นที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้หลุดพ้นไปจากกองทุกข์

บทที่ 7
โลกธรรม 8
(เรื่องของโลก 8 ประการ)

เนื้อหาบทที่ 7

โลกธรรม 8 (เรื่องของโลก 8 ประการ)

7.1 ความหมาย

7.2 องค์ประกอบ

7.3 ข้อควรรู้

7.4 อานิสงส์

7.5 แนวการประยุกต์ใช้

1. คำว่า “โลกธรรม” แปลว่า ธรรมะประจำโลก แต่ถ้าแปลอย่างนี้ อาจชวนให้เข้าใจผิด คือให้เห็นไปว่า โลกธรรมเป็นข้อปฏิบัติของชาวโลก เพราะคำว่า “ธรรม” ในความรู้สึกของคนทั่วไปมักถือว่าเป็นความดีทั้งนั้น แต่ในทางบาลีซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ธรรม” แปลได้หลายอย่าง คำว่า “โลกธรรม” นี้ ถ้าจะแปลให้ตรงความมุ่งหมาย ต้องแปลว่า “เรื่องของโลก” ซึ่งเป็นเรื่องราวธรรมดาที่เกิดขึ้นประจำโลก ใคร ๆ ก็ต้องพบหลีกเลี่ยงไม่ได้

2. ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามธรรมนั้น เรียกว่า โลก-ธรรม โลกธรรม มี 8 อย่าง คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ ได้รับสรรเสริญ ถูกนินทา ได้สุข ได้ทุกข์ โลกธรรม 8 ถ้าจัดเป็นคู่จะได้ว่า มีอยู่ 4 คู่ คือ 1.ได้ลาภ-เสื่อมลาภ 2.ได้ยศ-เสื่อมยศ 3.ได้รับสรรเสริญ-ถูกนินทา 4.ได้สุข-ได้ทุกข์ แต่ถ้าจัดเป็นประเภทจะได้ 2 ประเภท คือ 1.อิฏฐารมณ์ (หน้าปรารถนา หน้าพึงพอใจ) ได้แก่ ได้ลาภ ได้ยศ ได้รับสรรเสริญ ได้สุข 2. อนิฏฐารมณ์ (ไม่หน้าปรารถนา ไม่หน้าพึงพอใจ) ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ได้ทุกข์

3. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายถึง สภาพจิตของผู้ที่ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้ว มีใจตั้งมั่นเกิดความมั่นคงหนักแน่นดุจขุนเขา เป็นอุเบกขาวางเฉยได้ เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ตกทุกข์ จิตก็ไม่หวั่น เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุข จิตก็ไม่ไหว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกคำแปลและความหมายของโลกธรรม 8 ได้ อย่างถูกต้อง และสามารถบอกรายละเอียดขององค์ประกอบของโลกธรรม ทั้ง 8 ประการได้
2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถบอกถึงอานิสงส์ของการประพฤติตามโลกธรรม ทั้ง 8 ประการได้
3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจ และสามารถนำความรู้เรื่องโลกธรรม 8 ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันทั้งกับการงานทางโลกและการงานทางธรรมได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

โลกธรรม 8 (เรื่องของโลก 8 ประการ)

โลกธรรม 8 หรือ เรื่องของโลก 8 ประการ มีความหมายและรายละเอียดดังต่อไปนี้

7.1 ความหมาย¹

คำว่า “โลกธรรม” แปลว่า ธรรมะประจำโลก แต่ถ้าแปลอย่างนี้ อาจชวนให้เข้าใจผิด คือให้เห็นไปว่า โลกธรรมเป็นข้อปฏิบัติของชาวโลก เพราะคำว่า “ธรรม” ในความรู้สึกของคนทั่วไปมักถือว่าเป็นความดีทั้งนั้น แต่ในทางบาลีซึ่งเป็นที่มาของภาษา คำว่า “ธรรม” แปลได้หลายอย่าง คำว่า “โลกธรรม” นี้ ถ้าจะแปลให้ตรงความมุ่งหมาย ต้องแปลว่า “เรื่องของโลก” ซึ่งเป็นเรื่องราวธรรมดาที่เกิดขึ้นประจำโลก ใคร ๆ ก็ต้องพบ หลีกเลี่ยงไม่ได้

โปรดทำความเข้าใจอย่างนี้ก่อนคือ สถานที่ต่าง ๆ มันมีเรื่องของมันประจำอยู่ เช่น ทะเล ก็มีคลื่นซัดเข้าฝั่ง การที่คลื่นซัดเข้าฝั่งนั้นเป็นเรื่องของทะเล เรื่องของทุ่งนา ก็มีคันหา มีวัวควาย เรื่องของป่าก็มีต้นไม้ มีเถาวัลย์ เรื่องของภูเขาก็มียกรวดมีหิน ฯลฯ ทุกสิ่งทุกอย่างเขามีเรื่องของเขาอยู่อย่างนั้น

เรื่องของโรงหนังเขาก็ฉายหนัง เรื่องของโรงลิเกเขาก็แสดงลิเก ไม่ว่าจะเข้าไปหรือไม่ เขาก็ฉายเขา ก็เล่นตามเรื่องของเขาอยู่อย่างนั้น

โลกที่เราอยู่นี้มันก็มีเรื่องที่เราเรียกว่า เรื่องของโลกหรือโลกธรรม เราจะมาเกิดในโลกนี้หรือไม่มาเกิดก็ตาม โลกเขาก็มีเรื่องของเขาอยู่อย่างนี้

¹ ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), หน้า 406-411.

การเรียนรู้เรื่องของโลกมีประโยชน์มาก คนที่อยู่ในโลกแต่ไม่รู้เรื่องของโลก ย่อมเป็นคน
ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ เพราะตนต้องการอย่างหนึ่ง แต่โลกกลับมีเรื่องอย่างหนึ่งให้ ซึ่งตนไม่
ต้องการ หรือตนต้องการให้โลกเป็นอย่างนี้ แต่โลกกลับเป็นไปเสียอย่างนั้น หากเข้าก็เสียอก
เสียใจเป็นทุกข์ และอาจจะปล่อยตนให้ตกไปในทางชั่วทางเสียได้ การเรียนรู้เรื่องของโลกโดย
ถูกต้อง เป็นทางทำให้เรามีความทุกข์น้อยลง และตั้งมั่นอยู่ในความดีได้

7.2 องค์ประกอบ

ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามธรรมนั้น เรียกว่า โลกธรรม

โลกธรรม มี 8 อย่าง คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ ได้รับสรรเสริญ ถูกนินทา
ได้สุข ได้ทุกข์

โลกธรรม 8 ถ้าจัดเป็นคู่จะได้ว่า มีอยู่ 4 คู่ คือ

1. ได้ลาภ-เสื่อมลาภ
2. ได้ยศ-เสื่อมยศ
3. ได้รับสรรเสริญ-ถูกนินทา
4. ได้สุข-ได้ทุกข์

แต่ถ้าจัดเป็นประเภทจะได้ 2 ประเภท คือ

1. **อิฏฐารมณ์** (หน้าปรารถนา หน้าพึงพอใจ) ได้แก่ ได้ลาภ ได้ยศ ได้รับสรรเสริญ
ได้สุข
2. **อนิฏฐารมณ์** (ไม่หน้าปรารถนา ไม่หน้าพึงพอใจ) ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูก
นินทา ได้ทุกข์

ในโลภธรรม 8 ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรพิจารณาว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้ตามที่เป็นจริง อย่าให้ มันครอบงำจิตใจได้ คืออย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา

โลภธรรม คู่ที่ 1 ได้ลาภ-เสื่อมลาภ

ลาภ หมายถึงการได้มาซึ่งสิ่งอันพึงใจ คือใครต้องการสิ่งใด ครั้นได้สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็นลาภ หรือพูดอย่างชาวบ้านเราว่า ได้ลาภ การได้ที่จัดว่าเป็นลาภนั้น จำเพาะการได้สิ่งอันพึงใจของผู้ ได้เท่านั้น ถ้าได้สิ่งที่ไม่พึงใจ คือได้สิ่งที่ไม่อยากได้ ไม่จัดว่าเป็นลาภ แต่เรียกว่าเป็นเคราะห์ ของ สิ่งเดียวกันอาจเป็นลาภสำหรับคนหนึ่งและอาจเป็นเคราะห์สำหรับอีกคนหนึ่งก็ได้

เนื่องจากการดำรงชีวิตของคนเราต้องอาศัยวัตถุปัจจัยต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าว น้ำ เสื้อผ้า ยานพาหนะ และบ้านเรือน ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ เพราะฉะนั้นคนเราจึงมีความต้องการสิ่ง เหล่านี้ทุกคน เมื่อได้มา ก็ถือว่าเป็นลาภและรู้สึกหวนแหนไว้เพื่อตน ครั้นสิ่งที่ตนได้มาเหล่านั้น มีอันพิบัติสูญเสียไป ซึ่งเรียกว่าเสื่อมลาภ จิตใจก็เป็นทุกข์ด้วยความเสียดาย

แต่ไม่ว่าใครจะเสียดายหรือไม่ก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างก็ย่อมเป็นไปตามวิถีทางของมัน คือ เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมสิ้นไป จนแล้วกลับรวย รวยแล้วกลับจน เป็นไปได้ทั้งนั้น เพราะนั่นเป็นเรื่อง ของโลก

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องของลาภตามความเป็นจริง มักจะมีความคิดผิด ๆ เช่น

1. ใฝ่หาลาภในทางทุจริตต่าง ๆ เช่น ยักยอก ฉ้อโกง ตลอดจนปล้นสดมภ์
2. เมื่อได้ลาภสมหวัง มักจะมีความเห่อเหิม หลงใหลในลาภ และใช้ลาภที่ได้มาเป็น ทุนสร้างความชั่วซ้ำขึ้นในตน
3. ครั้นไม่ได้ลาภสมหวัง ก็น้อยเนื้อต่ำใจจนถึงทอดอาลัยตายอยากในชีวิต บางทีก็คิด ลงโทษคนนั้นคนนี้ ว่าทำให้ตนมีอันเป็นไป
4. เมื่อลาภวิบัติสูญเสียไป ก็เสียใจเป็นทุกข์เกินเหตุ

ฝ่ายผู้ศึกษาเรื่องโลภธรรม ย่อมเข้าใจความเป็นจริงว่า การได้ลาภก็ดี การเสื่อมลาภก็ ดีเป็นธรรมดาของโลก สมบัติกับวิบัติเป็นของคู่กัน รู้ตัวอย่างนี้แล้วย่อมพยายามระครองใจของตน

ไม่ให้ทุกข์จนเกินเหตุ และไม่ไห้แส่ไปในทางที่ผิด

ตัวอย่างในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องการได้ลาภและการเสื่อมลาภ

เรื่องกาฬพาทูชาติ¹

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัตผู้เสื่อมลาภสักการะ จึงตรัสพระธรรมเทศานี้

แท้จริง เมื่อพระเทวทัตผูกความโกรธอันไม่บังควรในพระตถาคต แล้วประกอบนายขมังธนู โทษผิดของพระเทวทัตนั้น ได้ปรากฏเพราะปล่อยช้างนาฬาคีรี ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงพากันเลิกธรรมาปฏิบัติเป็นต้นที่เริ่มต้นไว้แก่เธอเสีย แม้พระราชาก็ไม่ทรงเหลียวแลพระเทวทัตนั้น พระเทวทัตนั้นเสื่อมลาภสักการะจึงเที่ยวขอในสกุลทั้งหลายบริโภคอยู่ ภิกษุทั้งหลายจึงนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตคิดว่า จักยังลาภสักการะให้เกิดขึ้น

แม้แต่ลาภสักการะที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่อาจทำให้มั่นคง พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่ามีใช้บัดนี้เท่านั้นนะภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เทวทัตนี้ก็ได้เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าธัญชัยครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นวานรเผือกชื่อราณะ มีบริวารมาก มีร่างกายบริบูรณ์ ส่วนวานรน้องชายของพระโพธิสัตว์นั้น ชื่อโปฏฐปาทะ พราณผู้หนึ่งจับวานรพี่น้องทั้งสองนั้นได้ จึงนำไปถวายพระเจ้าพาราณสี พระราชาโปรดให้ใส่วานรทั้งสองนั้นไว้ในกรงทอง ให้บริโภคข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง ให้ดื่มน้ำเจือด้วยน้ำตาล กรวดปรนนิบัติเลี้ยงดูอยู่ สักการะได้มีอย่างมากมาย วานรทั้งสองนั้นได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศ ต่อมา พราณป่าคนหนึ่ง ได้นำเอาวานรด้าใหญ่ตัวหนึ่ง ชื่อกาฬพาทูมาถวายพระราชา วานรกาฬพาทูนั้นมาทีหลัง จึงได้มีลาภสักการะมากกว่า ลาภสักการะของวานรเผือกทั้งสองก็เสื่อมถอยไป พระโพธิสัตว์มิได้พูดอะไรเลย เพราะประกอบด้วยลักษณะแห่งผู้คงที่แต่วานรน้องชายเพราะไม่มีลักษณะแห่งผู้คงที่จึงทนดูสักการะของกาฬพาทูวานรไม่ได้ ได้พูดกะพี่ชายว่า ข้าแต่พี่เมื่อก่อน ในราชสกุลนี้ ย่อมให้ของกินมีรสดีเป็นต้นแก่พวกเรา แต่

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “อรรถกถากาฬพาทูชาติที่ 9” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกายชาดก เล่ม 58, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 578-582.

บัดนี้พวกเราไม่ได้ เขานำไปให้เจ้าลิงกาฬพาหุเท่านั้น พวกเราเมื่อไม่ได้ลาภสักการะจากสำนักของพระเจ้าธัญชัย จักทำอะไรอยู่ ณ สถานที่นี้ มาเถิดพี่ พวกเราไปอยู่ป่าเถิด

วานรราชาได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า ดูก่อนน้องไปฏฐปาทะ ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาม ความเสื่อมลาม ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุขและทุกข์ เป็นของไม่เที่ยง เจ้าอย่าเศร้าโศกเลย จะเศร้าโศกไปทำไม

วานรไปฏฐปาทะได้ฟังดังนั้น เมื่อไม่อาจทำความริษยาในลิงกาฬพาหุให้หายไป ได้ จึงกล่าวว่า ข้าแต่พี่ราชา พี่เป็นบัณฑิตแท้ ย่อมรู้ถึงผลประโยชน์อันยังมาไม่ถึง ทำอย่างไรหนอ เราจะได้เห็นเจ้าสาขมฤคผู้ลามก ถูกเขาขับไล่ออกจากราชสกุล

วานรราชาได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า ลิงกาฬพาหุกระดิกหูและกลอกหน้ากลอกตา ทำให้พระราชกุมารทรงหวาดเสียวพระทัยอยู่บ่อย ๆ มันจักทำตัวของมันเองให้จำต้องห่างไกลจากข้าวและหน้า

ฝ่ายลิงกาฬพาหุ พอล่วงไป 2-3 วันเท่านั้น ก็ทำกระดิกหูเป็นต้นต่อหน้าพระราชกุมารทั้งหลาย ทำให้พระราชกุมารทั้งหลายกลัว พระราชกุมารทั้งหลายเหล่านั้นตระหนกตกพระทัยกลัว ต่างทรงส่งเสียงร้อง พระราชาตรัสถามว่า นี้อะไรกัน ? ได้ทรงสดับเรื่องราวนั้นแล้วรับสั่งว่า จงไล่มันออกไป แล้วให้ไล่ลิงกาฬพาหุนั้นออกไป ลาภสักการะของวานรชาวทั้งสองก็ได้เป็นปกติตามเดิมอีก

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า ลิงกาฬพาหุในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต วานรไปฏฐปาทะในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ส่วนวานรราชาในครั้งนั้นได้เป็นเรวตถาคต ฉะนั้นแล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า การได้ลาภและการเสื่อมจากลาภนั้นเป็นของคู่โลก เกิดขึ้นสลับกันไปมาไม่แน่นอน ผู้เป็นบัณฑิตเมื่อทราบดังนี้แล้ว ย่อมจะไม่ทำความเสียใจให้เกิดขึ้นจนเกินไปในคราวที่ต้องเสื่อมจากลาภ และย่อมจะไม่ประมาทมัวเมาในคราวที่ได้ลาภมา ตั้งจิตของตนให้เป็นกลาง คงที่ไม่หลงดีใจหรือเสียใจไปตามเหตุการณ์นั้น และไม่คติน้อยเนื้อต่ำใจหรือไปอิจฉาริษยาใครในคราวที่เห็นผู้อื่นได้ลาภสักการะต่าง ๆ

โลกธรรม คู่ที่ 2 ได้ยศ-เสื่อมยศ

ยศ แปลว่า **ความยิ่ง** หรือ**ความเด่น** ซึ่งหมายถึงความยิ่งของคน หรือความเด่นของคน

คนเรามีความยิ่งได้ 3 ทาง คือ

1. ยิ่งด้วยความเป็นใหญ่ เรียกว่า อีสริยยศ
2. ยิ่งด้วยพวกพ้อง เรียกว่า บริวารยศ
3. ยิ่งด้วยชื่อเสียง เรียกว่า เกียรติยศ

รวมความว่า ยศมีอยู่ 3 อย่าง คือ อีสริยยศ บริวารยศ และเกียรติยศ

อีสริยยศ หมายถึง**ความเป็นใหญ่** เช่น ยศทหาร ยศตำรวจ หรือตำแหน่งหน้าที่ปกครองคนอื่นในทางพลเรือน สมณศักดิ์และฐานะตำแหน่งทางสงฆ์ ความเป็นหัวหน้า ความเป็นประมุข หรือแม้แต่ความเป็นผู้มีอิสระแก่ตัว รวมเรียกว่า อีสริยยศ

บริวารยศ หมายถึง**ความมีพวกพ้อง** คือมีคนรักใคร่เคารพนับถือไม่ว่าจะอยู่ไหนฐานะเพื่อนฝูงหรือผู้ร่วมงานก็ตาม ถ้ามีความรักใคร่นับถือกัน ก็เรียกว่าเป็นบริวารของกัน ความเป็นคนมีบริวารมาก นับว่าเป็นความเด่นอย่างหนึ่งของคนเรา

เกียรติยศ หมายถึง**ความเป็นคนมีชื่อเสียง** แต่ชื่อเสียงที่นับว่าเป็นเกียรติยศหมายถึงชื่อเสียงที่เกิดจากความดีเท่านั้น เช่น เราทำคุณประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ หรือมีคุณความดีเป็นที่นิยมของคนทั้งหลาย แล้วผู้คนแซ่ซ้องสรรเสริญ อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ

ยศ เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้กฎธรรมดา คือมีเกิดมีดับ เพราะฉะนั้น ผู้มียศในวันนี้ อาจกลายเป็นผู้ไร้ยศในวันหน้าก็ได้ และโดยทำนองเดียวกัน ผู้ไร้ยศในวันนี้ ถ้าทำความดีให้ยิ่งขึ้น อาจเป็นผู้มียศในวันหน้าก็ได้

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องของยศตามความเป็นจริง มักจะกระทำผิดต่อยศได้หลายทาง เมื่อยังไม่มียศก็เร้าร้อนกระวนกระวายเพราะอยากได้ยศ ครั้นเสื่อมยศ ก็เศร้าสร้อยน้อยใจ ประพฤติชั่วช้า ชักตัวออกห่างจากความดี

การรู้เรื่องยศตามความเป็นจริง ย่อมทำให้จิตใจเป็นสุข ไม่เห่อเหิมเสริมตัวเมื่อได้ยศ และไม่ต้องเดือดร้อนห่วงวายนจนเกินไปเมื่อเสื่อมยศ

ตัวอย่างในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องการได้ยศและการเสื่อมยศ

เรื่องที่ 1 เรื่องว่าด้วยยศและเกียรติ¹

ยศเป็นไฉน? ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อันชนทั้งหลายสักการะเคารพ นับถือ บูชานอบน้อมแล้ว เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ในกาลก่อน คือในคราวเป็นสมณะ นี้เรียกว่า ยศ

เกียรติเป็นไฉน? ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อันชนทั้งหลายสรรเสริญเกียรติคุณว่าเป็นบัณฑิตผู้ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูตร มีถ้อยคำไพเราะ มีปฏิภาณดี ทรงจำพระสูตรบ้าง ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการห้ามภัดในภายหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสาณัญญาตสนสมบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตสนสมบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตสนสมบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญาตสนสมบัติบ้าง ในกาลก่อน คือในคราวเป็นสมณะ นี้เรียกว่า เกียรติ

คำว่า ยศและเกียรติในกาลก่อนของภิกษุเหล่านั้นย่อมเสื่อมไปมีความว่า สมัยต่อมา เมื่อภิกษุเหล่านั้นบอกคืนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ลิกขา เวียนมาเป็นคฤหัสถ์ ยศนั้นและเกียรตินั้นย่อมเสื่อมไปคือ เสื่อมรอบ ลื่นไป หมดไป สูญไป สลายไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ยศและเกียรติในกาลก่อนของภิกษุเหล่านั้นย่อมเสื่อมไป

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ยศและเกียรติ เป็นของที่มีได้ก็เสื่อมได้ ขึ้นอยู่กับการเลือกปฏิบัติตนของคนคนนั้นว่า จะเป็นไปในทิศทางไหน

¹มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, “ว่าด้วยยศและเกียรติ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกายชาดก มหานิทเทส เล่ม 65, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, 2543), ข้อ 241 หน้า 674-675.

เรื่องที่ 2 เรื่องว่าด้วยความลำเอียงทำให้เสื่อมจากยศ¹

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความลำเอียง 4 ประการนี้ ความลำเอียง 4 คืออะไร คือลำเอียง เพราะชอบกัน ลำเอียงเพราะชังกัน ลำเอียงเพราะเขลา ลำเอียงเพราะกลัว ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ความลำเอียง 4 ประการ บุคคลใดประพฤติกว้างธรรมเพราะความชอบกัน เพราะความชังกัน เพราะความกลัว เพราะความเขลา ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม เหมือนดวงจันทร์ข้างแรมฉะนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไม่ลำเอียง 4 ประการนี้ ความไม่ลำเอียง 4 คืออะไร คือไม่ลำเอียงเพราะชอบกัน ไม่ลำเอียงเพราะชังกัน ไม่ลำเอียงเพราะเขลา ไม่ลำเอียงเพราะกลัวภิกษุทั้งหลาย นี้แล ความไม่ลำเอียง 4 ประการ บุคคลใดไม่ประพฤติกว้างธรรมเพราะความชอบกัน เพราะความชังกัน เพราะความกลัว เพราะความเขลา ยศของบุคคลนั้นย่อมเพิ่มพูน เหมือนดวงจันทร์ข้างขึ้น ฉะนั้น

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า บุคคลที่ปราศจากความลำเอียงย่อมจะทำให้ยศของเขาเพิ่มพูนขึ้นได้ ส่วนบุคคลที่มีความลำเอียงย่อมจะทำให้ยศของเขาเสื่อมลงได้ ดังนั้นให้เราฝึกเป็นผู้ที่ไม่มีมีความลำเอียงต่อใคร ๆ ก็จะเป็นผลดีต่อทั้งตนเองและผู้อื่น

โลกธรรม คู่ที่ 3 ได้รับสรรเสริญ-ถูกนินทา

สรรเสริญ ได้แก่การกล่าวขวัญถึงความดี เรากล่าวขวัญถึงความดีของใคร จะต่อหน้าหรือลับหลังผู้นั้นก็ตาม เรียกว่าสรรเสริญผู้นั้น โดยทำนองเดียวกัน ถ้าใครกล่าวขวัญถึงความดีของเรา ก็เรียกว่าเขาสรรเสริญเรา การที่มีผู้สรรเสริญเช่นนี้ เรียกว่า ได้รับสรรเสริญ

นินทา ได้แก่การพูดถึงความไม่ดีของผู้อื่นในที่ลับหลัง เช่น การพูดถึงความผิดของใครในที่ลับหลังเขา เรียกว่านินทาเขา และผู้นั้นเป็นผู้ถูกเรานินทา โดยทำนองเดียวกัน ถ้ามีใครพูดถึงความไม่ดีของเราในที่ลับหลังเรา ก็เรียกว่าเขานินทาเรา และเราเป็นผู้ถูกนินทา

แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจด้วยว่า การพูดที่เป็นการนินทานั้นหมายถึงการพูดด้วยเจตนาจะประจานความไม่ดีของเขา ถ้าพูดเพื่อการอย่างอื่น เช่น ครูเล่าถึงความประพฤติชั่วของคนใดคนหนึ่งให้นักเรียนฟัง เพื่อมิให้นักเรียนถือเป็นตัวอย่าง หรือผู้มีหน้าที่หยาบยกความผิดของผู้ใด

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “ตติยออกติสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จดกนิบาต เล่ม 35, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), ข้อ 19 หน้า 49.

ผู้หนึ่งปรึกษาหารือกัน เพื่อหาทางแก้ไขเป็นต้น ไม่จัดว่าเป็นการนินทา การนินทานั้นจำเพาะ พูดด้วยเจตนาประจานเท่านั้น

การสรรเสริญ เป็นที่พอใจของผู้ได้รับ เพราะทำให้ใจเบิกบานมีความสุข ส่วนการ นินทาไม่มีใครชอบ คือไม่มีใครอยากจะให้คนอื่นมานินทาตัว

แต่เป็นธรรมดาของโลกอีกเหมือนกัน ที่คนเราทุกคนจะต้องถูกโลกธรรมทั้งสอง อย่างมากระทบใจ ไม่มีใครเลยที่ได้รับแต่สรรเสริญอย่างเดียว และก็ไม่มีใครอีกเหมือนกันที่ถูก นินทาโดยส่วนเดียว แม้แต่พระพุทธองค์ผู้สิ้นกิเลสแล้วไม่คิดชั่วทำชั่ว ก็ยังไม่พ้นจากคนนินทา

คนที่ไม่ศึกษาเรื่องโลกธรรม เมื่อได้รับสรรเสริญย่อมมัวเมาประมาท และเมื่อถูก นินทาย่อมทุกข์ระกำใจ แต่ผู้ได้ศึกษาโลกธรรมตามจริงย่อมเป็นผู้มีสติ คอยตัดเตือนตนไม่ให้ หวั่นไหวจนเกินไป ในเมื่อถูกนินทา หรือได้รับสรรเสริญก็ตาม

ตัวอย่างในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องการได้รับสรรเสริญและการถูกนินทา

เรื่องที่ 1 เรื่องควรปฏิบัติตัวอย่างไรเมื่อมีคนสรรเสริญหรือติเตียนพระรัตนตรัย¹

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้จะพึงกล่าวติเรา ติพระธรรม ติพระสงฆ์ก็ตาม เธอทั้งหลายไม่ควรทำความอาฆาต โทมนัส แค้นใจในคนเหล่านั้น ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้พึงกล่าวติเรา ติพระธรรม ติพระสงฆ์ ก็ตาม ถ้าเธอทั้งหลายจักขุ่นเคือง หรือจักน้อยใจในคนเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ อันตรายพึงมีแก่เธอทั้งหลายนี้แหละ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้พึงกล่าวติเรา ติพระธรรม ติพระสงฆ์ ก็ตาม ถ้าเธอทั้งหลายจักขุ่นเคืองหรือ จักน้อยใจในคนเหล่านั้น เธอทั้งหลายถึงรู้ค่าที่เป็นสุภาสิตของคนเหล่านี้ได้ละหรือ ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า ชื่อนั้นหามิได้พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้พึงกล่าวติเรา ติพระธรรม หรือติพระสงฆ์ก็ตาม ในคำที่เขากล่าวตินั้น คำที่ไม่จริง เธอทั้งหลายควรแก้ไขให้เห็นโดยความเป็นจริงว่า นั่นไม่จริงแม้เพราะเหตุนี้ นั่นไม่แท้แม้เพราะเหตุนี้ แม้ชื่อนั้นก็ไม่มีในเราทั้งหลาย และในเราทั้งหลายก็ไม่มีชื่อนั้น

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “พรหมชาลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ที่มณีกาย สีลขันธวรรค เล่ม 11, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 3-4.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้ฟังกล่าวชมเรา ชมพระธรรม หรือชมพระสงฆ์ ก็ตาม เธอทั้งหลายไม่ควรทำความเพลิดเพลिनดีใจ เบิกบานใจในคำชมนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้ฟังกล่าวชมเรา ชมพระธรรม หรือชมพระสงฆ์ก็ตาม ถ้าเธอทั้งหลายจักเพลิดเพลिनดีใจ เบิกบานใจในคำชมนั้น ด้วยเหตุนี้ อันตรายพึงมีแก่เธอทั้งหลายนี้แหละ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้ฟังกล่าวชมเรา ชมพระธรรม หรือชมพระสงฆ์ ก็ตาม ในคำที่เขากล่าวชมนั้น คำที่จริง เธอทั้งหลายควรปฏิญาณให้เห็นโดยความเป็นจริงว่า นั่นจริง แม้เพราะเหตุนี้ แม้ชื่อนั้นก็มีในเราทั้งหลาย และในเราทั้งหลายก็มีชื่อนั้น

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำตรัสสอนให้พระภิกษุ รู้จักวิธีวางตนและปฏิบัติตนให้เป็น เมื่อพบกับบุคคลที่อาจติเตียนหรือสรรเสริญต่อ พระรัตนตรัยก็ตาม โดยการค่อยๆ ชี้แจงไปตามความเป็นจริง ให้บุคคลเหล่านั้นได้รับทราบ เพื่อไม่เป็นการก่อเวรต่อใครๆ และเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อพระภิกษุเองด้วย ซึ่งเหมาะสมต่อ สมณสารูปและสมณภูมิต่อนักปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องที่ 2 เรื่องผู้ไม่ถูกนิทาน่าไม่มีในโลก¹

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อนอดุลละ ตรัสพระธรรม เทศนาเห็นว่า

อดุลละโกรธพระเวตตะเพราะท่านไม่พูดด้วย

อดุลละนั้นเป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสกเป็นบริวาร 500 คน วันหนึ่ง พาพวก อุบาสกเหล่านั้นไปวิหาร เพื่อต้องการฟังธรรม ใครจะฟังธรรมในสำนักพระเวตตะระ ไหว้พระ เวตตะระแล้วนั่ง ก็ท่านผู้มีอายุนี้เป็นผู้ยินดีในการหลีกเร้นเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนราชาสีหะ ฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอะไรกับอุบาสกนั้น เขาโกรธว่า “พระเถระนี้ ไม่กล่าวอะไร” จึงลุกขึ้นไปยัง สำนักพระสารีบุตรเถระยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องอดุลอุบาสก” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 462-467.

เมื่อพระเถระกล่าวว่า “พวกท่านมาด้วยต้องการอะไร?” จึงกล่าวว่า “ท่านขอรับ ผมพาอุบาสกเหล่านี้เข้าไปหาพระเวตเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม พระเถระไม่กล่าวอะไรแก่ผม นั่นเลย ผมนั้นโกรธท่านจึงมาที่นี่ ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ผมเถิด” ลำดับนั้น พระเถระกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงนั่งเถิดอุบาสกทั้งหลาย” แล้วแสดงอภิธรรมกถาอย่างมากมาย

อตุลเถระคนผู้พูดมาก

อุบาสกโกรธว่า “ชื่อว่าอภิธรรมกถา ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก พระเถระแสดงอภิธรรมอย่างเดียวมากมาย พวกเราต้องการอะไรด้วย พระอภิธรรมนี้” ดังนี้แล้ว ได้พาบริษัทไปยังสำนักพระอานนทเถระ

แม้เมื่อพระเถระกล่าวว่า “ทำไม ? อุบาสก” จึงกล่าวว่า “ท่านขอรับพวกผมเข้าไปหาพระเวตเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม ไม่ได้แม้แต่การสนทนาและปราศรัยในสำนักของท่าน เลย โกรธ แล้วจึงมายังสำนักของพระสารีบุตรเถระ แม้พระเถระนั้น ก็แสดงอภิธรรมอย่างเดียว ละเอียดนัก มากมายแก่พวกผม พวกผมโกรธแม้ต่อพระเถระนั้นว่า พวกเราต้องการอะไรด้วย อภิธรรมนี้ แล้วจึงมาที่นี่ ขอท่านจงแสดงธรรมกถาแก่พวกผมเถิด ขอรับ”

พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงนั่งฟังเถิด พระเถระแสดงธรรมแก่พวกเขาแต่บ่อย ๆ ทำให้เข้าใจง่าย

อตุลเถระคนผู้พูดน้อย

พวกเขาโกรธแม้ต่อพระเถระแล้ว ก็ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วหนึ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพวกเขาว่า “อุบาสกทั้งหลาย พวกท่านมาทำไมกัน”

พวกอุบาสกกราบทูลว่า เพื่อต้องการฟังธรรม พระเจ้าข้า

พระบรมศาสดาตรัสว่า ก็พวกท่านฟังธรรมแล้วหรือ?

พวกอุบาสกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เบื้องต้น พวกข้าพระองค์เข้าไปหาพระเวตเถระ ท่านไม่กล่าวอะไรกับพวกข้าพระองค์ พวกข้าพระองค์โกรธท่านแล้ว จึงไปหาพระสารีบุตรเถระ พระเถระนั้นแสดงอภิธรรมแก่พวกข้าพระองค์มากมาย พวกข้าพระองค์กำหนดอภิธรรมนั้นไม่ได้ จึงโกรธ แล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ พระเถระนั้น แสดงธรรมแก่พวกข้าพระองค์น้อยนัก พวกข้าพระองค์โกรธแม้ต่อท่าน แล้วมาในที่นี่

การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว จึงตรัสว่า “อตุลละ ชื่อนั้น เขาเคยประพฤติกัน มาตั้งแต่โบราณทีเดียว คนทั้งหลายติเตียน ทั้งคนหนึ่ง ทั้งคนพูดมาก ทั้งคนพูดน้อยทีเดียว ด้วยว่าผู้อันเขาพึงติเตียนอย่างเดียวกันนั้น หรือว่าผู้อันเขาพึงสรรเสริญอย่างเดียวกันไม่มีเลย แม้พระราชาทรงทั้งหลาย คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ แผ่นดินใหญ่ก็ดี พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ดี ธาตุมีอากาศเป็นต้นก็ดี คนบางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท 4 บางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ ก็ การนินทาและสรรเสริญของพวกอันธพาลไม่เป็นประมาณ แต่ผู้ที่ถูกบัณฑิตผู้มีปัญญาติเตียน จึงชื่อว่า เป็นอันติเตียน ผู้อันบัณฑิตสรรเสริญแล้ว ชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญ” ดังนี้แล้ว ได้ทรง ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“อตุลละ การนินทาและสรรเสริญนั้น เป็นของเก่า นั้นไม่ใช่เป็นเหมือนมีในวันนี้ คนทั้งหลายย่อมนินทาผู้หนึ่งบ้าง ย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง ผู้ไม่ถูกนินทา ไม่มีในโลก คนผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขาสรรเสริญโดยส่วนเดียวไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่มียู่ในบัดนี้ หากว่าวิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุก ๆ วัน สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล ใครเล่าย่อมควรเพื่อติเตียน ผู้นั้นผู้เป็นดังแท่งทองชมพูนุกุ แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรรเสริญแล้ว”

ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง 500 ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า ไม่มีใครในโลกนี้ที่ไม่เคยถูกนินทาและไม่มีใครในโลกนี้ที่ไม่เคยได้รับการสรรเสริญ กล่าวคือ ทั้งที่ผ่านมาในอดีต ในปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต คนเราทุกคนบนโลกนี้จะต้องได้รับการถูกนินทาและได้รับการสรรเสริญด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีเว้นแม้แต่ผู้เดียว ดังนั้น ให้เราทุกคนทำใจให้เป็นกลาง หัดมองและทำความเข้าใจ ในความจริงข้อนี้ ก็จะทำให้เป็นผู้ที่ไม่ต้องประสพกับทุกข์เพราะถูกนินทา และไม่ประมาทหมัวเมาขาดสติเมื่อได้รับคำสรรเสริญจากผู้อื่น

โลกธรรม คู่ที่ 4 ได้สุข-ได้ทุกข์

โลกธรรมคู่นี้ เป็นคู่รวมยอด คือสภาพความเป็นอยู่ของคนเรา เมื่อว่าอย่างรวมยอดแล้วมีอยู่สองสภาพ คือสุขกับทุกข์ แม้โลกธรรมสามคู่ข้างต้น ถ้าจะว่าถึงผลกันแล้วก็รวมลงในข้อนี้ด้วยเหมือนกัน การที่คนเราอยากได้ลาภ อยากได้ยศ อยากได้รับสรรเสริญ ที่แท้ก็คืออยากได้สุข และที่พากันเกลียดความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ และการถูกนินทา ที่แท้ก็คือการเกลียดทุกข์

สุข และ ทุกข์ ในโลกธรรมข้อนี้หมายถึงความสุขและความทุกข์ ที่เกิดจากเหตุสารพัดอย่าง เหตุที่ทำให้เกิดสุข เช่น รู้สึกแข็งแรง หายป่วย มีความร่ำรวย สอบได้ ชนะการแข่งขัน ฯลฯ ส่วนเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เช่น เจ็บป่วย ถูกจับกุมฟ้องร้อง ถูกทวงหนี้ สอบตก ถูกดู ถูกด่า ปรากฏจากของรัก สูญเสีย ฯลฯ

คนทุกคนชอบความสุข ไม่ชอบความทุกข์ แต่ธรรมชาติของโลกบังคับทำให้การดำรงชีวิตต้องประสบกับความทุกข์บ้างความสุขบ้าง ต่างแต่ว่าใครจะมีอย่างไหนมากอย่างไหนน้อย และอย่างไหนจะมาถึงเราก่อนหรือหลังเท่านั้น

สิ่งที่แน่นอนที่สุด คือ ความสุขกับความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่เราสลับกันไป เมื่อเรามีความสุขก็พึงทราบเถิดว่า หมดสุขนั้นแล้วความทุกข์ก็จะมา และเมื่อเราอยู่ในทุกข์ก็พึงปลอบใจตนเองไว้ว่า ต่อจากทุกข์นั้นก็จะเป็นความสุข เช่นเดียวกับกลางวันกลางคืนที่เกิดขึ้นสลับกันไป เมื่อเราเห็นกลางวันก็รู้ว่าต่อจากกลางวันก็จะเป็นกลางคืน และเมื่อกลางคืนมาก็รู้ว่ากลางวันก็จะตามหลังกลางคืนมาด้วย

ผู้ไม่รู้ในโลกธรรมตามความเป็นจริง ย่อมหลงใหลเมื่อได้สุข และน้อยเนื้อเสียดใจจนถึงกับฆ่าตัวตาย หรือทำผิดคิดชั่วเมื่อเผชิญกับความทุกข์

ตัวอย่างในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องการได้รับความสุขและการได้รับความทุกข์

เรื่องที่ 1 เรื่องพระมหากัสสปะไม่ยึดติดกับความสุขที่ได้รับ¹

ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาทรงจำพรรษาอยู่ในกรุงราชคฤห์รับสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “โดยกาลล่วงไปถึงเดือนเราจักหลีกไปสู่ที่จาริก”

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องพระมหากัสสปเถระ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 369-373.

การที่พระพุทธองค์ทรงมีรับสั่งดังนี้ ด้วยทรงประสงค์ว่า “ภิกษุทั้งหลายจักทำกิจต่าง ๆ มีการระบมบาตรและย้อมจีวรเป็นต้นของตนแล้ว จักไปตามสบาย ด้วยอาการอย่างนี้” นี้เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีพระประสงค์จะเสด็จจาริกไปกับพวกภิกษุ ก็เมื่อภิกษุจีวรทั้งหลายแล้ว

พวกภิกษุว่าพระเถระละญาติและอุปัฏฐากไปไม่ได้

พวกภิกษุยกโทษว่า “เพราะเหตุไร พระเถระจึงชักจีวร? ในพระนครนี้ ทั้งภายในและภายนอก มีมนุษย์อาศัยอยู่ 18 โกฏิ บรรดามนุษย์เหล่านั้น พวกใดไม่เป็นญาติของพระเถระ พวกนั้นเป็นอุปัฏฐาก พวกใดไม่เป็นอุปัฏฐาก พวกนั้นเป็นญาติ ชนเหล่านั้นย่อมทำความหนักถือ (และ) ลักการแก่พระเถระด้วยปัจจัย 4 พระเถระนั้น จักละอุปการะมีประมาณเท่านั้น ไป ณ ที่ไหนได้ แม้หากพึงไปได้ ก็จักไม่ไปเลยจากชอกช่อมาปมาทะ

ดังได้สดับมา พระศาสดาเสด็จถึงชอกช่อแล้ว ย่อมตรัสบอกภิกษุทั้งหลาย ผู้ควรที่พระองค์พึงให้กลับอีกว่า “เธอทั้งหลายจงกลับเสียแต่ที่นี้ อย่าประมาณ” ชอกนั้นชาวโลกเรียกว่า “ชอกมาปมาทะ” คำนั้นภิกษุทั้งหลายกล่าวหมายเอาชอกมาปมาทะนั้น

รับสั่งให้พระมหากัสสปกลับ

แม้พระบรมศาสดาเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริกพลาถดำริว่า “ในนครนี้ทั้งภายใน ทั้งภายนอก มีมนุษย์อยู่ 18 โกฏิ อันภิกษุจะต้องไปในที่ทำการมงคลและอวมงคลของมนุษย์ทั้งหลายมีอยู่ เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้ เราจักให้ใครหนอแลกลับ”

ลำดับนั้น พระองค์ได้ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า “ก็พวกมนุษย์เหล่านั้น เป็นทั้งญาติ เป็นทั้งอุปัฏฐากของกัสสป เราควรให้กัสสปกลับ” พระองค์ตรัสกะพระเถระว่า “กัสสป เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้ ความต้องการด้วยภิกษุในที่ทำการมงคลและอวมงคลทั้งหลายของพวกมนุษย์มีอยู่ เธอกับบริษัทของตน จงกลับเถิด” พระเถระทูลว่า “ดีละพระเจ้าข้า” แล้วพาบริษัทกลับ

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหมละ พวกเราพูดประเดี๋ยวนี้เองมิใช่หรือ? คำที่พวกเราพูดว่า ‘เพราะเหตุไร พระมหากัสสปะจึงชักจีวร? ท่านจักไม่ไปกับพระศาสดา’ ดั่งนี้นั้นแลเกิด (เป็นจริง) แล้ว”

ทรงชี้แจงเหตุที่พระมหากัสสปะกลับ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายแล้วเสด็จกลับประทับยืน ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวชื่ออะไรกันนั้น?” ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์ กล่าวปรารภพระมหากัสสปเถระพระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดตามแนวความที่ตนกล่าวนั้นแล

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าว (หา) กัสสปว่า ‘ซ่องแล้วในตระกูลและในปัจฉัยทั้งหลาย’ (แต่ความจริง) เธอกลับแล้ว ด้วยทำในใจว่า ‘เราจักทำตามคำของเรา (ตถาคต)’ ก็กัสสปนั้น แม้ในกาลก่อน เมื่อจะทำความปรารภานั้นแล ก็ได้ทำความปรารภว่า ‘เราพึงเป็นผู้ไม่ซ่องในปัจฉัย 4 มีอุปมาดังพระจันทร์ สามารถเข้าไปสตระกูลทั้งหลายได้’ กัสสปนั้น ไม่มีความซ่องในตระกูลหรือในปัจฉัยทั้งหลาย เราเมื่อจะกล่าวข้อปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของพระอรियะ ก็กล่าวอ้างกัสสปให้เป็นต้น”

พระศาสดาตรัสบุรพจิตของพระเถระ

ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระบรมศาสดาว่า “ก็พระเถระตั้งความปรารภนาไว้เมื่อไร? พระเจ้าข้า”

พระศาสดา. พวกเธอประสงค์จะฟังหรือ? ภิกษุทั้งหลาย

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า

พระบรมศาสดา ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดแห่งแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก” ดังนี้แล้ว ตรัสความประพฤติในกาลก่อนของพระเถระทั้งหมด ตั้งต้นแต่ท่านตั้งความปรารภนาไว้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ

ตรัสเปรียบพระเถระด้วยพระยาหงส์

ก็พระศาสดาครั้นตรัสบุรพจิตของพระเถระนี้ให้พิสดารแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอย่างนี้แล เราจึงกล่าวข้อปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของพระอรियะ อ้างเอากัสสปบุตรของเราให้เป็นต้น ชื่อว่าความซ่องในปัจฉัยก็ดี ตระกูลก็ดี วิหารก็ดี บริเวณ

ก็ดี ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา บุตรของเราไม่ชิ่งในอะไร ๆ เลย เหมือนพระยาหงส์ ร่อนลงในเปือกตม เทียวไปในเปือกตมนั้นแล้ว ก็บินไปฉะนั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบุณฺหุสนธิแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านผู้มีสติย่อมออก ท่านย่อมไม่ยินดีในที่อยู่ ท่านละความห่วงใยเสีย เหมือนฝูงหงส์ ละเปือกตมไปฉะนั้น”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า พระมหากัสสปะผู้เป็นพระอรหันต์หมดกิเลสแล้ว ย่อมไม่ชิ่งคือไม่ยึดติดอภิลักขณ์ในสิ่งต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ท่าน เมื่อมีอยู่ก็ใช้ด้วยความไม่ประมาทมัวเมาหรือยึดติด เมื่อต้องจากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เคยมีไป ท่านก็ไม่รู้สึกทุกข์หรือหวั่นไหวแต่ประการใดเลย เพราะท่านเป็นผู้ที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมแล้วนั่นเอง

เรื่องที่ 2 เรื่องนางมัลลิกาไม่มีความเสียใจแม้ต้องประสบกับความทุกข์ใหญ่หลวง¹
เรื่องโดยย่อมีดังนี้...

พันธฺุละเสนาบดีถูกฆ่าพร้อมทั้งบุตร

อยู่มาวันหนึ่ง พวกมนุษย์แพ้วความด้วยคติโง่งในการวินิจฉัย เห็นพันธฺุละกำลังเดินมาร่ำร้องกันใหญ่ แจ้งการกระทำคติโง่งของพวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัย แก่พันธฺุละนั้น

พันธฺุละไปสู่วิจฉัย พิจารณาคดีนั้นแล้ว ได้ทำผู้เป็นเจ้าของนั้นแล ให้เป็นเจ้าของมหาชนให้สาธุการเป็นไปด้วยเสียงอันดัง

พระราชาทรงสดับเสียงนั้น ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน?” เมื่อทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงโสมนัส ให้ถอดพวกอำมาตย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ทรงมอบการวินิจฉัยแก่พันธฺุละเท่านั้น ตั้งแต่นั้นมา พันธฺุละก็วินิจฉัยโดยถูกต้อง จำเดิมตั้งแต่วันนั้นมา พวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัยรุ่นเก่า ไม่ได้ค่าจ้าง มีรายได้น้อย ยุงในราชตระกูลว่า “พันธฺุละปรารถนาเป็นพระราชา”

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, “เรื่องพระเจ้าวิทูทกะ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 31-33.

พระราชาทรงเชื่อคำของอำมาตย์เหล่านั้น มิได้อาจจะทรงชมพระหฤทัยได้ ทรงดำริอีกว่า “เมื่อพันธูสะถูกฆ่าตายในที่นั้นแล ความครหาจักเกิดแก่เรา” ทรงมีรับสั่งให้บุรุษที่แต่งไว้ โจมตีปัจฉันทนครแล้วรับสั่งให้หาพันธูสะมา ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า “ทราบวา จังหวัดปลายแดน โจรกำเริบขึ้น ท่านพร้อมทั้งบุตรของท่านจงไปจับโจรมา” แล้วทรงส่งนายทหารผู้ใหญ่ซึ่งสามารถเหล่าอื่น ไปกับพันธูเสนาบดีนั้นด้วยพระดำรัสว่า “พวกท่านจงตัดศีรษะพันธูเสนาบดีพร้อมทั้งบุตร 32 คน ในที่นั้นแล้วนำมา”

เมื่อพันธูสะนั้นพอลถึงจังหวัดปลายแดน พวกโจรที่พระราชาทรงแต่งไว้กล่าวกันว่า “ทราบวา ท่านเสนาบดีมา” แล้วพากันหลบหนีไป

พันธูเสนาบดีนั้น ยังประเทศนั้นให้สงบราบคาบแล้ว ก็กลับมา ลำดับนั้น ทหารเหล่านั้นก็ตัดศีรษะพันธูเสนาบดีพร้อมทั้งบุตรทั้งหมดในที่ใกล้พระนคร

นางมัลลิกาเทวีไม่มีความเสียใจ

วันนั้น นางมัลลิกาเทวีนิมนต์พระอัศวกรทั้งสองพร้อมทั้งภิกษุ 500 รูป ครั้นในเวลาเช้า พวกคนได้นำหนังสือมาให้นาง เนื้อความว่า “โจรตัดศีรษะสามีพร้อมทั้งบุตรของท่าน” นางรู้เรื่องนั้นแล้ว ไม่บอกใคร ๆ พบหนังสือใส่ไว้ในพกผ้า อังคาสภิกษุสงฆ์เรื่อยไป

ขณะนั้น สาวใช้ของนางถวายภัตแก่ภิกษุแล้ว นำถาดเนยใสมา ทำถาดแตกตรงหน้าพระเถระ พระธรรมเสนาบดีกล่าวว่า “สิ่งของมีอันแตกเป็นธรรมดา ก็แตกไปแล้ว ใคร ๆ ไม่ควรคิด”

นางมัลลิกานั้น นำเอาหนังสือออกจากผ้า เรียนท่านว่า “เขานำหนังสือนี้มาให้แก่ดิฉัน เนื้อความว่า ‘พวกโจรตัดศีรษะสามีพร้อมด้วยบุตร 32 คน’ ดิฉันแม้สดับเรื่องนี้แล้ว ก็ยังไม่คิดเมื่อ (เพียง) ถาดเนยใสแตก ดิฉันจักคิดอย่างไรเล่า? เจ้าข้า”

พระธรรมเสนาบดีกล่าวคำเป็นต้นว่า “ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ไม่มีนิมิตใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ทั้งผิดเคือง ทั้งน้อย และชีวิตนั้นชำรุดประกอบด้วยทุกข์” แสดงธรรมเสร็จแล้ว ลุกจากอาสนะได้ไปวิหารแล้ว

ฝ่ายนางมัลลิกาให้เรียกบุตรสะใภ้ทั้ง 32 คนมาแล้ว สั่งสอนว่า “สามีของพวกเธอไม่มี ความผิด ได้รับผลกรรมในชาติก่อนของตน เธอทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าปริเทวนาการ อย่า ทำการผูกใจแค้นเบื่องบนพระราชา”

จารบุรุษของพระราชินี ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กราบทูลความที่ชนเหล่านั้นไม่มีโทษแต่พระ-
ราชา พระราชาทรงถึงความสลดพระหฤทัยเสด็จไปนิเวศน์ของนางมัลลิกานั้น ให้นางมัลลิกา
และหญิงสะใภ้ของนางอดโทษแล้ว ได้พระราชทานพรแก่นางมัลลิกา นางกราบทูลว่า “ขอ
พระองค์จงทรงอนุญาตให้ลูกสะใภ้ 32 คนของหม่อมฉัน และตัวหม่อมฉัน กลับไปเรือนแห่ง
ตระกูลเถิด”

พระราชารับแล้ว นางมัลลิกาส่งหญิงสะใภ้ 32 คน ไปสู่ตระกูลของตน ๆ ด้วยตนเอง
ส่วนนางได้ไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตนในกุสินารานคร...

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า นางมัลลิกาเป็นผู้เข้าใจในโลภธรรมเป็นอย่างดี ว่า
ต้องมีเกิดมีดับ มีความสูญเสียบไปเป็นธรรมดา สุขและทุกข์เป็นของคู่โลก เกิดขึ้น
หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันไปกับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้นเมื่อต้องประสบกับทุกข์อย่าง
ใหญ่หลวงจากการสูญเสียบไปหลวงจากการสูญเสียบบุคคลอันเป็นที่รักยิ่ง คือสามีและบุตร
ชายทั้ง 32 คน นางก็ยังคงรักษาใจให้เป็นปกติอยู่ได้ เป็นผู้มีสติปัญญา สามารถทำให้
เรื่องจบลงด้วยดีได้ในที่สุด ไม่ได้เคียดแค้น ผูกพยาบาท หรือตีกอกกตออย รำไห้พิไร
รำพันกับความทุกข์ที่ได้รับในครั้งนี้อย่างใด สมกับเป็นพุทธศาสนิกชนที่ฝึกฝนอบรม
ตนเองมาแล้วเป็นอย่างดี

7.3 ข้อควรรู้¹

จิตไม่หวั่นไหวในโลภธรรม

จิตไม่หวั่นไหวในโลภธรรม คืออะไร ?

จิตหวั่น คือความหวั่นหวาดกังวล กลัวว่าจะประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ

จิตไหว คือความปรารถนาอยากได้สิ่งที่รักที่ชอบใจ

โลภธรรม คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นประจำโลก ใคร ๆ ก็ต้องพบ หลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงประสบ มีอยู่ 8 ประการ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

¹ พระสมชาย จานวฑูต, มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543), หน้า 331-334.

ก. ฝ่ายที่คนทั่วไปปรารถนาอยากได้ คือ

1. ได้ลาภ คือการได้ผลประโยชน์ เช่น ได้ทรัพย์ ได้ลูก ได้เมีย ได้บ้าน ได้ที่ดิน ได้เพชรนิลจินดาต่าง ๆ เป็นต้น
2. ได้ยศ คือการได้รับตำแหน่ง ได้รับฐานะ ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต
3. ได้สรรเสริญ คือการได้ยินได้ฟังคำชมเชย คำยกยอ คำสดุดีที่คนอื่นให้เรา
4. ได้สุข คือได้รับความสบายกายสบายใจ ได้ความเบิกบานร่าเริง ได้ความบันเทิงใจ

ทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นเรื่องที่คนทั่วไปชอบ ยังไม่ได้ก็คิดหา ครั้นหาได้แล้วก็คิดหวง หวงมาก ๆ เข้าก็หึง การที่จิตมีอาการ หวง-ห้วง-หึง นี้แหละ เรียกว่า จิตไหว

ข. ฝ่ายที่คนทั่วไปกลัวว่าจะเกิดขึ้นกับตน คือ

1. เสื่อมลาภ คือผลประโยชน์ที่ได้มาแล้วเสียไป เช่น เสียเงิน เสียที่อยู่ ลูกรักตาย เสีย เมียรักตายจาก
2. เสื่อมยศ คือถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ถูกถอดอำนาจ
3. ถูกนินทา คือถูกตำหนิติเตียน ถูกด่าว่าในที่ต่อหน้าหรือลับหลัง
4. ตกทุกข์ คือได้รับความทุกข์ทรมานทางกายหรือทางใจ

ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นเรื่องที่เราไม่ชอบ ไม่ปรารถนาให้เกิดขึ้นกับตัว เมื่อยังมาไม่ถึง จิตก็หวั่นว่ามันจะมา เมื่อมันมาแล้วก็ภาวนาว่าเมื่อไหร่จะไปเสียที ไปแล้วก็ยังหวั่นกลัวว่ามันจะกลับมาอีก

จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายถึงอะไร ?

จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายถึง สภาพจิตของผู้ที่ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้ว มีใจตั้งมั่นเกิดความมั่นคงหนักแน่นดุจขุนเขา เป็นอุเบกขาวางเฉยได้

เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ตกทุกข์ จิตก็ไม่หวั่น

เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุข จิตก็ไม่ไหว

เพราะรู้เท่าทันว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นมันไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืนอะไร ลาม มีได้ก็เสื่อมได้ ยศ ตำแหน่งใหญ่โตก็ไม่ใช่ของเราตลอดไป สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์ ทุกคนต้องพบทั้งนั้น และในที่สุดก็ต้องเสื่อมหายไปเป็นธรรมดาตามกฎของไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **สามัญญลักษณะ** คือลักษณะประจำของทุกสรรพสิ่งในโลกของต่าง ๆ ในโลกก็มีคุณสมบัติต่างกันไป เช่น ทองก็มีสีออกเหลือง ๆ สะท้อนแสงมีประกายแวววาว กระจกก็ใส คนเราก็มีชีวิตจิตใจรู้จักคิด เพชรก็แข็ง แต่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม จะมีลักษณะ 3 ประการ ที่เหมือนกันหมดคือ

1. อนิจจัง ความไม่เที่ยง ไม่หยุดอยู่กับที่ ต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ เช่น บ้านเรือนก็ต้องเก่าคร่ำคร่าทรุดโทรมไป คนเราวันนี้กับเมื่อวานก็ไม่เหมือนกัน มันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ เป็นธรรมดา

2. ทุกขัง ความเป็นทุกข์ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเป็นทุกข์ร้องไห้หน้าตาตกเท่านั้น แต่หมายถึงการคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องแตกดับเพราะเมื่อมันไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แล้วมันก็ต้องแตกดับ เช่น บ้านก็ต้องพัง คนเราก็ต้องตาย แม้โลกที่เราอยู่นี้ก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และวันหนึ่งก็ต้องทำลายลง

3. อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของใคร หาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ เช่น ตัวเราจะบังคับไม่ให้แก่ก็ไม่ได้ บังคับไม่ให้ป่วยไข้ก็ไม่ได้ บ้านบังคับไม่ให้แก่ก็ไม่ได้ แต่ตัวของเราถ้ามาแยกธาตุกันจริง ๆ แล้วก็จะพบว่าประกอบขึ้นด้วยเลือด เนื้อ กระดูก ฯลฯ เท่านั้น หาตัวตนจริง ๆ ไม่เจอ เป็นเพียงการประชุมแห่งธาตุประกอบกันขึ้นมาชั่วคราว พอตายธาตุต่าง ๆ ก็แยกสลายจากกัน ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง

คนทั้งโลกมองไม่เห็นไตรลักษณ์ จึงลุ่มหลงมัวเมายินดีในร้ายวันไหวในโลกธรรม ต่อกอยู่ในห้วงทุกข์ตลอดมา

ผู้ที่ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้ว ท่านเห็นธรรมกายเห็นพระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมชั้นออยู่พ้นกฎของไตรลักษณ์ มีลักษณะเป็นนิจจัง เป็นสุขัง เป็นอัตตา เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง พ้นการเวียนว่ายตายเกิด เป็นตัวตนที่แท้จริง บังคับบัญชาได้ตามใจนึก จึงไม่โยยตี

ในโลกธรรม ไม่ขุ่นมัว ไม่หลงไหล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงอยู่ในกฎของไตรลักษณ์

ท่านจะได้ลาภ ได้ยศ มีคนสรรเสริญยกย่อง หรือเป็นสุข ท่านก็เฉย ๆ จิตไม่ไหว

ท่านจะเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทาว่าร้าย หรือตกทุกข์ ท่านก็เฉย ๆ จิตไม่หวั่น

คนทั่วไปเวลาป่วยไข้ มักเกิดความทุกข์ทั้งกายทั้งใจ แต่ผู้ที่ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้ว ใจจรดอยู่ในพระนิพพาน จะเกิดความทุกข์อะไรอันเนื่องมาจากสังขารนี้ก็ตาม ทุกข์นั้นจะหยุด อยู่แค่กาย กินเข้าไปไม่ถึงใจท่าน ท่านมีจิตที่มั่นคงตลอด

รวมความว่า¹ โลกธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นทั้งแก่ปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ และแก่อริยสาวก ผู้ได้เรียนรู้ ต่างกันแต่ว่า คนพวกแรกย่อมไม่รู้เห็นเข้าใจตามความเป็นจริง ลุ่มหลง ยินดียินร้าย ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยัจิต พุยุบเรื่อยไปไม่พ้นจากทุกข์ มีโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น ส่วน อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ พิจารณาเห็นตามเป็นจริง ว่า สิ่งเหล่านี้อย่างใดก็ตามที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่หลงไหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมอง คลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ เป็นผู้ปราศจากทุกข์ มีโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น

ข้อเตือนใจ

โบราณท่านสอนว่า อยากจะรู้ว่าใครถึงคราวตกทุกข์ได้ยากแล้วจะพิลาปราพันโอดครวญแค่ไหน ให้ดูอย่างนี้

ถ้าคนนั้นเวลาดีใจ ได้ของถูกใจ ก็หัวเราะฮา ๆ ก็รู้เลยว่า เมื่อถึงคราวเสียใจ เสื่อมลาภ เขาก็จะร้องไห้โฮ ๆ เป็นข้างร้องเชียว

ตรงกันข้าม ถ้าเวลาดีใจเขาก็แค้ม ๆ ก็รู้เลยว่าถึงตอนเสียใจ อย่างมากก็คงจะแค่กัดฟัน หรืออึดใจสักอึดสองอึดแล้วก็หาย นี่เป็นอย่างนี้

¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 216-217

ท่านจึงให้ข้อเตือนใจไว้ว่า “ถ้าดีใจก็จงยิ้มเพียงมุมปากเดียว เมื่อถึงคราวเสียใจจะได้ไม่ถึงกับร้องไห้”

และยังให้กำลังใจสำหรับผู้ตกอยู่ในความทุกข์อีกว่า

ยังมีดีเท่าไร แสดงว่ายังมีดี

ยังมีดีเท่าไร ก็แสดงว่ายังมีใกล้สว่าง

เพราะฉะนั้น จะเจอความทุกข์ขนาดไหน ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทาปานใด สู้ทนทำความดีไปเถิด ยิ่งเจอหนักมากขึ้นแสดงว่ามันใกล้จะพ้นแล้วละ เหมือนยังมีดีก็ยังมีใกล้สว่าง

นอกจากนี้เราทุกคนจะต้องตั้งใจฝึกสมาธิภาวนากัน จงใจหยุดใจหนึ่งที่ศูนย์กลางกาย รมกายในตัว ใช้ธรรมกายพิจารณาอริยสัจ 4 และทำพระนิพพานให้แจ้งให้ได้ จึงจะมีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมอย่างแท้จริง

สมดังกับที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้ใน โลกธรรมสูตร¹ ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้ ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม 8 ประการ 8 ประการเป็นไฉน คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม 8 ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม 8 ประการนี้

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาภ 1 ความเสื่อมลาภ 1 ยศ 1 ความเสื่อมยศ 1 นินทา 1 สรรเสริญ 1 สุข 1 ทุกข์ 1 เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้นแล้ว พิจารณาเห็นว่ามีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย้ายจิตของท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ์ ท่านขจัดความยินดีและความยินร้ายเสียได้จนไม่เหลืออยู่ อหนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศจากอริ ไม่มีใครเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมทราบได้อย่างถูกต้อง

¹มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, “โลกธรรมสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญจน-นวกนิบาต เล่ม 37, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 308.

7.4 อาณิสงส์

ผู้ที่ศึกษาจนรู้และเข้าใจในเรื่องโลกธรรมทั้ง 8 ประการนี้แล้ว ย่อมจะทำให้

1. เกิดสติปัญญา รู้เท่าทันความเป็นจริงตามธรรมดาของโลกว่า ทุกอย่างมีเกิดก็มีดับ แปรเปลี่ยนไม่คงที่ ทำให้เมื่อต้องประสบกับความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ ถูกนินทา ได้ทุกข์ ก็ไม่เป็นทุกข์เสียใจจนเกินไป หรือเมื่อต้องประสบกับการได้ลาภ ได้ยศ ได้รับสรรเสริญ ได้สุข ก็ไม่มัวเมาประมาท แต่กลับใช้สิ่งที่ดีที่ตนได้มา มาสร้างสิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นต่อไป
2. เป็นคนมีใจคอหนักแน่น มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อธรรมดาของโลกทั้ง 8 ประการดังกล่าว ทำให้สามารถเป็นหัวใจของผู้อื่นได้ เป็นบุคคลที่น่าเข้าใกล้ น่าคบหา น่าเอาเยี่ยงอย่าง
3. สามารถบรรลุธรรมได้ง่าย เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นต่อโลกธรรมทั้ง 8 สามารถปล่อยวางเรื่องราวต่าง ๆ ออกไปจากใจได้เร็ว ทำจิตให้เป็นอุเบกขาได้อย่างชาญฉลาด
4. ขจัดกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ได้โดยง่าย เพราะเมื่อต้องประสบกับสิ่งที่เป็นอริยกรรมณ์ (น่าปรารถนา น่าพึงพอใจ) ก็ไม่ทำให้เกิดความโลภขึ้นมาในใจ หรือเมื่อต้องประสบกับสิ่งที่เป็นอนิยกรรมณ์ (ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพึงพอใจ) ก็ไม่ทำให้เกิดความโกรธขึ้นมาในใจ และเมื่อต้องประสบกับอริยกรรมณ์หรืออนิยกรรมณ์ก็ตาม ก็ไม่ประมาทหลงใหลมัวเมาขาดสติ จนทำให้กิเลสเพิ่มพูน

7.5 แนวการประยุกต์ใช้¹

ทุกคนในโลกเรานี้ ล้วนหนีความจริงไม่พ้น ไม่ว่าจะหลบไปอยู่ที่ไหน ๆ ก็ตาม โลกธรรม 8 ประการ เป็นสัจธรรมที่ทุกคนจะต้องพานพบอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะมัวเมาประมาทมีตำแหน่งใหญ่โตเพียงใดก็ตาม

¹พระราชสังวรญาณ (พุทธ ธานีโย), “โลกธรรม 8 ที่ทุกคนต้องพบ,” เข้าถึงได้จาก: http://www.thaniyo.com/index.php?option=com_content&view=article&catid=21:2009-05-13-14-28-20&id=158:-8-&Itemid=125, [สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ.2555]

เมื่อเราผิดหวังไม่สมหวังในชีวิตหน้าที่การงาน แม้จะสู้ทำดีอย่างที่สุดแล้วก็ตาม เราก็ควรจะนำเอาความเสียใจนั้นมาเป็นกระสายยารักษาใจของเรา ตามหลักของ “โลกธรรม 8” คือสภาพที่ทุกคนในโลกนี้จะต้องพบเจอ และ โลกธรรม 8 นั้นคือ

1. ลาภ

เมื่อมีลาภคนเราก็จะฟูใจ เพลิดเพลินจนขาดสติปัญญา เราต้องไม่ขาดสติ และหมั่นพิจารณาว่ามันไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน สักวันหนึ่งมันก็จะจากเราไป

2. ยศ

คนเราพอมียศมีตำแหน่งก็มักจะหลง หยิ่งผยอง เราต้องมีสติพิจารณาตามความเป็นจริงว่าที่เขาให้ตำแหน่งเรามากก็เพราะเขาเห็น ว่าเรามีประโยชน์ เมื่อวันหนึ่งข้างหน้ามีคนเก่งกว่าเรา หรือเราหมดประโยชน์ เขาก็จะปลดเราออก

3. สรรเสริญ

คนเราส่วนมากบ้ายอ พอมีคนยกย่องสรรเสริญเข้ามักจะหลง หลงตัวเอง คิดเข้าข้างตัวเอง เราต้องใช้สติพิจารณาว่าที่เขายกย่องสรรเสริญเราวันนี้ เพราะเขาได้ประโยชน์จากเรา แต่วันหนึ่งข้างหน้าเราก็จะไม่มีประโยชน์สำหรับเขา

4. สุข

ในยามมีความสุข คนเรามักจะประมาท เพลินในสุข เราต้องใช้สติปัญญาพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงเหตุปัจจัยว่า วันหนึ่งข้างหน้าความสุขที่เราได้รับอยู่นี้อาจจะกลายเป็นความทุกข์หรือเมื่อปัจจัยที่ทำให้สุขหมดไป เราก็จะพบกับความทุกข์

5. เสื่อมลาภ

เมื่อขัดสนคนเรามันจะโทษโศกอาสวาท แต่ทางที่ถูกเราต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ว่าที่เราขัดสนไม่มีลาภนี้เพราะอะไร เราทำดีที่สุดแล้วหรือยัง!

6. เสื่อมยศ

เมื่อมียศมีคนนับหน้าถือตา พอเสื่อมยศก็หมดคนที่จะนับหน้าถือตา เราก็ไม่ควรจะโศกเศร้าเสียใจ ควรจะพิจารณาด้วยสติปัญญาตามความเป็นจริงว่า เมื่อมีประโยชน์ กับเขาอยู่

เขาก็หันหน้าถือดา พอหมดราคาเขาก็ย้ายหนีหนี

7. นินทา

ทุกคนในโลกนี้ไม่มีใครต้องการให้คนอื่นนินทา แต่ก็ไม่มีใครไม่ถูกนินทา แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังถูกนินทา เราควรทำใจให้สงบว่า การนินทาเป็นโลกธรรม คนไม่ถูกนินทาไม่มีในโลกนี้ เขานินทาเราตัวเขาก็ถูกคนอื่นนินทาเช่นกัน

8. ทุกข์

ไม่มีใครในโลกนี้ที่ต้องการความทุกข์ ทุกคนต่างก็ปรารถนาความสุข แต่สุขทุกข์เป็นโลกธรรมที่ทุกคนจะต้องพบ เมื่อความทุกข์วิ่งเข้ามาหา เราต้องใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงตามเหตุปัจจัยของมันว่า เพราะเราทำได้ยังไม่ดีพอจึงมีความทุกข์เกิดขึ้น เพราะเรายังไม่เก่งพอจึงมีความทุกข์ตามมา เมื่อเรากำจัดต้นตอความทุกข์ได้ ความสุขก็จะเกิดขึ้น

การพิจารณาโลกธรรมตามความจริง ย่อมเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับจิตใจ เมื่อเกิดความเศร้าความผิดหวังขึ้น ก็ย่อมจะช่วยบรรเทาความเศร้าเสียใจได้ และสามารถฝ่าปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ สร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขได้

ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่เราผิดหวังไม่สมหวัง เราควรพิจารณาตามหลักของ “โลกธรรม 8” แล้วยึดเอาความเป็นจริง เป็นปัจจัยเยียวรักษาใจของเราให้หายทุกข์เหมือน “หนามยอกเอาหนามบ่ง” หากทำได้เช่นนี้แล้วเราก็ย่อมจะสามารถนำ นาวาชีวิตฝ่าคลื่นฝ่ามรสุมไปได้อย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

ป.หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์, 2540.

ปิ่น มุกกันต์. **คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค 3**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

_____. **แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2514.

_____. **พุทธวิธีครองใจคน**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2502.

พระเมธีวราภรณ์ (ยุ้ย อุปสนโต ป.ธ.9), (ผู้เรียบเรียง). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลรักษาแก่นธรรม**. ราชบุรี: สามลดา, 2549.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม :**

Dictionary of Buddhism. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

พระภวนาวินัยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), **พระแท้**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมกาย, 2540.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), (ผู้เทศนา). “กัณฑ์ที่ 28 ภัตตานุโมทนาภา 9 พฤษภาคม 2497” **มรดกธรรมของหลวงพ่อดอกน้ำ (พระมงคลเทพมุนี)**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

_____. “กัณฑ์ที่ 19 คีลทั้ง 3 ประการ 14 มีนาคม 2497” **มรดกธรรมของหลวงพ่อดอกน้ำ (พระมงคลเทพมุนี)**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

พระราชสังวรญาณ (พุธ ฐานิโย). “โลกธรรม 8 ที่ทุกคนต้องพบ,” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.thaniyo.com/index.php?option=com_content&view=article&catid=21:2009-05-13-14-28-20&id=158:-8-&Itemid=125, [สืบค้น เมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ.2555]

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. **มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า**. กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2543

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง, 2538.

มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. **แม่บทการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา**. ปทุมธานี: กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2549.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: นานมี
บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร). **หลัก
พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรม**. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2527.

สำนักฝึกอบรม จีรัง เฮลธ์ วิลเลจ. “จริต 6 : ทฤษฎีบุคลิกภาพตามแนวพุทธปรัชญา,” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.jirungresort.com/jarit6/>, [สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน
พ.ศ.2555].

อนุสร จันทพันธ์ และบุญชัย โกศลธนากุล. **จริต 6 ศาสตร์ในการอ่านใจคน**. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. “กิมมิลสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุดตนิทาย ปัญจก-
ฉักกนิบาต เล่ม 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “กุลสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุดตนิทาย จตฺกนิบาต เล่ม 35**. พิมพ์
ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.

_____. “กุลสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุดตนิทาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม
36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “กุลุปกสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุดตนิทาย ปัญจก-ฉักก
นิบาต เล่ม 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “โกฏฐิมพลิชาตก” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิทาย ชาตก เล่ม 59**.
พิมพ์ ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “โกสัมพชันธกะ” **พระวินัยปิฎก เล่มที่ 5 มหาวรรค ภาคที่ 2 และ อรรถกถา เล่ม
7**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “ชัตติยาธิปายสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุดตนิทาย ปัญจก-
ฉักกนิบาต เล่ม 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “คารวสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 25**.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. “จันฑุปมสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิทาย สังยุตตนิกาย นิทาน
วรรค เล่ม 26**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- _____ . “จูฬมาลุงกยโธวาทสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิม
ป็นณาสกั เล่ม 20. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “เจลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่ม 31.
 พิมพ์ ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- _____ . “ฐานสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม
36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ตติยอคคตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม
35. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- _____ . “ทุติยอนาคตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม
36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ธรรมเจติยสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสกั.
เล่ม 21. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____ . “นัักขัตตชาดก” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่ม
56. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “เรื่องบัณทิตสามเณร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท
เล่ม 41. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ธัมมัญญสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญญก-นวก
นิบาต เล่ม 37. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ธัมมัสสวนสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-
ฉักกนิบาต เล่ม 36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “นครวินเทยยสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุปริป็นณาสกั
เล่ม 23. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “นีสันตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักก
นิบาต เล่ม 36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล” พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปฐมภาค เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่
4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____ . “ประวัติพระเขมาเถรี” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ทุกนิบาต เล่ม 33. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542
- _____ . “ประวัติพระนันทเถระ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต.
เล่ม 32. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- _____. “ประวัติพระวัคกเถระ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษไตรปิฎก เถกนิบาต เล่ม 32. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “ปัญญาทวารสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษไตรปิฎก จตุกนิบาต เล่ม 35. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- _____. “ปุณณียสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษไตรปิฎก สัตตก-อัญจก-นวก นิบาต เล่ม 37. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “พรหมชาลสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม 11. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. “โพธิราชกุมารสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม 21. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. “ภิกขุณีสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษไตรปิฎก จตุกนิบาต เล่ม 35. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- _____. “ภิกขุอุปหานียธรรม 7” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. “มหานิทานสูตร. พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. “มหาอัสนสปุรสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม 19. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.
- _____. “รตสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 28. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “ราชสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม 44. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เรื่องชน 3 คน” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เรื่องบัณฑิตสามเณร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เรื่องพระเจ้าวิทูทกะ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- _____. “เรื่องพระติสสะเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เรื่องพระมหากัสสปเถระ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เรื่องสาราณียธรรมเต็ม : อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 13. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. “เรื่องอตฺตอุบาสก” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 42. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “โลกธรรมสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญจน-นวกนิบาต เล่ม 37. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “วัตตขันธกะ ปิณฑจาริกวัตร” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ทุติยภาค และอรรถกถา เล่ม 9. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “ว่าด้วยจักขุ 5” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม 66. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2545.
- _____. “ว่าด้วยยศและเกียรติ” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม 65. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “สมยสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “สัจฉิภูฏเปอต” พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม 41. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “สามกสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “สารันททสูตร” พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัญจน-นวกนิบาต เล่ม 37. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “สาราณียธรรม 6 ประการ” พระวินัยปิฎก เล่มที่ 8 ปริวาร และอรรถกถา เล่ม 10. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- _____. “สารีปุตตเถรคาถา” **พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม 53**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “เสนาสนชั้นธกะ เรื่องความเคารพ” **พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ทุติยภาค และ อรรถกถา เล่ม 9**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อภินิวาสนสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถากาฬพาทุชาดกที่ 9” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 58**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถาคหปติวรรค อุปาลิวาทสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก เล่ม 20**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถามหาราหุโลวาทสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก เล่ม 20**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถามหาสมัยสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 14**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถาอุปาลิวาทสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก เล่ม 20**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อรรถกถา โอมตธมสูตร” **พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 24**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อัคคิขันธูปมสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษตตรนิกาย สัตตก-อัญญก-นวกนิบาต เล่ม 37**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อัปปมาทสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่มที่ 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อัปปมาทสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษตตรนิกาย เอกา-ทสกนิบาต เล่มที่ 38**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อาทิตตปริยายสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 28**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- _____. “อุทายีสสูตร” **พระสูตร และ อรรถกถา แปล อังกฤษตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม 36**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.